Editörler
Prof. Dr. Nurgün Oktik
Doç. Dr. Güncel Önkal
Doç. Dr. Özgür Sarı

SUÇUN SOSYOLOJİSİ CEZANIN FELSEFESİ

Uygulamalar ve Örnekler

nobel

SUÇUN SOSYOLOJİSİ, CEZANIN FELSEFESİ
Uygulamalar ve Örnekler

Editörler
Prof. Dr. Nurgün Oktik
Doç. Dr. Güncel Önkal
Doç. Dr. Özgür Sarı

nobel

NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ.

Yayın No.: 1488
Beşeri Bilimler/Sosyoloji No.: 86
ISBN: 978-605-320-394-0
© 1. Basım, Nisan 2016

SUÇUN SOSYOLOJİSİ, CEZANIN FELSEFESİ - Uygulamalar ve Örnekler
Editörler: Prof. Dr. Nurgün Oktik - Doç. Dr. Güncel Önkal - Doç. Dr. Özgür Sarı

Copyright 2016, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 20779
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir. Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Dizi Editörü: Taliha Aslan -taliha@nobelyayin.com-

Redaksiyon: Onur Ertürk -onur.erturk@nobelyayin.com
Sayfa Tasarım: Tarkan Kara -erdal@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Mehtap Yürümez -mehtap@nobelyayin.com-
Baskı ve Cilt: Osmanlı Mücellit Matbaacılık Sertifika No.: 29041
Plastikçiler Sitesi 1536 Sokak No.: 40 Yenimahalle / Ankara

KÜTÜPHANE BİLGİ KARTI

Oktik, Nurgün., Önkal, Güncel., Sarı, Özgür.
Suçun Sosyolojisi, Cezanın Felsefesi - Uygulamalar ve Örnekler / *Nurgün Oktik - Güncel Önkal - Özgür Sarı*
1. Basım, VIII+222, s., 13,5x21,5 mm
Kaynakça var, dizin yok.
ISBN 978-605-320-394-0
1. Suç 2. Ceza 3. Sosyoloji 4. Fesefe

Genel Dağıtım: ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Sipariş: -siparis@nobelyayin.com-
Telefon: +90 312 278 50 77 - Faks: 0 312 278 21 65
e-satış: www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
Bilgi: www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım: Alfa, Arasta, Final, Kida ve Prefix

NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD ŞTİ.
Ankara Büro: Mithatpaşa Cad. No.: 74/4 Kızılay / ANKARA
Tel: 0312 418 20 10 **Faks:** 0312 418 30 20
Rasimpaşa Mah. Söğütlüçayır Sok. No.: 16/21 Kat: 5
Kadıköy / İSTANBUL **Tel / Faks:** +90 (216) 449 20 01
nobel@nobelyayin.com - www.nobelyayin.com

www.nobelkitap.com

EDİTÖRLER HAKKINDA

Prof. Dr. Nurgün OKTİK: Maltepe Üniversitesi Sosyoloji Bölümünde öğretim üyeliği ve Bölüm Başkanlığı görevini sürdürmektedir. Lisans, Yüksek lisans ve doktora derecelerini Durham Üniversitesinde almıştır. Ulusal ve uluslararası birçok üniversitede öğretim üyeliği, araştırmacılık ve yöneticilik yapmıştır. Sosyoloji alanında sosyal yapı ve değişme, turizm ve çevre, yoksulluk, yaşlılık, gençlik, sosyal risk, şiddet, intihar, sapma ve cezai adalet konularında bilimsel çalışmalarının yanı sıra, TÜBİTAK; Avrupa Komisyonu ve UNDP tarafından desteklenen projeleri vardır. Uzmanlık alanları sosyoloji kuramları, sosyal değişme ve gelişme, aile ve Türkiye'de sosyal sorunlardır.

Doç. Dr. Güncel ÖNKAL: Felsefeci, sosyal bilimci. Lisans ve yüksek-lisans eğitimlerini İstanbul Üniversitesinde, Doktora öğrenimini ODTÜ Felsefe Bölümünde tamamlamıştır. Hollanda Nijmegen-Radboud Üniversitesinde konuk araştırmacı olarak bulunmuştur. Hâlen Maltepe Üniversitesi Sosyoloji Bölümünde öğretim üyesidir. Metafelsefe, felsefe-edebiyat ilişkileri, sanat felsefesi, kültür çalışmaları, sosyal epistemeloji ve ceza felsefesi bağlamında disiplinlerarası tartışmalara yönelik çeşitli kitap, makale ve tebliğleri bulunmaktadır.

Doç. Dr. Özgür SARI: Sosyolog, siyaset bilimci. Yüksek lisans ve doktora öğrenimlerini ODTÜ'de tamamlamıştır. Güney Kore Seul Ulusal Üniversitesi ve Suriye Şam Üniversitelerinde konuk araştırmacı olarak bulunmuştur. Daha önce ODTÜ ve Selçuk Üniversitesinde çalışmış olan yazar, Aksaray Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nde öğretim üyesidir. Kalkınma, Ortadoğu, suç, kent başta olmak üzere çeşitli alanlarda kitap, makale ve tebliğleri bulunmaktadır. TODAİE'de toplumsal değişme ve modernleşme, Türkiye'nin toplumsal yapısı üzerine dersler vermektedir.

Editörlerden...

Mayıs 2013'te yayımlanan *Suçun Sosyolojisi Cezanın Felsefesi I: Temel Kavramlar ve Tartışmalar* başlıklı çalışmanın devamı olması niteliğiyle bu kitap suç-ceza ilişkisi bağlamında temel uygulama örneklerini ele almaktadır. Genel literatürde ifade edildiği biçimiyle işlenen suçların sosyolojik temellerine bakıldığında sosyal sapma üzerine yapılan çalışmalarla karşılaşırız. Ancak suça karşılık takdir edilen yargı ve bu yargının cezai müeyyidesi adaletin gerçekleşmesine her zaman hizmet etmeyebilir. Günümüz insan ve toplum anlayışları açısından klasik cezalandırma biçimlerinin ıslah edici özellik taşımadığı ve toplumsal dirlik ve uyuma istenilen düzeyde hizmet etmediği anlaşılmaktadır. Bu durumda suç-ceza ilişkisini sağlıklı ve verimli kılmak için disiplinlerarası bir anlayışla farklı çalışmalar yapılmıştır.

İşte elinizde bulundurduğunuz bu kitapta, suç ve sosyal sapmanın yoksulluk ile ilişkisi, denetimli serbestlik uygulamaları üzerine uluslararası eğitim ve geliştirme faaliyetlerinin ele alınması, siber zorbalık, suç-göç ilişkisi ve korku, mağduriyet ve diğer canlılara ilişkin işlenen suçlarla çocuk suçluluğu üzerine yapılmış çalışmaların ayrıntılarını bulacaksınız.

Böylelikle "Suçun Sosyolojisi-Cezanın Felsefesi" başlığı altında birbirini tamamlayan iki eserde, Türkiye'de adalet uygulamaları ve hukuk tartışmalarına uzun yıllardır dışarıdan bakan sosyal bilimcilerin son yıllarda artan bir ilgiyle bilgi ve birikimlerini suçu anlamak ve azaltmak için kullanıyor olduklarına şahitlik yapılmaktadır.

İstanbul, Ocak 2016

İÇİNDEKİLER

GENÇLERDE SUÇA EĞİLİM VE BAĞIMLILIK
Nurgün Oktik *1*

CEZAİ ADALET VE DENETİMLİ SERBESTLİKTE
YERELLİK/EVRENSELLİK: ULUSLARARASI BİR PROJE ÖRNEĞİ
Nurgün Oktik ve Güncel Önkal *19*

GÖÇ VE SUÇ: ANKARA ÖRNEĞİ
Özgür Sarı *29*

SİBER ZORBALIK
H. Nermin Çelen *41*

ÇOCUK VE YARGI: ÇOCUK MAHKEMELERİ
YARGIÇLARININ DENEYİMLERİ ÜZERİNDEN
ÇOCUK CEZA ADALETİNİN BİR DEĞERLENDİRMESİ
Verda İrtiş *59*

SOKAKTA YAŞAYAN, SUÇ İŞLEYEN VE SUÇA MARUZ
KALAN ÇOCUKLAR: ANKARA VE İSTANBUL ÖRNEKLERİ
Tülin Günşen İçli *81*

SUÇ KORKUSUNU ÖLÇMEYE YÖNELİK BİR DENEME
Halime Ünal *101*

SULTANBEYLİ'DE ÇOCUKLARIN BAKIŞ AÇISIYLA SUÇ OLGUSU
Narin Bağdatlı Vural *123*

SUÇ, MAĞDURİYET VE GÜVENLİK ALGISI: EMİNÖNÜ ÖRNEĞİ
Halil İbrahim Bahar *141*

YASA, KURAL, NORM, DÜZEN, HUKUK KİMİN İÇİN?
YASAL VE UYGULAMA BOYUTUYLA SAVUNMA HAKKI
Hümeyra Doğan ***159***

SUÇLAR, KABAHATLER VE KEFARET: HAYVANLARA
UYGULANAN ŞİDDETLE YÜZLEŞMEK
Burçak Özkan ***181***

GENÇLERDE SUÇA EĞİLİM VE BAĞIMLILIK

*Nurgün Oktik**

Öz

Sosyal bilimciler, göç, yoksulluk, sapma ve suç arasında çok yakın bir ilişki olduğunu kabul ederler. Büyük kentlerde kentin kenarında oturanların çoğunluğunun, göçle gelen, iş ve daha iyi bir yaşam arayan birey ya da aileler olduğu bilinen bir gerçekliktir. Göçlerle büyük kentlere gelen birey ya da ailelere sunulan iş ve yaşam koşullarında çoğu zaman beklenen bulunamaz. Kent daha çok ve daha ucuz işgücünü çekerken, kentin bir parçası olmak ve uyum sağlamak birkaç nesillik mücadeleyi göze almayı gerektirir. Göç ve sonrasında kente tutunma mücadelesini içeren işsizlik, kentte yabancılaşma, kötü yaşam koşulları, yoksulluk, aile içi şiddet gibi süreçler hakkında, dolayısıyla genel olarak sapma ve suç konusunda sayısız roman, film ve araştırmalar bulunabilir.

Bu çalışma, kente göç eden ailelerin çocuklarının yaşadığı sorunları içeren gençlik, sapma ve bağımlılık kavramları çerçevesinde, İstanbul Sultangazi'de 2013 yılında gençlerle yapılan "Sultangazi'de Genç Olmak Gençliğin Yaşam Kalitesi ve Yaşam Beklentisi[1]" araştırmasının sonuçlarının değerlendirilmesini içermektedir.

---

* Prof. Dr., Maltepe Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü.

1 Sultangazi'de Genç Olmak Gençliğin Yaşam Kalitesi ve Yaşam Beklentisi projesinin anketlerinin hazırlanması ve verilerinin değerlendirilmesi sürecinde Ferhat Dğer'e; alana uygulama ve verilerin toplanma sürecinde Yalçın Kahya, Sait Gülsoy ve Menil Çelebi'ye ve anketlerin yapılma sürecinde 2013 yılı Maltepe Üniversitesi Sosyoloji Bölümü öğrencilerine teşekkürü borç bilirim.

Gençlik

Sosyolojide gençlik, *verilen bir statü* ve *toplumsal konum* olarak değerlendirilmektedir. UNESCO'nun gençlik yaş aralığını 15-25 yaş arası olarak belirlemiştir. Ancak, TÜİK'in verilerinde genç yaş aralığı 15-24 yaş arasını kapsamakta olup 2014 verilerine göre nüfusumuzun yüzde 15,6'sını oluşturmaktadır (http://www.tuik.gov.tr erişim tarihi 15. 5. 2015).

Toplumun dinamik kesimini oluşturan gençlik, yaşı gereği değişmeye en açık evredir. Türkiye'de 1960'larda başlayan ve 1980'lerde ivme kazanan göç olgusu, aileleri hızlı bir değişim ve dönüşümle yüz yüze bırakmıştır. Sosyal değişmenin hızlı yaşandığı ailede, gençler, geleneksel-modern çatışmasını en üst düzeyde deneyimlemektedirler. Bu nedenle de kentlerde aile ile gençler arasında yaşam şekillerinde bütünleşememe bağlamında sorunlar yoğun oranda yaşanmaktadır. Eğitim ve iş olanaklarının ailenin yaşam şekli ve gelir düzeyiyle olan organik ilişkisi, kentlerde yaşayan gençlerin sorunlarının saptanmasında ana hareket noktası olarak kabul edilebilir (Oktik, 2013; Oktik, 2001: 302).

Sapma, Göç ve Kent

Sosyolojide sapma ile ilgili yaklaşım ve kuramlar geniş bir yelpazeyi oluşturmaktadır. Genel olarak yapısal kuramlar, sapma ile yoksulluk, işsizlik, gelir dağılımındaki eşitsizlik, göç gibi olguların ilişkisine yapısal düzlemde bakarlar. Albert C. Cohen (1955), *Altkültür ve Suçlu Çocuklar (The Delinquet Subculture)* adlı çalışmasında, alt tabakalardan gelen erkek çocukların konumlarından duydukları rahatsızlık nedeniyle çetelere girerek suç altkültürüne dâhil olduklarına vurgu yapar (Akt: Giddens, 2008: 846). Stephen Jones (1998), Amerika'nın birçok kentinde yıkık-dökük bölgelerde yaşayan ve gittikçe genişleyen bir sınıfaltı grubun varlığının görünür olduğuna işaret eder. Bu gruplar, artık 1950'lerdeki çeteler gibi değil, gittikçe ırkçı zeminde örgütlenen ve bölgeselleşen uyuşturucu işiyle uğraşan gruplara dönüşmüştür. Akers ise (1998), sosyal yapının, sosyal öğrenme

için uygun bir ortam olduğunu ve öğrenmeyi kolaylaştırdığını iddia ederken; sapkın ve suçlu arkadaş grubunun içinde bulunarak sapkınlığı öğrenen gençlerin bu davranışları içselleştirerek sürdürmesi noktasında bireyin karar verici olduğunu belirtir (Haralambos & Holborn, 2008: 327 akt. Oktik, 2013).

Buradan hareketle, sapmış davranışlar öğrenilen davranışlardır. Bireyler bu davranışları grup içinde diğer yakın ilişkiyle öğrenirler. Bireyler çocukluktan itibaren içinde yaşadıkları grubun şiddet ve sapkın davranışlarıyla yüz yüze kalabilir ya da şiddet ve sapmayı meşru kılan davranış ve eylemleri destekleyen normları "normal" olarak öğrenip rasyonelleştirerek, içselleştirebilirler (Oktik, Çukur, Ünal vd., 2010: 33).

Kentlerde, sapma ve suça eğilimin yüksek olduğu ve bireylerin sürekli bu tür eylemlerle karşılaştığı bir gerçekliktir. Farklı toplumların yapısındaki değişimde göç, değişen ve değiştiren olmak üzere iki yönlü bir işleve sahiptir. Göç olgusu bir sosyal hareketlilik olmasına rağmen, bu hareketlilik tek nedenli bir faktöre dayalı değildir. Genel olarak göç, bireyin yaşadığı yerdeki hoşnutsuzluktan ötürü yer değiştirmesi olarak tanımlanabilir. Burada bahsedilen göçü gerçekleştiren birey, toplumsal koşullar çerçevesinde, sosyal gerçeklikle etkileşimde bulunan bireydir. Bireysel olarak konumundan hoşnut olmayan bireylerin göç etmesi söz konusuyken, göç olgusu, yoksulluk, işsizlik, daha iyi bir yaşam, eğitim gibi nedenlere bağlıdır (Oktik, 1997: 81).

Sapma, suç, göç ve yoksulluk birbirleriyle iç içe geçmiş çok boyutlu ve karmaşık bir yapı oluşturur. Göç ve yoksulluk ilişkisini ele alan çalışmalar, sadece çalışma alanı ile ilgili genel eğilimleri saptamakta ve daha büyük genellemelere gidememektedirler. Yoksulluk ve göç olgularının doğası nedeniyle, aralarında, mutlak nedensellik ilişkilerinin belirlenmesi imkânsızdır. Hangi göçün, hangi koşullarda yoksulluğa neden olacağı ya da yoksulluğun göçe neden olup olmayacağı, nasıl biçimlendireceği önceden kestirilememektedir (Çağlayan, 2008: 301-326). Bir sosyal hareketlilik sürecine giren bireyin diğerlerine göre daha fazla risk, yoksulluk ve sapmayla yüzyüze kalma olasılığı yüksektir. Göçmenlik dolayısıyla farklı olmayı beraberinde getirir. Goffman (1963), sapma ile ilgili çalışmalarında kullandığı "damga" olgusunu

bireyin toplumda kabul görmesini engelleyen bir değer yitimi süreci olarak kabul ederek damgalanma deneyimi yaşayan kişilerin özelliklerinin biçimsel analizini yapar. Damgalanma süreci toplumsal denetimi içermekte olup, özellikle grupları damgalamak toplumun denetimini sağlama yollarından biridir. Genel olarak, Goffman'a göre, vurulan damga silinmeyip birey toplumdan dışlanmaktadır (Collins & Makowsky 2005: 230-232. akt. Oktik, 2014).

Son yıllarda, tüm toplumlarda, özellikle kentlerin hızlı göç alan yoksul bölgelerinde, gençler arasında şiddet ve sapkın davranışlar hızla yaygınlaşmaktadır. Bu bölgeler, Goffman'ın da belirttiği gibi, kentin damgalanmaya uygun bölgeleri olup depo görevini üstlenmektedir.

Araştırma alanı olarak seçilen Sultangazi'nin 2013 yılı verilerine göre nüfusunun %30'u 0-14 ve %27'si 15-29 yaş aralığındadır. Buradan hareketle 30 yaş altındaki nüfus toplam nüfusun %57'sini oluşturmaktadır. İTO'nun 2010 yılında yaptığı araştırmaya göre, İstanbul'da yaşam kalitesi sıralamasında Sultangazi İlçesi 29. sıradadır. Demografik yapı endeksinde de 35. sırada olan Sultangazi, beşerî sermaye endeksinde 15., sağlıklı yaşam endeksinde 31., ekonomik gelişmişlik endeksinde sonuncu, ulaşım ve erişilebilirlik endeksinde 13., çevresel durum endeksinde 19., sosyal yaşam endeksinde ise 35. sırada yer almaktadır. İstanbul'da memnuniyet düzeyi açısından en son sıralarda yer alan Sultangazi, yaşanmak istenen ilçeler arasında da son sıralardadır. Aynı zamanda mutluluk düzeyi düşük olan Sultangazi, özellikle ekonomik gelişmişlik derecesinin de etkisiyle İstanbul'da yaşam kalitesi düşük ilçeler arasındadır (İTO, 2010). Genç bir nüfusa sahip olan Sultangazi'de merdiven altı üretim de denilen tekstilin yanı sıra ayakkabı sektörü de Türkiye'deki üretimde üst düzeydedir. Yüz bine yakın ucuz işgücünün istihdam edildiği ilçede iş olanakları göçü destekler niteliktedir. Özellikle ucuz konutun ve konut alanlarının var olması da iş potansiyeline yönelik yerlerin artmasına neden olmaktadır. Dolayısıyla Sultangazi ilçesi, son yıllarda yoğun göç alan, içinde farklı etnik gruplardan, farklı eğitim düzeylerinden, farklı kültürlerden, farklı sosyal statülerden ve farklı meslek gruplarından oluşan çok değişkenli bir örnekleme sahiptir.

Sultangazi'deki gençlerin yaşamını, sorunlarını ve beklentilerini saptamayı amaç edinen projede Prof. Dr. Nurgün Oktik tarafından 2007 yılında gerçekleştirilen UNDP Projesinde kullanılan "Vatandaşlık Anketi", Sultangazi'nin yapısı göz önüne alınarak gençlere yönelik olarak geliştirilmiştir (Oktik, 2007). Bu ölçeğin yanısıra, İstanbul Mülkiyeliler Vakfı'nın Konrad Adenauer Vakfı için 1998'de gerçekleştirdiği "Türk Gençliği 98: Suskun Kitle Büyüteç Altında" araştırmasının sonuçları da göz önüne alınarak anket hazırlanmıştır. Hazırlanan bu ölçme aracı aynı zamanda gençlerin aidiyet olgusu, kimlik algısı, gelir durumu, yoksulluk gerçeğinin nasıl kabul edildiği, güven, bölgeyle bütünleşme, yaşam tercihleri, sapma ve gelecek beklentileri gibi sosyolojik sorgulamaları da yanıtlamaya çalışan bir betimleme çalışmasıdır. Ayrıca aileye ve gruba (mensubiyet) yönelik sorunlar, göç ile ilgili yanıtlar değerlendirilmeye alınmıştır. Anketlerde yaş aralığı 16-25 yaş olarak hedeflense de uygulama sırasında, yaş sınırı 27'ye kadar çıkmıştır. Anketler, Sultangazi'de yaşayan gençlerin nüfusu ile orantılı olarak seçilmiş örneklem doğrultusunda 2300 gence ulaşılarak yüzyüze gerçekleştirilmiştir. Anketlerin uygulanması sırasında gönüllülük usulüne dayalı olarak dershane, okul, iş yerlerinde yaklaşık 45 dakika süren anket uygulanmıştır. Veri toplama süreci tamamlandıktan sonra ve veri girişleri sırasında formlar incelendiğinde, bazı gençlerin formu yarıda bıraktıkları görülmüş ve bu veriler araştırmaya dâhil edilmemiştir. Bu işlemlerin sonucunda, 2013 öğrencinin verisi araştırma kapsamında analiz edilmiştir. Anket verilerinin yanı sıra ayrıca gençlerle derinlemesine mülakatlar ve odak grup toplantıları yapılarak veriler değerlendirilip raporlanmıştır.

Anket verilerinin yanı sıra ilçede gençlerle derinlemesine görüşmeler; kanaat önderleri, yerel yöneticiler, siyasi partilerin gençlik kolu başkanları, derneklerle odak grup toplantıları yapılarak veriler değerlendirilmiştir.

Araştırmanın ikinci ayağını oluşturan ve daha çok bağımlılık ve sapma üzerine yoğunlaşılan nitel çalışmalarda, ana amaç, yaşayanların yaşadıklarını kendi ifade ve yorumlarıyla anlayabilmektir. Başka bir deyişle, araştırmayı zorunlu kılacak sosyal olguların göreceliği, yaşayanlarla birebir konuşmanın sosyal yapıyı ve süreçleri daha iyi betimleyebilmeyi sağlayacak olmasından da öte daha esnek ve araştırmacının

doğrudan gözlemini de katabileceği yorumlanabilen bir görüşme sürecini içinde barındırması söz konusudur. Niteliksel araştırma tekniğinde sivil toplum örgütlerinde odak grup toplantılarının seçilmesinin nedeni de araştırmacıların aynı anda bir gruba yapılandırılmış ve yarı yapılandırılmış soruları sorarak farklı ses ve ifadelerin aynı anda duyulabilmesini sağlamaktır. Bu çalışma sırasında 16 kişi ve grupla yarım saat ve iki saat arasında görüşmeler yapılmıştır. Yaşanan gerçekliği derinden anlamak, gençlerin yaşam anlatıları, aile, eğitim, gelir durumları, göç ve yoksulluk nedenlerini, varsa bağımlılık ve sapma ilişkisini ve süreçlerini anlamaya ve yorumlamaya çalışmak açısından niteliksel veri toplama süreci ayrı bir önem kazanmaktadır.

Araştırmanın Bulguları

Araştırmaya katılan gençlerin yaş aralığı %74 ile 16-20 yaş arasında olup örneklemin cinsiyete göre dağılımı eşittir. İstanbul'da doğanlar anket yapılan gençlerin %48'ini oluşturmaktadır. Ardından en büyük grup Karadeniz, Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu'dur.

Gençlerin çoğunluğu ailelerinin ekonomik nedenlerle İstanbul'a çalışmak amacıyla geldiklerini belirtmiştir. İkinci büyük göç nedeni ise ailevi nedenler olarak belirtilse de göçün nedeni, geçim sıkıntısı ve iş bulma umududur.

Katılımcıların üçte biri hâlen öğrenciliğe devam etmektedir. 2013 kişiden sadece %6'sı üniversite mezunudur. Ankete katılanların %24'ü çalışmakta olup diğerleri öğrenci, işsiz ya da ev hanımıdır. Çalışanlar genel olarak tekstil ve ayakkabı üretiminde kalifiye olmayan düşük ücretli işlerde çalışmaktadır.

Katılımcıların hemen hepsi aileleriyle yaşarken, %68'i Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığını kendi kimliğini tanımlamada birincil öneme sahip kabul etmektedir. %8'i etnik kimliğinin önemli olduğunu, %9'u kimliğinde birincil önemin inançları olduğunu vurgulamaktadır.

Gençlerin annelerinin %13'ü okuma yazma bilmezken, okuryazar olan anneler %14, babalar %11'dir. Araştırmaya katılan gençlerin %46'sının anneleri ve %41'inin babaları ilkokul mezunlarından oluşmaktadır. Katılımcıların üniversite ve üstü mezun anneleri %4,

babalarda da %8'dir. Gençlerin %71'i annelerini ev hanımı olarak belirtmişlerdir. Çalışan babalar %71, işsiz olan babalar ise %15'tir. Anne ve babaların çoğunluğu kalifiye olmayan işlerde asgari ücretle çalışmaktadır.

Ailelerin aylık gelirleri konusunda gençler %64 ile ailelerinin düzenli bir aylık geliri olmadığından bilgi veremeyeceklerini belirtmişlerdir. Ailelerin neredeyse yarısında tek kişi çalışmaktadır. Gençlerin %64'ü ailelerinin düzenli bir aylık geliri olmadığından bilgi veremeyeceklerini belirtmişlerdir. Asgari ücretin altında geliri olduğunu söyleyenler de oldukça yüksektir. Sosyal güvencesi olmayanlar ise katılımcıların %19'unu oluşturmaktadır. Araştırmaya katılan gençlerin %64'ünün yaşadıkları ev kendilerinin ya da yakınlarının mülkleridir. Ekonomik bir sıkıntı yaşadıklarında genellikle akrabalarından destek almaktadırlar. Araştırmaya katılanların evinde, televizyon izleyenlerin oranı %90'lar civarında olup diziler, spor ve yarışma programları üst sıralarda izlenmektedir. Gençlerin televizyon izleme süreçlerinin ağırlıklı ortalamaları alındığında ise günde 3 saat ekran başında oldukları ortaya çıkmaktadır. Araştırmaya katılan gençlerin %6'sı hiç internet kullanmadıklarını belirtmişlerdir. İnternet başında geçirdikleri sürelerinin ağırlıklı ortalaması ise 2,5 saat civarındadır. 6 saat ve üzeri internet kullananlar, katılımcıların %18'ini oluşturmaktadır. Araştırmaya katılan gençlerin %77'si Facebook kullanmaktadır. Twitter kullananlar ise %8'i oluşturmaktadır.

Gençlerin aile yapısının temel özelliklerinden birisi de geçiş aile tipine uygun olmasıdır. Ailelerin gençlere verdiği temel değer dürüstlük olsa da devlete ve dinine bağlı olmak da değer olarak önem kazanmaktadır.

Gençlere gelecekle ilgili beklentileri sorulduğunda katılımcıların %62'sinin iyi bir iş ve gelirlerinin olması dileği öne çıkmaktadır. Yaşadıkları sosyal çevredeki sorunların en önemlisi işsizlik (%80), eğitim (%79), yoksulluk, ekonomik sorunlar ve sağlık (%78), politik yapı (%56), dini farklılıklar (%55) ve etnik farklılıklar (%50) olarak belirtilmiştir

Gençlerin yarısından fazlası karar alma süreçlerine dâhil edilmediğini, eğitimin gençlerin kişiliğinin gelişimi engellediğini; gençliklerini yaşayamadığını belirtmişlerdir.

Araştırmaya katılan gençlere yaşamı anlamlı kılanın ne olduğu sorulmuştur. Birinci sırada %64 ile aile gelirken, idealleri uğruna mücadele ve din ve inanç da önemli bir ağırlığa sahiptir.

Gençlere "Türkiye'de gençlerin karşılaştığı güçlükler arasında en önemlileri nelerdir" sorusu yöneltilmiştir. Gençlerin %56'sı istediği eğitimi görememek/yeterli eğitim alamamayı en önemli sorun olarak belirtmiştir. Gençlerin %15'i işsizlik ve iş güvencesinden yoksunluk, %11'i de parasızlık olduğunu söylemişlerdir. Önceliklerin genel toplamında ise eğitim %64 ile birinci sırada, işsizlik %49 ile ikinci sırada, parasızlık %47 ile ikinci sırada, %30 ile aile ve çevre baskısı ile %26 ile ciddiye alınmamak ve baskı görmek, %21 ile danışacak yol gösterecek birisinin olmaması önemli sorun olarak belirtilmiştir.

Araştırmaya katılanların yarısı Sultangazi'de yaşamaktan memnun değildir. Yorum yapmayanlarda eklendiğinde yaşayanların üçte ikisinin çevresel faktörler, terör, güvenlik, yoksulluk ve ayrımcılıktan kaynaklanan sorunlardan dolayı memnun olmadıklarını belirtmişlerdir.

Gençlerin %71'i sosyal ve kültürel mekânların yetersiz olduğunu; çevrelerinde birçok arkadaşlarının "kötü yola" düştüğünü belirtirken, burada kötü yoldan kasıt uyuşturucu ya da ideolojik gruplara girmek olarak tanımlanmıştır.

Nitel Görüşmeler

Sultangazi yerleşim yeri olarak ne köy ne de kent sınıflamasına girmektedir. Burada yapılan görüşmelerde gençlerin uyum sorunu ağırlıklı olarak duyulmuştur. Özellikle 1980'lerde ülkenin daha az gelişmiş bölgelerinden; daha sonra 1990'larda da Güneydoğudan yoğun göç alan bölgede, bazı ailelerin çocuk sayılarının fazla olmasının da sorunu büyüttüğü görüşmelerin hemen hepsinde vurgulanmıştır. Bu ilçede göçün beslediği adi suçlar, uyuşturucu sorunu, kaçak işçilik gibi birçok sorun yaşanmaktadır. Ayrıca bu bölgede politize olmuş bazı grup ve cemaatlerin varlığı söz konusuyken ailedeki çocuk sayıları bazı mahallelerde dokuz –on civarında ya da üzerindedir.

Eğitimde yüz bin üzerinde çocuğun olması bazı sorunların büyümesine neden olurken, sınıf ortalamaları 60 ve üstü civarındadır. Okullarda dersler genel olarak geçici öğretmenlerle sürdürülmektedir. Görüşme yapılan gruplar, okulların dört bin öğrencisinin bulunduğunu ve okulların hemen dışında torbacılar ve uyuşturucu satıcıları olduğundan ciddi sorunlarla yüz yüze olduğunu aktarmıştır. Aile ve hemşehrilik bağlarının çok güçlü olduğunu aktaran yetkililer, çocuk sayısı çok olan ailelerin çocuklarını kontrol etmekte zorlandıklarını belirtmektedirler.

Bölgedeki gençlerin özellikle uyuşturucu bağımlılığında artış olduğunu, bunun da en büyük gerekçesinin uyuşturucuya ulaşımdaki kolaylıktan kaynakladığını belirten bir yetkiliye göre:

"Kriminal, uyuşturucu, ideolojik saplantı, terör alanında 2 kilometre doğuya, 2 kilometre batıya uzanırsam size küçük bir çete kurabilirim buradan çünkü buna uygun bir yapı var Sultangazi de".

Bir başka yetkili uyuşturucunun toplam etkisinin çok büyük olduğunu şöyle aktarmaktadır:

"... burada uyuşturucu bölgenin ciddi problemi... Her yerde uyuşturucu kullanan var ama burada uyuşturucu kullananın verdiği tahribat çok daha farklı. On kişilik ailelerden gelen çocuklar çok nüfuslu olduğu için çevreye ve aileye verdiği tahribat Şişli'de uyuşturucu kullanan çocukla çok farklı ve daha fazla. Çünkü Şişli'dekinin sorunlarını aşacak mekanizmalar çok fazladır. Buradaki çocuğun öyle bir şansı yok. Buradaki aileler çocuğu kurtarmak için ne yapacağını bilmez. Uyuşturucu kullanan çocuğun kardeşlerinden de ona ortak olan vardır zaten... 80 yıllarında sokaklarda gördüğünüz yazıları, sloganları bu gün burada görürsünüz. Göç bunlara zemin hazırlıyor, sonrasında uyuşturucu... Bunlar burada ne yazık ki görülüyor".

Uyuşturucu ile mücadele ya da bağımlı gençlerin tedavisi de ciddi bir sorun olarak dile getirilirken tedavi koşullarının yetersizliği çaresizliği beraberinde getirmektedir:

"Bizlere, tedavi olmak isteyen gençler başvuruyor. AMATEM'den bir buçuk ay sonra randevu alıyoruz ve bu çok geç tabii... Bize başvuranlarla, özel olarak, ilgileniyoruz; ancak uzmanı olmadığımız için de yeterli olmuyor maalesef... Ayrıca tedavi süreci orada kalıyor. Psikiyatrların söylediği gibi tam bir döner kapı gerçeği".

Gençlik Kolları ile Yapılan Görüşmeler

Bu bölgede illegal olarak tanımlanan birçok örgütün aktif olduğuyla başlayan görüşmelerde, ortak olarak, partilerin gençlik kollarında çalışan gençler, genç kesimin hem uyuşturucu hem de illegal örgütler için hedef kitle olduğunu belirtmişlerdir.

Gençlerin en önemli sorunun eğitim, işsizlik ve madde bağımlılığı olduğuna dikkat çekilmiştir. Türkiye'de gençlerin, ülke gündeminin dışında olduğunu belirten gençler, burada da aynı yapının sürdürüldüğünü; özellikle, tüm yoksul bölgelerde olduğu gibi bu bölgede de gençlerin en önemli sorunlarının işsizlik, şiddet, aile içi şiddete olduğunu belirtmişlerdir. İşsizlik nedeniyle, gençler, daha düşük ücretlerle çalışmayı kabul ederken, taş ocağında ve merdiven altında çalışanların astım hastalığı ile yüz yüze olduğunu; bu bölgedeki birincil hastalığın astım olduğunu vurgulamışlardır.

Sultangazi'de eğitimin sorunlu olması nedeniyle kimsenin çocuğunu okutmak istemediğini ve 20.000 öğrencinin ilçe dışında okuduğunu vurgulamışlardır.

Sultangazi'nin kozmopolit bir yer olduğunu ve bütün halkların, çeşitli inançların, farklı sınıf katmanlarının bulunduğu bir ilçe olarak değerlendirilmesini belirten bir başka gençlik grubundan görüşmeciler, burayı biraz varoş bir semt ve ucuz ev deposu, kırsal kesimin kendi kültürünü devam ettirecek bir ortam olarak görmek gerektiğini söylemişlerdir. Gençlik sorunlarıyla ilgili olarak da aşağıdaki açıklamayı yapmışlardır:

"Buranın gençlik sorunları İstanbul'un genelinde de olan ama özellikle buradaki gayri meşru işlerdir, esrardır, haptır bu görülüyor. Bunlar ekseriyetle Doğu ve Güneydoğu Anadolu'dan göçen ailelerin çocuklarıdır.

Nedenini sorgularsak da burada toplumla bir uyumsuzlukları söz konusudur, göçtüğü yerinde iyi bir eğitim alamaması, bir mesleğinin de olmaması diyebiliriz. Sosyal çevrede imkân olmaması gençlere yönelik onları sürüklüyor bir bakıma".

Ayrıca ne siyasi partilerin ne de devletin "*gençlik politikası*"nın olmadığına işaret etmişlerdir.

Sivil Toplum Kuruluşları

Bu araştırma sırasında Sultangazi ilçesinde bulunan iki Cemevinde, üç sivil toplum kuruluşunda grup görüşmeleri yapılmıştır. Bu gruplardaki gençlerin çoğunluğu en ciddi sıkıntının bölgelerinin adından kaynaklandığını ve bu nedenle de gençler eğer mahallelerinin adını verirlerse işe alınmadıklarını belirtmişlerdir. Ayrıca, genel olarak "*varoş mahalle*" ya da "*gecekondu*" olarak nitelendirilen bir yerde yaşamanın yanı sıra suç, şiddet ve uyuşturucu ile anılmanın da gençler açısından oldukça güç olduğunu belirtmişlerdir.

Özellikle Gazi Mahallesinde gençler, kendilerinin ailelerine bağlı olduğunu ve aile bağları güçlü olanların şiddet ve suçla ilgisinin olmadığını, eğitim düzeylerinin yüksek olduğunu, bazı gençlerin de özel okulda okuduğunu belirttiler. Özellikle Alevilerin yaşadığı bu dört mahallede bir kütüphanenin olmadığını ve sivil toplum kuruluşlarından ya da Cemevlerinden yararlandıklarını belirten gençler, yine dernek ve Cemevindeki saz, semah kurslarına gittiklerini aktardılar. Özellikle Sultangazi'de Alevi nüfusun %40 civarında olduğu dile getirildi. Genel olarak ailelerinin eğitime önem verdiğini belirten gençler, özellikle Alevi ailelerin çocuklarının üniversite okuduklarını aktarmışlardır.

Çalışan gençlikle ilgili sorunlarda da merdiven altı üretim için özellikle gençlerin ve kadınların seçilmesinden ve ağırlıklı olarak spor ayakkabı üretiminin en büyük iş kolu olmasından söz etmişlerdir. Ayrıca bu çevredeki gençleri aşağıdaki sözlerle eleştirmişlerdir:

Gençliğin sorunu kolay para kazanmak, iş güç yok kendi istedikleri gibi tabii, akşam oldu mu caminin etrafında, parklarda esrar satışları oluyor. İş yok derken simit satsalar satarlar ama televizyon kültürü, mem-

leketteki ailelerin de hatası var. Okuyamayan da haylazlık yapıyor, eskiden çırak verilirdi okuyamayan şimdi o da yok, serseri takılıyor, bulunduğu ortama uyuyor. Kendi çocuğuna verdiğin terbiyeden ziyade ortamla alakalı bir de. Gençliğin işi yok çalmayıp da ne yapsın diyen de gördük, meşrulaştırmaya çalışılıyor suçu...

Gençlerle Yapılan Bireysel Görüşmeler

Gruplar hâlinde görüşme yapılan gençlerin genel olarak aktardıkları konuların başında ilçedeki suç oranında artış ve madde bağımlılığı gelmektedir. Madde bağımlılığının, çok yoğun bir şekilde kullanıldığından ve okul çıkışlarında dahi çok rahat bir şekilde satıldığından söz etmişlerdir. Bireysel olarak görüşmeyi kabul eden 3'ü kadın toplam 9 gençle derinlemesine görüşme gerçekleştirilmiştir.

Devletin mercilerinin gençlere tedavi, sosyal imkânlar, rehabilitasyon hizmeti, eğitimi, meslek sahibi olmalarıyla ilgilenmesi gerektiğini belirten grup, böyle bir çalışmanın olmadığını iddia etmiştir. Ayrıca yetkililerin gençlerin uyuşturucu durumunda da sessiz kaldıklarını belirten gruptakiler, ara ara uyuşturucu baskınlarını basında gördüklerini ama rehabilitasyon ve eğitim olmadığını "*sosyal sorumluluk projeleri de gerekir, sadece gözaltı ile baskınla çözülmez bu işler...*" sözleriyle vurgulamışlardır. Ailelerin geçim sıkıntısından bunaldığını, çocuklarını okutamadığını ve bu nedenle de "*...liseye kadar okusun yeter; düzenli işi olsun, evi barkı olsun, ailesine baksın ister. Sosyal çevreye uyum, büyüdüğü, bulunduğu çevre çocuğu boşluğa sürükleyor, ailesini de dinlemeyenler oluyor*" şeklinde yorumlamışlardır.

Mahallelerden birinde bağımlılık ve duyarsızlık konusunda konuşulan gençlerden birisi:

"18 yaşındayım. İstanbul'da doğdum, ailem Adana'dan gelmiş buraya... 3 yıldır içiciyim. Madde bağımlısıyım. Ben kurtulmak istiyorum ama kimse yardım etmiyor. Siz beni kurtarın, bana yardım ve destek bulun... Kardeşlerim çok. Onlar bizim gibi olmasın... Polis bu mahalleyi neden kontrol etmiyor. Bonzai ucuz, bulamazsam çalarım... Polis

bu mahalleyi temizleyebilir bu illetten... Her tür yola başvuruyoruz, bağımlıyız... Hiç de memnun değiliz... Kim bize iş verir? Birileri bizi görüp kurtarmalı; burada hastane açılsa ve bizler tedavi olsak... Kontrol olsa bunlar olmaz." görüşünü kendisinin uyuşturucu kullanımında yardıma ne denli ihtiyacı olduğunu belirterek aktarmaktadır. Ayrıca sürekli kardeşlerinden dem vurup *"ben damgalandım; her şeyi yapabilirim ama kardeşlerime zarar gelmesin..."* sözlerini tekrarlarken ailesine ne denli düşkün olduğu gözlenmektedir. Bireysel olarak görüşülen bir başka genç kendisini ve yaşadıkları sorunları şöyle aktarmıştır:

"20 yaşındayım, İstanbul'da doğdum. Biz Trakyalıyız... 23 senedir buradayız ailece. Üniversitede okuyorum. Buranın durumu şu an vahim. Uyuşturucu kullananlar, alkol kullananlar baliciler her tarafta..."

Burada yaşamanın nasıl olduğu ve bir öğrenci olarak gençler için beklentilerin ne olduğu sorulduğunda da:

"Boş zamanlarımızı burada geçiriyoruz, burada da vaktimizi geçirebileceğimiz yer yok. İmkânım olsa buradan göç ederim, benim kız kardeşim var onun burada rahatsız edilmesinden korkuyorum. Sonradan gelenler buraya uyum sağlayamıyorlar kaba davranışlar sergiliyorlar. Burada eğitim farklı öğrenciler hocayı dövüyor çıkışlarda buna benzer olaylar oluyor. Burada uyuşturucu her yerde satılıyor, çevremde kullanan çok..." demiştir.

Derinlemesine görüşme yapılan 3. erkek gencin de genel olarak altını çizdiği konu Sultangazi'nin yeni bir ilçe olması ve farklı özellikte olan grupların birlikteliğiydi:

"İstanbul'da 1994'te doğdum. Üniversite öğrencisiyim... Benim oturduğum çevrede Trabzonlu ve Doğulular var... Sultangazi'de oturduğumuz yerde araba ve insan gürültüsünden bu ilçe dışında sesiz sakin bir yerde yaşamak isterim."

1992 yılında Ardahan'da doğan ve kendisinden küçük 3 kardeşi daha olduğunu aktaran genç kadın:

"1993 senesinde Ardahan'dan geldik. Kiracıyız, annem konfeksiyonda çalışıyor, babam kıraathanede çalışıyor. Üniversitede okuyorum. Okul dışında genelde evdeyim kardeşlerime bakıyorum. Arada sırada Forum da Bayrampaşa da buluşuyoruz. Gençlerin en önemli sorunu özenti..."

Ailesi Ege'li olan 1993 doğumlu genç kadın da Sultangazi'nin geceleri sorunlu olduğunu ve dışarı çıkamadıklarını vurgulamıştır:

"Burada doğdum. Bir kardeşim var. Akşamları dışarı çıkamıyoruz, gündüz güvenli, gece değil. Burada vakit geçireceğimiz bir yer yok; burada yaşamaktan memnun değilim.

1993 doğumlu ailesi Karadeniz'den göç etmiş genç kızın kendi yaşamı ve Sultangazi'ye bakışı da sorunları anlamak açısından önemlidir:

"İstanbul'da doğdum. Annem ev hanımı, babam emekli... 4 kardeşiz. Evde kendime ait oda yok... İstanbul'a yakın bir yerde ön lisans okuyorum. Burada sinema tiyatro yok, zaten para da yok gidebilecek kadar; ücretsiz internete gireceğimiz bir yer yok. Buranın kötü şöhreti vardı hâla da var. ... Okumakta maddi olarak zorlanıyorum. Çalışmak istiyorum ama doğru düzgün iş yok."

21 yaşındaki genç bir erkekle yapılan görüşmede:

"Burada doğdum, annem ev hanımı, 5 kardeşiz. Babam tekstilde çalışıyor. Şu an işim yok, okumuyorum... Çünkü üniversiteyi kazanamadım. Parayı nereden buluyorum derseniz her işi yapıyorum... Her gün tv'de Sultangazi'de şiddet sözünden bıktık desek de yaşıyoruz... Burada Alevi, Sünni, tarikat, cemaat, Ateist, Kürt, Türk, Laz herkes var. İnsanlar gruplaşmış... Birbirini sevmiyor. O yüzden uyuşturucu, hırsızlık, şiddet, olay, kavga hepsi var... Siyasette kutuplaşma var. Gazi Mahallesi'nde yaşıyorsan damgalısın. Sanki tüm bunların sorumlusu Gazi Mahallesi'nde yaşayanlar... Suç oranı yüksek ama her şey Gazi'de yaşanıyormuş gibi

anlatılıyor. Uyuşturucu en büyük sorun... Birilerinin bu gidişata el atmaları gerek... Burada herkes güvensizlik içinde... Hep korkuyoruz. Ailemizin Alevi olması ya da Kürt olması sanki gâvur olmaktan kötü gibi... Burada yaşamayı seviyorum ama huzur istiyorum."

21 yaşında genç:

"Burası bilindik, kötü olarak geçen bir yer... Damgalıyız! Bizler burada istemesek de bir şekilde ya siyasetin içine ya da uyuşturucuya çekiliyoruz. Burada bazı mahallelerde yaşıyor olmak bile "haa" dedirtmek için yeterli oluyor. Kot taşlamada çalışıyorum. Kardeşim de ayakkabı yapımında... Çok az parayla çalışmanın ne anlamı var ki! Ortam zaten bizi olumsuz etkiliyor... Her şey sanki başka bir yerde planlamyor..."

19 yaşındaki genç kız da ayrımcılığın gençleri ne denli parçaladığını şöyle anlatıyor:

"Ailem hoşgörülü, Aleviyiz; bize sevgi öğretilerek büyüttü ailemiz... Ama burada sevgi yok. İnsanlar birbirini sevmiyor. Annem ve babam sürekli "biz" diye konuşuyor ama biz kimiz? Köklerimiz kelimesi de benim için pek bir şey ifade etmiyor. Çalışıyorum ama çok az kazanıyorum kazandıklarımı babama veriyorum; sonra da tekrar alıyorum... Hep memleket hikâyeleri duyuyoruz ama gidilip gelinmiyor. Arkadaşlarım var ve evlerde toplanıyoruz."

23 yaşındaki gence göre uyuşturucu bağımlılığı yaratılıyor:

"Lise bitirdim. İşsizim. Bu mahallede bilinçli olarak uyşturucu bağımlılığı yaratılıyor. Bağımlı olunca da satıyorsun. Kurtulamıyorsun. İşsizlik, ailede şiddet yaşayan genç eve gidemiyor. Ev çok kalabalık 5 kardeşiz... Sanki biz gerçeküstü bir yaşam yaşıyoruz... Her şeyden uzağız; dünyamız burası... Ailem sürekli değerlerimizden söz ediyor. O değerler yoksulluk ve gelenekler. Ama biz o dünyada yaşamıyoruz. Bazıları kısa sürede zengin oluyor. Düşünüyorsun neden ben de öyle olmayayım."

17 yaşındaki genç erkek de bulunduğu çevrenin onu ne denli olumsuz etkilediğini şu sözleriyle aktarmaktadır:

"Burada kahve kültürü var. Meyhane kültürü var ve cemaat kültürü var. Seç beğen al! Bizden korkuyorlar. Genç dedin mi suçlusun. Zaten eğitimsizlik var, işsizlik var..."

Yine 21 yaşındaki genç kız:

"Alevi bir ailedenim. Dışlanıyoruz. Üniversitede okuyorum. Arkadaşlarım, mezun olanlar, iş başvurusunda adreslerini yazdıkları için iş verilmiyor. Adı çıkmış mahallenin... Tabii okul önlerinde bile uyuşturucu satılıyor. Güvenilmek istiyoruz ama sistem bize güvenmiyor. Toplum güvenmiyor."

23 Yaşındaki genç sistemle yaşadığı sorunu şöyle anlatıyor:

"Üniversite bitirdim. Bizi sistem istemiyor. Zaten madde bağımlılığı en büyük sorun. Kendimizi nasıl ifade edeceğiz dinimizle mi, dilimizle mi yoksa siyasetle mi? Uyuşturucu ile adımız çıkmış."

Değerlendirme

Görüşmelerin tümünde sorun olarak aktarılan; uyuşturucu ve bağımlılıkla, eğitim sisteminde karşılaşılan sorunlardır. Ekonomik ve sosyal yönden İstanbul'un en yetersiz ilçelerinden biri olarak algılanan bölgede, uyuşturucunun kolay elde edilebilir olması ve okul çevrelerindeki satışı gençler tarafından kontrol eksikliği olarak değerlendirilmektedir. Bağımlılık ve uyuşturucunun satışı suç oranını yükseltmekte, suç oranlarının yüksekliği ve madde bağımlılığındaki artış da burada yaşayan gençlerin özgürlüklerini kısıtlayıp, bölgedeki gençleri damgalamaktadır.

Çarpık kentleşme, göçün getirdiği yoksulluk ve plansızlık bölgede açık olarak gözlenebilirken yoksulluk, bonzai gibi uyuşturucu satışından kolay para kazanmayı da beraberinde getirebilmektedir. Her gün gazete ve televizyonlarda "Sultangazi'de şiddet" başlığı yaşadıkları bölgeyle bütünleşmelerini olumsuz etkilemektedir. Şiddete karşı olsalar da şiddet ve çatışma ile anılmak Akers'ın (1998) belirttiği, bu böl-

gede yaşamak, sosyal öğrenme için uygun bir ortam oluşturarak öğrenmeyi kolaylaştırmaktadır. Gençlerin şiddeti ve bağımlılığı, karşı olsalar da, içselleştirerek sürdürmeleri bir yerde kendi karar verme süreçlerinde ortaya çıkacaktır.

Gençler arasında işsizliğin yüksek olması da sapma için altyapı oluşturmaktadır. Gazi mahallesinin kamuoyunda eylemler ve gösterilerle yaratılan imajı sonucu, gençlerin işe girerken ya da sosyal ortamlarda olumsuz geri dönüşe tepkisel oldukları ve yaşanılan sosyal çevre nedeniyle damgalanmayı beraberinde getirmektedir. Goffman'ın deyimiyle de bu damga silinmeyip bireyi geniş toplumdan dışlamakta ve bu bölgeye kapamaktadır.

Göç, farklılıklara dayalı bir yapı oluşturmuştur. Bu da ilçeyi belirleyen ana ögeler olarak değerlendirilebilir. Göçle gelen bireylerin ve ailelerin genel olarak ekonomik güçsüzlükle yüz yüzedir. Sosyoekonomik düzeyin düşüklüğü, gençleri erken yaşta çalışmaya zorlamış ve eğitimden uzaklaşmaya itmiştir. Bu sebeple çoğu görüşmede maddi değerleri, geçim derdini, işsizliği ve parayı ön planda tutmuşlardır. Bunun yanı sıra göçün ilçeyi belirleyen ana öge olarak değerlendirilmesi kabul edilebilir.

Göçle gelen ve çoğunluğu ikinci kuşak olan gençlerin aileleri yoksulluğu bir yaşam şekli olarak benimseseler de gençler hem ailelerinin yaşadığı güç koşullardan hem de olanakların kısıtlı olmasından şikâyetçi olup yaşamlarını değiştirmek istemektedirler.

Gençlerin karar alma süreçlerine dâhil edilmediğine, eğitimin kendilerini engellediğine inanmaları bölgeye ve sisteme karşı yabancılaşmayı beraberinde getirmekteyken, göçle gelen geleneksel ailelere sahip olmaları da aile değerlerine bağlılığı beraberinde getirmektedir. Bu da yabancılaşma ve yalnızlaşmayı azaltıcı olumlu bir etken olarak değerlendirilebilir.

Türkiye'de 2009-2011 yılları arasında bireyler hakkında açılan dava sayısında düşüş izlenirken, sanık sayısında artış görülmektedir. On ikiye kadar düşen sanık olma yaşında da 2009 yılından bu yana ciddi bir artış olmuştur. 2009 yılında 12-17 yaş grubundaki sanıkların toplamı 113.740 iken, 2011 yılında bu sayı 137.499 ve 2014 yılında da

157.707 olmuştur. Suç çeşitlerinde ve sayılarındaki artış en çok gençleri içine çekerken büyük kentlerde gençlerin bağımlılık, sapma ve suç üçgeninde mücadele ettikleri gözden kaçmamalıdır.

Ülkemizde gençliğe yönelik bir "gençlik politikasının" olmaması sorunlarla baş etmekte en önemli engellerden birisidir. Gençlikle ilgili birçok belirsizlik yaşadığımız dönemin sosyal gerçekliği olup tüm toplumları derinden etkilemektedir. Özellikle işsizlik, yoksulluk, göç gibi her gün yaşadığımız insanın öz benliğine yönelik "modern şiddet" gençleri çaresizlik ve değersizliğe itelemektedir. Kendi yaşamının değerini sorgulayamayan ve değerli olarak sadece tüketmeyi gören günümüz gençleri büyük bir çıkmaz içindedir. Sapma ve suç da kaçınılmaz bir gerçeklik olarak bizlerle sürdürülmektedir.

Kaynakça

Collins &Makovisky (2014) Toplumun Keşfi, Nobel Yayınevi, Oktik, N (Çev. Ed.) Basım sayısı:1, Sayfa Sayısı 269, ISBN: 978-605-133-826-2, Türkçe 2014.

Giddens, A. (2008). *Sosyoloji.* İstanbul: Kırmızı Yayınları.

Haralambos, M. &Holborn, M. (2008). 7th Ed. *Sociology.* London: Harper Collins Publication.

http://www.tuik.gov.tr erişim tarihi 15.5.2015)

Oktik, N. *"Sultangazi'de Genç Olmak: Gençliğin Yaşam Kalitesi ve Yaşam Beklentisi".* Proje Raporu Sultangazi Belediyesi Yayınları, 2013

Oktik, N. Sosyal Sapma ve Suçun Sosyolojisine Sosyolojik Yaklaşımlar (2013)., Suçun Sosyolojisi Cezanın Felsefesi içinde Editör: Önkal, N ve Sarı, Ö. , Nobel Yayınları, Ankara 2013.

Oktik, N. vd., *Sosyal Risk Analizi: Mardin Proje Raporu Örneği, Sosyolojik Temel Araştırma,* Muğla Üniversitesi Basımevi, Muğla 2010.

Oktik, N., "21. yy'da Boş Zamanlarla İlgili Yaklaşımların Kentlerde Gençlere Göre Değerlendirilmesi.", *21. Yüzyıl Karşısında Kent ve İnsan* (Yayına Hazırlayan: Firdevs Gümüşoğlu), Bağlam Yayınları, ss. 301-314, İstanbul, 2001.

Oktik, N., *"Bireysel Şiddet Olarak İntiharlar ve Sosyolojik Kökenleri", Doğu-Batı Dergisi,* 43. Sayı, 199-221 (2007-2008).

Oktik, N., "Yoksulluk Olgusuna Kavramsal ve Kuramsal Bir Bakış", Türkiye'de Yoksulluk Çalışmaları, der. N. Oktik içinde, Yakın Kitabevi Yayınları, İzmir, 2008

CEZAİ ADALET VE DENETİMLİ SERBESTLİKTE YERELLİK/EVRENSELLİK:

Uluslararası Bir Proje Örneği

*Nurgün Oktik**
Güncel Önkal **

I. Giriş: Denetimli Serbestlik Uygulamasının Hukuk Felsefesi Açısından Kökenleri

"O, herkesten uzaktır. O, herkese ve kendi kendine yabancıdır. O, bir başkasıdır. Çevresindekiler deli yerine koyuyorlar onu. O vakit, Raskolnikov, kendisiyle ortak hiçbir yanları bulunmayan bu insanlardan kaçıyor ve mutsuzlara doğru yöneliyor [...] Ama onlar da onun benzeri değillerdir. Suçu onu, insanların ortasında yalnız bırakıyor. Suçu onu, kendisiyle sınırlıyor. Sadece eksiksiz bir itiraf, sadece aşırı bir ceza, onu insanların en yoğun kalabalığı içine yeniden sokacaktır" (Dostoyevski, 1996, 266).

Dostoyevski'nin, *Suç ve Ceza* adlı ünlü yapıtındaki başkarakteri Raskolnikov'u betimlediği ruh hâli, süslü sözlere dayalı bir edebi me-

* Prof. Dr., Maltepe Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji
** Doç. Dr., Maltepe Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji

tin olmanın ötesinde bugün itibariyle suça karışmış, serbestliğini kısmen ya da tamamen yitirmiş bireylerin varoluşsal gerilimini oldukça özlü biçimde ifade etmektedir.

Hukuk mekanizmasının toplum adına devlet eliyle mutlak adalet sağlama iddiasıyla yürütülmesi geleneği, modern toplum yapısında bazı değişikliklere ve dönüşümlere uğratılmıştır. Bu değişimlerden belki de en köklüsü "suçlunun" hesaba katıldığı suçlu haklarını koruma odaklı *onarıcı adalet kuramı*nın gündeme gelmesidir. Özellikle Endüstri-sonrası Batı toplumlarında demokrasinin olmazsa olmaz koşulu olarak suç-ceza dengesinin gözden geçirilmesi süreci böylesine bir değişimi gerekli kılmıştır. Dolayısıyla artık günümüzde, suçlu tamamen "kötü" değil, "iyi"ye yönlendirilebilecek potansiyeli bulunan, mağdur ettiği kadar mağdur olan ve bedelini özgürlük yitimi ile ödeyen bir *anomali* vakasıdır. Suçlu, toplumun genel uyumuna, ahlak yapısına ve sosyal kodlarına karşı eylemde bulunan "sapkın" bireydir. Böylesine bir anlayışa göre adaletin sağlanması için yapılması gereken suçluluk bilincinin kazandırılması, başka deyişle, cezalandırılan eyleminin kökenleri üzerine suçlunun bizatihi düşünmesinin sağlanmasıdır. Mağdur/mağdurların vicdanını rahatlatacak *ağırlık*ta ve/veya *duygusallık*ta değil, suçlunun suçu tekrar işlemesini engelleyecek, hatta benzer suçların da işlenmesini geri bırakacak oranda *caydırıcı,* tüm taraflara hitap edecek derecede *kapsayıcı* ve nihayetinde kamusal aklı tatmin eden *incelik*te ceza verilmesi günümüz adalet teorilerinin temel varsayımı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Angloamerikan felsefe geleneğinin yasa-erdem ilişkisine dayalı klasik adalet kavramsallaştırması yerini modern hukuk düşüncesine bıraktığında karşımıza bambaşka bir denklem çıkmaktadır. Habermas'a göre denklemin "denkliğini" sağlayacak olan ölçüt demokrasidir. Ona göre demokrasi yasaya saygı etiğinden daha fazlasını işaret eder. Yasaya sahip çıkmak ve yasayı olaylar ile olgular arasındaki gerilimden kurtarmak sadece yasa koyucuların değil, yasaya tabi olanların da sorumluluğundadır. Böylelikle yasaya tabi her bir vatandaş, vatandaş olmanın modern getirilerinden dolayı suça ortaktır ve iyiye/kötüye de aynı derecede yakındır (Habermas, 1996). Böylelikle Kant'ın adalet kuramını uygulanabilirlik açısından bir adım daha ileri

taşımak gayesiyle Habermas bizlere tek tek olaylardan çıkan suç ögelerinin genel olgulara uygulanabilirliğini (ya da tam tersi bir yolla olgusal yasanın tek tek olaylara uygulanması anlamındaki uygulanabilirliğini) demokrasi eksenli çatışma çözümleri yönteminde olduğu gibi bir işleyişle ele alınabileceğini göstermek ister (age. xvi.). Operasyonel hukuk, teorik hukuktan farklı işleyerek, hakların dağıtımında kamusal otonomi ile bireysel otonomi arasındaki dengenin zedelenmemesini gözetmek durumundadır. Daha açık deyişle modern demokratik eksenli hukuk anlayışları toplumu koruduğu kadar kişisel otonominin de toplumsallık karşısında korunmasını gerektirecek kadar "liberal" olmak durumundadır. Birey açısından hukukun, toplumsal/kamusal hukuk ekseninde yok sayılması suçların azalmasını değil, aksine baskı karşısında çeşitlenmesini ve farklı biçimlerde ortaya çıkmasını körükler ki; bu durumda da teori olayları kapsayacak nitelikte tanım ve kavramsallaştırmalar yapmaktan yoksun kalır. Kısacası, denetimi elinde bulunduran adalet mekanizması erki veya erkleri, "eylemin ardında yatan" niyet ve düşünceyi dönüştürmek, değiştirmek, kontrol altına almak durumundadır. Salt görünen eylemlere yönelik cezalandırma biçimleri özgürlüğü yaygınlaştırmaz, suç oranını, adaletin bürokratik yükünü ve hüküm vermekteki merkeziyetçiliği arttırır (age. 329-vd.).

Yaptırım ve cezalandırma hukukun özünü oluşturamaz. Hukukun cezalandırmaktan ibaret olduğu yaklaşımının adaletin toplumda gerçekleştirilmesine yol açmayacağı açıktır. Hukukun kendisini, adaleti gerçekleştirmek üzerinden değil, yargı gücünü kullanmaya muktedir olmak yoluyla göstermesi söz konusudur. Bu nedenle tamamlanmamış, yerine getirilememiş ya da bozulmuş veya gerçekleştirilememiş yargı gücü ifadesi kararlar hukukun gücüne gedik açar. Tüm bu bağlantılar düşünüldüğünde –Agamben'in ifadesiyle- hukukun adaleti egemen kılmak isteğinden çok egemen iktidarın hanesinde yargı gücü ile özdeşlik kurduğu da ileri sürülebilir (Akt: Agtaş, 2013: 25). Adalet beklentimizi değil, yönetilme ve yönetme iktidarı taleplerimizin bir sonucu olarak hukuk cezaya bu nedenle de özsel bir çelişki oluştursa da önem vermektedir. Denetimli serbestlik kavramı hukukun adaleti gerçekleştirirken yargı gücünü mutlaklaştırma hegemonyasına karşı çıkan bir felsefeyi merkeze alır. Dolayısıyla dene-

timli serbestlik uygulamaları aynen arabuluculuk mekanizmasında olduğu gibi cezai ya da dağıtıcı adaletin değil, onarıcı adaletin uygulama alanıdır.

II. Denetimli Serbestlik Uygulamalarında Evrensellik ve Yerellik: CJSW Projesi Örneği

Denetimli serbestlik (*probation*) kavramının kullanımı çok geniş bir alanı ifade etmektedir. Kalmthout ve Durnescu (2008) denetimli serbestlik kavramını, cezai adalet sistemindeki sosyal soruşturma raporları, erken müdahale çalışmaları, kamu yaptırımları ve kamu tedbirleri, çocuk ve gençler için ıslahevleri gibi kurumlarda çalışmalar, süpervizyon, yaptırım olarak denetim, suç engelleme çalışmaları gibi geniş, ucu açık ve derinlemesine çalışılacak sosyolojik bir bağlam olarak değerlendirirler (Kalmthout ve Durnescu, 2008: 2).

Denetimli Serbestlik uygulaması Avrupa'da oldukça eski bir geçmişe sahiptir. 19. yüzyılda Almanya, İrlanda, Lüksemburg ve İsviçre gibi ülkelerde hayır kuruluşları ve kiliseler mahkûm ve aileleriyle, cezaevinden çıkanlara maddi ve manevi destek vermekteydiler. Ancak yirminci yüzyılın başından itibaren modern devlet algısı ve hareketlilikle toplum içinde hükümlü, suçlu ve çocuk suçlularının baş edilebilme işlevini ceza kanunları üstlendi. Yeni dönemde her şeyin bireyselleşmesi gibi ceza kanunları da bireyselleşerek suçluları rehabilite ederek ya da suçluların yerini değiştirerek veya özel engelleyici tedbirler alarak bireysel suçları engellemeye çalıştı. Bu yeni uygulamalar Avrupa ülkelerinde, dolayısıyla Avrupa'da, yeni yaptırımlar, yeni infaz şekillerinin filizlenmesinin altyapısını kurarak modern yaptırım sisteminin oluşmasını sağlamış oldu. Bu sistem, şartlı tahliye, tecil edilmiş ceza, koşullu salıverilme, kefalet, kefaletle tahliye, ev hapsi, davadan vazgeçme veya bazı haklardan mahrum etme gibi infaz şekillerini beraberinde getirdi. Kısıtlı cezalandırma sistemine karşı, uluslararası mücadelenin sonu olarak da değerlendirilebilecek bu yeni yapıda, çocuk ve genç suçluluğu ile akıl hastası suçlular için ikili sistem geliştirildi.

Tüm bu yeniliklerin sonucu olarak denetimli serbestlik sistemi ve uygulamaları farklı uygulamalarla Avrupa'daki ulus devletlerde gönüllü dernekler yerine profesyonel devlet çalışanlarının hem mahkûm hem

de mahkûmiyeti sonuçlananlarla çalışmasıyla yaygınlaşıp kabul edildi. Ancak İngiltere, Galler Bölgesi ve Hollanda gibi ülkelerde özel örgütlenmeler de eğitim ve sosyal hizmet işlerini devletle birlikte sürdürmeye devam ettiler (Kalmthout ve Durnescu, 2008:2-4).

Avrupa'nın birçok ülkesinde, geleneksel olarak, suç içeren eylemlerde suçu işleyen bireyin avukatı, polis, hâkim, savcı, suça maruz kalan, şahitler ve uzmanlar ana aktörlerken denetimli serbestlik çalışanının görevi yok denecek kadar azdı. Denetimli serbestlik uygulaması çocuk ve genç suçluların ıslahı, süpervizyonu ve denetimiyle sınırlıydı. Kalmthout ve Durnescu'ya göre (2008), şartlı tahliye, tecil edilmiş ceza, koşullu salıverilme cezalarının artmasıyla ve toplum çalışmalarının, yaptırımlarının hızlanmasıyla, denetimli serbestlik çalışmaları cezaevlerinden toplumun içine yönelerek önem kazandı. Denetimli serbestlik; süpervizyon, gözaltı olmayan ve yarı gözaltı süreçlerindeki yaptırımların uygulanmasını sürdürecek kalıcı bir profesyonel aktör olmaya aday olarak yerini güçlendirmeye başladı.

Ceza yargılaması uzun bir süreç olup şüphelinin tutuklanmasından yaptırımların uygulanmasına kadar bir seçme sürecidir. Bu süreçte hem şüpheli, hem mağdur için sosyopsikolojik, sosyoekonomik ve kültürel arka bilgiye gereksinme vardır. İngiltere ve Galler Bölgesi'nde 1971'den bu yana, toplum hizmetlerinin yaygınlaşmasıyla birlikte, ceza adalet sisteminin hapis cezası içermeyen yaptırımlarında savcı ve mahkeme denetimli serbestliğe daha fazla ağırlık vermektedir. Bu değişimler diğer Avrupa ülkelerinde de yaygınlaşarak şüphelinin tutuklanması yerine toplum içinde cezasını çekmesi ve topluma karşı sorumluluğunu yerine getirmesi olarak değerlendirilmektedir. Avrupa Konseyinin tavsiyeleri ve sivil toplum örgütlerinin desteğiyle, cezalı topluma yeniden uyarlanırken mağdurların da gereksinmelerini temel alacak yeni bir toplum merkezli ceza adalet sistemine doğru harekete geçilmiştir. Yeni sistem cezalıyı toplumdan dışlamak değil topluma içermek üzerine kurulmak konumundadır ve bu sistemde denetimli serbestlik ve bu sistemde çalışanlar anahtar konumundadır. Son dönemde tutukluluk içermeyen suçlar, Avrupa genelinde, denetimli serbestlik sistemi tarafından kontrol edilmekte ve izlenmektedir. Buradan hareketle denetimli serbestlik sistemi ve bu sistemde çalışanlar gittikçe önem kazanmaya başlamıştır (Kalmthout ve Durnescu, 2008: 5-7).

2011 yılının Kasım ayında, Avrupa'da devreye giren Avrupa Konseyi Çerçeve Antlaşması doğrultusunda özgürlük, güvenlik ve adalet sisteminde ortak hareket etme kararı alınmıştır. Bu çerçeve antlaşmayla, Avrupa'nın herhangi bir ülkesinde suç hükmünü giymiş bireye, dilediği takdirde, kendi ülkesinde cezasını tamamlama fırsatının verilmesi, gündeme gelmiştir. Buradan hareketle Avrupa'da denetimli serbestlik sistemi ve bu sistemde çalışanlar ortak eğitim programından geçirilmek zorundadır.

Avrupa Konseyi de bu tarihte denetimli serbestlikte çalışanlar için temel bilgi, temel beceri ve değerler çerçevesinde yeni kurallar koyarak bu kuralların Avrupa'daki tüm denetimli serbestlik sisteminde uygulanmasına yönelik yeni adımlar atmıştır.

Ancak, 2009 yılında Avrupa Komisyonunun kabul ettiği ve 2014 yılında yürürlüğe girecek olan eylem programı olan Avrupa Konseyinin Çerçeve Antlaşmasından önce Stockholm Programı, Avrupa Konseyi Cezaevi Mevzuatı ve Birleşmiş Milletler Cezaevi Mevzuatı ile uyumlu olmalıydı. Bu program ve mevzuatlar doğrultusunda aynı kalitede süpervizyon, tutukluluk ve yol göstericilik sunabilmek olmazsa olmaz olarak kabul edilebilmeliydi. Özellikle tutukluluk ve denetimli serbestlik konusunda çalışanların bu mevzuatlar doğrultusunda vatandaşların temel hakları ve kişisel bilgilerin gizliliği konuları ağırlıklı olmak üzere, tutuklu ve hükümlülere, nasıl ve hangi kurallar doğrultusunda davranılması da önem kazanmıştır. Özellikle denetimli serbestlik sisteminin ana arterini oluşturan DS çalışanlarının eğitimi ve belli içerikte kurslara tabi olması ve belli bir uzmanlığı yakalamış olmaları en önemli konu olarak gündeme gelmektedir. Bu konu, Avrupa Birliği ülkelerinde büyük farklılık teşkil etmesinin yanı sıra aynı ülkede bile (örneğin Birleşik Krallık) denetimli serbestlik çalışanlarının eğitimi ve hangi alanlardan bu mesleğe geldikleri de değişebilmektedir. Başka bir deyişle cezai adalet sisteminde denetimli serbestlik çalışanları için uzmanlık eğitimi ve bunun nasıl verileceği ciddi bir tartışma konusudur.

2010 yılının başında Avrupa Konseyi Bakanlar Kurulu, denetimli serbestliğin temel prensipleri, politikaları ve uygulamaları konusunda tavsiye kararı alarak yeni kurallar oluşturmayı ilke edindi. Özellikle denetimli serbestlik çalışanlarına yol gösterecek değerler, üstlenecekleri görevlerin belirlenmesi en önemli aşamaydı. Ayrıca tüm çalışanların

eğitimden yararlanma hakkı, eğitime katılım hakkı, hizmet içi eğitimlerin düzenlenerek çalışanların bilgisinin ilerlemesini ve profesyonel yeteneklerinin sağlanmasını; yasalar, etik ve örgüt siyasaları doğrultusunda yargılama ve hoşgörülerinin geliştirilmesini sağlamak da bu kararın içeriğini oluşturmaktaydı. Ayrıca suç türlerinden bazı özel türleri (cinsi münasebet suçları, şiddet suçları gibi) işleyenlerle; alkol ve uyuşturucu bağımlılığı, akıl sağlığı sorunları gibi süreklilik arz eden güçlüklere sahip olan suçlularla etkileşimde bulunan çalışanlara da özel eğitim verilmesi konusu özel bir önem arz etmekteydi (http://www.thefreelibrary.com/Towards+a+European+approach+to+probation+education+and+training.-a0260061537, erişim tarihi: Ekim 2015).

Bu kuralların koyulması, özellikle hükümlü ve denetimli serbestliğe tabi olan suçluların ortak bir akıl ve temel ilkeler çerçevesinde davranılmasını zorunlu kılmaktadır. Denetimli serbestlik sisteminin gelişebilmesi için tüm Avrupa ülkelerinde genel olarak çalışan ya da bu sistemde çalışmak isteyenler için eğitimin ve hizmet içi eğitimin ortak programlar çerçevesinde uygulanabilmesini beraberinde getirmektedir.

Denetimli serbestlik görevini üstlenen kurumlar hükümlülerin topluma uyarlanması ve rehberlik, tedavi, istihdam gibi konularda yol gösterici bir görev üstlenmişlerdir. Ancak bu görevin nasıl yapılacağı ve uygulamada farklılıklar olduğu göz önüne alındığında çalışanlar için özel bir eğitim kaçınılmazdır.

Buradan hareketle 2011-2014 yılları arasında Avrupa Konseyi Erasmus Plus Projelendirmesi çerçevesinde bir projelendirme ile ortak bir eğitim programı hazırlama görevini ve Hollanda Avans Üniversitesinden Prof. Dr. Bas Vogelvang başkanlığında Avrupa'dan yedi Üniversite ve beş denetimli serbestlik organizasyonunu kapsayan CJSW projesi bir "Yaşam Boyu Eğitim Projesi" dir (LLP). Projenin amacı denetimli serbestlik alanında çalışanlar için bir eğitim paketi hazırlamak ve bu paketin tüm Avrupa ülkelerinde uygulanabilirliğinin altyapısını oluşturarak bu alandaki boşluğu doldurabilmektir.

Bu eğitim paketinin özü sosyal hizmeti ve risk değerlendirme kültürü içeren modüler olarak hazırlanan bir çerçevede Avrupa için çekici ve mümkün olabilen bir bakış açısını temel almaktadır (Stout and Durnescu 2011). Ancak ekonomik, politik ve hükümetlere yönelik dışsal

baskılarla bürokrasi ve yürütme konusunda içsel baskılar kaçınılmaz olarak kabul edilmiştir. Denetimli serbestlik, bu özellikleri nedeniyle de toplumun güvenliğini koruyucu ve adil adalet yönetimine katkıda bulunan bir sistem olması nedeniyle bu işte çalışacak olanlar için ortak değerler üretilerek bu değerler üzerinden eğitim verilmesi zorunluluk olarak kabul edilebilir. Vogelvang, çalışanlarda adalet sistemi ve görevleri hakkında genel bilgi/ beceri, değerlendirme ve ölçme yeteneğinin geliştirilmesi, izleme ve gözleme gibi özelliklerin verilesi gerektiğini bunun da olmazsa olmaz olduğunu ön koşul olarak kabul eder. Ayrıca çalışanların insan sermayesini anlayıp önemine inanmayı, sosyal sermayenin anlamı ve içermeyi hedef almaları gerektiğinin bu eğitim programında yer almasının zorunluluğuna vurgu yapar.

Bu bilgilerin bir eğitim programına yansıtıldığı bu projede program geliştirici ve hazırlayıcı, programı uygulayan eğitici ve öğreticilerle öğrenci ve kursa tabi olanlar olmak üzere üç grup bulunmaktaydı. DS Avrupa eğitimine katkı ve destek çok önemliydi ve hâla önemini sürdürmektedir. Bu program hem lisans, hem yüksek lisans hem de çalışanlara uygulanabilecek bir içerikle hazırlanarak adalet sistemi ve üniversitelerin ortak çalışmaları sonucu oluşturulmuştur.

Bu üç yıllık proje sonunda ortaya çıkan modüler eğitim sistemi üniversitelerde DS elemanı yetiştirmek üzere hazırlanmıştır. Avrupada'ki tüm üniversiteler ya da sosyal bilim eğitimi veren okullarda Adalet Bakanlığının ilgili birimleri ile yakın ilişki içinde gerçekleşebilir. Maltepe Üniversitesi, Avrupa Birliği Denetimli Serbestlik Uzmanlığı eğitim programına katkı sağlamış tek Türk Üniversitesidir. Denetimli Serbestlik Sertifika Programı Avrupa ülkelerinde bu alanlarda çalışmaya başlanmadan önce ya da meslek içerisinde eğitilirken alınması zorunlu bir programdır. Bu alanda uzmanlaşmak için dünyanın birçok ülkesinde sertifika eğitimi ya da yüksek lisans derecesi aranırken ülkemizde bu uygulama henüz başlanmamıştır. Proje sonunda ortaya çıkan ve altı modülden oluşan eğitim programı cezai adalet sistemi, suç ve ceza ile ilgili temel kavramlar, sosyal adalet ve insan hakları, denetimli serbestlik kavramı ve içeriği, dünyada ve Türkiye'de denetimli serbestlik ve uygulanması, süpervizyon teknik ve becerisi, çocuk adaleti ve süpervizyon, suçlu ile ça-

lışmak, öğrenen ve öğreten kurumlarda çalışmak, insan kaynağı ve değerlendirilmesi, görüşme teknikleri, öğrenme ve uzlaşma, sosyal sermaye ve sosyal ağlar, ailelerle çalışmak ve vazgeçirme gibi ana başlıkları içermektedir.

Avrupa için bu eğitim programı ve projesi büyük önem taşımaktadır. Temel modüller Avrupa Konseyinin Denetimli Serbestlik kurallarına dayanmaktadır. Temel modüller ana beceri, bilgi ve değerlerden hareketle Avrupa için zorunlu bir kullanıcı kitlesini içermektedir. Bunun dışındaki modüllere her ülkenin ulusal düzeyine ait gerekli düzenlemeler yapılabileceği gibi bölgesel özellikler de modüllere eklenebilmektedir.

Projenin sonunda bazı Avrupa ülkelerinde lisans bazılarında da yüksek lisans düzeyinde olmak üzere var olan sistemler uyarlanmaya çalışılmaktadır.

Vatandaşlık haklarının insan haklarının bir parçası ve görünür uygulama alanı olduğunu varsayan aydınlanmacı Batıcı anlayış, "denetimli serbestlik" uygulamalarını (*probation services*) "herkes için adalet" anlayışı çerçevesinde desteklemekte ve hem kendi coğrafyasında hem de diğer dünya ülkelerinde yaygınlaşmasını hedeflemektedir. Önceleri suç-ceza ilişkisinde gedik oluşturacağı düşünülen ve vicdanları rahatlatacak hapis cezaları yerine özgürlüğün gündelik hayatın içinde denetim altına alınması çalışmaları sürmektedir.

Denetimli Serbestlik Uygulamasının (DSU) yaygınlaşmasından önce toplumsal vicdan düzleminde meşruluk kazanmasının olanakları sağlanmalıdır. DSU, suçu işleyenin "iyi bir vatandaş" olduğu kanısını koşulsuz olarak kabullenir. Her insan özü gereği iyidir ve topluma uyumda sapma yaşadığında kontrol altında "normal"e dönebilir. İşte bu anlayışla DSU evrensel insan hakları söyleminin felsefesine dayanır. Ayrıca adalet temelli hukukun adalet ilkesini de hak-hukuk dengesini gözeterek yumuşatır. Böylelikle DSU tüm dünya ülkeleri vatandaşları için hem cezalandırma hem de devlet eliyle ya da toplumsal radikal taleplerin karşısında insan hayatının onurunun ve özgürlüğünün güvencesi olmaktadır. DSU'nun bir ceza mı ödül mü olduğu sorusu ise evrensel değil yerel değerlere dayalı hukuk uygulamalarının sorunudur. İlk bakışta hemen hemen tüm hukukçular hukukun evren-

selliği ilkesinden hareket ederler. Ancak hukukun mercek altına aldığı suçun sosyolojik, cezanın ise felsefi bir duyarlılığa bağlı olduğunu düşündüğümüzde hukukun evrenselliğinin koşullara bağlı olduğunu görürüz. DSU uzun bir süre daha bu çelişki ile mücadele edecektir. Onarıcı adalet kuramının işlerlik kazanması ve evrenselleştirilebilir ilkelere kavuşması tümevarım yöntemi ile olduğundan elinde doğrudan kendisine dayanılacak genellemeleri yoktur. Olaylar yaşandıkça insan değerlendirilecek ve hakkında yargılarda/ çeşitli ceza hükümlerinde bulunulacaktır. Onarıcı adaletin dayalı olduğu kavramsallaştırma ilk bakışta insan ve değeridir. DSU da bu temelli bir mekanizma olarak, bir süreç olarak tümdengelim değil tümevarımsal önermeler oluşturma ve uygulamayı uygulama yapılırken yaşananlar üzerinden ilkelere bağlamak eğilimindedir. Bu bağlamda DSU kültürlerarası etkileşimlere, tecrübelere, örneklere ve önerilere açıktır. Eleştirel ve refleksifdir. Her uygulama bir başka uygulamanın yeniden değerlendirilmesi modüler mantığına dayanır. Böylelikle DSU'nun denetimini sağlayanlar aslında denetimli serbestlik uygulamasına tabi olanlardır. Suç hükmünü giymiş kişilerin topluma yeniden kazandırılması ve topluma uyumlu hâle getirilmesinde DSU ve uygulayıcılarına bu anlamda evrensel ilkelerden taviz vermemek ancak yerel ihtiyaç ve olanakları da kollamak görevi doğal olarak verilmiştir.

Kaynakça

Agtaş, Ö (2013) *Ceza ve Adalet*, İstanbul: Metis.

Dostoyevski, F. M. (1996) *Suç ve Ceza*, (Çev. M. Beyhan), Ankara: Öteki Klasik Yayınları.

Habermas, J. (1996) *Between Facts and Norms: Contributions to a Discourse Theory of Law and Democracy*, (Trans. W. Regh), Massachusetts: MIT.

Probation in Europe, A.M. van Kalmthout & I. Durnescu (eds.) ISBN: 978-90-5850-450-0 Published by aolf Legal Publishers (WLP) 2008

Towards a European Approach to Probation Education and Training.. (n.d.)>*The Free Library* (2014). Retrieved Jan 17 2016 http://www.thefreelibrary.com/Towards+a+European+approach+to+probation+education+and+training.-a0260061537

Van Kalmthout, A M., & Durnescu, I. (Eds) (2008) Probation in Europe-Nijmegen, The Netherlands. Wolf Legal Publishers/CEP

GÖÇ VE SUÇ:
Ankara Örneği

*Özgür Sarı**

Giriş

Suçun Sosyolojisi-Cezanın Felsefesi başlıklı kitabın daha önce yayımlanan birinci cildinde (ed. Önkal ve Sarı, 2013), suç ve kent ilişkisi üzerine bir bölüm yer almaktaydı. Burada ise suçun bir diğer sosyal olgu olan göç ile ilişkisine değinilecektir. Kent ve göç birbirinden ayrı düşünülemeyecek kadar iç içe geçmiş iki büyük sosyal olgudur. Modernitenin ve sanayileşmenin bir ürünü olarak ele alınan kentlerin büyümesi ve kentlerin nüfuslarının çoğalması göçler sonucunda olmuştur. Farklı kültürlere ve kökenlere sahip insanların bir araya geldiği ve heterojen sosyal yapıyı oluşturdukları kentler de göç dalgaları sayesinde oluşmuştur.

Kentlerin özelliklerini belirten klasik sosyoloji anlayışı, kentlerin kırsal yerleşimlere göre daha organize olmuş ve daha karmaşık kurallar ağı ile idare edilen yerleşimler olduğunu varsaymaktadır. Buna karşın kuralsızlığın (anomi hâli), suçların ve toplumsal düzeni sabote edici her türlü davranışın, alkol, uyuşturucu, fuhuş, hırsızlık, cinayet, vb. gibi suçların kümelendiği ve yoğunlaştığı yerleşim yerleri de kent-

* Doç. Dr., Aksaray Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü

ler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu ikircikli durum, kentleri hem olumlayan hem de olumsuzlayan özelliklerinin bir arada olduğunu göstermektedir. Kentlerdeki suçun ele alınışı sırasında sık sık göç olgusuna atıf yapılmaktadır. Zira kent yerleşimlerinde suçun yoğunlaştığı alanlar genelde göç alan mahallelerdir. Göçün getirdiği riskler ve toplumsal anomali hâli suçun artmasına sebep olarak gösterilmektedir.

Kentsel yerleşim alanlarında suçun anlaşılabilmesi için disiplinlerarası bir bakış açısı ve farklı bilim dallarının teorilerinin bir arada kullanılması gerekmektedir. Zira kentleşme çok yönlü ve karmaşık bir yapısal süreçtir. Kentleşme gibi geniş bir sürecin içerisinde de göç ayrı bir öneme sahiptir. Suçu anlamada ve tanımlamada, analizinin iyi yapılmasında göç unsuru dikkate alınmalıdır. Bu noktada Türkiye'nin belli başlı metropollerinde suç mahali yerleşim alanlarının genellikle göç alan mahalleler olması kenti ve suçu bir arada düşünürken üçüncü bir etmen olarak göçün dikkate alınmasını zorunlu kılmaktadır. Suçu açıklamaya çalışan teorilere kentleşme ve göçü tartışan teorik yaklaşımlar eklenmeli ve bütüncül bir yaklaşım elde edilmelidir.

Göç Üzerine

Göç üzerine yapılan sosyolojik çalışmalar, göçü anlamak için göçü sınıflandırma yoluna gitmişlerdir. Göç etmekteki amaçtan göç edilen coğrafyaya kadar çeşitli etmenlere göre göçü sınıflandırarak anlamaya çalışan sosyologlardan birisi Yusuf Ziya Özcan'dır. Özcan göçü amacına göre sınıflandırmaktadır. Mevsimlik ya da günlük çalışma amacıyla yapılan göçler "geçici göçler" olarak adlandırılırken, tayin ve işyeri değişikliği sebebiyle yapılan göçlere transferler denilmektedir. İş bulmanın yanında yeni bir yere de yerleşme amacıyla yapılan göçler "uzun dönemli göçler" olarak; iskân politikaları, köy boşaltma, terör gibi sebeplerle yerlerinden edilenler ise "hayat boyu göçmenler" olarak tanımlanmıştır (1998: 83).

Diğer bir sosyolog Helga Tılıç Rittersberger ise göçü, göç edenlerin sayısına göre sınıflandırmaktadır. Bireylerin kendi başlarına yaptıkları göçe" bireysel-akılcı", gruplar hâlinde yapılan göçe ise kitlesel göç demektedir (2000).

Bu iki gruplandırmaya baktığımızda suçun yoğunluk kazandığı kentsel alanlarda uzun dönemli göçmenlerin yaşadığı görülmektedir. Özellikle güvenlik ve iş bulma amacıyla yerleşmeye gelenlerin kente adapte olamadıkları ve zamanla suça yöneldikleri ortaya çıkmıştır. Kısa dönemli göçler ile tayin ve okuma amacıyla gelenlerin kente uyum sağlayacakları kurumları ve ekonomik kaynakları hazırdır.

Türkiye'de göçün yönünün genelde kırsaldan kente doğru olduğu konusundaki düşünce ise göç verilerine baktığımızda yanlışlanmaktadır. Türkiye'de aksine kentten kente olan göç yoğunluk kazanmaktadır. 1975-1980 arasında 1 milyon 752 bin göç kentten kente olmuş neredeyse köyden kente, kentten köye ve köyden köye olan göçlerin tamamına yakındır. 2000'li yıllara doğru ise toplam göçlerin %60'ına yakın bir oranla ve 3 milyon 867 bini aşkın bir nüfusa ulaşmıştır. Bu durum aslında kentlerdeki yaşamın zorluğundan dolayı kent değiştiren büyük bir nüfus kitlesinin varlığını göstermektedir (Bal, 2008: 107).

1950'den günümüze kadar artarak devam eden göç olgusunu tarihsel süreçlere bölerek incelediğimizde ise Bahattin Akşit'in dönemsel analizi öne çıkmaktadır. 1950-55'lerde köylerdeki tarım arazilerinin sınıra dayanması ve kullanılmayan tarım arazisinin kalmayışı köylerden kentlere göçü hızlandırmıştır. İlk dönem göç dalgası olan bu dönemde, tarımda makineleşme ve arazilerin miras yolu ile parçalanması da göçü hızlandırmıştır. İstanbul, Ankara ve İzmir gibi büyük kentlerin yakınında bulunan köyler, kapitalist sisteme ve pazara çok çabuk eklemlenmiştir. 1965-70 arasında ise Orta Anadolu ve Karadeniz Bölgelerinde kırsalın kentlere eklemlenmesi süreci başlamıştır. 1980-85 arasındaki bir buçuk katlık sıçrama ise Güneydoğu ve Doğu Anadolu köylerinin göçü ile olmuştur (Akşit, 1998: 26).

Göç edenlerin kente uyum sağlamalarında en önemli unsur hemşehri bağları ve cemaatler olmuştur. Hemşehrilerin esnek ilişkileri, yerleşim alanı seçmede, gecekondunun inşasında, iş bulmada ve diğer dayanışma türlerinde çok önemli bir rol oynamıştır. Kente uyum sağlamada hemşehri bağları suçu engelleyen bir unsurdur. Göç alan mahallede hemşehri bağlarının sıkı olması, mahalle güvenliğini sağlamakta çok etkindir. Fakat 90'lar ve 2000'ler ile birlikte hemşehriciliğin azalması ve hemşehri bağlarının gevşemesi yerini dini referanslı örgüt-

ler, cemaat ve tarikatlara bırakmıştır. Kente okumaya gelen öğrencilerden esnaf dayanışmasına kadar kentte uyum ajandası cemaatler ve tarikatlar tarafından oluşturulmaktadır (Peker, 1999: 298). Kentlerde suçun odağı hâline gelen mahalleler ve çöküntü alanlar cemaat ya da hemşehri bağları gibi kente uyum sağlamayı kolaylaştıracak işbirliği ve dayanışma ağlarından yoksun olan bölgelerdir.

Göçün Görünen Yüzü: Gecekondular

Kentlerde göçle birlikte gelen yaygın bir olgu da gecekondulaşmadır. Gecekondu mahalleleri ile suç arasında da sıkı bir bağ oluşmaktadır. Suçun mekân ile olan ilişkisi ve suçun mekânsal dağılımında gecekondular önemli bir etmen olmaktadır. Başkasının arazisine ya da hazine arazisine izinsiz yapılan düşük kalitede konutlardır. Düşük standartlı sektörlerde çalışan alt tabaka grupların inşa ettikleri gecekondular kentlerde gerek kentsel estetik gerekse altyapı açısından önemli sorunlar barındırmaktadır. Yasal olmayan yollarla yapılan gecekonduların oluşturduğu mahalleler plansız ve sağlıksız yerleşimler olup, enformel bir olgu olarak gelişmekte olan ülkelerin kronik bir yarası hâlini almıştır (Bal, 2008: 117). Dünyada gecekondulaşmanın en fazla yaşandığı coğrafyalardan birisi olan Latin Amerika'da Kolombiya dünya birinciliğini elinde tutmaktadır. 1970'ler gecekondulaşma için en fazla artışın olduğu yıllar olmuş ve Kolombiya'nın Buenaventura şehrinin neredeyse %80'i sadece gecekondulardan oluşmuştur. Türkiye'de aynı yıllarda gecekondulaşmanın en hızlı olduğu süreçleri yaşamış ve Kolombiya'dan sonra ikinciliği elinde tutmuştur. Aynı yıllarda Ankara'nın %60'ı ve İzmir'in %65'i gecekondu sahalarından oluşmaktadır (Karpat, 2003: 36-37). Günümüzde de gecekondulaşma sorun olarak devam etmekte ve kentsel nüfusun yaklaşık %27'si hâlen gecekondu sahalarında yaşamaktadır. Gecekondulaşma açısından Türkiye, dünyada önde gelen ülkeler arasındaki yerini korumaktadır (Özer, 2004: 72).

TÜSİAD'ın 1998 yılı raporlarına göre Türkiye'de gecekondulaşma iki kuşak şeklinde gelişmiştir. İlk kuşak gecekondulaşma da kamu arazileri yasal olmayan yollarla işgal edilmiş ve göç eden ailenin yakın akraba ve hemşehrileri tarafından yapılan yardımlarla ve dayanışma

ağları ile birlikte gecekondular inşa edilmiştir. Konut sahibi hem konutu yapan hem de kullanan kişidir. Rant elde etme amacı gütmeden yalnızca yerleşmek amacıyla yapılmıştır. Gecekondu ticari bir meta olarak düşünülmemektedir. İhtiyaç arttıkça zamanla gecekondulara küçük eklemeler yapılmıştır ve mahalleler kentsel yaşamla bütünleşmiştir (Bal, 2008: 119). İlk kuşak gecekondulaşma daha çok 1980'lere kadar devam etmiş ve Kıray'ın belirttiği akraba ve hemşehri ağları kullanıldığı için güvenli muhitlerdir. Kentle bütünleşik olan bu muhitlere zamanla belediyeler tarafından altyapı hizmetleri de götürülmüş ve zaman zaman çıkarılan aflarla yasallık da kazandırılmıştır. Suç oranlarının bu tip gecekondu mahallelerinde düşük olmasının en önemli sebebi aile yapısının hâlen güçlü olması ve aile, akraba, hemşehri bağları sebebiyle toplumsal kontrolün fazla olmasıdır. Bu tip gecekondu mahallelerinde insanlar birbirilerini tanır ve kendi aralarındaki toplumsal dayanışmayı bir çeşit toplumsal kontrole çevirirler. Bu yolla suçun önlenmesi sağlanmaktadır. Ankara'da Mamak, Abidinpaşa ve Natoyolu bu tip mahallelere örnektir. Bu mahallelerde oturanlarla yapılan mülakatlarda görüşülen kişilerin göç etme yılları 1960 ve 1970li yıllarda yoğunluk kazanmakta, memleketleri olaraksa Tokat, Sivas, Kırşehir gibi Orta Anadolu şehirleri ağırlık kazanmaktadır. En önemli göç sebebi tarımdaki gelirin düşmesi ve topraksız köylülerin iş bulma amacıyla kente gelmeleri, ikinci sebep ise Ankara'nın eğitim ve sağlık hizmetlerinden yararlanma amacıdır. Kentsel yaşama uyum sağlamaya çabaladıkları ve bütünleştirici kentleşme süreci içerisinde oldukları görülmektedir.

Buna karşın ikinci tip gecekondulaşma ise kent çeperinde işgal edilen arazilerin ya da kent merkezinde çöküntü alanı hâline gelişi ve güvensiz alanlar olarak ön plana çıkmış mahallelerdeki evlerin göç edenlere kiraya verilmesi sonucu rant ekonomisinin ortaya çıktığı gecekondulaşma tipidir. 1980'ler ve 1990'lar ile birlikte ağırlıklı olarak Güneydoğu ve Doğu Anadolu bölgelerinden terör ve işsizlik gibi sebeplerle göç edenlerin oluşturdukları muhitlerdir (Bal, 2008: 117). Akrabalık ve hemşehrilik bağları kalmadığından suça itilmiş ve zamanla suç kültürünün oluşturulduğu ve suç örgütlerine katılımların yoğun olduğu bölgelerdir. Ankara Kalesi çevresi, Çandarlı ve Çinçin mahalleleri önplana çıkmaktadır. Kent yaşamına adapte olma ve kente uyum

sağlama işlevlerinin gözlemlenmesi yerine dışlayıcı ve gergin bir kentleşme tipi ortaya konulmaktadır. Kentin geri kalanı ile savaşım hâlinde olan bu mahallelerde dışa kapalılık, güvensizlik ve şiddet, suçun yeniden üretimi ciddi boyutlardadır. Devletin eğitim ve sağlık gibi hizmetleri yeterince ulaştırılamamaktadır. Kenarda kalma ve ait olamama duygusu ile beslenen, kronikleşen, yoksullukla perçinlenen ve suç kültürünün benimsendiği bir gecekondulaşma tipi olarak karşımıza çıkmaktadır. Çinçin, Ankara Kalesi ve Çandarlı mahallelerinden sözlü tarih çalışması yaptığımız 12 kişinin tamamı çocukluk ya da ergenlik döneminde en az bir kere suça karışmış ya da suç mağduru olmuştur. Suç mağduru olmak, ironik bir şekilde hayatta kalma mücadelesinin meşruiyeti temelinde suça karışmayı da beraberinde getirmiştir.

Yöntem Üzerine

Göçü ve gecekondulaşmayı kendi içinde farklı dalgalara ayırdığımızda birbirinden farklı süreçler ortaya çıkmıştır. Ankara'nın ilk gecekondulaşma muhitleri olan fakat bugün kent merkezinde kalmış ve kentle bütünleşmiş olan Abidinpaşa, Natoyolu ve Mamak bölgelerinde oturan 18 kişi ile sözlü tarih çalışması yapılmıştır. 9 kadın ve 9 erkek olan görüşülenlerin yaş ortalaması en küçüğü 48 en büyüğü 72 arasında değişmektedir. Geldikleri yerler ağırlıklı olarak Sivas, Tokat, Kırşehir gibi Orta Anadolu şehirlerinin Alevi nüfus ağırlıklı çeşitli ilçe merkezleri ve köyleridir. Görüşülenlerin tamamı apartman dairelerinde oturmaktadırlar. Zamanla inşa ettikleri bahçe içindeki gecekonduları apartmana dönüşmüş ve kat mülkiyeti almışlardır. Görüşülen dokuz kadının tamamı ev hanımı olup, zaman zaman gündelik temizlik işlerine gitmişlerdir. Görüşülen erkeklerin 6'sı emekli, 3'ü ise hâlen çalışmaktadır. Emekli olanların yalnızca 2'si devletten emekli olup yaptıkları iş en alt düzey yardımcı eleman şeklinde çalışmışlardır. Diğer 4 emekli ise özel sektörden işçi emeklisi olmuştur. Çalışan 3 kişiden birisi kendi marketini işletmekte, diğer ikisi ise devlet kurumlarında sözleşmeli işçi statüsünde çalışmaktadır.

Ortalama gelirleri asgari ücretin üzerinde olan bu kişiler yoksulluk sınırına yakın düzeyde olsalar da yoksulluk kültürü geliştirmemişlerdir ve akraba dayanışmaları hâlen devam etmektedirler. Çalışan

çocuklarından hâlen yardım almakta olup bağımlı çekirdek aileler şeklinde yaşamaktadırlar. Dayanışma ağları yoksulluğun daha az hissedilmesine ve kent yaşamı ile daha kolay baş etmelerine yaramıştır. Suça karışmamış olan bu kişiler mahallelerinin önceden daha güvenli olduğunu ve hemen hemen her ailenin birbirini tanıdığını belirtmişlerdir. Mahallelerinde suçun az olmasının iki önemli sebebi olarak, birbirlerini tanıyan ailelerin toplumsal kontrol yaratmış olmaları ve dayanışma ağları nedeniyle suça sebep olan yoksulluğun az hissedilir hâle gelmesidir.

Diğer bir gecekondulaşma ve göç sürecine sahip olan Ankara Kalesi, Çandarlı Mahallesi ve Çinçin Mahallesi'nden ise 8'i erkek 4'ü kadın toplamda 12 kişi ile konuşulmuştur. Bu mahallelere girmek yukarıda bahsedilen mahallelerden daha zor olmuştur. Genelde muhitlerde en çok güvenilen ve kanaat önderi niteliği kazanmış kişilerin referansı ile görüşmeler gerçekleşebilmiştir. Yaş ortalaması daha düşük olan bu kişilerin en küçüğü 19, en büyüğü ise 31 yaşındadır. Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinden göç etmiş ve Kürt kimliği öne çıkan kişilerdir. Ortalama çocuk sayısı fazla olup, parçalanmış aile yapısı da görülmektedir. Aile içi şiddetin yaygın olduğu görüşülen kişilerin şiddeti ilk olarak aile içinde görüp öğrendikleri anlaşılmaktadır. Eğitim düzeyi ise ilk ve orta öğretimde kalan bu kişilerin sürekli ve düzenli bir iş sahibi olmadıkları anlaşılmaktadır. Kentin eğitim ve sağlık olanakları başta olmak üzere, temiz su, elektrik ve kanalizasyon gibi alt yapı hizmetlerinden de yeterince yararlanamadıkları görülmektedir.

Görüşülen kişilerin tamamı çocukluk dönemlerinde ebeveynlerinden fiziksel şiddet görmüş olup, yine tamamı çocukluk ve ergenlik dönemlerinden aile dışından birisi tarafından işlenen suçlarda mağdur olarak yer almışlardır. Bu durumun görüşülen bireylerde şiddet ve suç kültürünün gelişmesine yol açtığı anlaşılmaktadır. Görüşülenlerin tamamı en az bir kez suça karışmış kişilerdir. Kent yaşamına adapte olmak dışında kentten soyutlandıkları ve kente karşı sosyal duvarlar ördükleri görülmektedir. Mahalleleri güvenli yer sayılmamaktadır ve dışarıdan gelenleri hoş karşılamamaktadırlar. Ayrıca hem kendilerinin hem de oturdukları muhitlerin suç ile anıl-

masından ve damgalanmaktan da rahatsız olduklarını belirtmişlerdir. Kısır döngü süreci içerisinde yer alan bu bireyler isteseler bile suçtan arınmış, topluma entegre olmuş bir hayata ve düzenli bir iş yaşamına geçme umutları kalmamıştır.

Kent ve Suç Üzerine: Damgalanma, Öğrenilmiş Suç ve Çöküntü Alanları

Kent üzerine sosyolojik çalışmalar neredeyse sosyolojinin bağımsız bir bilim dalı olarak kurulması ile aynı tarihlere denk gelir ve klasik düşünürler ve kurucular bile kent üzerine eğilmişler ve teoriler üretmişlerdir. Günümüzde geçerliliğini hâlen koruyan ve sosyologlarca sık sık başvurulan kent teorilerinin önemli bir kısmı ise Chicago Okulu Kent Sosyolojisi kaynaklı teorilerdir. Chicago Okulu teorisyenlerinin başında ise Park gelmektedir. Park'ın en önemli açıklaması kent yerleşim alanlarında lüks konutların olduğu muhitler ile kent merkezinde zamanla çöküntü alanı hâline gelmiş, alt gelir grubuna ve sosyal olarak dışlanmışlara ayrılan muhitleri incelemiş olmasıdır. Bu çalışmamızda da Park'ın argümanları sıklıkla başvurulmuş bir teorik kaynak olarak yer almaktadır. Kent merkezinde oturan orta sınıf ailelerin zamanla kent çevresindeki uydu kent yerleşim alanlarına göç etmeleri, kent merkezindeki yerleşim alanlarının bakımsız kalmasına ve göç edenlerin buralara yerleşip *getto*laşmasına yol açmıştır (Park, 2005: 63-68).

Ankara'da Ulus semti bir zamanlar için kent merkezi olarak işlev görmekteydi. Merkezin zamanla Kızılay istikametine kayması ve orta sınıf ailelerin Ankara'nın çevresindeki mahallelere kayması ile birlikte merkezin hemen etrafındaki muhitler, bilhassa kale ve çevresi çöküntü alanı hâline gelmiştir. Bu alanda suçun yeniden üretilmesi, kent dokusuna uyum sağlayamama ve kentsel yaşamdan dışlanma gibi sorunlar baş göstermiştir.

Ankara'nın çöküntü alanlarında suçun yoğunluk kazanmasını anlayabilmek için suçu açıklamaya çalışan teorik bakış açılarını bir arada kullanmakta fayda vardır. Suçu açıklayan teorik bakış açılarından, sosyal organizasyonsuzluk, toplumsal kontrol, damgalama, altkültür olarak suç ve gerilim teorileri örneklememizde yer alan kişilerin açık-

lamaları ile örtüşmektedir. Çöküntü alanı olarak ele alınan Çandarlı ve Çinçin Mahalleleri ile Ankara Kalesi çevresi sosyal anlamda toplumsal kontrolün en az olduğu mekânlardır. Polisin bile girmekte zorlandığı bu mahallelerde mobese kameraları da hemen hemen hiç yoktur. Ayrıca oturanların da birbirlerini tanımadığı ya da güvenmediği mahallelerdir. Bu durum toplumsal kontrolün çok az olmasına sebep olmakta ve suçun işlenmesine zemin hazırlamaktadır. 1920'lerde Chicago Okulu kapsamında ortaya çıkan ilk bakış açılarından birisi sosyal organizasyonsuzluk kuramıdır ve bu kuram Chicago örneği üzerinden yapılan araştırmalara dayanmaktadır. Chicago Okulu, Şehrin zamanla çöküntü alanı olan muhitlerinde toplumsal düzenin bozulması neticesinde ortaya çıkan kaotik ortamın ve enformel düzenin suçu ürettiği görüşünü kabul eder. 1970'lerle birlikte gelişen ve Durkheimcı bakış açısına dayanan toplumsal kontrol kuramı ise toplumsal kontrolü sağlayan aile, komşuluk ve din gibi kimi sosyal kurumların gettolarda çözülmeye başladığı ve suça uygun ortamların meydana geldiğini anlatmaktadır. Merton'a dayanan gerilim kuramı ise gettolarda yaşayan alt sosyal gruplara mensup bireylerin kentin olanaklarından faydalanamadığı ve kentten faydalanan orta ve üst sınıf insanlarla aralarında toplumsal bir gerilime yol açtığını açıklamaktadır. Suçla anılan gettoların nezih muhitlerle aralarındaki gerilim neticesinde suç işlediklerini belirtmektedir. Sosyal psikoloji temelli bakış açısı ile suçu ele alan sosyal bilimciler tarafından geliştirildiği adıyla "alt-kültür olarak suç" ve damgalama kuramları, suçun gettolardaki bireyler tarafından bir kültür olarak ya da yaşam tarzı olarak benimsendiğini anlatmaktadır. Aileden ya da çevreden sosyal ilişkiler ağı ile öğrenilen suçun kuşaklar ve bireyler arası kültür edinme yolu ile aktarıldığı ve suçun yeniden üretildiği görülmektedir. Toplumun diğer kesimleri tarafından suç ile özdeşleştirilen ve suçla anılan muhit ve gettoların zamanla suçu yeniden üreten mekânlar hâline dönüştüğünü de görmekteyiz. Burada gettolardaki bireylerin suç işlememiş olsalar bile işlemiş gibi damgalandıkları ve böylece baştan kente uyum sağlama şanslarının ellerinden alındığı anlaşılmaktadır. Bu noktada ise suça itilmek istemeyen bireylerin isteseler bile kentin olanaklarından yararlanıp, formel iş yapmaları imkânsız hâle gelmektedir ve suça toplum tarafından itilmektedirler (Kızmaz, 2005: 149-174).

Bu teorik bakış açılarının hemen hemen hepsinin yapılan mülakatlarda ve sözlü tarih tekniği ile elde edilen bilgilerin değerlendirilmesinde faydalı olacağı anlaşılmıştır. Bütüncül bir yaklaşımla ele alındığında tek bir teorik bakış açısının suçu açıklamada yetersiz olduğu anlaşılmaktadır. Suç sosyal olduğu kadar neticede bireysel bir olgudur. Her bireyin suça bulaşmasındaki sebepler farklı farklı olabilmektedir. Suçun belli bir gettoda yoğunlaşmasından ise bu farklı sebeplerin tamamının incelenmesi ve analiz edilmesi gerekmektedir.

Bulgular ve Sonuç Yerine

Ankara'da birincil kuşak gecekondulaşmaya ve ilk göç dalgası ile oluşan muhitlere örnek olarak ele alınan Mamak, Natoyolu ve Abidinpaşa bölgesi ile ikinci kuşak gecekondulaşma ve son göç dalgası ile dönüşen Çinçin, Çandarlı ve Ankara Kalesi gibi çöküntü alanları karşılaştırılmıştır. Her göç alan bölgenin suç odağı hâline gelmesi beklenemez. Suç odağı hâline gelmesinde farklı sosyal parametreler devreye girmektedir. Karşılaştırmada suçun Ankara'nın çöküntü alanlarında yoğunlaşmasında pek çok sebep ortaya çıkmıştır. Bu sebepler ortak noktalarda bir araya getirildiğinde suçun yoğunlaşmasında başlıca sebepler tespit edilmiştir.

İlk olarak ikinci kuşak gecekondulaşma ve son göç dalgası ile gettolaşan mahallelerde toplumsal kontrolü sağlayan kurumların, en başta aile, polis, din gibi kurumların çözülmüş olduğu ve etkinliğinin artmadığı anlaşılmıştır. Toplumsal kontrolün azaldığı yerler suç için uygun ortamlar hâline gelmiştir. İkinci olarak sosyal organizasyon ve düzen sağlamada önemli olan bu kurumların yokluğu bir nevi organizasyon eksikliği ve karmaşayı beraberinde getirmiştir. Ayrıca bu muhitlerde oturanlarla yapılan görüşmelerde aile içi şiddette maruz kaldıkları, çocukluktan itibaren şiddet ortamında büyüdükleri, suçu ayrıca mahalledeki arkadaş grubu ve sosyal çevrelerinden öğrendikleri ve yeniden ürettikleri anlaşılmaktadır.

Getto ve çöküntü alanlarının kentsel dönüşüm, soylulaştırma gibi süreçlerle yenilenmesi, yeni binaların yapılması ve orta gelir grubu ailelere satılması, Hamamönü ve Kale çevresinde olduğu gibi resto-

rasyon yolu ile turizme kazandırılması sorunlara geçici çözüm bulmaktadır. Gettolar ve çöküntü alanlardaki alt sosyoekonomik gruba mensup bireyler kentin başka muhitlerine sürülmekte ve yeni çöküntü alanları oluşturmaktadırlar. Alt gelir grubu insanlara ve çöküntü alanlarında yaşayanlara yönelik spesifik sosyal ve ekonomik projelerle toplumla bütünleşmelerinin sağlanması gerekmektedir. İş bulmaları, eğitim olanaklarından faydalanmaları, sağlık hizmetlerinden, rehabilitasyon ve psikolojik desteklerden yararlanmaları, barınma, ısınma, beslenme gibi temel ihtiyaçlarının karşılanmaları ve kültürel faaliyetler yolu ile sosyalleşmelerinin gerçekleştirilmeleri gerekmektedir. Bu politikaların uygulanabilmesi için kurumlar arası etkili işbirliğinin sağlanması, koordinasyonun tesis edilmesi ve yerel yönetimlere geniş bütçe ve yetki verilmesi gerekmektedir.

Kaynakça

Akşit, B. 1998, "İç Göçlerin Nesnel ve Öznel Toplumsal Tarihi Üzerine Gözlemler: Köy Tarafından Bir Bakış", *Türkiye'de İç Göç Konferans Bildirileri*, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.

Bal, H. 2008, *Kent Sosyolojisi*, Isparta: Fakülte Yayınevi.

Karpat, K. 2003, *Türkiye'de Toplumsal Dönüşüm: Kırsal Göç, Gecekondu ve Kentleşme*, çev. Abdülkerim Sönmez, Ankara: İmge Yayınları.

Kızmaz, Z. 2005, "Sosyolojik Suç Kuramlarının Suç Olgusunu Açıklama Potansiyelleri Üzerine Bir Değerlendirme", *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, cilt:29, no:2, 149-174.

Özcan, Y.Z. 1998, "İçgöçün Tanımı ve Verileri ile İlgili Bazı Sorunlar", *Türkiye'de İç Göç Konferans Bildirileri*, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.

Özer, İ. 2004, *Kentleşme, Kentlileşme ve Kentsel Değişme*, Ankara: Ekin Yay.

Park, E.R. 2005, "Human Ecology", *The Urban Sociology Reader*, Jan Lin, Christopher Mele (ed.) London: Routledge.

Peker, M. 1999, "Türkiye'de İçgöçün Değişen Yapısı", *75. Yılda Köylerden Şehirlere*, İstanbul: T. İş Bankası Yayınları.

Rittersberger-Tılıç, H. 2000, "Türkiye'de İçgöç ve Toplumsal Değişme", *Karizma Dergisi*, Sayı 6, Yıl 2.

SİBER ZORBALIK

*H. Nermin Çelen**

GİRİŞ

Sosyal tarihe bakıldığında Milattan Önceki yıllardan bu yana sapma ve suç davranışlarına rastlanmaktadır. Genel olarak sapma veya suç olarak nitelendirilen davranışların nedenleri ve çıktıları bireylerin yaşadıkları bağlama ve zamana göre değişim göstermektedir. Mısır Hiyerogliflerinde anlatılan Tutankamon'un ailesinin atlarını ebeveynlerinden izin almadan alıp serüven yaşadığı sapma davranışı, bugün aile arabasını izinsiz kullanmaya dönüşmüştür. Hırsızlık, adam öldürme, savaş gibi suç davranışlarının tarih boyunca ekonomik yetersizlik, öfke kontrolü olmama, sınır ihlali, din ve ırk gibi benzer nedenler sonucu ortaya çıktığını da izlemek mümkündür (Çelen,2007). Kullanılan gereçler her geçen gün teknolojik buluşlar aracılığı ile değişime uğramış ama cezalar, değerler ve çeşitli öğretiler sonucu ortadan kalkmamıştır. Makalede konu edilen siber zorbalık da bu değişim sonucu ortaya çıkmış bir davranıştır. Siber zorbalık konusuna değinmeden önce suç davranışlarına ilişkin farklı açıklamalara bu davranışı aktaran kuramcılara değinmek bir hatırlatma olacaktır.

* Maltepe Üniversitesi, Psikoloji Bölümü

Suçu Açıklamaya Yönelik Kuramsal Görüşler

Biyolojik Yaklaşımlar

Suçlu ve suçsuz kişilerin bazı kalıtımsal ve biyolojik farklılıkların olduğunu ileri süren yaklaşımlara göre suç işleyen ailelerden gelen bireylerin genetik ve anatomik bozuklukları bulunmaktadır (Klepner ve Parker, 1981).

Suçu biyolojik nedenlere dayandıran araştırmalar ilk kez 1800'lü yılların sonlarında ortaya çıkmıştır. Ancak Hipocrates suç ile sosyal koşulların yanı sıra beden şekli ve karakter arasındaki ilişkiyi ilk kuran kişi olmuştur Lombroso (1876) doğuştan suçlu kavramını ortaya atarak suçlulardaki fiziksel farklılıkları öne sürmüş ve bu görüş 20. yüzyılda Hooton ve Sheldon tarafından desteklenmiştir. Sheldon (1949) beden yapılarına dikkati çekerken, Hooton beyin jenerasyonundan söz etmiştir. Sheldon, beden tiplerini endomorfik, mesomorfik ve ektomorfik diye üçe ayırmış; adaleli, kalın kemikli ve geniş göğüslü olarak tanımladığı mesomorfik bireylerin suç işleyenler arasındaki sıklığını ileri sürmüştür (akt.Yavuzer, 1986).

Sutherland ve Taft (1970) suç davranışını özel fiziksel özelliklere bağlı olmadığını pek çoğunun yaşam koşulları ve beslenme sonucu bu beden özelliklerini kazandığını ileri sürerek reddetmişlerdir (akt. Siegel ve Sena, 1981).

Jacop ve arkadaşları (1965) suç davranışını kromozom bozuklukları ile açıklamaya çalışmışlar ve yalnız erkeklerde görülen bir fazla Y kromozomunun varlığını ortaya çıkartarak bu genetik anomalinin suç davranışları ile ilişkisi olacağını ileri sürmüşlerdir. Bazı araştırmacılar ise XYY kromozom yapılanması ile suç işleme davranışı arasında ilişki kurmak için yeterli araştırmanın olmadığını ileri sürmüşlerdir.

Tüm çalışmalara bakıldığında biyolojik kuramların, suçluluğu beden yapısı, kalıtımsal anomali, kromozom bozuklukları ve zekâ ile ilişkilendirmeleri yetersiz kalmıştır. Rowe ve Osgood, suç işleme davranışı fiziksel etmenlerle birlikte sosyal ve psikolojik faktörlerin etkileşim ürünü olduğunu ifade etmişlerdir (Rowe ve Osgood, 1984).

Psikolojik Yaklaşımlar

Bilim insanları suça önce bir hastalık olarak bakmışlardır. Pinel (1806) suçu "mani", Pritchard (1831) ise "moral delilik" kavramı ile açıklamaya çalışmışlardır. Kraepelin, suçluluğun psikozun basit bir şekli olduğunu ileri sürmüş, Koch (1801) ise suçun psikopatik hastalık olduğunu belirtmiştir (akt. Lewis, 1989).

20.yüzyılda S. Freud bireyin dinamik yapılanmasındaki doğuştan iki temel dürtüden söz etmiştir. Bunları saldırganlık dürtüsü (Thanatos) ya da içgüdüsü ve yapıcı cinsel enerji (libido) olarak adlandırılmıştır. İnsanların aç, susuz ya da cinsel uyarılmış olarak hissedebildikleri gibi saldırganlığı da doyuma ulaştırma yatkınlıklarından söz etmiştir. Her insanda bazen içe dönük bazen dışa dönük etkileşen thanatos içtepisine ölüm arzuları adını vermiştir. Bu içtepiler içe dönük olarak etkileştiklerinde insanların enerjilerini kısıtlamalarına, kendilerini cezalandırmalarına en uç noktada ise intihar etmelerine neden olur. Dışa dönük olarak etkileştiklerinde ise saldırgan ve savaşımcı davranışlarla anlatım bulurlar (Freedman ve ark. 1978). S. Freud'un yanı sıra Konrad Lorenz'de (1966) saldırgan davranışı içgüdülerle açıklayarak hidrolik modelini oluşturmuştur. Hatta saldırganlığın türün diğer üyelerine gösterdiğinin altını çizmiştir.

Dollard ve Miller (1950), Berkowitz (1967) saldırgan ya da şiddet içeren davranışın temelinde yine biyolojik temeller olduğunu söylemişlerdir. Herhangi bir fiziksel ya da sosyal engelle karşılaşan birey donakalım (frustrasyon) durumu yaşar. Bu durum öfke heyecanını üretir. Öfke, şiddet içeren davranışla kendini dışa ya da içe vurur. Bedensel engeller kadar sosyal içerikli engellerden de söz edilebilir. Ekonomik yetersizlikler, bireyin majör toplum tarafından kabul görmemesi, başarısızlıklar ölüm ve boşanmalar bu engellere örnek gösterilebilir (akt. Celen, 2000).

Çocuklarda ve ergenlerde öfke kontrolü henüz gelişmemiştir. Özellikle de ergenliğin ilk yıllarında duygularını yoğun yaşarlar. O nedenle şiddet içeren davranışlarda ergen ya da genç bireylerle daha sık karşılaşmak mümkündür. Saldırganlık içgüdüseldir ya da genetik programımızda vardır anlayışı şiddet içeren davranışı açıklamakta

yetersizdir. Bazen bireyler öfke duymadan da şiddet içeren davranışı çözüm yolu olarak kullanabilirler. A. Bandura (1977) gözlem yoluyla (Bilişsel Etkileşim Kuramı) bireylerin saldırganlık da dâhil her türlü davranışı öğrenebileceğini ileri sürmüştür. Bireyin ilgi alanı, gereksinimleri doğrultusunda dikkati belirli kişilere yönelir. Bu kişilerin önemli veya prestij sahibi olması söz konusudur. Eğer bu kişiler yaptıkları davranışları nedeni ile ödüllendirilirlerse onları gözlemleyen diğerleri bu ödüllendirilen davranışı davranış repertuarlarına yerleştirirler. Belleğe yerleşen bu davranış hemen sergilenmeyebilir. Hatta öğrenilen bu davranış hiç kullanılmadan birey yaşamını yitirebilir. Şiddet davranışı da bu yolla repertuara geçer. Gerektiğinde kullanılır. Bazen hiç kullanılmaz. Mühim olan burada davranışın kazanılmasıdır (akt. Adams & Berzonsky, 2006).

İçgüdüsel Olarak Saldırganlık

Berkowitz, Bandura ve Freud ile onlar gibi düşünenler şiddet içeren davranışları farklı biçimde açıklamışlardır. Her biri davranışı farklı açıdan değerlendirmiştir ancak şiddet içeren davranışı anlayabilmek için eklektik yaklaşmakta yarar vardır. Davranışın içgüdüsel ya da donakalım sonucu oluştuğunu kabul etsek bile sosyal engelleri unutmamak ve model davranışları göz önünde tutmak gerekir. Annesinin sütü azaldığında bir nevi engelle karşılaşan bebek sadece ısırarak öfkesini dile getirir; zaman içinde repertuarı genişler. Bu genişlemeye neden olan faktör çevresindeki bireylerin kendilerini ifade tarzlarıdır.

Bundan yirmi yıl önce yukarıda aktarılan modellerin dışında Bandura'nın deyimi ile sanal modellerden yani roman kahramanlarından (Üç Silahşörler, Mike Hammer, vb.) söz edilebilirdi. Bugün ise çevremizde yaşayan bireylerin çok ötesinde modellere sahibiz: Televizyondan aktarılan modeller ve video oyunlarında içselleştirilen modeller. Uzun yıllar televizyon imgeleri ve senaryoları şiddet davranışının en temel nedenleri olarak kabul gördü ve televizyon kanalları suçlandı. Uzunlamasına yapılan araştırmalar sonucu donakalım yaratan etmenlerin şiddet davranışını ortaya çıkartmasında daha etkin rol oynadığı ortaya kondu.

Teknolojik gelişmeler sosyal yapı, sosyal yapı değişikliği bireyin biçimlenmesinde oldukça önemli rol oynamaktadır. Son 40 yıl içinde kişisel bilgisayarların ardından internet ve video oyunlarının bireylerin yaşantısına girdiğini izlemek mümkün. Bunların her biri teknoloji harikası olarak değerlendirilebilir ve birçok olumlu tarafları vardır. Örneğin video oyunlarının ağrıyı hissettirmeme, simülasyon aracılığı ile farklı beceriler kazandırma özelliği bu olumlu yönlere örnek gösterilebilir. İnternet, bilgi ulaşımını inanılmaz noktalara getirmiştir. Paranın öteki yüzüne bakıldığında getirileri kadar götürülerini de görmek mümkündür. Her biri diğerleriyle verdikleri zarar açısından yarışabilir.

Televizyondaki şiddet izlenebilir. Bu davranışlar davranış repertuarına kaydedilir ve yeri geldiği zaman taklit edilebilir Günlük yaşantıda da yansımalarını izleyebiliriz. Video oyunlarında ise durum oldukça farklıdır. Video oyunu oynayan birey oyundaki karakter ile özdeşleşir, onun yapması gereken davranışları içselleştirir. İçselleştirme sonucu davranışlar daha kalıcı olarak repertuara yerleşir. O nedenle video oyunlarındaki şiddetin birey üzerinde uzun ve kısa vadeli etkileri daha güçlüdür. Hele de oyuna aktif katılan yani oyunda değişiklik yapabilen örneğin oyun içeriğini, oyun içinde kullanılan malzemeleri değiştirebilen bireyler oyun senaryosundaki şiddeti daha güçlü olarak içselleştirebilirler. Bu tür oyunları oynayanların Ekşi Sözlük'teki yazıları incelendiğinde günlük yaşantıda kendilerini kontrol etmede zorlandıklarını ifade ettiklerini izlemek mümkündür. Günümüz video oyunları ümit, korku ve beklenti etkileşimi (suspense) ile oyuncuyu zorlamakta ve oyun sırasında yaşanılan donakalım bireyin öfke heyecanını ortaya çıkartmaktadır (Frome ve Smuts, 2004).

Tabii oyundan etkilenmek bireyin bazı özelliklerine göre değişebilir. Bireyin geçmişte şiddet davranışına yatkınlığı, alt ses, erkek olma, aile içi şiddetin varlığı, değersizlik ve benzeri durumlar bireyin şiddet davranışının gücünü belirleyen faktörlerdir. Ferguson ve Kilburn, bireyin şiddet davranışı ve video oyunları arasında olumlu ilişki olmadığını ileri sürse de, uzak vadeli tepkileri konusunda varsayım geliştirmek için çok erkendir (Ferguson ve Kilburn, 2010).

Gerek televizyonda izlenilen gerekse video oyunları aracılığı ile sahip olunan şiddet kendisini farklı ortamlarda farklı biçimde

göstermektedir. Özellikle son çocukluk ve ergenlik döneminde zorbalık adı verilen davranış, okul ortamlarında Batıda olduğu kadar Türk toplumunda da son 20 yıldır takip edilmektedir.

Çoklu Etmen Modeli

Bu yaklaşım biyolojik farklılıklar, beyin ve hormonlardaki değişimler, engellenme, korku ve tehdit gibi sübjektif duyguları, farklı bilişsel yapılar ve öğrenilmiş sosyal deneyimlerin tümü ile saldırganlığı açıklamaktadır. Yine bu anlayışa göre beyin yapımız, hormon seviyemiz tek başına sadece saldırganlık yatkınlığını belirleyebilir ancak saldırgan davranışın ortaya çıkışı içsel mekanizmaların dışsal uyaranla etkileşmesi sonucu gerçekleşir (Ramirez, 1996).

Genel Saldırganlık Modeli

Anderson ve Bushman (2002) Genel Saldırganlık Modeli ile saldırganlıkla ilgili diğer kuramları bir araya getirmiştir. Bu model daha önce ifade edildiği gibi saldırganlığı ortaya çıkartan biyolojik, çevresel, psikolojik ve sosyal etmenlerin hepsini göz önünde tutarak saldırganlığı incelemeyi tercih etmiştir. Yine de sosyal biliş, sosyal öğrenme kuramları ile bilgi yapılanmasına öncelik verir (Anderson ve Huesman, 2003: Dewall ve Anderson, 2011). Deneyim sonucu bellekte bilişsel kavramlar ve duygular arasında network oluşur. Deneyim sonrası yapılan yargılar ve yargılar sonucu yapılan tepkiler olayın yeniden deneyimlenmesi sonucu otomatikleşir.

Genel Saldırganlık Modeli bilgi yapısının gelişiminin psikolojik işlevleri nasıl etkilediğine ilişkin kurgular yapmıştır. Anderson ve arkadaşları (2012) üç ana konu üzerinde durmuşlardır. Bunlar aşağıda belirtilmiştir:

1- Kişinin tutumları, inançları, bilişsel senaryoları ve önyargıları gibi bilgi yapıları,

2- Mevcut durumun özelliklerine göre hangi bilgi yapısının öncelikle etkinleşeceği,

3- Kişiliği oluşturan ya da değiştiren biyolojik yatkınlık ve yaşanılan deneyimlerin nasıl birleştiği (akt. Demir, 2012).

Bu modele göre, kişi ve durum değişkenleri (girdi) saldırgan düşünceler, kızgınlık duyguları, fizyolojik uyarılma ve beyin aktivitesi seviyesini etkiler. Söz edilen içsel durumlar birbiri ile etkileşim içindedir. İçsel durum karar vermeyi etkiler. İçsel durumun karar verme süreci bireyin saldırganca davranıp davranmamasını belirler (Bushman ve Bartholow, 2010). Karar verme tamamen otomatik olabileceği gibi kontrollü de olabilir (Dewall ve Anderson, 2011).

Saldırganlığı etkileyen faktörleri içsel ve dışsal olarak ayırmak mümkündür. Saldırganlığa neden olan tahrikler, saldırganlıkla ilgili ipuçları ve dolaylı etkenler dışsal faktörler olarak değerlendirilir. Tahrik; niyetli ya da bilmeden meydana gelen aşağılanma, küçümsenme ya da diğer şekillerdeki sözel saldırganlık, fiziksel saldırganlık; kişinin önemli bir amacına ulaşmasına müdahaledir. İpuçlarına ateşli ya da ateşsiz silahlar örnek verilebilir. Silah ve saldırganlık ilişkisi uzun süre bellekte saklanabilir ve silahla ilgili düşünceleri tetikleyici bir ipucudur (Berkowitz ve Lepage, 1967). Bushman ve Barholow'a göre (2019), silah dışında alkol ve medya da saldırganlıkla ilgili ipuçları arasında sayılabilir. Dolaylı etmenler ise doğrudan kişiye ya da ipuçlarına bağlanamayan faktörlerdir: Sıcak hava, gürültü, hava kirliliği gibi.

Kişilik, cinsiyet, güdüler, biyolojik yapı, kızgınlık, acı gibi etmenler içsel faktörlere örnek verilebilir. Burada söz edilen acı, fiziksel ya da dışlanma sonrası hissedilen acı gibi, duygusal ya da sosyal kaynaklı olabilir. Bumsan ve ve Bartholow (2010) sosyal acı ve fiziksel acının aynı nörobilişsel mekanizmadan kaynaklandığını ifade etmişlerdir. Bu model aynı zamanda bazı beyin bölgelerinin ve hormonların saldırganlıkla ilişkisinden söz etmektedir. Prefrontal lob ve limbik sistem kendini kontrol etme, dürtü kontrolü ve duygusal bilginin işlemleri ile ilişkilidir. Düşük serotonin seviyesi ile de saldırganlık arasında ilişki bulunmuştur (Geen 2001). Atkison ve arkadaşları (1995) hipotalamus ve testesteron seviyesinin saldırganlık davranışlara yatkınlığı arttırdığını izlemişlerdir.

Genel Saldırganlık Modelinde içsel durum kişinin geçmişten bugüne taşıdığı deneyimleridir. Yaşanan olaylar ve olaylar sonucunda edinilen olumlu ya da olumsuz sonuçlar birey benzer bir durumla karşılaştığında vereceği tepkiyi belirler ya da kendi davranış ve inanç sistemini veya sosyal çevreyi değiştirir (Dewall ve Anderson, 2011).

Farklı şekilde tanımlanan ve açıklanan saldırgan davranışa her yaşta ve her cinsiyette farklı şekillerde de olsa rastlanılmaktadır.20 yüzyılın sonlarına doğru öğrenciler arasında saldırganlığın ortaya çıktığını çeşitli yurt içi ve yurt dışı çalışmalarda izlemek mümkündür. Akran zorbalığı olarak adlandırılan bu saldırgan davranış türü çocukların ve ergenlerin yaşamlarını etkileyen önemli bir konudur.

Zorbalık, Akran Zorbalığı ya da Klasik Zorbalık

Zorbalık ile ilgili ilk bilimsel çalışmalar 1975 yılında Dr.Dan Olweus (2003) tarafından başlatılmıştır. Zorbalık (bullying) terimi ilk kez onun tarafından kullanılmıştır. Olweus'a göre: *kişi ya da bir grup kişi, diğer kişi ve kişiler tarafından kasıtlı, tekrarlı ve en azından bir süre devam eden olumsuz davranışlarla karşı karşıya bırakılıyorsa bu kişilerin olumsuz eylemi zorbalıktır.* Tanımda söz edilen olumsuz davranışlar niyetli olarak kişiyi inciten, rahatsız eden veya rahatsız etmeyi amaçlayan saldırgan davranışların bir görünümüdür (Olweus, 1993) Genel olarak bakıldığında zorbalığın birçok tanımı vardır ancak en çok Olweus'un tanımından söz edilir. Roland (1989), Besag (1989), Smith ve Thompson (1991) ile Fitzgerald (1999) Olweus'un tanımına benzer tanımlar vermişlerdir. Tanımlarında, zorbalık davranışındaki zorba-saldıran ve kurban konumunda bulunan iki taraftan söz etmişler, saldırganın eylemi bilinçli yaptığını ve yaptığı eylem sonucu haz aldığını, olumsuz saldırı eyleminin fiziksel, psikolojik, sosyal ve sözel düzeyde olabileceğini vurgulamışlardır (akt. Pişkin, 2002). Gökler (2009) zorbalığa uğrayan genç ya da çocuğun okuldan soğuyacağını, korku ve kaygı yaşayacağını, akademik başarısının düşeceğini, değersizlik duyguları geliştireceğini ve farklı psikolojik sorunlar yaşayacağını belirtmiştir.

Akran Zorbalığı ve Özellikleri

Davranışın zorbalık olarak tanımlanabilmesi için sadece saldırganlık özelliği taşıması yeterli değildir (Kapçı, 2004). Davranışın zorbalık olması için taraflar arasında "eşit olmayan güç ilişkisinin olması", bunun "süreklilik" özelliği taşıması ve "kasıtlı" olarak yapılması gerekmektedir. Olweus'a göre (1993), aynı güçteki bireyler söz dalaşı ya da kavgaya dâhil olduğunda zorbalıktan söz edilemez. Zorbalık deni-

lebilmesi için taraflar arasında eşitsizlik olması gerekir. Zorbalığa maruz kalan genç kendini savunmada yetersiz ya da kendine güç kullananlara karşı çaresiz olmalıdır. Bu durum bir kez olduğunda ve süreklilik göstermediğinde bu durum zorbalık olarak nitelendirilemez. Ancak durum süreklilik gösterdiğinde zorbalık davranışının mağdur rolünü üstlenir.

Grene, zorbalığın beş özelliğinden söz eder. Bunlar:

1- Zorba, mağduru korkutma ya da ona zarar vermeyi amaçlar.

2- Mağdura karşı saldırı tekrar eder.

3- Mağdur zorbayı sözel ya da fiziksel saldırı ile kışkırtmaz.

4- Zorbalık tanıdık sosyal gruplar içinde gerçekleşir.

5- Zorba mağdurdan daha güçlüdür (Bu algılanan güçte olabilir).

Yukarıda da söz edildiği gibi akran zorbalığı ya da zorbalıkta iki taraf bulunmaktadır. Zorba davranışlarına bakıldığında kendinden güçsüz arkadaşlarına isim takan, küçük düşüren, tehdit eden, hükmeden, emirler veren, dalga geçen, gülerek alay eden birey özellikleri izlenebilir. Hatta surat asma ya da hareket çekme, birini gruptan dışlama ya da isteklerine uymama gibi fiziksel ve sözel etkileşim olmadan da zorbalık yapılabilinir O nedenle zorba davranışları doğrudan ve dolaylı olarak ikiye ayrılabilir.

O'Brennan, Bradshow ve Sawyer (2008) zorba davranışında bulunanların kendilerini yeterince güvensiz hissettiklerini öç almaya yönelik tutumları saldırgan dürtüsel davranışla birleştiğinde, belirsiz durumlardan kendilerini korumak için saldırgan eyleme giriştiklerini ifade etmişlerdir (Akt. Demir, 2012).

Zorbalık kişilerden oluşan bir grup eylemi olarak da izlenebilir. Salmivalli ve arkadaşları (1996) zorbalıkta üç dinamikten söz etmişlerdir; zorbalığı başlatan kişi (ring lideri), zorbalık başladığında olaya karışan kişi (izleyici) ve izleme, gülme gibi pasif davranışlarla zorbalığı pekiştiren kişi (akt. Demir, 2012; Gökler, 2009).

Mağdur ya da kurban konumunda olan gençler, akran grubuna kabul edilmeyen, yalnız ve ders aralarını genelde okuldaki yetişkinlerin yanında geçiren bireyler olarak bilinirler. Bunlar, sınıfta parmak kal-

dırmaktan ve söz almaktan çekinen, yeterince arkadaşı olmayan, okul sorunları olan, zaman zaman uyku sorunları yaşayan bireylerdir. Griffin ve Gross'a göre (2004), kurban ya da mağdurlar verdikleri tepkiye göre "pasif uysal" ya da "kışkırtıcı- zorba-mağdur" olarak ikiye ayrılırlar (Akt. Demir, 2012). Birçok araştırmada okul çağındaki mağdur çocukların büyük çoğunluğu pasif uysal olarak bulunmuştur.

Zorba-mağdur olarak tanımlanan çocuk ve gençler diğer gruptan daha farklı özelliklere sahiptirler. Saldırıya uğradıklarında etkili olmasalar da az da olsa karşılık verebilen, gerginlik yaratabilme özelliklerine sahiptirler. Hareketli, infantil ve kendinden güçsüzlere saldırma alışkanlığı olan bireylerdir. Değil zorba olanlar diğer çocuk ve gençler tarafından da sevilmezler. Aynı zamanda yetersiz sosyal beceriye sahiptirler (akt. Griffin ve Gross, 2004).

Zorba çocuk ve gençlerin aile yaşantıları incelendiğinde otoriter anne baba tutumları, tek ebeveynli aileler, şiddet alışkanlığı olan aileler ya da çocuklarını yeterince yönlendirmeyen kontrolsüz aileler ile karşılaşılmaktadır. Ebeveyn kaybı çocuk ve gençlerin zorbalığa karışma nedeni olarak da gösterilmektedir (Smith, 2000; Akduman, 2010). Genel Saldırganlık Modeli doğrultusunda içsel faktörlerle zorbalık davranışını açıklamak mümkündür. Geçmişte ya da durumsal yaşanılan deneyimlerin ortaya koyduğu kızgınlık ve acı ya da engeller dürtüsel olarak ya da bilinçli bir biçimde saldırgan davranışın ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Çocuklarda dürtü kontrolleri iyi gelişmemişse saldırganlık kaçınılmaz sonuçtur. Burada dış faktörlerden tahriki de görmek mümkündür.

Mağdur çocuk ve gençlerin anneleri aşırı koruyucu ve kollayıcı bulunmuştur. Bu annelerin çocukları genelde pasif, itaatkâr kendi başına iş göremeyen bağımlı kişilerdir ve zorbalara hedef olmaktadırlar (Georgiou, 2008). Bir başka deyişle tahrik edip zorbaya davetiye çıkarmaktadırlar. Ancak itaatkâr çocuklar bazen zorba konumunda da görülebilir. Ailelerinden gördüklerini model alarak diğerlerine hükmetmek isteyebilirler.

Zorba–mağdur ilişkisinde arkadaşlık ilişkilerinin ve sosyal becerilerinde rolü olduğu (dış faktörler) olduğu ifade edilmiştir (Fox ve Boulton, 2006) Mağdurların sosyal ilişkilerde ve arkadaşlık ilişkilerinde

yetersiz oldukları gözlemlenmiştir. Mutsuzluk, yalnızlık duygusu, başarısız olacağı düşüncesi ve pişmanlık duymanın mağdur olma ile ilişkili olduğu ortaya konmuştur (Harlow ve Roberts, 2010). Özgüvenleri de düşüktür ve kiloları diğer akranlarına göre çok fazladır.

Türkiye'de akran zorbalığının görülme sıklığı diğer ülkelerde olduğu gibi oldukça fazladır. Ateş ve Yağmurlu'nun (2010) 10-15 yaş arası 2641 öğrenci ile yaptığı çalışmanın sonuçlarına göre, katılımcıların %31'i sözel, %24'ü fiziksel, %21'i ilişkisel, %8'i cinsel zorbalığa en az bir kez uğradıklarını ifade etmişlerdir.

Akran zorbalığının en riskli yılları ergenliğin ilk yıllarıdır. Zorbalığa mağdur ya da zorba olarak karışan ergenler lise yıllarında, ilkokul yıllarına oranla daha az zorbalık yaşamaktadırlar (Demir, 2012).

Zorbalık ve cinsiyet arasında ilişki tarandığında çelişkili sonuçlara rastlanılmaktadır. Bazı araştırmalar (Baldry ve Farrington, 2000; Kepenekçi ve Çınkır, 2003; Kartal ve Bilgin, 2008) erkeklerde zorbalık davranışlarına kızlara oranla daha sık rastlandığını söylerken bazı araştırmalar da (Viding ve ark. 2009; Akduman, 2010) kızların daha dolaylı yoldan erkeklerin ise doğrudan zorbalık uyguladıklarını belirtmişlerdir.

Yirminci yüzyılın son yirmi yılında çocukluk ve gençlik yapısının değiştiğini izlemek mümkündür. Jenks ve Prout (1998) çocukluk sosyoloji anlayışının değiştiğini de belirtmişlerdir. Post modern çocuk veya kablosuz olarak anılmaya başlayan çocuk ve gençler sosyal aktörler olarak toplumun sosyal, ekonomik, politik teknolojik yapısında farklı roller edinmişlerdir (akt. Smith & Steffgen, 2013).

Öncelikle düşüncelerini paylaşma, düşüncelerini rahatça ifade etme ve katılım haklarıyla farklı bir alt grup olarak statülerini değiştirmişlerdir. Bu yeni konumuyla ortaya çıkan gençler yeni bir kültürel bağlam oluşturmuştur. Onlar aktif sosyal ajanlar olarak teknolojinin aracılığı ile yeni ilişkiler kurmaya başlamışlardır. Bu ilişkiler internet, cep telefonu ve benzeri gereçlerle sanal dünyada kendini göstermiştir. Tabii durum böyle olunca insanoğlunun tarih boyunca yok edemediği sapma ve suç davranışları da biçim değiştirmiştir.

Siber Zorbalık

Zorbalık okulların sınırları ya da sınıf içi devam ederken yeni elektronik teknolojilerin (cep telefonları, internet) günlük yaşantıya hızla girmesi ile zorbalığın biçimi de değişmeye başlamıştır. Çocuklar ve gençler elektronik gereçleri kullanarak farklı zorbalık yöntemleri kullanmaya başlamışlardır. Olweus (1999) zorbalığı; başkasına zarar vermek niyetiyle yapılan, tekrarlanan ve mağdurun bu durumla baş etmesi güç olan bir davranış süreçi olarak tanımlar. Bu süreç güçler dengesizliğine dayalıdır. Elektronik gereçlerle yapılan zorbalığa siber zorbalık adı verilmiştir. Bu tür zorbalıkta zorba bir kişi olabildiği gibi bir grup da olabilir ve zarar verici ya da şiddet içeren davranış tekrarlar. Mağdur yine kendini savunamaz. (Russel And Tippett, 2008). Bu perspektiften bakıldığında elektronik gereçler aracılığı ile yine gücün tacizi ile karşılaşılmaktadır. Zorbalık ya da siber zorbalığı genel şiddet anlayışından ayıran iki özellik vardır bunlardan biri tekrardır diğeri ise güç dengesizliği (Akt., Smith ve Steffgen, 2013).

Siber zorbalıkta karşılaşılan tekrar, zorbalığı başlatan tarafından yapılmayabilir. Tıpkı bir kartopu etkisi gibi teknoloji kullanılarak başkaları tarafından çoğaltılır. Yani tekrarlanır. Birinin hoş olmayan bir fotoğrafı o kişiye niyetli zarar vermek amacıyla internete konulur ama bu resmi görenler yine internet aracılığı ile kendi arkadaş gruplarına yayarlar ve ilk zorba girişiminde bulunan kişi durumun tek kontrol edicisi değildir.

Klasik olarak nitelendirilen zorbalıkta güç dengesizliği vardır Bu dengesizlik fiziksel güç uygulama, arkadaşlar tarafından reddedilme gibi akran ilişkilerinin bulunduğu bağlamda gerçekleşir. Siber zorbalıkta ise fiziksel güç uygulama yoktur. Siber zorbalıkta güç dengesizliği teknik yeterlilik ve anonimlik ile eşdeğerdir (Vandebosch, VanCleemput, 2008). Eğer fotoğrafın veya haberin kimden gönderildiği bilinmiyorsa kendini savunma zorlaşacaktır.

Smith (2012) klasik zorbalığı siber zorbalıktan ayıran yedi özellikten söz etmiştir: (1) Bir dereceye kadar teknolojik yeterliliğe bağlıdır. (2) Yüz yüze değil, dolaylı ilişkiye bağlıdır ve anonimdir. (3) En azından kısa dönemde zorba mağdurun tepkisini göremez. (4) Seyircilerin

rolü klasik zorbalıktakinden daha karmaşıktır. (5) Klasik zorbalıkta zorba güç kullanarak başkalarının (seyircinin) karşısında statü kazanır. Bu durum siber zorbalıkta yoktur. (6) Siber zorbalığın seyirci sayısı klasik zorbalığa göre çok fazladır. Klasik zorbalıkta sayıca az akran grubu olaya tanıklık eder. (7) Siber zorbalıktan kaçış mümkün değildir. Sığınılacak bir yer yoktur.

Varsaj ve arkadaşlarına (2010) göre, bireyi siber zorbalığa yönelten nedenler içsel (duygusal) ve dışsal nedenler olarak ikiye ayrılır. Can sıkıntısı, intikam, yeni bir kişilik oluşturma, içsel nedenler olarak ele alınırken, mağdurun kişilik özellikleri ya da durumu nedeniyle yüz yüze gelinmeyecek durumlarda gerçekleşecek eylemleri dışsal nedenler olarak ele alınabilir.

Zorbalığın tüm formları mağdur üzerinde olumsuz etkiye sahiptirler. Ortega ve arkadaşları (2009) klasik zorbalık (doğrudan ve dolaysız) ve siber zorbalık (cep telefonu, internet) mağdurlarının zorbalık karşısında deneyimledikleri duygusal durumlara bakmışlardır. Buna göre utanma, kızgınlık, altüst olma, stres yaşama, korkma, yalnızlık, savunmasızlık, depresyon duyguları kayıt edilmiştir. Klasik zorbalıkta yaşanılan duygusal tepkiler siber zorbalığa göre daha yoğun yaşanmaktadır. Hinduja ve Patchin (2010) siber zorbalıkta mağdur olma ve intihar girişimleri arasında anlamlı ilişki bulmuşlardır. Gradinger, Strohmeier ve Spiel (2009) her iki zorbalıkta da depresif tepkilere ve somatik şikâyetlere rastlamıştır. Yine her iki tür zorbalıkta zayıf benlik algısı ve yalnızlık puanları yüksek bulunmuştur.

Siber Zorbalık Türleri

Önceleri cep telefonları ve internet zorbalığı diye sınıflandırılırken akıllı telefonlar ile birlikte hepsi bir araya gelmiştir. Smith'de (2008) ortaokul öğrencilerinin cep telefonu çağrıları, text mesajları, resim/ video zorbalığı, e-mailler, sohbet odaları, web sayfaları aracılığı ile zorbalık yaptıklarını ifade etmiştir. Wasch and Wolf (2011) bu listeye video oyunları bağlamında yapılan zorbalık türünü eklemiştir. Bu da teknolojik gelişmelerin yeni siber zorbalık formlar ortaya çıkarttığının bir işaretidir.

Siber zorbalığa eylemin türü ve veya içerik açısından da bakılabilir. Eylemlere online söz savaşları, online zarar verme ve intimidation, biri gibi gözüküp zarar verme amacı ile mesaj iletme, başkalarını utandıracak materyal dağıtımı, yanlış profiller yerleştirme, bir kişinin isteği dışında bireye ilişkin özel materyal dağıtımı örnek verilebilir. Pzyzalski (2012) bunlara elektronik şiddet kategorileri adını vermiştir.

Rivers and Noret (2011) taciz edici text mesajları ve e-mail içeriklerini tanımlamıştır. Bunlar; fiziksel tacizle tehdit, nefret etme, ad takma (homofobi dâhil), ölüm tehditi, platonik ilişkileri bitirme, seksüel aktlar, talepler/yönlentdirmeler, var olan ilişkiye zarar verme tehdidi, aile ve arkadaşlara yönelik tehditlerdir.

Siber Zorbalıkta Yaş ve Cinsiyet Farklılıkları

Tokunaga (2010) 13-15 yaş arasında bireylerin en fazla siber zorbalık ile ilgilendiği ama gerçekte her yaştaki bireylerin siber zorba ya da mağdur olabileceğini ifade etmiştir. Cinsiyet faktörüne gelince bunun biraz karmaşık olduğunu söyler. Bazı çalışmalar (Demetriou and Hawa, 2012) erkeklerin kızlara göre siber zorbalık sürecinde rol aldığını ifade ederken bazı çalışmalar (Rivers and Noret, 2010) kızların ön planda olduğunu ileri sürmüştür (Akt. Smith ve Steffgen, 2013).

Kaynakça

Adams, G.R. ve Berzonsky, M. (2006). *Handbook of Adolescence.* London: Blackwell Publication.

Akduman, C. (2010). 7-14 yaş grubu çocuklarda akran istismarı ve kendi çözüm önerileri. *Kuramsal Eğitim Bilim.* 3(2),13-26.

Anderson, C.A. ve Bushman B.J. (2002). Human aggression. *Annual Reviews Psychology.* 53, 27-51.

Anderson C.A ve Huesman L.R. (2003). Human aggression a social cognitive view. Michael A. Hogg ve Joel Cooper (Ed.) The sage Handbook of Social Psychology (s. 296-329). CA: Sage Publications.

Ateş, A.D. ve Yağmurlu, B. (2010) "Examining victimization in Turkish schools. *European Journal of Educational Studies.* 2 (1), 163-213.

Atkinson, R.L., Atkinson, R.C., Smith, E.E., Bem, D.J. ve Nolen-Hoeksema, S. (1995). Psikolojiye giriş. (Y. Alogan, Çev.) Ankara: Arkadaş Yayınları.

Baldry, A.C. ve Farrington, D.F. (2000). Bullies and Delinquents Personal characteristics and parental styles. *Journal of Commuity and Applied Social Psychology*, 10,17-31.

Berkowitz, L. ve Lepage, A. (1967). Weapons as aggresson eliciting stimuli. *Journal of Personality and Social Psychology*, 7 (2), 202-207.

Bushman, B.J. ve Bartholow, B.D (2010). Aggression. R.F. Baumeister & E.J. Finkel (Ed.) Advanced Social Psychology (s.303-340)NY Oxford University Pres.

Çelen, N. (2010). *Öğrenme psikolojisi.* Ankara: İmge Yayınları.

Demir, A. (2012). *Akran zorbalığına karışan ve karışmayan ilköğretim öğrencilerinin utanç ve suçluluk duygularının ve adil dünya inançlarının incelenmesi.* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). ...Maltepe Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü,İstanbul.

De Wall, C.N. ve Anderson, C.A (2011). General aggression model. Mario Mikulincer ve Michael P. Shaver (Ed.) Understanding and reducing Aggression, violence and their Consequences. Washington DC: APA.

Ferguson, J.C. ve Kilburn, J. (2010) "Much ado; About nothing Misestimation and Overinterpretation of violent game Effects in Eastern and Western Cultures"Psychological Bulletin, 136,2, 174-178

Fox, C.L. ve Boulton, M.J. (2006). Frienship as a moderator of the relationship between social skills problem and peer victimization, *Aggressive Behavior*, 32,110-121.

Freedman, J.L., Sears, D. ve Smith, J.M. (1978). *Sosyal psikoloji.* (A. Dönmez, Çev.) Ankara: Ara Yayınları.

Frome3, J. Ve Smuts, A. (2004) "Helpless Spectators: Generating Suspense in Videogames and fim"TEXT Technology, 1i15-33

Geen, R.G. (2001). Introduction to the study of aggression *Human Aggression* (s.1-20) Buckingham, University Pres.

Georgiou, S.N. (2008). Bullying and victimization at school: The role mothers. *British Journal of Educational Psychology*, 78,109-125.

Gradinger, P., Strohmeier, D. ve Spiel, C. (2009). Traditional bullying and cyberbullying. *Journal of Psychology*, 217(4), 205-213.

Gökler, R. (2009). Okullarda akran zorbalığı. **Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi**, 6(2), 511-537.

Harlow, K.C. ve Roberts, R. (2010). "An Exploration of the relationship between social and psychological factors and being bullied. *Children and Schools,* 32(1), 15-28.

Hinduja, S. ve Patchin, J. W. (2010). Bullying, cyberbullying and suicide. *Archieves of Suicide Research,*14, 206-221.

Lewis, O.Z. (1989) "Adult antisocial behavior and criminality" Comprehensive text book psychiatry 31, 1400-1405

Kartal, H. ve Bilgin, A.(2008). Bullying in the elemantary schools: From the aspects of students, the teachers and parents, *Elementary Education Online*, 7(2) 485-495.

Kapçı, E.G. (2004). İlköğretim öğrencilerinin zorbalığa maruz kalma türünün ve sıklığının depresyon, kaygı ve benlik saygısıyla ilişkisi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 37(1), 1-13.

Kepenekçi, Y.K. ve Çınkır, Ş. (2003). Öğrenciler arası zorbalık. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 34,236-253.

Klepner, J. ve Parker, R.D. (1981). Juvenile delinquency and juvenile justice. NY: Franklin Watts.

O'Brennan, L.M., Bradshow C.P. ve Sawyer, A.L. (2008). Examining developmental differencesin the social- emotonal problems among frequent bullies, victims and bully/victims. *Psychology in the Schools.* 46(2),100-117.

Olweus, D. (1993). Bullying in school: What we know and know what we can do. UK: Oxford Publication.

Olweus, D. (1999). Sweden. P.K Smith, Y. Morito. J. Junger, D. Olweus, R. Catalano ve P. Slee (P. Smith ve G. Stefgen Ed) *The Nature of School Bulllying: A Cross National Perspective* (s.7-27). London: Routledge.

Ortega, R., Elipe,P. Ve Vega, E. (2009). The emotional impact on victims of traditional bullying and cyberbullying in Spain. *Journal of Psychology*, 217(4), 197-204.

Pişkin, M. (2002). Okul zorbalığı: Tanımı, türleri, ilişkili olduğu değişkenler ve alınabilecek önlemler. *Kuram Ve Uygulamada Eğitim Bilimleri Dergisi, 2*, 531-562.

Pzyzalski, J. (2012). From cyberbullying to electronic aggression typology of the phenomenon. *Emotional and Behavioral Difficulties*, 17, 305-317.

Ramirez, J.M. (1996). Aggression causes and functions. *Hiroshima Forum for Psychology* 17, 21-37.

Rivers, I. Ve Noret, N. (2011). Findings from the five years of Text and emailbullying. *British Educational Research Journal*, 36, 643-673.

Rowe, D.C. ve Osgood, D.W.(1984). Heredity and sociological theories of delinquency. *American Sociolgical Review.* 49, 526-540.

Siegel, L. J. ve Senna, J.J. (1981). *Juvenile delinquenty.* NY: West Publication Company.

Smith, C.E.M. (2000). Mechanisms by which family processes Contribute to school ageboys'bullying. *Child Study Journal*, 30(3), 169-187.

Smith, P.K. (2010). Cyberbullying the European perspective. Mora Merchan and Tobias Jager (Ed) *Cyberbullying a cross cultural comparison* (s.7-19) Nandou: Verlag Empriche Padagogic.

Smith, P.K. ve Steffgen, G. (2013). *Cyberbullying through the new.* London: Media Psychology Pres.

Tokunaga, R.S. (2010). Following you home from school: A critical review on cyberbullying victimization. *Computer in Human Behavior,* 26, 277-287.

VandeBosch, H. ve Van Cleemput, K. (2008). Defining cyberbullying: A qualitative research into the perceptions of youngesters. *Cyber Psychology and Behavior,* 11, 499-503.

Varsaj, K., Talley,J., Meyers, J., Paris,L., ve Cutts, H. (2010). High School Students'Perceptionof Motivation for cyberbullying. *Western Journal of Emergency Medicine,* 3, 269-273.

Viding, E., Simmods, E., Pedrides, K. ve Frederickson, N. (2009). The contribution of callous-unemotional traits and conduct problemsto bullying in early adolescence. *Journal of child Psychology and Psychiatry,* 50(4), 471-481.

Yavuz, Ö. (2005). *Suç işlemiş ve işlememiş ergenlerin benlik kavramları ve gelecek zaman perspektifleri.* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Uludağ Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa

Yavuzer. H. (1086). *Çocuk ve suç.* İstanbul: Remzi Kitabevi.

ÇOCUK VE YARGI:

Çocuk Mahkemeleri Yargıçlarının Deneyimleri Üzerinden Çocuk Ceza Adaletinin Bir Değerlendirmesi*

*Verda İrtiş***

"Ceza, ne esası ne de kökeni bakımından bir adalet pratiğidir. Ceza, hepsinden önce bir tahakküm pratiğidir." [1]

Giriş

Birçok soruyu/sorunsalı içinde barındıran yargı ve ceza adaleti alanı toplumbilimcilerin ajandasına uzun yıllar gir(e)medi. Bunun gerisinde hem toplumbilimin (çeşitli toplumsal ve siyasal nedenlerle) hukuk ve adaleti temel toplumsal meseleler kategorisine yerleştirmemiş olması hem de söz konusu alanlara yönelik çözümlemelerin özellikle hukuk fakülteleri bünyesinde (öyle veya böyle) tekelleşmiş olması

* Bu makale 5-7 Aralık 2012 tarihleri arasında Ankara'da Adalet Bakanlığı, Türkiye Adalet Akademisi, Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı ve UNICEF Türkiye paydaşlığında düzenlenen Uluslararası Çocuklar için Adalet Sempozyumu'nda sunulan ve bildiriler kitabında yayınlanan "Çocuk Mahkemelerinde Görev Yapan Yargıçların Tecrübeleri Üzerinden Türkiye'de Çocuk ve Genç Ceza Adaleti" başlıklı yazımızın yeniden gözden geçirilmiş ve geliştirilmiş hâlidir. Hem söz konusu metnin burada kullanılmasına izin veren organizasyon ekibine hem de projemizin (11.502.004) gerçekleştirilmesinde bizi destekleyen Galatasaray Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Komisyonu'na içten teşekkürlerimizi ifade ederiz.

** Galatasaray Üniversitesi Sosyoloji Bölümü

1 Özkan Agtaş, Ceza ve Adalet, 2013: 28

yatmaktadır. Dolayısıyla, çocuk mahkemelerinde görev yapan yargıçlarla gerçekleştirdiğimiz bir araştırmanın bulgularından yola çıkarak Türkiye'de çocuk ceza adaletini anlamaya yönelik elinizdeki bu yazı, aynı zamanda, gerek yargı sosyolojisi gerekse ceza adaleti sosyolojisi alanlarına bir katkıda bulunabilme amacını taşımaktadır[2].

Bu amaç doğrultusunda öncelikle çocuk mahkemelerinin Türkiye'deki "kısa" tarihinin belli başlı noktalarına temas ederek bir yandan bu mahkemelerin (en azından kanuni düzeydeki) geçirdiği dönüşümleri hatırlatıp, bir diğer yandan çocuk mahkemesi yargıcının bugünkü hukuki konumu hakkında ipuçları vermiş olacağız. İzleyen bölümde yargıçların deneyimleri üzerinden çocuğa[3] yönelik yargı pratiklerini

---

[2] Yargı sosyolojisini hukuk sosyolojisi ile örgütler sosyolojisinin kesiştiği noktalarda hukukun ve ceza politikalarının adalet kurumlarında nasıl hayata geçtiği/geçirildiği hususunda çözümlemelere yoğunlaşan bir alt alan olarak tahayyül edebilirken (Bastard ve Mouhanna, 2007: 14), ceza adaleti sosyolojisinin "suç eksenini" göz ardı etmemekle beraber daha çok ceza politikaları, kurumları ve ceza adaleti mantıklarına odaklandığını (Faget, 2007: 105-156) söyleyebiliriz.

[3] Metin içinde bu kelimenin "(...) - 18 yaşına değin olan- gençleri de kapsadığını" (Uluğtekin, 2004: VII) belirtmek isteriz. Bu çerçeveden bakılacak olursa, "çocuk ceza adaleti yerine" "çocuk ve genç ceza adaleti" ifadesi de kullanılabilir hale gelebilir. Ancak "gençlik" kategorisi 18 yaş ile sınırlı olmadığından böylesi bir kullanımda sadece "kısmi" bir genç ceza adaletinden bahsedilmiş olunacağı düşünülebilir. Birçok ülkedeki örneğinin aksine Türkiye'de "gençliğe" yönelik bir ceza adaleti mevcut değildir. Bu durum, "çocuk" ve "yetişkin" ceza adaletleri arasında bu tip bir ara kategorinin bulunmamasının arkasında yatan sosyal, siyasi, ekonomik ve hukuki nedenlerin araştırılmasını gerekli kılmaktadır. Öte yandan çocukluğun (aynı gençlik) gibi toplumsal dinamiklerle inşa edilmiş olgular olduğu bilinmektedir. Üzerine gelişmiş oldukça zengin bir literatürün olduğu bu kavram hakkında okur özellikle şu eserlere bakabilir: Philippe Ariès (1973) L'enfant et la vie familiale sous l'Ancien Régime, Editions du Seuil, Paris; François de Singly (Ed.) (2004) Enfants adultes. Vers une égalité de statuts?, Universalis, Paris; François Georgeon ve Klaus Kreiser (Ed.s) (2007) Enfance et jeunesse dans le monde musulman. Childhood and Youth in the Muslim World, Maisonneuve&Larose, Paris; Nurdan Gürbilek (2012) Kötü Çocuk Türk, Metis, İstanbul; Kemal İnal (1999) "Modern Çocukluk Paradigması", *Cogito*, Sayı: 21, 63-87; (2006) "'Türk Medyası'nda Egemen Çocukluk İmgesi, *Sivil Toplum*, 16, 7-19; Leyla Neyzi (2001) "Object or Subject? The Paradox of 'Youth' in Turkey", *Int. J. Middle East Stud.*, 33, 411-432; Bekir Onur (2005) Türkiye'de Çocukluğun Tarihi, İmge Kitabevi, Ankara; Bekir Onur (Yayına Hazırlayan) (1994) Toplumsal Tarihte Çocuk, Sempozyum 23-24 Nisan 1993, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul; Güven Gürkan Öztan (2013) Türkiye'de Çocukluğun Politik İnşası, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul; Ferhunde Özbay (2009) "Türkiye'de Gençlik, Nüfus ve İktidar" in K. M. Güney (Derleyen) Türkiye'de İktidarı Yeniden Düşünmek, Varlık, İstanbul, 158-195; Neil Postman (1995) Çocukluğun Yokoluşu, İmge Kitabevi, Ankara. Çocuk ceza adaletinden bahsetmek çocuk suçluluğu kavramına ilişkin soruları da beraberinde getirmektedir. Bu alanda da literatür oldukça gelişmiş oldu-

kavramaya çalışacağız. Sonuç kısmında ise bir önceki bölümde irdelenen bulguların çocuk ceza adaleti modellerine referansla bir değerlendirmesini yapacağız.[4]

Türkiye'de Çocuk Mahkemeleri ve Yargıçları: Dönüm Noktaları[5]

Türkiye'de çocuk mahkemesi kurma fikri ilk defa 1916 yılında Muallim Dergisi'nde Necmettin Sadak tarafından dile getirilmiştir (Tüzün, 1995: 3). İlk hukuki somut girişimlerin 1945'li yıllara tekabül

---

ğundan biz burada sadece birkaç tanesine yer vermekle yetindik: Hüseyin Bal, (2004) Çocuk Suçluluğu: Kavramlar, Kuramlar, Saha Çalışmaları, Fakülte Kitabevi, Isparta; Jean-Claude Chamboredon (1971) "La délinquance juvénile, essai de construction d'objet", *Revue française de sociologie*, XII, 335-377; Mahmut Gökpınar (2007) Sosyal ve Kriminolojik Boyutlarıyla Çocuk Suçluluğu, *TBB Dergisi*, Sayı 72, 206-233; Tülin İçli (2009) Çocuk, Suç ve Sokak. Sokakta Yaşayan Suç İşleyen ve Suça Maruz Kalan Çocuklar, T.C Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü, Ankara; Esin Küntay (2004) "Kanunla İhtilaf Halindeki Çocuklar", *Polis Dergisi*, Sayı 41, 8-14; Gérard Mauger (2009) La sociologie de la délinquance juvénile, La Découverte, Paris; Laurent Mucchielli (2004) "Regard sociologique sur l'évolution des délinquances juvéniles, leur genèse et leur prévention", *Comprendre*, No. 5, 199-220; Eylem Ümit (2007) Mekândan İmkâna. Çocuk Suçluluğunun Habitusu Ceza Ehliyeti İlişkisi, Ankara Barosu Yayınları, Ankara; Sevda Uluğtekin, Yüksel Baykara Acar ve Özlem Cankurtaran Öntaş (2004) "Çocuk Adalet Sisteminde Sosyal İnceleme Raporları (SİR) ve Gözetim Raporlarının Yeri, TBB Dergisi, Sayı 53, 35-43; Haluk Yavuzer (2006) Çocuk ve Suç, Remzi Kitabevi, İstanbul;. Ayrıca suç ve sapma olgularına daha genel bir perspektif sağlamaları açısından: Jean-Michel Chapoulie (2003) "Ernest W. Burgess et les débuts d'une approche sociologique de la délinquance aux Etats-Unis", *Déviance et Société*, Vol. 27, No. 2, 103-110; Renaud Fillieule (2001) Sociologie de la délinquance, PUF, Paris; Tülin İçli (2013) Kriminoloji, Seçkin, Ankara; Albert Ogien (1995) Sociologie de la déviance, Armand Colin, Paris; Philippe Robert (2005) La sociologie du crime, La Découverte, Paris; Nurgün Oktik (2013) "Sosyal Sapma ve Suçun Sosyolojisine Kuramsal Yaklaşımlar" in G. Önkal ve Ö. Sarı (Editörler) Suçun Sosyolojisi Cezanın Felsefesi. Temel Kavramlar ve Tartışmalar, Nobel, Ankara.

[4] Okur söz konusu deneyimlerin patriyarka üzerinden bir çözümlemesi için "Lookig at the Juvenile Penal Justice System in Turkey through the Question of Patriarchy" başlıklı çalışmamıza bakabilir: Verda İrtiş (2013) "Lookig at the Juvenile Penal Justice System in Turkey through the Question of Patriarchy" in R. Özgür Dönmez ve F. A. Özmen (Ed.s) Gendered Identities. Criticizing Patriarchy in Turkey, Lanham, Maryland, Lexington Books, 97-111.

[5] Türkiye'de çocuk ceza adaletinin yakın temelleri üzerine daha ayrıntılı bilgi için bakınız: Sevda Uluğtekin (2004) Çocuk Mahkemeleri ve Sosyal İnceleme Raporları, Türkiye Barolar Birliği Yayınları: 71, Türkiye Barolar Birliği, Ankara, 44-74. Verda İrtiş (2008) "Birincil ve İkincil Suçlandırmalar Üzerinden Türkiye'de Çocuk ve Genç Ceza Adalet Sistemine Bir Bakış", Toplumbilim, Kent ve Suç Özel Sayısı, 23, 64-66.

ettiği belirtilmektedir (Gölcüklü, 1962: 70). 1950'li yıllarda bir kanun tasarısı daha hazırlanmış; 1960'lı yıllarda hazırlanan bir başka tasarı ise teklif hâline gelmiştir (Akço, 2003: 311). Diğer bir deyişle, "Türkiye'de bugünkü çocuk adalet sistemini belirleyen başlıca yasa" (Uluğtekin, 2004: 62) olarak görülen ve 1979'da kabul edilen *2253 Sayılı Çocuk Mahkemeleri Kuruluşu, Görev ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun* oluşturuluncaya kadar oldukça uzun sayılabilecek bir zaman geçmiştir[6]. Her ne kadar bu zaman aralığının nedenlerine odaklı spesifik bir araştırma (bildiğimiz kadarıyla) bulunmasa da dönemin sosyal, siyasi, ekonomik ve hukuki istikrarsızlıklarının ve belki de bundan da önemlisi çocuğa atfedilen toplumsal ve siyasi temsillerin niteliğinin bu "gecikmeye" zemin teşkil ettiği düşünülebilir. Örneğin, 1868 yılında Mithat Paşa tarafından kurulan ilk "çocuk ıslahhanesi"nden 1990'lı yıllara kadar "çocukla ilgili gelişmeler" üzerine yaptığı incelemesinde Uluğtekin, "Türkiye'de temelde toplumsal-ekonomik yapının biçimlendirdiği oluşum içinde, 'korunması gereken çocuk'un Medeni Kanunda öngörülen biçimde ele alınmayışı; Türk Ceza Kanunu'nun suçlu çocukla ilgili 'temyiz kudreti' kavramını getirmesi ve bunun 'korunmaya muhtaç çocuk'la 'suçlu çocuk' arasında kesin bir ayrımın yapılmasına yol açması; doğumundan itibaren her çocuğu ailesi içinde korumaya yönelik bir refah sisteminin yasal-kurumsal gelişimi için çaba harcamak yerine, dar kapsamlı bir 'korunmaya muhtaç çocuk' tanımına bağlanarak çocuğu aileden ayıran ve eskinin darüleytamından izler taşıyan bir bakım sisteminde ısrar edilmesi gibi nedenler, ülkede çocuk mahke-

[6] İlk çocuk mahkemesi 1889 yılında ABD'de kurulmuş; söz konusu mahkemeler örneğin, Norveç'te 1896, Almanya, İngiltere ve Hollanda'da 1908, İspanya'da 1910, Fransa ve Belçika'da ise 1912 yılından itibaren hayata geçirilmiştir. (Nuq, 2011: 31) Sosyal reformist hareketin bir ürünü olarak ortaya çıkan ve çocuk haklarının tarihsel gelişim süreci içinde ayrıcalıklı bir yere sahip olan (Uluğtekin, 2004: 5) bu mahkemeler şu ilkeler üzerine inşa edilmiştir: "1. Çocuk gelişimini sürdürmekte olan bir varlıktır. Bu açıdan ona bir yetişkinmiş gibi davranmak ve işlediği suçtan tümüyle sorumlu tutmak yanlış olur. 2. Çocuk bir yetişkine göre daha kolay rehabilite edilebilir; bu açıdan bir yetişkinden daha fazla kapasiteye sahiptir. Adaletin de amacı, onu cezalandırmaktan çok eğitmek, tedavi etmek ve rehabilitasyona tabi tutmak olmalıdır. 3. Çocuk hakkındaki karar, çocuğun özel koşulları ve gereksinmeleri dikkate alınarak verilmelidir. 4. Çocuk adalet sistemi, yetişkin suçluların tabi olduğu katı, karmaşık, cezalandırıcı ve şekilci işlemlerden uzak durmalıdır." (Uluğtekin, 2004: 6)

melerinin daha önce kurulmasını büyük ölçüde engellemiştir" (2004: 60) saptamasına varmaktadır.[7]

Neticede, 1979 yılında kabul edilen 2253 Sayılı Kanun 1982 yılında yürürlüğe girebilmiş ve ilk çocuk mahkemesi 1987 yılında Ankara'da kurulmuş; bunu İstanbul, İzmir ve Trabzon illeri izlemiştir (Südütemiz, 2009: 23). Söz konusu kanun, her ilde ve merkez nüfusu yüz binin üzerindeki her ilçede bir çocuk mahkemesinin kurulmasını öngörmekte; iş durumunun gerekli kıldığı yerlerde birden fazla çocuk mahkemesi kurulabileceğini beyan etmektedir. (Madde 1) Bir başkan ve iki üyeden teşekkül eden bu mahkemelerde görev yapacak söz konusu kişilerin Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu tarafından doğrudan bu mahkemelere atanabileceği gibi iş ve kadro imkânları dikkate alınarak görevli oldukları yerlerde çocuk mahkemeleri nezdinde yetki ile de görevlendirilebilecekleri belirtilmekte (Madde 1), başkan ve üyelerin nitelikleri hususunda "tercihen 30 yaşını bitirmiş bulunmaları, çocuk sahibi ve kadro imkânlarının elverdiği oranda ayrı cinsiyette olmaları gerektiği" ifade edilmektedir. (Madde 2) 2003 yılına gelinceye kadar mahkemelerin görev ve yetkileri on beş yaşını bitirmeyen *küçükler*[8] tarafından işlenen ve genel mahkemelerin görev alanına giren suçlarla ilgili davalara bakmak olarak belirlenmişken, söz konusu tarihten itibaren bu yaş sınırı 18'e yükseltilmiştir. (Madde 6) Diğer bir deyişle, 1987-2003 tarihleri arasında çocuk mahkemelerinin faaliyet alanı 15 yaşına kadar olan çocuklarla sınırlı kalmıştır. 11 yaşını bitirmemiş olanlar hakkında kovuşturma yapılamaz ve ceza verilemezken (Madde 11)[9], 15 yaşını doldurmamış olanlar için aynı Kanunun 20. maddesine göre yapılan inceleme sonucu cezaya yer olmadığına karar verilmesi hâlinde (yine aynı Kanunun) 10. maddesinde yazılı tedbir-

---

[7] Bu dönemsel çözümlemelerin ayrıntıları için bakınız: Sevda Uluğtekin (2004) Çocuk Mahkemeleri ve Sosyal İnceleme Raporları, Türkiye Barolar Birliği Yayınları: 71, Türkiye Barolar Birliği Yayınları, Ankara, 45-59.

[8] Söz konusu Kanunda bu ifade kullanılmaktadır. (İtalik tarafımıza aittir.)

[9] Ancak, "fiil kanunen bir seneden ziyade hapis cezasını veya daha ağır bir cezayı müstelzim ise haklarında 10 uncu maddede yazılı tedbirlerden biri uygulanır". (Madde 11'in devamı) "Fiili işlediği zaman 15 yaşını bitirmeyen sağır-dilsizler hakkında kovuşturma yapılamaz, bunlar hakkında 10 uncu maddede yazılı tedbirlerden biri uygulanır." (Madde 12)

lerden birinin uygulanabilmektedir (Madde 12)[10]. Çocuğun ceza ehliyetinin tespiti hâlinde ise cezaların indirime tabi tutularak uygulanması söz konusudur. Küçüklerin duruşmalarının mutlaka gizli olacağı belirtilmiş; "hüküm dahi gizli tefhim olunur" (Madde 25) denilmiştir. Ancak 1981 yılında getirilen bir değişiklik ile "mahkemenin izniyle yargılamanın her safhasında küçüğün müdafii, velisi, vasisi, sosyal hizmet alanlarında faaliyet gösteren resmî ve gönüllü kuruluşların temsilcileri, çocuk mahkemeleri nezdinde görevlendirilmiş bulunan sosyal hizmet uzmanları veya yardımcıları ile pedagog, psikolog, psikiyatr veya araştırma ya da gözetimle görevli sair kimseler"in hazır bulunabileceğine yer verilmiş; "duruşmada hazır bulunan küçük, menfaati gerektirdiği takdirde duruşma salonundan çıkarılabileceği gibi, sorgusu yapılmış olan küçüğün duruşmada hazır bulundurulmasına da lüzum görülmeyebilir. Bu takdirde küçüğün müdafii duruşmada hazır bulunabilir" açıklaması getirilmiştir. Yine aynı maddede küçüklerin işledikleri suçlara ilişkin davaların duruşmasının genel mahkemelerin bulunduğu bina içinde veya dışında bu amaçla tahsis edilen yerlerde yapılacağı ifade edilmektedir. Kanunun son maddesinde "bu kanun gereğince kurulacak daire ve kurumlarla çocuk mahkemelerinin kuruluş ve çalışmaları için gerekli sınıflardan yeteri kadar kadro temin edilir" denilmekte; 1988 yılında değiştirilen Geçici Madde 1'de ise "çocuk mahkemelerinin bütün yurtta kuruluşu ve bu kanunda yazılı müesseseler kanunun yürürlüğe girdiği tarihten itibaren 10 yıl içinde tamamlanacağı" ifadesi kullanılmaktadır. Bununla beraber, 1992 yılında (yani kanunun yürürlüğe girdiği 1982 yılından 10 yıl sonra) kurumsallaşmanın hiç de öngörülen çerçevede gerçekleşmediği son derece aşikârdır. Zira söz konusu tarihte toplam sadece 4 mahkemenin görev yaptığı bilinmektedir.

---

[10] Küçüklere uygulanacak tedbirler 10. Maddede şu şekilde belirtilmiştir: 1. Veliye, vasiye veya bakıp gözetmeyi üzerine alan akrabadan birine teslim, 2. Bakıp gözetmeyi üzerine alan güvenilir bir aile yanına yerleştirme, 3. Bu maksatla kurulmuş çocuk bakım ve yerleştirme yurtlarına veya benzeri resmî yahut özel kurumlara yerleştirme, 4. Genel ve katma bütçeli daireler, mahalli idareler, bankalar, iktisadi Devlet Teşekkülleri ve bunların ortaklıkları tarafından kurulmuş fabrika, müessese veya ziraat işletmeleri veya benzeri teşekküllerle işyerlerine yahut meslek sahibi bir usta yanına yerleştirme, 5. Resmî veya özel bir hastaneye veya tedavi evine yahut eğitimi güç çocuklara mahsus kurumlara yerleştirme.

2005 yılında yukarıdaki kanunun yerine kabul edilen 5395 Sayılı Çocuk Koruma Kanunu (Madde 1) ise amacını *"korunma ihtiyacı olan veya suça sürüklenen çocukların korunmasına, haklarının ve esenliklerinin güvence altına alınmasına ilişkin usul ve esasları düzenlemek"* ifadesiyle açık bir şekilde dile getirdikten sonra, *"korunma ihtiyacı olan çocuklar hakkında alınacak tedbirler ile suça sürüklenen çocuklar hakkında uygulanacak güvenlik tedbirlerinin usul ve esaslarına, çocuk mahkemelerinin kuruluş, görev ve yetkilerine ilişkin hükümleri"* (Madde 2) kapsadığını belirtmektedir. Eş deyişle, kanun "suça sürüklenen" ve "korunma ihtiyacı olan" çocuklar şeklinde iki kategori ortaya koymakta; bir önceki kanunla karşılaştırıldığında her ne kadar daha detaylı ve kapsayıcı nitelikler taşısa da - isminin çağrıştırdığının aksine - "suça sürüklenen çocuğun" da aslında "korunma ihtiyacı olan çocuk" olduğu gerçeğini içerik düzeyinde yansıtmamaktadır. Bu yeni metinde *küçük* ifadesinin yerini *çocuğun*[11] aldığını görüyor; çocuk mahkemeleri ve çocuk ağır ceza mahkemeleri olmak üzere iki farklı mahkeme tipinin oluşturulduğunu gözlemliyoruz (Madde 3). Çocuk mahkemeleri tek hâkimli iken çocuk ağır ceza mahkemeleri bir başkan ve iki üye ile toplanmaktadır (Madde 25). Aynı madde çocuk mahkemelerinin her il merkezinde kurulacağını belirtmekte; yanı sıra bölgelerin coğrafi durumları ve iş yoğunluğu göz önünde tutularak belirlenen kimi ilçelerde de Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulunun görüşünün olumlu olması hâlinde açılabileceğini ifade etmektedir. Çocuk ağır ceza mahkemelerinin ise sadece bölgelerin coğrafi durumları ve iş yoğunluğu dikkate alınarak belirlenen yerlerde (yine Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulunun görüşüne başvurularak) kurulması öngörülmektedir. Mahkemelerin görevini tanımlayan 26. Madde'de ise "çocuk mahkemesinin asliye ceza mahkemesi ile sulh ceza mahkemesinin görev alanına giren suçlar bakımından suça sürüklenen çocuklar hakkında açılacak davalara" bakacağı söylenirken, "çocuk ağır ceza mahkemesinin çocuklar tarafından işlenen ve ağır ceza mahkemesinin görev kapsamında bulunan suçlarla ilgili davaları" göreceği belirtilmekte; "mahkemeler ve çocuk hâkiminin bu kanun ve diğer kanunlarda yer alan tedbirleri almakla görevli olduğu" ifade

[11] Söz konusu Kanunda çocuk, "daha erken yaşta ergin olsa bile, on sekiz yaşını doldurmamış kişi" (Madde 3) olarak tanımlanmaktadır.

edilmektedir. Yargıçların atanması hususunda ise bir önceki kanunda yer alan yaş, medeni durum ve çocuk sahibi olma kıstasları kaldırılmış; yerine, "(...) adli yargıda görevli, tercihen çocuk hukuku alanında uzmanlaşmış, çocuk psikolojisi ve sosyal hizmet alanlarında eğitim almış hâkimler ve Cumhuriyet savcıları arasından Hâkimler ve Savcılar Kurulunca atama yapılacağı" belirtilerek, "atamalarda istekli olanlarla daha önce bu görevlerde bulunmuş olanlara öncelik tanınır" denilmiştir. Çocuk Koruma Kanunu ile "sosyal çalışma görevlileri"[12] başlığı altında (bir anlamda) yeni bir mesleki grup yaratılmış, Cumhuriyet Başsavcılıklarında çocuk büroları oluşturulmuş[13], sosyal inceleme raporları[14] ve denetimli serbestlik[15] gibi önceden var olan çalışma araçları/teknikleri yeniden tanımlanmış, uzlaşma sisteme dâhil edilmiş, koruyucu ve destekleyici tedbirler yelpazesi çeşitlendirilmiştir[16].

Bu ve benzeri yenilikler/yeniden tanımlamalar sadece mahkemelerin "yeni" içerik ve konumuna değil, yargıçların da (en azından mevzuat düzeyinde) artan ve karmaşıklaşan rollerine işaret etmektedir[17].

---

[12] Bakınız: 33. ve 34. Maddeler.

[13] Bakınız: 29. ve 30. Maddeler.

[14] Bakınız: Madde 35.

[15] Bakınız: Dördüncü Bölüm.

[16] Bakınız: Madde 5.

[17] Mevzuat şüphesiz bu iki kanundan ibaret değildir. Gerek *Anayasa* gerek *ulusal ve uluslararası sözleşmeler* (BMÇHDS, Çocuk Haklarının Kullanılmasına İlişkin Avrupa Sözleşmesi, Küçüklerin Korunması Konusunda Makamların Yetkisine ve Uygulanacak Kanuna Dair Sözleşme, Çocukların Velayetine İlişkin Kararların Tanınması ve Tenfizi ile Çocukların Velayetininin Yeniden Tesisine İlişkin Avrupa Sözleşmesi, Çocuklara Karşı Nafaka Yükümlülüğü Konusundaki Kararların Tanınması ve Tenfizine İlişkin Sözleşme, Nafaka Konusundaki Kararların Tanınmasına ve Tenfizine İlişkin Sözleşme) gerek *Kanunlar* (Medeni Kanunun İlgili Hükümleri, Ailenin Korunmasına Dair Kanun, Aile Mahkemlerinin Kuruluş, Görev ve Yargılama Usullerine Dair Kanun, Sosyal Hizmetler Kanunu, TCK'nın İlgili Hükümleri, CMK'nın İlgili Hükümleri, Basın Kanunu'nun İlgili Hükümleri, Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun'un Çocuklara Özgü Hükümleri, TMK'nın Çocuklara Özgü Hükümleri) gerek *Yönetmelikler* (Yakalama, Gözaltına Alma, İfade Alma Yönetmeliği, Emniyet Genel Müdürlüğü/Büro Amirliği Kuruluş, Görev ve Çalışma Yönetmeliği, ÇKK Uygulama Yönetmeliği) gerekse *Uluslararası İlkeler* (Çocuk Suçluluğunun Önlenmesine İlişkin Birleşmiş Milletler Yönlendirici İlkeleri (Riyad İlkeleri), Çocuk Adalet Sisteminin Uygulanması Hakkında Birleşmiş Milletler Asgari Standart Kuralları (Pekin/Beijing Kuralları), Özgürlüğünden Yoksun Bırakılmış Çocukların Korunmasına İlişkin Birleşmiş Milletler Kuralları (Havana Kuralları)) (İrtiş, 2007: 25-26) çocuklara ilişkin hükümler taşımaktadır. Bununla beraber 2253 Sayılı Kanun bir "çıkış" noktasını, 5395 Sayılı Kanun ise (en azından bugün için geçerli) bir "varış" noktasını temsil etmeleri ve çocuk yargılamasıyla dolaysız ilişkili olmaları sebebiyle burada temel hukuki refe-

Bu veriler/gelişmeler doğrultusunda, gerek çocuk mahkemelerinin gerekse yargıcının çocuk ceza adaletinin merkezine taşındığı/yerleştiği bir süreçten bahsetmek yanlış olmayacaktır. Peki, "kanunların ruhu" böyle iken yargıçların pratik ve söylemleri bize neyi/neleri göstermektedir?

Araştırmanın Yöntemi, Bulgular ve Değerlendirme

Araştırmanın evreni koruyucu modelin[18] *kilit taşı* olarak nitelendirilen çocuk mahkemelerinde görev yapan yargıçlardır. Ulusal Yargı Ağı Projesi (UYAP) 2011 yılı verilerine göre Türkiye'de toplam 63 çocuk, 12 çocuk ağır ceza mahkemesi bulunmaktadır[19]. Örneklem oluşturulurken her (coğrafi) bölgeden en az bir ilin araştırmaya dâhil edilmesine dikkat edilmiş; toplam 14 ilde 25 yargıç ile yüz yüze görüşülmüştür[20]. Araştırmamızın sorunsalına uygun olarak yarı yapılandırılmış görüşme tekniği tercih edilmiş[21], her görüşme kâğıda dökülerek

---

ranslar olarak incelenmiştir. Tabii bu inceleme, söz konusu Kanunların tüm maddelerine yönelik olmayıp sadece konumuzla birebir ilişki içinde olduğunu düşündüğümüz maddelerini kapsamaktadır. Ayrıca bu son Kanuna rağmen düzenlemelerinin birden çok kanun ve yönetmelikte dağınık bir biçimde yapıldığı çocuk ceza yargılamasına ait normların fazlasıyla yetişkinlere özgü ceza yargılaması normlardan esinlendiği ve bunun pratiklere de yansıdığı unutulmamalıdır. (Atılgan ve Ümit Atılgan, 2009: 5) "Gerçekten Türk Ceza Yargılama sistemine bakıldığında çocuklara özgü bir suç kataloğundan ve çocuklara özgü yaptırım uygulamalarından söz etmek mümkün görünmemektedir." (Atılgan ve Ümit Atılgan, 2009: 5) İlaveten, çocuk hukuku ve hakları konularında ayrıntılı bilgi için bakınız: Emine Akyüz (2012) Çocuk Hukuku. Çocukların Hakları ve Korunması, Pegem Akademi Yayıncılık, Ankara; Yusuf Solmaz Balo (2005) Teori ve Uygulamada Çocuk Ceza Hukuku, Adalet Yayınevi, Ankara; Oktay Erdoğan (2011), Çocuk Hakları, Acar Basım, İstanbul; Rona Serozan (2000) Çocuk Hukuku, Beta Basım Yayım Dağıtım, İstanbul. Ayrıca: Mehmet Semih Gemalmaz (2002) Çocuk ve Genç Haklarına İlişkin Ulusalüstü Belgeler (Bölgesel Sistemler), İstanbul Barosu Yayınları, İstanbul; Yener Ünver (Yayına Hazırlayan) (2005) Çocuklar ve Suç - Ceza, Seçkin, Ankara.

18 Söz konusu modele sonuç bölümünde bir açılım getirilecektir.

19 Kaynak: http://www.uyap.gov.tr (Erişim tarihi: 27.02.2012). Araştırmamız çocuk ağır ceza mahkemelerini de kapsamakta olup bu bağlamdaki görüşmelerimiz sürmektedir. Bu yazıda sadece çocuk mahkemelerine yönelik çözümlemeler paylaşılmaktadır.

20 Şu an artık çocuk mahkemesinde görev yapmamakla birlikte bu alandaki çalışmalarına devam eden bir çocuk mahkemesi yargıcı ile gerçekleştirdiğimiz görüşmeyi de dikkate aldığımızda bu sayı 26 olmaktadır.

21 Bu araştırma esnasında yargıçların çocuk suçluluğu bağlamındaki deneyimlerine odaklandığımızı; dolayısıyla, "korunma ihtiyacı olan çocuklar" bağlamındaki yükümlülüklerini yargıçların kendileri dile getirmedikleri sürece görüşmelerimizin dışında bıraktığımızı belirtmek isteriz.

içerik çözümlemesine hazır duruma getirilmiştir[22]. Görüşmeler 2012 yılının Ocak ve Temmuz ayları arasında gerçekleştirilmiştir[23]. Her görüşme ortalama yaklaşık üç saat sürmüştür[24].

Bulgular ve Değerlendirme[25]

Sosyal inceleme raporları, ceza sorumluluğu, sosyal çalışma görevlileri, denetimli serbestlik, uzlaşma, "suça sürüklenen çocuk" kavramı, iş yükü, dolaşım, uzmanlaşamama, mahkemenin konumu ve *tedbir meselesi* temaları eşliğinde gruplandırdığımız bulguları alt başlıklar altında ele almadan önce yargıçların söylemlerinde çocuğun suça sürüklenmesinde temel (neredeyse tek) sorumluluğun aileye atfedilmekte olduğunu belirtmek isteriz. Buna karşılık sosyal, ekonomik ve politik eşitsizliklerle direkt bağlantı kuranların sayısı çok azdır. Her ne kadar kimi yargıç "çevre"yi (ki burada öncelikle yaşanılan mahalle kastedilmekte; okul buna daha sonradan eklemlenmektedir) aile ile beraber suçun başlıca nedeni olarak görmekteyse de ailenin sosyoekonomik şartlarına, ilişkisel dinamiklerine, ahlaki yapısına vb. yapılan göndermelerle çoğu zaman aile "suçu üreten" tek mekânmış gibi karşımıza çıkmakta; aileler arasındaki eşitsiz sosyal, ekonomik, kültürel ve simgesel sermaye (Bourdieu, 1979) dağılımının yapısal nedenleri göz ardı edilmektedir. Göç olgusu da suçun başlıca nedenleri arasında sıralanmış; ancak söz konusu olgunun sosyal ve politik nedenlerine çok az sayıda görüşmeci değinmiştir.

Yanı sıra yargıçların tamamı suçlardaki artışın altını çizerken, önemli bir bölümü gerek şiddet içeren eylemlerdeki yükselişe gerekse

---

[22] Görüşmelerin kayıt edilmesine çeşitli nedenlerle sıcak bakılmadığı nadir durumlarda görüşme esnasında aldığımız notları görüşme biter bitmez kontrol ediyor; gerekli eklemeleri-detaylandırmaları yapıyorduk.

[23] Araştırmamıza katılan kişilerin kimliklerinin gizliliği prensibi gereğince görüşmelerin gerçekleştirildiği illerin isimlerini verememekteyiz.

[24] Böyle bir araştırma gerek mekâna gerekse mekândaki eyleyiciler arasındaki ilişkilerin dinamiklerine yönelik bir dizi gözlemi de beraberinde getirmektedir. Bu nedenle adliye(ler) ile ilgili görüş ve düşüncelerimizi bir başka metinde iletebilmeyi arzu etmekteyiz.

[25] Bu bölümdeki kimi bulguların daha farklı bir sorunsal çerçevesindeki detaylandırılmış bir analizi için bakınız: Verda İrtiş (2014) "Etre juge de tribunal pour enfants en Turquie: entre répression pénale et considérations sociales", Ethnologie française, XLIV, 2, 227-236.

uyuşturucu veya uyarıcı madde kullanma, satma ve satın almadaki artışa dikkati çekmişler; bilişim suçlarının yaygınlaşmasına değinmişlerdir. Yine bir grup görüşmeci, kız çocuklarının da şiddet içeren eylemlerde gittikçe daha fazla yer aldıklarını ve bundan duydukları "şaşkınlığı" dile getirmişler; sanal ortamın ve yeni iletişim teknolojilerinin bunda oynadığı rolü ifade etmişlerdir.

Ceza mahkemelerine açılan davalardaki çocuk sanıkların yıllara göre dağılımına baktığımızda 100.000 çocuk nüfusundaki sanık sayısı 2001 yılı için 847 iken diğer yıllar için sırasıyla 977, 1197, 1310, 1530, 1563, 1523, 1463, 1564 ve 1723'tür (http://www. adlisicil.adalet.gov.tr: Erişim tarihi: 29. 07. 2012). Bu veriler her ne kadar lineer bir artıştan söz etmeyi mümkün kılmasa da genel bir artışın varlığını doğrulamaktadır. Güvenlik birimlerine gelen veya getirilen çocuklara yönelik verileri incelediğimizde, 2010 yılı için yaralama 30.180, uyuşturucu veya uyarıcı madde kullanmak, satmak, satın almak 5552 iken (TÜİK, 2011), 2011 yılı için yaralama 32.331, uyuşturucu veya uyarıcı madde kullanmak, satmak, satın almak 4388'dir (TÜİK, 2012). Diğer bir deyişle, yaralama artarken diğeri azalmıştır. Ancak her iki suç tipinde de kız çocuklarının sayısı (yaralama için 3882'den 4377'ye, uyuşturucu veya uyarıcı madde kullanımı, satımı ve satın alımı için 187'den 213'e) yükselmiştir (TÜİK, 2011; 2012). Yine 2009 yılında toplam 68344 çocuk veya genç suç isnadı ile güvenlik birimlerine getirilmişken, bu sayı 2010 yılı için 83.393, 2011 yılı için de 84.916 olarak kaydedilmiştir. Veriler herhangi bir genellemeye izin vermemekle birlikte, 2010 yılı ile 2011 yılı arasındaki artışın 2009 yılı ile 2010 yılı arasındaki artıştan daha az önemli olduğunu göstermektedir (TÜİK, 2012).

Sosyal İnceleme Raporları

2007-2008 yılları arasında gerçekleştirdiğimiz bir önceki çalışmamızın sonuçlarıyla karşılaştırdığımızda, sosyal inceleme raporları uygulamalarının 12-15 yaş grubu için bir norm hâline gelmiş olduğunu gözlemlemekteyiz. Bununla birlikte söz konusu raporların hazırlanıldığı şartlar ve buna bağlı olarak içerikleri, incelemelerin nereye kadar çocuğun dünyasını yansıtabildiği hususunda önemli

soru işaretlerini beraberinde getirmektedir. Zira çoğu zaman raporlar çocuğu yaşadığı ortamda gözlemleyerek, ilişkide olduğu kişi ve kurumlarla temasa girerek, vb. değil, çocukla adliyede gerçekleştirilen görüşmeler neticesinde hazırlanmaktadır. Böylelikle, *"sosyal inceleme raporlarından çok sosyal görüşme raporları"* (Görüşme VII) ortaya çıkmış olmaktadır. Hatta bu görüşmelerin mekân sorunu nedeniyle yargıcın odasında dahi yapılabildiği dile getirilmiştir. Ayrıca, bilindiği üzere 15-18 yaş arasındaki çocuklar için sosyal inceleme raporları kanunen şart koşulmamıştır. Bu durum çocuğun maruz kaldığı bir çeşit "yaş ayrımcılığı" olarak nitelendirilebilir (Çocuk Dostu Adalet Politika Belgesi, 2012: 3). Bir yandan çocuk mahkemeleri aracılığı ile koruyucu bir yaklaşım kurumsallaştırılmaya çalışılırken, bir diğer yandan sayıca çok önemli bir grubu temsil eden bu yaş aralığındaki çocukların sosyal incelemenin dışında tutulması bir çelişkidir. Bununla beraber, kanun düzeyindeki bu dışlamanın kimi yargıçlar tarafından onay görmediğinin de belirtilmesi gerekmektedir. Zira bir grup yargıç 15-18 yaş aralığındaki çocuklar için sosyal inceleme raporlarını düzenli bir şekilde, bir diğer grup yargıç da şüpheye düştükleri durumlarda talep ettiklerini dile getirmişlerdir.

Ceza Sorumluluğu

Toplum tarihsel bakış açısından ceza sorumluluğu kavramının kendisi kuşkusuz oldukça tartışmalı olup söz konusu kavramın ayrıca bir çözümlemeye tabi tutulması gerekmektedir. Ancak bu yazı dâhilinde ceza sorumluluğu meselesine mevcut mevzuatın çizdiği çerçeveden yola çıkarak bakacak olursak, 12-15 yaş grubu için ceza sorumluluğunun araştırılması şart koşulmuşken[26], 15-18 yaş aralığındaki çocuklara ceza sorumluluğunun otomatik olarak atfediliyor olması sistemin koruyucu istencine gölge düşürmektedir. Görüşmecilerimizden sadece birkaçı bu "otomatik atfetmeyi" eleştirmiştir.

Sosyal Çalışma Görevlileri

Çocuk Koruma Kanununun ilgili maddesine 2012 yılında getirilen değişiklikle beraber sosyal çalışma görevlileri "psikolojik danış-

[26] Yeni Ceza Kanunu'nda bu ceza sorumluluğu yaşını 11'den 12'ye yükseltilmiştir.

manlık ve rehberlik, psikoloji, sosyoloji, çocuk gelişimi, öğretmenlik, aile ve tüketici bilimleri ve sosyal hizmet alanlarında eğitim veren kurumlardan mezun meslek mensupları" olarak tanımlanmıştır. Bu bağlamda, mevcut pratikleri de dikkate aldığımızda, yeni bir meslek grubunun kurumsallaşmakta olduğunu düşünmek yanlış olmayacaktır. Görüşmecilerimizden önemli bir bölümü kimi zaman ifadeleri, kimi zaman da eylemleri ile (örneğin sosyal çalışma görevlisinin yanımıza davet edilmesi, görüşmemizin sonunda sosyal çalışma görevlisi ile de görüşmemizin salık verilerek kendisiyle temasa geçirilmemiz, vb.) sosyal çalışma görevlilerinin çocuk ve genç ceza adaleti sistemi içindeki artan rollerinin ve bunun katkısının altını çizmişlerdir. Söz konusu görevlilerin sayıca yetersizliği ve çalışma şartlarındaki olumsuzluklar da (örneğin, adliye içindeki birden çok mahkemenin işlerini yürütmekle yükümlü olmaları) dile getirilen diğer durumlardandır.

Denetimli Serbestlik

Söz konusu müessese yargıçlar tarafından "olumlu bir gelişme" olarak nitelendirilirken "daha etkin hâle getirilmesi"nin gerekliliği de vurgulanmıştır. Denetimli serbestliğin mevcut hâliyle çocuklara özgü taraflarının olmaması eleştirilmiştir. Çocuğun "tebligat" ile çağırılıyor olması ise en çok yadırganan noktalardan bir tanesidir. Uyuşturucu bağımlılığı tedavisi hususu bir yandan denetimli serbestliğin "en fazla işleyen" parçası olarak nitelendirilirken, bir diğer yandan "uygulamaların uyuşturucu bağımlılığına uzun vadeli çözümler getirecek içerikten yoksun olduğu"nun vurgulanması, denetimli serbestlik mekanizmasının gerek iç işleyiş gerekse dış koordinasyon düzeylerinde yeniden yapılandırılması ve/veya mevcut yapının güçlendirilmesi gerekliliğini bir kez daha ortaya koyacak argümanları içermektedir. Ayrıca, iller arası göz ardı edilemeyecek uygulama farklılıklarının olduğunu belirtmek isteriz.

Uzlaşma

Yargıçların neredeyse tamamı uzlaşmayı "adı var, uygulaması yok" ifadesi altında toplayabileceğimiz değerlendirmelerle eleştirmişler; söz konusu uygulamayı "doğar doğmaz öldürülen" bir müessese

olarak tanımlamışlardır. Görüşmecilerimizin büyük bir bölümü uzlaşmanın olumlu ve olumsuz noktaları içerdiğini, ancak "cezadan uzaklaştırıcı" yanıyla çocuk ve genç ceza adaleti bağlamında alternatif bir teknik olarak ele alınmasında fayda gördüklerini belirtmişler; "şikâyete bağlı olmayan suçlar için öngörülmesinin daha mantıklı" olacağını dile getirmişlerdir. Bir grup yargıç uzlaşmanın "kültürümüzle uyuşmadığına" inanırken, bir kısım yargıçta uzlaşmanın yargıcın görevi olmaması gerektiğini düşünmektedir.

"Suça Sürüklenen Çocuk" Kavramı

Görüşmecilerimizden bir bölümü Çocuk Koruma Kanununun getirdiği bu ifadeye ve tanıma yönelik birtakım eleştirilerde bulunmuşlar; çocukların neticede Ceza Muhakemesi Kanununa göre yargılanıyor olmaları gerçeğinden yola çıkarak kendilerinin "sanık" ifadesiyle ele alınmaları gerektiğini dile getirmişlerdir. Bu görüşteki yargıçların bir kısmı söz konusu gerekliliği hukuki dil tutarlılığı çerçevesinde savunurken, bir diğer kısmı bunu çocuk ve genç ceza adaletinin yetişkinlere yönelik mevzuattan bir türlü sıyrılamamasına dolaylı bir örnek olarak gündeme getirmektedir.

İş Yükü

Yargıçların bakmakla yükümlü oldukları dava sayılarının aşırı yüksekliği Türkiye'nin çocuk ve genç ceza adaleti alanında örnek aldığı ülkelerin sistemleriyle karşılaştırıldığında iyice ortaya çıkmaktadır. Hafta sonları da adliyeye gelen, evlerine dosyalarını taşıyan ve/veya mesai saatlerinin dışına çıkarak çalışan yargıçların sayısı (bu araştırmaya başlamadan önce hayal edemediğimiz kadar) çoktur. Bize görüşmemiz için cumartesi gününü öneren dahi olmuştur. Hemen hemen her vakanın davaya dönüşüyor olması çocuk savcılığının görev alanının yeniden tanımlanması gerektiğini ortaya koymaktadır. Bizim gözlemlediğimiz, yargıçların omuzlarındaki yükün koruyucu olmak isteyen bir adaletle uyuşamayacak düzeyde ezici olduğudur. Bu durum kalem ve sosyal çalışma görevlileri için de geçerli gözükmektedir. İş yükünün göz ardı edilemeyecek bu ağırlığının eyleyicileri yabancılaştıran bir etkiye sahip olduğunu düşünmek çok da abartılı olmayacaktır.

Dolaşım

Bilindiği gibi mevcut görevlendirme sistemi (kanunda öngörülenin aksine) yargıçların tercihlerini ön planda tutacak şekilde işlememektedir. Görüşmecilerimizin neredeyse tamamı yetişkin ceza mahkemelerinin hemen hemen her türünde çalışmış bulunmaktadır. Hukuk mahkemelerinde görev yapan veya bir dönem savcılık yapmış olanlar da mevcuttur. Mahkemeler arası bu geçişler belli sorunları da beraberinde getirmekte[27]; kimi yer ve/veya mahkeme değişiklikleri "ani" ve "beklenmedik" biçimlerde olabilmektedir. Böylesi bir bağlamda çocuk mahkemesi yargıcı olmak bir tercihi ve isteği temsil etmekten çok sistemin yargıcın önüne koyduğu bir görevi yerine getirmesine dönüşmektedir. Kendisini bir başka mahkemede çok daha etkin hissedebilecek bir yargıcı çocuk mahkemesi yargıcı hâline getiren sistem, *gerçekten* çocuk mahkemesinde çalışmak isteyen bir yargıcı da bu mahkemeden mahrum edebilmektedir. *Seçememe*nin yanı sıra, hem görev süresi hem de görev yeri hususlarındaki *belirsizlik* yargıçları bir çeşit *geçicilik duygusu* içinde bırakmakta ve bu *öngörememe hâli* yargıçların gerek mahkemeleri içinde gerekse mahkemenin diğer kurumlarla ilişkileri düzeyinde yapabilecekleri yatırımlara çoğu zaman ket vurmaktadır. "Yarın nerede olunacağının bilinememesi" çocuk mahkemesi gibi çocuğu çeşitli yöntemlerle orta ve uzun vadelerde izlemeye odaklı bir yapıda kabul edilemez bir engel olarak belirmektedir.

Uzmanlaşamama

"Dolaşım" başlığı altında değindiğimiz etmenler uzmanlaşamama sorununu da beraberinde getirmektedir. Ayrıca, yargıçların neredeyse tamamı "formasyon eksikliğinin" veya "yetersizliği"nin altını çizmişlerdir. Özellikle çocuk gelişim psikolojisi, pedagoji, çocuk hukuku, sosyal hizmet ve diğer ülkelere ait uygulamalar konusunda daha fazla ve sistemli bilgiye ihtiyaç duyduklarını belirtmişlerdir. Mahkemeye geldiğinde neredeyse hiçbir şey bilmediğini, her şeyi el yordamıyla kendi kendine öğrendiğini ifade edenler azımsanamayacak sayıdadır.

---

[27] Özellikle yetişkin ağır ceza mahkemelerinden çocuk mahkemelerine geçiş yargıçlar tarafından oldukça zor bir şekilde yaşanabilmektedir.

Bu ve benzeri durumlarda özellikle meslektaşlar arası dayanışma bir çeşit formasyon rolü görmektedir.

Mahkemenin Konumu

Yargıçların söylemleri çocuk mahkemelerinin kamuoyu tarafından ya "bilinmeyen" ya da "yanlış bilinen" yerler olduğunu ortaya koymaktadır. Aile mahkemeleri ile karıştıranlar olduğu gibi görev alanının sadece kanunla ihtilaf hâlindeki çocuklarla sınırlı olduğunu düşünenler de vardır. Bir grup yargıç ailelerinden veya yakın çevrelerinden neden bir başka mahkemede değil de bu mahkemede çalıştıklarına dair sorular aldıklarını belirtmiştir. Adliyedeki diğer meslektaşlar arasında çocuk mahkemeleri daha az önemli görülebilmekte, iş yüklerinin daha az ve/veya işlerinin daha kolay olduğuna yönelik kanılar gelişebilmektedir.

Tedbir Meselesi

Tedbirin koruyucu yaklaşımın en temel unsuru olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Kanunla ihtilaf hâlindeki çocuklar için ceza sorumluluğu, yaş kıstası, vb. etkenlere bağlı kalınmaksızın her koşulda düşünülmesi gereken tedbir, yargısal alanda[28] (Bourdieu, 1986: 6) eyleyiciler arasında bir mücadele ve çatışma unsuru olarak ortaya çıkmaktadır. Özetle ifade etmemiz gerekirse, araştırmamız *tedbire direnenler* ve *tedbir mücadelesi verenler* olmak üzere iki farklı grubun varlığını göstermiştir. *Tedbire direnenler*, "kanun tedbire izin vermiyor", "uygulasam da ne olacak ki?", "ceza daha etkili bir yöntemdir" (ki ceza özellikle 15-18 yaş arasındaki çocuklar için daha etkili bir yöntem olarak görülmekte; böylece, söz konusu yaş aralığındaki çocuklar bu noktada da dezavantajlı duruma getirilmiş olmaktadır) ve "zaman yetmiyor" gibi söylemlerle tedbiri marjinalleştirirken (bu grubun içinde bir

[28] Bourdieu, aynı makalenin 9. sayfasında ise "yargısal mekândan" ("espace judiciaire") bahsetmektedir. Violaine Roussel'in Bourdieu'nün "hukuki alan" ("champ juridique") kavramının sınırlarını eleştirdiği makalesini de göz önünde bulundurduğumuzda ("Le droit et ses formes. Eléments de discussion de la sociologie du droit de Pierre Bourdieu", Droit et Société, 56-57/2004, 41-56), söz konusu kavramların yeniden okunmasının gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

dönem tedbir verip ancak sonuçlarının etkinliğinden duyduğu şüphelerle artık vermek istemeyen kişiler de vardır), *tedbir mücadelesi verenler* gerek mahkeme içinde gerekse dışında tedbirin kural hâline gelebilmesi için çaba sarf etmektedir. Şu an için sayıca azınlıkta olan bu grup içinde sosyal çalışma görevlilerine daha fazla önem verildiğini, 12-15 yaş arasındaki çocuklara neredeyse sistematik bir biçimde yüklenilen ceza sorumluluğunun daha fazla eleştirildiğini, 15-18 yaş aralığındaki çocuklar için sosyal inceleme raporlarının daha sık talep edildiğini ve çocuk mahkemesinin ceza boyutunun daha fazla eleştirildiğini gözlemledik. Bu iki grubun arasında konumlandırabileceğimiz pratiklerin de mevcut olduğu söylenebilir: "Bazen tedbir vermek istemiyorum. O da başka türlü bir mağduriyete yol açmasın diye" (Görüşme XXV) örneğinde olduğu gibi.

Sonuç

Daha önceki yazılarımızda da dile getirdiğimiz üzere (İrtiş, 2011: 100-101; 2012: 1116) koruyucu modelin temel kıstaslarını şu şekilde sıralamak mümkündür: Suçun niteliği ne olursa olsun bir çocukluk yaş diliminin belirlenmesi; özellikli mahkemelerin oluşturulması; uzman kişi ve müdahillere verilen önem; içeriği ne olursa olsun herhangi bir yargı kararına varmadan önce çocuğun yaşam koşullarının, kişiliğinin ve eğitim durumunun göz önünde bulundurulması; öngörülecek tedbir ve cezaların suçun niteliğinden ayrı tutulması; suç olarak tanımlanmış eylemi karşısında çocuğu tek sorumlu kılmak yerine bu sorumluluğun temelde topluma ait olduğu fikrinin benimsenmesi ve bu sorumluluğun paylaşılması; koruyucu-eğitsel tedbirlerin her koşulda ön planda tutulması, çocuğu özgürlüğünden yoksun kılıcı tedbir ve cezalardan kaçınılması; koruyucu-eğitsel tedbirlerin zaman endişesi olmadan uygulanması. Diğer bir deyişle, çocuğun sadece bugününü kurtarıcı değil, yarınını da güvence altına alıcı tedbirlerin seçilmesi (Bailleau, Cartuyvels, 2007: 8). Türkiye'deki çocuk ve genç ceza adaletini gerek söz konusu kıstaslar gerekse tarihsel süreci içinde değerlendirdiğimizde, sistemin koruyucu modele yaklaşmaya çalışmakla birlikte (İrtiş, 2009; 2011; 2012) cezalandırıcı niteliklerini sürdürdüğü göz-

lemlenmektedir[29]. Yargıçların deneyimlerinin ortaya koyduğu üzere gerek yapısal etmenlerin gerek çocuk suçluluğu, sosyal inceleme raporları ve tedbir olgularına yönelik temsillerin gerekse profesyonelleşmeyi engelleyen etmenlerin (hızlı dolaşım, yetersiz formasyon, vb.) etkileşimleri neticesinde sistemin yargı sürecinde de rehabilitasyon modeline (veya refah yaklaşımına) tekabül etmekten çok, ağırlıklı olarak suç kontrol (veya geleneksel yaklaşım) modelinin ve bir ölçüde de adil yargılanma (ya da adalet yaklaşımına) modelinin bir karışımı şeklinde işlediği gözlemlenmektedir[30]. Oysaki özellikle tedbir çocuk mah-

---

[29] Söz konusu koruyucu modele yönelik eleştirilerin de varlığını göz ardı etmemek gerekir. Söz konusu eleştiriler bu metnin sınırları dışında bırakılmıştır. Bununla beraber bu konudaki bir dizi saptama için bakınız: Aydın Atılgan, Eylem Ümit Atılgan (2009) Çocuk Hakları Paradigması ve Çocuk Ceza Yargılamasına Hâkim Olan İlkeler Açısından Türkiye'deki Düzenleme ve Uygulamaların Değerlendirilmesi, İnsan Hakları Ortak Platformu, Ankara, 15-24. Ayrıca, söz konusu modelin karşısında gittikçe kendini daha belli eden neoliberal modelin ülkelerarası bir karşılaştırmasını da içeren bir analiz için bakınız: Verda İrtiş (hakem değerlendirmesi aşamasında), "Çocuk ve Genç Ceza Adaleti Politikaları: Muğlâklaşan Sınırlar, Yetişkinleştirilen Çocuk ve Gençler".

[30] Söz konusu modelleri Sevda Uluğtekin şu şekilde özetlemektedir: "Suç kontrol modeli ya da geleneksel yaklaşımda amaç, toplumun suçlulardan korunmasıdır. Bu nedenle soruşturmaların etkin bir biçimde yapılması, suçun oluştuğuna karar verilmesi ve suçlu davranışların bastırılması çok önemlidir. Toplumu suç ve suçludan koruyabilmek amacıyla çocuk suçluluğunun yasal tanımı geniş tutulmalıdır. Bu model ya da yaklaşıma uygun olan bir çocuk adalet sisteminde polisin konumu çok önemlidir. Yakalamak, tutuklamak ve soruşturma yapmak üzere polis her zaman çok güçlü olmalıdır. Suç işleyen çocuklar tutuklanmalı ve tutukevlerine konulmalıdır ki, yargılanma sırasında başka suçlar işlemesin. (...) [Böylece] ceza suçludan çok suça uygun olmalı, caydırıcı niteliği ağır basmalı ve suçluyu toplumdan uzakta tutabilecek biçimde infaz edilmelidir. Rehabilitasyon modeli ya da refah yaklaşımında amaç, suçlu çocukların üretken ve uyumlu bireyler olarak toplumla bütünleşmelerini sağlamaktır. Toplum suç işleyen çocukların sorunlarını çözmeye çalışmalıdır. Çocuk suçluluğu toplumsal ve bireysel etkilerin sonucudur. Çocuk da sahip olduğu soruna göre ele alınmalıdır. Suç davranışı, çocuk adalet sistemi tarafından ilgilenilmesi gereken temeldeki psiko-sosyal ve ekonomik koşulları anlamaktır. Buna paralel olarak cezalandırma gibi bir sonuçtan çok, çocuğun psiko-sosyal gereksinmelerine göre geniş bir hizmetler ağından yararlandırılması düşünülmelidir. Sorunların daha başlangıçta anlaşılabilmesi için, polis örgütü içinde psiko-sosyal teşhis ve tedavi konularında eğitilmiş uzmanlar bulunmalıdır. Treatman suçlu çocuğun yüksek çıkarları gözetilerek seçilir; bunların toplumun yüksek çıkarlarıyla uyuştuğu varsayılır. Treatman programları, doğal olarak birbirine eşit değildir; çünkü bunlar, her bir çocuğun ayrı gereksinme ve sorunları göz önüne alınarak düzenlenir. Bu açıdan rehabilitasyon modeli ya da refah yaklaşımında, çocuğun suç oluşturan davranışlarının nedenini araştırarak onun psiko-sosyal gereksinmelerini ortaya koyan ve çözüm yollarını gösteren SİR'ler, sistemin belkemiğini oluşturur. Etkin ve dinamik bir sosyal refah sistemi, bu modelin ya da yaklaşımın en büyük destekçisi, vazgeçilmez bir ortağıdır. Adil yargılanma modeli ya da adalet yaklaşımında amaç, kişisel özgürlüklerin ne pahasına olursa ol-

kemelerinin en temel prensibi (Yenisey, 2003) ve ayırıcı özelliği olarak uygulamada yerini bulmalıdır. Ayrıca, 2012 yılında ceza mahkemelerinde açılan davalarda yargılanan çocuk sanıkların mahkeme türüne göre oransal dağılımı incelendiğinde, davaların %48,8'nin hâlâ çocuk mahkemeleri ve çocuk ağır ceza mahkemeleri dışındaki mahkemelerde (sulh ceza, asliye ceza, ağır ceza ve TMK 10. mad. ile görevli ağır ceza) görüldüğü ortaya çıkmaktadır[31].

Neticede, "çocuk mahkemeleri 'ceza mahkemeleri' değildir" (Akço, 2003: 312). Hatta azımsanamayacak sayıda yargıcın ifade ettiği üzere kanunla ihtilaf hâlindeki çocuklar adliyenin dışında ele alınmalı; mahkemeler en son çare olmalıdır. Yine yargıçların önerdiği üzere, Yargıtay'da ayrı bir çocuk dairesinin oluşturulması sistemin daha odaklı ve çocuğun yararına işleyebilmesine katkıda bulunabilir.

Kaynakça

Akço, Seda (2003) Yasa Tasarılarında Çocuk Ceza Adalet Sistemi in E. Akyüz, S. Uluğtekin, Y. Baykara Acar, Ö. Cankurtaran Öntaş (Editörler) *II. Ulusal Çocuk Sempozyumu, Yargı Öncesi ve Yargılama Süreci Bildiriler Kitabı*, Kuban Matbaası, Akara, 309-330.

Atılgan, Aydın; Ümit Atılgan, Eylem (2009) Çocuk Hakları Paradigması ve Çocuk Ceza Yargılamasına Hâkim Olan İlkeler Açısından Türkiye'deki Düzenleme ve Uygulamaların Değerlendirilmesi (Rapor), İnsan Hakları Ortak Platformu, Ankara.

Bailleau, Francis; Cartuyvels, Yves (2007) La Mise en Question du Modèle 'Protectionnel' Dans la Justice des Mineurs en Europe in F. Bailleau ve Y. Cartuyvels (Editörler), *La Justice Pénale des Mineurs en Europe. Entre Modèle Welfare et Inflexions Néo-libérales*, L'Harmattan, Paris, 7-19.

sun korunmasıdır. Devlet halkın mutluluğu için vardır. Bu nedenle devletin vatandaşların yaşamlarına karışması ve gücünü onların üzerinde kullanma yetkisi büyük ölçüde kısıtlanmalıdır. Bu bağlamda çocuk suçluluğunun yasal tanımı dardır; muğlak ve belirsiz tanımlar bir yana bırakılmalıdır. Polisin araştırma, tutuklama ve soruşturması kişisel hakların istismarına yol açmayacak biçimde olmalıdır. Yargılanma sürecin en can alıcı bölümüdür; çünkü en çok bu aşamada kişisel hakların korunmasını sağlamak ve suç hakkındaki savların doğruluğunu araştırmak önemli olmaktadır. Bu model ya da yaklaşımda, eşit suça eşit ceza verilmelidir; bu, cezanın içeriği ve gerekçesinden daha çok ilgi gösterilmesi gereken bir konudur." (2004: 7-8)

[31] Kaynak: http://www.adlisicil.adalet.gov.tr/istatistik_2012/ist_tab.htm (Erişim tarihi: 29.06.2014).

Bastard, Benoit; Mouhanna Christian (2007), Une justice dans l'urgence. Le traitement en temps réel des affaires pénales, PUF, Paris.

Bourdieu, Pierre (1979) La Distinction. Critique Sociale du Jugement, Les Editions de Minuit, Paris.

Bourdieu, Pierre (1986) "La force du droit. Eléments pour une sociologie du champ juridique", *Actes de la recherche en sciences sociales*, Vol. 64, 1, 3-19.

Çocuk Dostu Adalet Politika Belgesi (2012), İnsan Hakları Ortak Platformu, Uluslararası Çocuk Merkezi, Ankara.

Faget, Jacques (2007) "Sociologie de la délinquance et de la justice pénale, Editions Eres, Toulouse.

Gölcüklü, Feyyaz (1962) Türkiye'de Çocuk Suçluluğu Hakkında Bir Araştırma, Sevinç Matbaası, Ankara.

İrtiş, Verda (2007) "Çocuk Suçluluğu ve Bir Ara Mekanizma Olarak Sivil Toplum Örgütleri", in N. Yıldırım ve K. Yıldırım (Editörler) *Sosyal Hizmet Sempozyumu 2007. Çocuk ve Aileye Yönelik Hizmetler*, Sakarya Üniversitesi Yayınları, Sakarya, 25-34.

İrtiş, Verda (2009) "Comprendre la justice pénale des mineurs en Turquie. Une attitude à la fois punitive et laxiste et l'expression d'une volonté solidaire", *Déviance et société*, Vol. 33, 3, 399-424. İngilizce versiyonu için bakınız: İrtiş, Verda (2010) "Understanding Juvenile Penal Justice in Turkey: An Attitude both Punitive and Lax, Expressing a Will for Solidarity" in F. Bailleau & Y. Cartuyvels (Eds.), *The Criminalisation of Youth. Juvenile Justice in Europe, Turkey and Canada*, VUBPRESS Brussels University Press, Brussels, 231-261.

İrtiş, Verda (2011) "Türkiye'de Çocuk Ceza Adaletinin Refah Modelinin Temel Kıstasları İçinde Bir Değerlendirmesi" in A. Gülan, M. R. Şirin, M.C. Şirin (Editörler), *1. Türkiye Çocuk Hakları, Yetişkin Bildirileri Kitabı*, Cilt II, Çocuk Vakfı Yayınları, İstanbul, 100-105.

İrtiş, Verda (2012) "Korumak, Cezalandırmak ve/veya Minyatür Yetişkinlere Dönüştürmek Bileşenlerinde Türkiye'de Çocuk ve Genç Ceza Adalet Sistemi", VI. Ulusal Sosyoloji Kongresi, Toplumsal Dönüşümler ve Sosyolojik Yaklaşımlar, Ekim 2009, Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın, *Bildiri Kitabı*, Soyoloji Derneği, Ankara, 1114-1124.

İrtiş, Verda (2014) "Etre juge de tribunal pour enfants en Turquie: entre répression pénale et considérations sociales", *Ethnologie française*, XLIV, 2, 227-236.

Südütemiz, Oben (2009) İstanbul Kartal Çocuk Ağır Ceza ve Çocuk Mahkemelerine Sunulan Sosyal İnceleme Raporlarının Değerlendirilmesi, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Adli Tıp Enstitüsü, Sosyal Bilimler Anabilim Dalı.

Türkiye İstatistik Kurumu (2011) Güvenlik Birimine Gelen veya Getirilen Çocuklar, TÜİK Matbaası, Ankara.

Türkiye İstatistik Kurumu (2012) Güvenlik Birimine Gelen veya Getirilen Çocuklar, TÜİK Matbaası, Ankara.

Tüzün, Birgül (1995) Çocuk suçluluğu Kavramı ve Yasal-Kurumsal Düzenlemeler, Uzmanlık Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul Tıp Fakültesi Adli Tıp Anabilim Dalı.

Uluğtekin, Sevda (2004) Çocuk Mahkemeleri ve Sosyal İnceleme Raporları, Türkiye Barolar Birliği Yayınları: 71, Ankara.

Yenisey, Feridun (2003) Türk Ceza Kanununun 2001 Tasarısı ve Çocuk, in E. Akyüz, S. Uluğtekin, Y. Baykara Acar, Ö. Cankurtaran Öntaş (Editörler) *II. Ulusal Çocuk Sempozyumu, Yargı Öncesi ve Yargılama Süreci Bildiriler Kitabı*, Kuban Matbaası, Akara, 297-302.

SOKAKTA YAŞAYAN, SUÇ İŞLEYEN VE SUÇA MARUZ KALAN ÇOCUKLAR:

Ankara ve İstanbul Örnekleri

*Tülin Günşen İçli**

Giriş: Amaç ve Kapsam

Hızla değişen ve gelişen sosyal yapıda yeni bazı sosyal problemler ortaya çıkarken var olan sosyal problemlerden bazıları hem çeşitlenmekte hem de bu problemlerin etki alanı genişlemektedir. Sosyal problemlerden bazıları yeni suç biçimleri olarak toplumun farklı kesimlerini rahatsız etmekte bu yolla genel refah ve düzeni bozucu olmaktadır. Kentlerin yapısı yatay ve dikey hareketlilik sonucu giderek daha karmaşık hâle gelmekte, artan nüfus artık resmî kontrol araçlarının gerekliliğini artırmaktadır. Aile yapısındaki değişmeler, çocukların ve gençlerin sosyalizasyonunda ve topluma uyumlarında önemli problemlere neden olmaktadır.

Gerek Türkiye'de gerek diğer gelişmekte olan ve gelişmiş ülkelerde evden kaçan, suça karışan ve/veya suça maruz kalan çocukların sayılarında önemli artışlar görülmektedir. Evden kaçan, sokakta yaşayan, suç işleyen ve suça maruz kalan çocuklar sadece kendi ailelerine

* Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü

problem yaratmazlar. Her şeyden önce yaşadıkları çevrenin genel düzenine zarar verirler, suça katıldıklarında arkalarında birçok mağdur bırakırlar. Başka insanların malını gasp eder, kullandığı uyuşturucu madde etkisiyle başkalarının canına, malına ve ırzına tecavüz ederler. Bu şekilde hem suça maruz kalanlar mağdur olur, hem bu çocukların bağımlılığı beraberinde getireceği sağlık sorunlarıyla devlete yük olur. Çocuk işlediği suçtan sonra yakalanınca vereceği zararlar bitmez, onun soruşturmasının yapılması, tutuklanması, yetiştirme yurtlarına, tedavi olacağı merkezlere gitmesi de devlete pahalıya mal olur. Hele hele bu çocukların yarının yetişkin suçluları olacağı düşünülünce zararın faturası kat kat artar. Günümüzde hemen her gün görsel ve yazılı basına yansıyan kapkaç, gasp ve tecavüz suçları konunun ne kadar önemli olduğunu ve problemin çözümlenebilmesi için bir an önce tedbirler alınmasının gerekliliğini vurgulamaktadır.

Bu çalışmanın amacı kısaca, farklı boyutlarıyla açıklanmaya çalışılan sorunu başlangıçta belirleyip ona neden olan etkenleri saptamak, ileride bireysel ve toplumsal maliyetleri çok daha yüksek olacak olan evden kaçan, suç işleyen, suça maruz kalan ve madde kullanan çocukların yeniden topluma kazandırılmaları için çözüm önerileri ile toplumun sivil ve resmî tüm ilgili kurumlarının almaları gereken önlemleri sunmaktır.

Yöntem

"Sokakta Yaşayan, Suç İşleyen ve Suça Maruz Kalan Çocuklar: Ankara ve İstanbul Örneği" başlıklı araştırma TÜBİTAK Projesi niteliği ve desteğinde Ocak 2006 ve Ocak 2007 tarihleri arasında toplam 1526 çocukla yapılmıştır. Araştırma örnekleminin %50,6'sı kız, %49,6'sı erkek çocuklardan oluşmaktadır.

Örnekleme dâhil edilen sokakta yaşayan, suç işleyen ve suça maruz kalan çocukların ve ailelerinin demografik, sosyal, kültürel ve ekonomik özellikleri, çocukların sokakta yaşama nedenleri, ne tür suçları hangi nedenlerden işledikleri ve hangi suçların mağdurları olduklarını belirlemek amacıyla Ankara ve İstanbul'un merkez ve ilçelerinde haklarında işlem yapılan çocuklardan %95 anlamlılıkta küme tekniğiyle bir örneklem seçilmiştir.

Çalışmada test edilen hipotezler şu şekilde ifade edilebilir:

1- *Öz annenin öğrenim durumu ile çocuğun işlediği suç türü arasında anlamlı bir ilişki vardır.*

2- *Öz babanın öğrenim durumu ile çocuğun işlediği suç türü arasında anlamlı bir ilişki vardır.*

3- *Çocuğun öğrenim durumu ile işlediği suç türü arasında anlamlı bir ilişki vardır.*

4- *Çocuğun çalışıp çalışmamasıyla işlediği suç türü arasında anlamlı bir ilişki vardır.*

5- *Çocuğun çalıştığı yer ile işlediği suç türü arasında anlamlı bir ilişki vardır.*

6- *Aile içinde maruz kalınan şiddet türleri ile işlenen suç türleri arasında anlamlı bir ilişki vardır.*

7- *Ailenin şu anda oturduğu yer ile işlenen suç türü arasında anlamlı bir ilişki vardır.*

8- *Ailenin başka bir yerden göç etmeleri durumuyla işlenen suç türü arasında anlamlı bir ilişki vardır.*

9- *Ailenin göç ettiği yer ile işlenen suç türü arasında anlamlı bir ilişki vardır.*

10- *Ailenin göç etme nedeni ile işlenen suç türü arasında anlamlı bir ilişki vardır.*

11- *Çocuğun evden kaçma yaşı ile işlenen suç türü arasında anlamlı bir ilişki vardır.*

12- *Çocukların sigara kullanması durumuyla işlenen suç türü arasında anlamlı bir ilişki vardır.*

13- *Çocuğun uyuşturucu madde kullanması ile işlediği suç türü arasında anlamlı bir ilişki vardır.*

14- *Çocuğun kullandığı uyuşturucu maddenin türü ile işlediği suç tipi arasında anlamlı bir ilişki vardır.*

Suçluluk konusunda araştırma yapılırken hapishaneler örneklem birimi sayılır ve küme örneklemesine başvurulur. Bu örnekleme tekniğinde örnek alınan tek tek kişiler değil bu kişilerin oluşturduğu küme-

lerdir. Araştırmada ana evren büyüklüğü 500.000'den fazla olduğu için evrenden %95 anlamlılıkla seçilen örneklemin büyüklüğü 384 olarak belirtilmiştir.

Örneklemin temsil gücünü artırmak amacıyla her bir il için örneklem 770'e yükseltilmiştir. Bu örneklem büyüklüğüne ulaşabilmek için Ankara'da 6 merkez ilçenin her birinden 128 çocuğu, İstanbul'da ise en fazla olay olan 10 ilçenin her birinden 77 çocuğu rastgele seçmeyi planlamıştık. Bu bağlamda Ankara ve İstanbul'da Çocuk Şube Müdürlüklerine ve Çocuk Bürolarına (Kadıköy, Sarıyer, Beşiktaş, Beyoğlu, Bayrampaşa), Ankara ve İstanbul'da Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumunun ve bazı özel kurumların yurtlarına, İstanbul Yeldeğirmeni Çocuk Merkezleri, İstanbul Bahçelievler 80.Yıl Kız Yurdu, İstanbul Florya Gençlik Merkezi, İstanbul Ağaçlı Çocuk Yurdu, Umut Vakfı Yurtları, İstanbul Belediyesi İSMEK Meslek Edindirme Merkezine, Ankara ve İstanbul'da 18 yaş altı kız ve erkek tutuklu ve hükümlüleri barındıran Ceza ve Tevkif Kurumlarına (Elmadağ, Paşa Kapısı ve Bayrampaşa) ulaşılarak haklarında işlem yapılan çocuklara onların ve ailelerinin sosyal, kültürel, ekonomik ve demografik özelliklerini betimlemeye ve araştırma hipotezlerini test etmeye yarayacak 117 adet kapalı uçlu ve çoktan seçmeli; bir adet açık uçlu sorudan oluşan bir soru kâğıdı hazırlanarak; planlandığı gibi çocuklara tek tek uygulanmıştır. Buna ek olarak, suç isnadı ile çocuk bürolarına gelen çocuklar ile bazı konularda yüz yüze mülakat yapılmıştır. Araştırma süresince mümkün olduğunca çok çocukla görüşme yapılmaya çalışılmıştır. Ankara'da Çocuk Şubesine getirilen çocuklarla şu anda yürürlükte olan "Çocuk Koruma Kanunu"nda belirtilen süre içinde görüşülmüş ve daha sonra çocukların zamanında savcı ile görüşmelerine imkân tanınmıştır.

Çeşitli nedenlerden, planlanan sürede örneklemin Ankara kısmı tamamlanamamış ve Adalet Bakanlığı Ceza ve Tevkif Evleri Genel Müdürlüğünden gerekli izinler alınarak Elmadağ'da bulunan Çocuk Cezaevindeki hükümlü çocuklarla da görüşülmüş böylece planlanan örneklem büyüklüğüne ulaşılmıştır.

İstanbul'da ilçelerin birbirinden uzaklığının fazla olması nedeniyle ilçelerin çocuk bürolarına getirilen çocuklara "Çocukları Koruma

Kanunu"nda öngörülen sürede ulaşmak çok zor, bazı durumlarda da, imkânsız olmuştur. İstanbul'da da yukarıda belirtilen kurumlar örnekleme dâhil edilerek çalışma tamamlanmış, bu yolla Ankara ve İstanbul'da toplam 1526 çocuğa ulaşılmıştır.

Soru kâğıdı uygulaması yoluyla elde edilen veriler öncelikle frekans tabloları olarak tek boyutlu tablolar hâline getirilmiş böylece örneklem grubu betimlenmiştir. Daha sonra çocuğun evden kaçması, sokakta yaşaması, çalışması, suça maruz kalması ile işlediği suç türleri ve bunlara katılma nedenlerini belirlemek amacıyla etkisi olduğu düşünülen bazı değişkenlerin sonuç değişkeni ile ilişkileri çapraz tablolama ve "Çok Değişkenli Analiz" yardımıyla irdelenmiştir. Çok Değişkenli Analiz tekniğinde 1-Homogenity 2- Üç Boyutlu Tablolama teknikleri kullanılarak değişkenler arası muhtemel ilişkiler sınanmıştır.

Verilerin tek yönlü tablolar hâlinde değerlendirilmesi sonucu örneklemin, %87,5'inin erkek, %12,3'ünün kız olduğu bu çocukların da %66,3'ünün 16-19; %27,9'unun 12-15 yaş grubunda olduğu görülmüştür. Ayrıca Örneklemin %15,5'inin okuryazar, %12,7'sinin ilköğretim öğrencisi, %40,5'inin (ilkokul, ortaokul) ilköğretim mezunu, %18,2'sinin lise öğrencisi ve %3,5'inin lise mezunu olduğu görülmüştür. Grubun %36,6'sının İç Anadolu, %37'sinin Marmara, %12,4'ünün Güneydoğu Anadolu ve %12'sinin Doğu Anadolu doğumlu olduğu da verilerden anlaşılmaktadır. Öğrenim durumları incelendiğinde grubun %15,5'inin ilköğretim mezunu, %18,2'sinin lise öğrencisi ve %3,5'inin lise mezunu olduğu görülmüştür.

Bulgular, Tartışma ve Sonuç

Bu çalışma ile çocukların suça maruz kalma, suç mağduru olma, sokakta çalışma, evden kaçma, evden uzakta ve sokakta yaşama nedenleri ile istismar edilmelerinin arkasında yatan nedenler irdelenmiştir.

Araştırmada cinsiyet ve öğrenim düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Buradaki sonuç açıklayıcı bir yorum gerektirmemekle birlikte, bir sonraki soruda okula düzenli gidip-gitmedikleri sorulduğunda okula cinsiyet farkı olmaksızın düzenli gidenlerin çoğunlukta olduğu görülmektedir.

Çalışmalarda parçalanmış aile ve çocuk suçluluğu, arasında anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Sokakta yaşayan, evden kaçan ve suç işleyenlerin genelde erkek olduğu dikkate alındığında, erkeklerin sadece %26'sının parçalanmış ailelerden gelmesi dikkat çekici ve diğer araştırma sonuçlarından farklı bir bulgu olarak elde edilmiştir.

Araştırmanın bulgularına göre, bazıları tutuklanma veya hüküm giyme olaylarını dile getirmek istememişlerdir. Birçok olayda ise, bir çocuğun birden çok sayıda tutuklanma veya hüküm giymesi söz konusu olduğu gibi, bir çocuk birden fazla suç türüne katılmış ve aynı suçtan da çok kere tutuklanmış olabilmektedir. Çok sayıda gasp, hırsızlık, kapkaç, oto hırsızlığı yapan ve özellikle yaşları nedeniyle hiçbir tutuklanma veya hüküm giyme ile karşılaşmayan çocuklar sayıca fazla olmakla birlikte istatistiklere yansımamaktadır.

Çocuk suçlarında özellikle sokak satıcılığı, dilencilik, gasp, kapkaç, oto hırsızlığı, işyeri ve ev hırsızlığı, dolandırıcılık, narkotik suçlar ve kaçakçılık suçu işleyenin belirli uzmanlığını veya deyim yerindeyse yeteneğini ön plana çıkarmaktadır. Örneğin, narkotik, kaçakçılık ve dolandırıcılık suçlarını işleyen çocukların bu suçlara daha yoğunlaştıkları görülmüştür.

Tutuklanan veya hüküm giymiş olan arkadaşların hangi suçlar nedeni ile bu cezaları aldıklarına ilişkin sonuçlara göre yukarıdakilerden birkaçı cevabı %45,6 ile en yüksek orana sahiptir. Birden fazla arkadaşın bu durumlardan birine veya her ikisine de uyan kişiler olması nedeni ile yukarıdakilerden birkaçı sonucunun çıkması doğaldır. Yapılabilecek yorumlardan biri aslında araştırmanın konusu olan çocukların büyük kısmının birden fazla arkadaşının tutuklanmış veya hüküm giymiş olmasıdır. Arkadaşlarının en çok işledikleri suç türleri, gasp (%19,3), yaralama-darp (%10,4), hırsızlık (%9,7), adam öldürmedir (%4).

Araştırmada cinsiyet ve öğrenim düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Erkeklerin sırasıyla %23,7'si ortaokul mezunu, %19,2'si ilköğretim mezunu, %13'ü ilköğretim öğrencisi, %18,4'ü lise öğrencisi, %15,3'ü okuryazar , %4,8'i okuryazar değil ve %3,7'si ise lise mezunudur. Kızların durumu ise erkeklerden farklı bir sıralama

göstermektedir, sırasıyla %28,3'ü okuryazar değil, %16,5'i lise öğrencisi, %16'sı okuryazar, %14,9'u ortaokul mezunu, %10.69'u ilköğretim öğrencisi ve %10,1'i ilköğretim mezunudur. Okuryazar olmayan kızların en büyük grubu oluşturması erkeklerde ise ikinci en küçük grup olması dikkat çekicidir.

Buradaki sonuç açıklayıcı bir yorum gerektirmemekle birlikte, bir sonraki soruda okula düzenli gidip-gitmedikleri sorulduğunda okula cinsiyet farkı olmaksızın düzenli gidenlerin çoğunlukta olduğu görülmektedir. Yani P=0,021 ile iki değişken arasındaki ilişki anlamlıdır. Buna ek olarak okula düzenli gitmeyenlerin oranı erkeklerde %42,8, kızlarda ise %31,4'ye ulaşması önemli olarak kabul edilebilir. Örnekleme dâhil edilen öğrenci çocukların çoğunluğunun, çalışan, ailesinden ayrı yaşayan, suç mağduru veya suç işlemiş çocuklardan oluşması ve düzensiz okula gitme durumlarını açıklayabilir mi? sorusu sorulmamakla birlikte kanımızca bu konu daha sonra yapılacak bir araştırmada incelenmeye değerdir.

Pearson Ki-Kare katsayısı 0,040<0,05 bulunduğundan cinsiyet ve hiç okula gitmeme nedenleri arasında anlamlı bir ilişki vardır. Erkeklerde bu nedenler sırasıyla ekonomik nedenler (%36,25), kendisi istemedi (%28,75), ailesi izin vermedi (%22,50) iken, kızlarda sırasıyla ailesi izin vermedi (%38,88), kendisi istemedi (%37,03) ve ekonomik nedenlerdir (%14,81). Kız ve erkeklerde kendisi istemedi seçeneği ikinci sırada ve kızları ailelerinin okula göndermeye izin vermemesi birinci sıradaki neden iken, erkeklerde ekonomik nedenler birinci sırayı almaktadır.

Çocukların bazıları kendilerinin ve kendileri gibi olan çocukların durumu ile ilgili olarak ailelerin yapmaları gereken şeyler olduğunu ifade etmişlerdir. Mülakat sırasında sorulan "Sen çocukların çalıştırılmasını, suç işlemesini veya suça maruz kalmasını nasıl karşılıyorsun? Sence bu konuda kim, neler yapmalı" sorusuna alınan yanıtlar soruna çocukların nasıl baktığını ortaya koymuştur. Bunlar arasında ailelerin çocuklara şiddet uygulamamalarını, onlara sahip çıkmalarını, bakacakları kadar çocuk sahibi olmalarını, ailelerin ilgisiz ve sorumsuz davranmamalarını, çocukları çalıştırmamalarını, onların sırtından

para kazanmamalarını, onları suç işlemeye teşvik etmemelerini, arkadaş çevrelerini kontrol etmelerini istediklerini sıklıkla ifade etmişlerdir. Ailesinin onlara şiddet uyguladığı için evden kaçtıklarını, daha sonra da sokakta arkadaşlarının etkisiyle suç işlediklerini ve madde kullanmaya başladıklarını onun etkisiyle hırsızlık ve gasp suçu işlediklerini, cezaevine girenlerin orada yeni suçlar öğrendiklerini belirtmişlerdir.

Toplumların sosyal değişme ve gelişmesine paralel olarak sayıca artan ve çeşitlenen suç olgusu konusunda bilimsel çalışmalar Türkiye'de sayıca azdır. Sadece sokak çocuklarıyla ilgili olarak yapılmış bazı bilimsel çalışmalar vardır. Özellikle sokakta yaşayan, sokakta çalışan, evden kaçan, suç işleyen ve suç mağduru olan çocuklarla ilgili olarak konuyu makro boyutta ele alan kapsamlı bir çalışma yoktur.

Her iki grupta da Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun göç edilen bölgeler arasında ilk iki sırayı almasının çocuk suçluluğu ile ilişkisinin açıklanması bu araştırmanın amaçları içerisinde yer almamaktadır. Bununla birlikte, çoğunlukla bu bölgelerden Ankara ve İstanbul'a göç eden ailelerinin çocuklarının bu kentlerde ekonomik ve sosyal sorunları nedeniyle riskli bir grubu oluşturmakta olduklarını da belirtmek gerekir kanısındayız. Özellikle, suç işlemeyi ve sokakta çalışmayı bazı bölgelere atfetmek doğru değildir. Ama belirli ekonomik ve kültürel faktörlerin veya dünya görüşünün bazı bölgesel farklılıklar yarattığı bir gerçektir. Örneğin bazı yörelerde kız kaçırma, meskûn mahalde silah atma, namus cinayetleri, kan davaları, çocukların özellikle kızların okula gönderilmemesi, çocukların küçük yaşta evlendirilmesi veya çalıştırılması bazı bölgelerde diğerlerine oranla daha yaygındır. Bu tür davranışlar bazı yerlerde kültürel yapı tarafından onay görmektedir. Ayrıca, bu hususların çocuğun istismarına veya suça yönelmesine dolaylı da olsa katkıda bulunduğu ifade edilebilir.

Ailelerin, Ankara veya İstanbul'a göç etme nedenleri arasında en yüksek oran %55,6 ile çalışmak veya iş bulmak seçeneğine aittir. Bu husus ailelerin ekonomik sorunlarının giderilmesi ile ilgili varsayımımızın önemini bir kez daha vurgulamaktadır.

Çocukların ailelerinin Ankara veya İstanbul'da yaşadıkları süre onların ve ailelerinin kente uyum sağlamaları açısından olduğu kadar, çocuğun yaşam koşullarını da etkileyebilmektedir. Kültürel uyum açısından o şehirde yaşanılan süre çocuğun ve ailesinin suç işleme, sokakta çalışma, suça maruz kalma gibi durumlarını da dolaylı yoldan etkileyebilmektedir. Bu araştırmanın verilerine göre, 0-5 yıl arası %39,1; 6-10 yıl arası %23,2; 11-16 yıl arası %20,7; 17-22 yıl arası %9,6; 23 yıl ve üstü ise sadece %7,4 oranına sahiptir. Daha önceki analizlerimizde de belirtildiği gibi, Ankara'daki çocukların en büyük grubunun Ankara, İstanbul'dakilerin ise İstanbul doğumlu olmaları dikkat çekicidir.

Kardeş sayısının önemi literatürde sıklıkla vurgulanmıştır. Buna göre kardeş sayısının artması çocukta ihmal, sosyal, psikolojik ve ekonomik ihtiyaçlarının yeterince giderilememesi gibi sorunlara yol açabilmekte, sokakta çalışma, evde fiziksel olarak istismar edilme, suça karışma gibi risk gruplarına çocukların girmesini etkileyebilmektedir. Bizim araştırmamızda tek çocuk olanların oranı sadece %3,1 iken, en büyük orana sahip olan grup 1-3 kardeşe (%54,5) sahiptir.

İstanbul İl Emniyet Müdürlüğünün 2006 yılında yaptığı araştırmanın sonuçları adli işlem gören çocukların %20'sinin 3 kardeşli olduğunu göstermiştir. Bu araştırmanın sonuçları da kitlenin tanıtılması kısmında görüldüğü gibi bu sonuçla uyumludur.

Cinsel ilişkiye zorlanma ve taciz ile kardeş sayısı arasındaki ilişki de (P=0,494) anlamsız bulunmuştur. Kardeş sayısı, ev dışında veya sokakta çalışma, suça maruz kalma ve suç işleme arasındaki ilişkiler ayrıca incelenmiş ve anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Kısaca kardeş sayısının ekonomik problemlere özellikle de çocukların çalışmalarına etki ettiği söylenebilir. Suç mağduru olma veya suç işleme konusunda da yüksek olmasa da ve suç türleri ilişkileri de anlamlı ilişki bulunmaktadır.

Suç türleri açısından bu araştırmanın verileri incelendiğinde mala karşı işlenen suçların, özellikle hırsızlık suç oranının yüksek olduğu görülmektedir. Hırsızlık suçları arasında gasp, kapkaç, yankesicilik, ev, oto, otodan ve işyeri hırsızlığı sırasıyla en fazla görü-

lenlerdir. Hırsızlık suçunu sırasıyla adam yaralama, adam öldürme, cinsel suçlar ve narkotik suçlar izlemektedir. Suç türleri arasında diğer suçlar kategorisinde %3,1 oranında suç bildirilmiştir. Bu seçenekte yer alan suçların çok büyük bir kısmı sokakta çalışan çocuklardır, bunu az sayıda da olsa fuhuş yapmak, kavga etmek ve kamu malına zarar vermek gibi suçlar takip etmektedir. Bu çocukların araştırmada şu andaki suçunun türü, diğer suç türleri adı altında yer almakta daha önceki suçları da genellikle sokakta çalışma suçu olmaktadır. Bununla birlikte, aralarında diğer tür suçlara karışan veya suç mağduru olanlara da rastlanmaktadır.

Bu da göstermektedir ki özellikle çocukların o suç türüne yönelmelerinin nedenleri ne olursa olsun büyük bölümü gasp, hırsızlık ve bu suçlara bazen birbirine bağlı bazen ise bağımsız olarak birden fazla türde suçları da (%11,7) işleyebilmektedirler. Araştırmanın bulgularına göre hayatlarında bir kez olsun tutuklanmış veya hüküm giymiş olan çocukların %40'ının tutuklanmış, %3'ünün hüküm giymiş, %3,5'nin ise hem tutuklanmış hem de hüküm giymiş olduğunu %44'ünün ise ne tutuklanmış ne de hüküm giymiş olduğunu görülmektedir. Cevapsızların %9,5 olması da önemli bir sonuçtur. Bazıları tutuklanma veya hüküm giyme olaylarını dile getirmek istememişlerdir. Aslında hiç tutuklanmamış çocuklar genelde suç isnadı ile çocuk şubesine veya karakollara intikal eden ve adli açıdan tutuklanmalarına gerek görülmediği için serbest bırakılanlardır. Sayıları bu araştırmada ortaya konmasa da suçunun türü sorulan daha önceden tutuklanmış veya hüküm giymiş, şu anda serbest kalmış, ya da şu anda tutuklu veya hüküm giymiş ve cezaevlerinde tutulan çocuklardan bazıları haksız yere, yanlışlıkla veya iftira sonucunda tutuklandıklarını veya hüküm giydiklerini belirtmişlerdir. Birçok olayda ise, bir çocuğun birden çok sayıda tutuklanma veya hüküm giymesi söz konusu olduğu gibi, bir çocuk birden fazla suç türüne katılmış ve aynı suçtan da çok kere tutuklanmış olabilmektedir.

Hayatında bir kez dahi herhangi bir suçtan dolayı ceza almayanların oranı %74,62'dir. Hayatında, suç işleyip de bir ceza almışların oranının örneklemin sadece %21,7'si olduğu görülür. Bu grubun içinde hapis (%60,9), para (%10,3), hapis ve para (%2,1) veya diğer

(%18,8) ceza türlerini alanlar bulunmaktadır. Yüksek oranda hapis cezası çıkması işlenen suçların türü veya ciddiyeti hakkında fazla bilgi vermemekle birlikte, tutuklanan ve hüküm giyenlerinde oranının ise %3,5, en yüksek tutuklanma ve hüküm giyme nedeninin ise gasp, hırsızlık ve adam yaralama-darp olması dikkate alınabilir.

Suç türleri açısından bazı çocukların bazı suçlara kendi seçimleri, ya da çevrelerinin etkisi ile daha çok yöneldikleri görülmektedir. Çocuk suçlarında "uzmanlaşma", aile veya çevre etkisi veya "çocuğun kendi tercihi" unsuru da suç türünü incelerken dikkate alınmalıdır. Özellikle sokak satıcılığı, dilencilik, gasp, kapkaç, oto hırsızlığı, işyeri ve ev hırsızlığı, dolandırıcılık, narkotik suçlar ve kaçakçılık suçu işleyenin belirli uzmanlığını veya deyim yerindeyse yeteneğini ön plana çıkarmaktadır. Örneğin, narkotik, kaçakçılık ve dolandırıcılık suçlarını işleyen çocukların bu suçlara daha yoğunlaştıkları görülmüştür. Çocukların bazıları ise farklı ve çok sayıda suç türünü ayrım gözetmeksizin ihtiyacına ve koşullara göre işleyebilmektedir. Örneğin, bir çocuk gasp, kapkaç, adam yaralama ve hatta narkotik suç işleyebilmekte ve farklı suçlardan defalarca tutuklanabilmektedirler.

Bazı suçlar da vardır ki suç tekrarı fazla görülmemekte veya resmî kayıtlarda tespit edilememektedir. Irza geçme-fiili livata, adam öldürme, kız veya erkek kaçırma, trafik suçları gibi suç türleri hırsızlık ve adam yaralama gibi suçlara göre daha az işlenmekte ve birçok olayda da resmî kayıtlara yansımamaktadır. Bu araştırmada da gasp (%33,7) suçundan tutuklanan veya hüküm giyenlerin en büyük grubu oluşturduğunu göstermektedir, birden fazla sayıda suç türünden tutuklanan veya hüküm giyenler ise %11,7 iken üçüncü en büyük grup %8,1 ile adam yaralama ve darp, dördüncü grup ise %6,8 ile hırsızlıktır ama tutuklanma veya hüküm giymede bazı suç türleri adli bakımdan farklı adlar altında görülebilmektedir. Örneğin, gasp ve adam yaralamadan aynı anda tutuklanan biri beyanına göre iki suçtan da ayrı ayrı kayıt edilememiştir.

Suç türleri ile ilgili bulgular İstanbul ve Ankara Emniyet Müdürlüğünün 2006 yılı araştırma sonuçlarıyla uyumludur. O araştırmalarda da en sık işlenen suçlar adam yaralama ve çeşitli tür hırsızlıklardır. Bu

araştırmada Ankara Çocuk Şubesinde ve İstanbul Sosyal Hizmetler Taksim Rotary bürosunda özellikle çok sayıda sokakta çalışan çocukla anket yapılmıştır.

Daha önce hiç cinsel ilişkiye girdiniz mi?" sorusuna evet diyenlerin oranı %35,4, hayır diyenlerin oranı ise %61,5 iken cevapsız sadece %3,1'dir İlk cinsel ilişkilerini %57,1'i arkadaşı ile %33,8'i tanımadığı biri ile ve %0,9'u ise aileden biri ile olduğunu söylemiştir. Burada açıklanması ancak ek notlar alınarak yapılmış olan Diğer kategorisi bulunmaktadır, bu seçenekte kastedilen çoğunlukla akrabalardır. Tanımadıkları biri ile diyenlerin bir kısmı aslında "genelevlerde" ilk ilişkisini yaşayan erkeklerdir. Sokakta yaşayan arkadaşı olmayan, insanlarla, para karşılığı veya yabancılarla ilişkiye girenler diğer seçeneğinde rastlanan bazı cevaplardır. Yapılan araştırmada sorulmamakla birlikte bazı çocukların ilk ilişkilerinin eş cinsel türü olduğu çok az sayıda çocuk tarafından dile getirilmiştir. Özellikle yurt veya sokaklarda çocuklar genelde çevrelerindeki arkadaşları, okulda okuyanlar ise, okulda kız-erkek arkadaşları veya fazla tanımadıkları okul çevresinden diğer çocuklarla ilk cinsel deneyimlerini yaşamaktadırlar.

Aile bireylerinden biri ile ensest ilişki yaşanması, hele bunun ilk cinsel deneyim olması çocuk tarafından rahatlıkla dillendirilememektedir. Örneklemde %0,9 oranında da olsa çocuklar bunu açıklayabilmiştir. Bunların hepsinin kız çocuk olması da önemli bir bulgudur. Erkek çocukları kızlar ile olan cinsel ilişkilerini daha rahat ifade ederken taciz veya tecavüze uğrayan erkekler bu konuda sessiz kalmayı tercih etmektedirler.

Hâlen cinsel bir ilişkilerinin olup olmadığı sorusuna hayır diyenler %78,6, evet diyenler %11,1'dir. Çocuklardan evet diyenlerin büyük bir kısmı kız veya erkek arkadaşı olanlarken, örneklemde çok az sayıda olsa da evli çocuklara da rastlanmıştır. Bu konuda az sayıda anne-baba olmuş çocuklar da bulunmuştur.

İlk ilişki ve şu andaki ilişki konularında veya cinsel saldırı mağduru olma durumlarında özellikle eş cinsellik daha büyük bir tabu olarak karşımıza çıkmaktadır. Anket sonuçlarına yansımasa da, birçok çocuk en azından cinsel tacize bir şekilde uğradıklarını söyleyebilmişlerdir.

Çoğunlukla erkeklerin diğer erkek/erkekler tarafından taciz nedeniyle mağdur olma olayları anlatıldığından daha yaygın olsa da sorulara verilen cevaplar ile kayıt dışı anlatılanlar çelişebilmektedir. Bunun yanında cinsel suçlara eşlik eden veya dolaylı yoldan bağlantılı diğer suç türleri de görülebilmektedir. Örneğin, tacize karşı kendini savunma iddiası ile tacizci kişilere fiziksel saldırı, dövme, bıçaklama ve hatta az sayıda öldürme olaylarına özellikle sokakta veya ailesinden uzakta yaşayan çocuklarda rastlanmıştır. Zorla cinsel bir ilişkiye girenler veya cinsel tacize uğrayan erkek ve kızların çoğu (%55,4) tanımadıkları biri tarafından olduğunu dile getirirken, %21,6 arkadaşı, %5,4 aileden biri, %2,7 akraba tarafından cinsel ilişki ve/veya tacize uğramış, grubun %12,2'si ise diğer cevabını vermiştir. Tanımadıkları biri tarafından tecavüz veya tacize uğrama özellikle sokakta veya barlarda karşılaşılan yabancılarla olmakta, ailesinden uzakta yaşayan ve günün çoğunluğunu evin dışında çalışarak geçirenlerin bu tür davranışla karşılaşma riski daha fazla olmaktadır. Bir başka önemli husus da aile ve akraba tarafından cinsel saldırıya uğrayanların toplam oranı %8,1'dir. %12,2'lik orana sahip olan Diğer cevabı ile ilgili elimizde fazla veri olmadığı için yorum yapmanın yerinde olmayacağı düşünülmüştür. Bununla birlikte bu kişilerin çocukların açıklamak istemedikleri birileri olma olasılığı da gözden uzak tutulmamalıdır. Cevapsız oranı sadece %2,7; beklenenden çok daha düşüktür. Ensest ilişki mağdurları olarak erkek çocuklar bu araştırmada ortaya çıkmazken, istatistiklere yansımasa da özellikle Kız Sığınma Evlerinde ve Kız Yurtlarında özellikle baba veya erkek kardeş tarafından ensest ilişkiye zorlanan kişilere rastlanılmıştır.

Cinsel suç mağdurları ile ilgili bilgi elde etmek genelde bu tür araştırmalarda bir sorun olarak görülebilir. Bu araştırmanın kapsamında 8-18 yaş grubu kız ve erkek çocuklar hedeflenmiştir. Bu çocukların cinsel ilişki, tecavüz, hatta fiziksel, psikolojik, sözel cinsel taciz gibi konularda yetişkinlerden çok daha az bilgi sahibi olmaları olasılığı çok yüksektir. Bu tür cinsel suçun mağduru olan çocukların birçoğunun da sorununu araştırmacılara açıklamasına da sık rastlanmaz. Buna rağmen, bizim araştırmamızda çocukların sadece %3,1'nin bu soruyu cevapsız bırakması ilgi çekicidir. Yani bu beklenenden fazla sayıda cevap alınmıştır. Kızlar kadar olmasa da erkek çocukları da cinsel taciz veya tecavüze maruz kalabilmektedir. Örneklememizde daha önce

belirtildiği gibi erkek sayısı kız sayısından çok daha fazla olmuştur. Bu nedenle de kız çocuklarının cinsel tacizi olayından daha çok erkek çocukların cinsel tacizinden söz edebiliriz. Erkeklerin bu durumlarda daha gizli davrandıkları ve açıklamakta kızlara oranla daha fazla zorluk çektikleri gözlenmiştir.

Sokakta yaşayan, çalışan ve evden kaçmış çocukların yanı sıra, sosyal hizmetlere ait ve diğer öğrenci yurtları, 1.adım ve 2.adım istasyonları, gençlik merkezleri, ıslah ve ceza evlerinde yaşayan çocuklar da cinsel suç mağduru olabilmektedir. Hatta bazı olaylar bu kurum yöneticilerine, adli ve idari yetkililere hatta medyaya ulaşabilmektedir. Bununla birlikte suçun türü nedeniyle birçok olayın gizli kaldığı genel olarak kabul edilmektedir.

Ailesinden ayrı yaşayan/yaşamış olan çocuklara ilk kez evden ayrılma nedenleri sorulduğunda, grubun %1,4'ü cinsel istismara maruz kalma, %10,5'i anne-babanın fiziksel şiddet uygulaması, %0,4'ü anne-babası ya da birlikte yaşadığı yakınları tarafından ihmal edilme, %8'i anne-babayla anlaşmazlık yaşaması, %1,3'ü kardeşleri ile anlaşmazlık yaşama, %0,1'i istemediği biri ile evliliğe zorlanma, %0,1'i fuhuş yapmaya zorlanma nedeniyle evden ilk kez ayrıldıklarını belirtmişlerdir.

Aile içinde en çok karşılaşılan şiddetin ne olduğu sorusuna böyle bir şeyin olmadığını söyleyenlerin oranı %51,4'tür. Bu oran aslında olduğu gibi kabul edilse de aile içi şiddetin birçok çocuk tarafından yabancılara anlatılmadığı da bir gerçektir. Anketörlere birçok çocuk ailelerinde en çok azarlama, kızma, bağırma, bazı haklardan mahrum etme ve nasihat etme gibi cezaların verildiğini fiziksel şiddetin hiç uygulanmadığını söylemeleri de yoruma açılabilir. Soruya cevap vermeyenlerin oranı ise %10,8'dir. Kalan toplam %37,8 ise ailede karşılaştıkları veya ailede onlara uygulanan şiddet türlerini şöyle sıralanmaktadır; %19,9 dövme, %7,0 hakaret ve küfür, %4,5 diğer, %0,3 yaralama-yaralanma, %0,1 cinsel taciz. Diğer cevabı verenler genelde çok farklı şiddet türlerinden bahsetmişlerdir ki bunları ayrı ayrı sınıflandırmak yerine burada kısaca listelemeyi yeğliyoruz, böylece aslında çocuğa yapılan şiddetin boyutları ve işkenceye dahi dönüşmesini daha açıkça ifade edebiliriz. Bu kategoride yaralan şiddet türleri bazen sık

rastlanan bazense çok ilginç ve ürkütücü olabilmektedir, bunların bazıları falaka, ayaktan tavana asma, ellerini kollarını bağlama, sokağa atma, yemeksiz bırakma, odaya kitleme, kulak çekme, sokağa çıkartmama, bir obje fırlatma, saçını çekme, kızgın demirle dağlama, yanan sigara izmaritini vücuda basmadır.

Ailede karşılaşılan şiddetin birden fazla türde olması şaşırtıcı değildir. Burada listelenen kombinasyonlar aslında yüksek oranlara ulaşmadığından detaylı olarak yorumlanmayacaktır. Yine de en çok rastlanan kombinasyonlar dövme-hakaret ve küfür, dövme-hakaret ve küfür-yaralama ile dövme ve yaralamadır. Aile içinde en çok karşılaşılan şiddet türü ve cinsiyet arasındaki ilişki anlamlı bulunmuştur (P=0,000).

Ailede karşılaşılan şiddet en çok hangi aile ferdine uygulanmaktadır sorusu ilgi çekici sonuçlar vermiştir. Grubun %48,4 kendisine şiddet uygulandığını ifade etmiştir. Diğer cevaplardan sırasıyla %9,2 si anneye, %4,8'i erkek kardeşe ve %1,9 kız kardeşe olarak belirtilmiştir. Anne ve çocukların çoğunlukla baba tarafından şiddete uğradığı görülmektedir. Bu konuda bulunan bazı önemli iki değişkenli çapraz ilişki sonuçları da şöyledir:

Aile içinde karşılaşılan şiddet ile çocuğun herhangi bir uyuşturucu madde kullanıp kullanmadığına ilişkin ilişki anlamlı bulunmuştur. Uyuşturucu kullanan ve kullanamayan çocukların özellikle dövme, hakaret-küfür ve dövme ve hakaret-küfür ile karşılaşma oranı diğer şiddet türlerine göre daha yüksek bulunmuştur.

'Ailenizde sokakta yaşayan ve/veya çalışan biri var mı?' sorusuna ise %90, 2 oranında hayır cevabı verilmiştir. Bununla birlikte sokakta çalışma ile ilgili analizlerde, mülakat sonuçlarına göre, ailede birden fazla kardeşin çalışması durumuna sık rastlanmaktadır. Özellikle kalabalık, ekonomik geliri düşük ve göç etmiş ailelerin çocuklarının birden fazlasının sokakta çalışma sık rastlanan bir durumdur. Uyuşturucu madde kullananların kullandıkları madde çeşitleri ile suç türleri arasındaki anlamlı bir bulunmuştur. Buna göre, alkol kullanan çocuklar adam öldürme, yaralama-darp suçlarını beklenenden fazla işlerken, yukarıdakilerin bir kaçı suçlarını beklenenden daha az işlemişlerdir.

Bir başka çoklu analiz sonucuna göre çalışılan yer durumunun öz anne ve öz babanın iş durumu ile birlikte incelenmesi sonucunda, sokakta, işyerinde ve aile yanında yaşayanlar için anlamlı ilişki bulunmuştur. Öz anne ve babası işsiz olanların çocukları beklenenden daha fazla oranda sokakta ve işyerinde çalışmaktadır. Daha önce belirtildiği gibi göç eden ailelerin çocuklarında suç işleme nedeni 'ekonomik' olarak ifade edilmişti. Bu sonuç anne ve babanın işsiz olmasının önemini bir kez daha vurgulamaktadır. Çalışılan yer durumunun öz anne ve öz babanın iş durumu ile birlikte incelenmesi sonucunda da, sokakta, işyerinde ve aile yanında düzeylerinde anlamlı ilişki bulunmuştur. Buna göre, işsiz olan anne ve babaların çocuklarının sokakta ve işyerinde çalışma oranları beklenenden fazladır. Bu durum sokakta çalışan çocukların ekonomik yetersizlikten çalıştıkları tartışmasını tekrar gündeme getirmektedir.

Çalışılan yer durumunun öz anne ve öz babanın iş durumu ile birlikte incelenmesi sonucunda sokakta, işyerinde ve aile yanında düzeylerinde anlamlı sonuçlar (ilişki) bulunmuştur. Buna göre, işsiz olan anne ve babaların çocuklarının sokakta ve işyerinde çalışma oranları beklenenden fazladır.

Arkadaş çevresinin çocuklar üzerindeki etkileri birçok soruda da analiz edilmişti. Suç işleyen, sokakta yaşayan ve çalışan çocukların bulundukları durumda kuşkusuz aile ve arkadaş çevrelerinin önemi büyüktür. Zaten çocuk suçluluğu konusunda aile ve arkadaş çevresinin etkisi bilimsel çalışmalarla kanıtlanmıştır. Özellikle suç işleyen ve uyuşturucu madde kullanan çocukların bu davranışlarında arkadaş çevrelerinin etkisi bu araştırma verileriyle tespit edilmiş, yorumlanmış ve ayrıca çözüm önerilerinde yer verilmiştir. Araştırma sonuçlarında, tutuklanmış veya hüküm giymiş arkadaşları olan çocukların oranı azımsanmayacak kadar yüksektir. Bu çocuk suçluluğu ile ilgili literatürde suçun arkadaş çevresinden öğrenildiğini ileri süren çalışmalara kanıt teşkil etmektedir.

Unutulmamalıdır ki örnekleme dâhil edilen çocukların bir kısmı sokakta çalışma nedeniyle yakalanan veya suç mağduru olarak bir kurumda kalanlar olsa da büyük çoğunluk suç işleyen (aileleri ile yaşa-

yan, ailelerinden uzakta bir kurumda veya sokakta yaşayan suç işlemiş, tutuklu veya hükümlü vb.) çocuklardır. Bu nedenle, arkadaşları arasında tutuklu veya hükümlülerin bu derece yüksek olması ayrıca bu çocukların suç işlerken en çok arkadaşları tarafından teşvik ve yardım gördüklerini belirtmeleri ve suç fikrinin nereden kaynaklandığı sorusunda da 'arkadaşlarım' cevabı verenlerin yüksek bir yüzdeye sahip olması bu konunun önemini vurgulamaktadır.

Tutuklanan veya hüküm giymiş olan arkadaşların hangi suçlar nedeni ile bu cezaları aldıklarına ilişkin sonuçlara göre yukarıdakilerden birkaçı cevabı %45,6 ile en yüksek orana sahiptir. Birden fazla arkadaşın bu durumlardan birine veya her ikisine de uyan kişiler olması nedeni ile yukarıdakilerden birkaçı sonucunun çıkması doğaldır. Yapılabilecek yorumlardan biri aslında araştırmanın konusu olan çocukların büyük kısmının birden fazla arkadaşının tutuklanmış veya hüküm giymiş olmasıdır. Arkadaşların en çok işledikleri suç türleri gasp (%19,3), yaralama-darp (%10,4), hırsızlık (%9,7) ve adam öldürmedir (%4).

Daha önce yorumladığımız gibi, çocukların kendi tutuklanma veya hüküm giymelerine neden olan suç türlerinin sıralaması ile arkadaşların suç türlerinin sıralaması benzerlik göstermektedir.

Tutuklanma/hüküm giyme ile arkadaşlarından tutuklanma/hüküm giyme ve herhangi bir uyuşturucu madde kullanma arasında önemli ilişkilerin bulunduğu görülmüştür. Elde edilen bulgulara göre arkadaşı tutuklanan/hüküm giymiş olan ve uyuşturucu kullananlarda tutuklanma oranı beklenenden çoktur.

Bununla bağlantılı olarak yapılan çoklu bir ilişki analizinde de arkadaşlarından tutuklu veya hüküm giyen olup-olmaması, kendisinin hiç tutuklu veya hüküm giymiş olup-olmaması ve kendisinin işlediği suç türü arasındaki ilişki incelenmiş ve anlamlı çıkmıştır. Ayrıca tutuklanmaya neden olan suç türleri ile arkadaşlarının işlediği suç türlerinin incelenmesinden de iki değişken arasında çok güçlü bir ilişki olduğu bulunmuştur. Arkadaşları gasp suçu işlemiş olanların gasp suçu işlemesi, arkadaşı adam yaralama suçu işleyenlerin yine adam yaralama suçu işlemeleri ve arkadaşları ırza geçme- fiili livata suçu işlemiş olanların aynı suçu beklenenden çok işlemiş olmaları dikkat çekicidir.

Hipotezlerin incelendiği çoklu analiz sonuçlarına göre, çocukların çalışması ile işledikleri suç türü arasındaki ilişki anlamlı bulunmuştur. Çalışan çocuklar mala zarar verme ve hırsızlık suçlarını beklenenden daha fazla işlemektedirler.

Örnekleme dâhil edilen çocukların işledikleri suç türleri belirlidir ve arkadaşlarının işledikleri suçlarla benzerdir.

Suç türleri açısından bu araştırmanın verileri incelendiğinde mala karşı işlenen suçların, özellikle hırsızlık oranının yüksek olduğu görülmektedir. Hırsızlık suçları arasında gasp, kapkaç, yankesicilik, ev, oto, otodan ve işyeri hırsızlığı sırasıyla en fazla görülenlerdir. Hırsızlık suçunu sırasıyla adam yaralama, adam öldürme, cinsel suçlar ve narkotik suçlar izlemektedir. En az rastlanan suçlar adam kaçırma, terör suçları, kaçakçılık, trafik suçları devlet memuruna hakaret, meskûn mahalde silah atmak, kanunsuz toplu yürüyüş ve dolandırıcılıktır.

Araştırmaya dâhil edilen çocukların boş zamanlarında en çok tercih ettikleri faaliyetleri belirtmesi istendiğinde yanıtlar; televizyon seyretmek, internette dolaşmak, internette sohbet etmek, internette oyun oynamak, arkadaşlarla gezmek, alışveriş merkezlerine gitmek ve ders çalışmak olarak ifade edilmiştir. Çocukların televizyon ve internete çok zaman ayırdıkları araştırma mülakatlarından anlaşılmaktadır. İnternet kafelere sıkça giden çocuklar en çok gitme nedenlerinin kendi arkadaşları veya yabancılarla sohbet odalarında sohbet etmek olduğunu açıklamaları bu çocukların sosyal hayatları ve internette karşılaşabilecekleri tehlikeler açısından dikkate alınmalıdır. Son günlerde internet kafelerin çocuklara zararlı etkileri sıklıkla tartışılmaktadır. Araştırma sonuçlarımız suç işleyen, sokakta yaşayan ve suça maruz kalan çocukların internet kafelere olan ilgisini de açıkça göstermektedir.

Burada yorumlanması gereken önemli bir sonuç da, ne çok sorunları olursa olsun aileye olan güvenleri ve dertlerini ailelerine açmayı tercih etmeleri ve kimseye güvenmeyen ve derdini kimseye açmayanların oranının azımsanmayacak kadar yüksek (%19) olmasıdır. Bu çocukların suç işleyen, suç mağduru olan veya sokakta yaşayan çocuklar olduğu göz önüne alındığında, aile ve arkadaşlarına güvenenler çoğunlukta iken, kimseye güvenmeyen derdini kendine saklayan ço-

cukların da önemli bir oranda olması bu çocuklarının psikolojik ve sosyal durumlarına ilişkin önemli ipuçları vermektedir.

12 yaştan daha küçük dönemlerinden beri ailesinden ayrı yaşayanların toplam oranı %30,8'dir. Ailesinden ileri yaşlarda ayrılanların büyük kısmı mülakatlarda iş veya öğrenim nedeni ile evden ayrıldıklarını söylerken, yaş küçüldükçe evden kaçanlara ve ailesi tarafından terk edilenlere daha çok rastlanmaktadır.

En yaygın evden ayrılma veya evden kaçma nedenlerinden biri aile içi şiddettir. Bu sonuç evden kaçma nedenini araştıran başka bir soru daha sonra sorulduğunda da ailesel problemler ve şiddet olarak tekrar ortaya çıkmaktadır. Aile problemleriyle ilgili diğer seçenekler ise, %9,1 ile ekonomik problemler, %8 ile anne-babası ile anlaşmazlık yaşaması ve %5,9 ile anne-babanın ayrılmasıdır. Grubun önemli bir kısmında aile ile ilgili sorunların, örneğin; aile içi şiddetin ve ekonomik sorunların çocuğun evden ayrılmasında önde gelen nedenlerden olduğunu göstermektedir. Aile ilgili önemli bir başka sonuca göre; ailesinden ayrı yaşayan çocukların büyük kısmı (%72,6) aileleri ile hâlen düzenli veya düzensiz olarak ilişkilerinin sürdüğünü söylemektedir. Ailelerinin onları evde tutmak için çaba harcayıp harcamadığı sorulduğunda grubun %72,6'sı evet cevabını vermiştir. Özetle, bu çocukların sadece %22,8'i ailesi ile tamamen ilişkisini kesmiş çocuklardır ki bunlar çoğunlukla sokakta, kurumda yaşayan aile sorunları (ailenin ihmali, terk etmesi, ekonomik yetersizlikler, aile içi şiddet vb.) nedeniyle evlerine dönmek istemeyenlerdir.

Çocukların evden hiç kaçıp kaçmadıkları sorusuna evet diyenlerin oranı %77,3 tür. Bu oran çok yüksek olduğu için, aslında ailesi ile birlikte ve ailesinden ayrı yaşayan çocukların da birçoğunun en az bir kez evden bir nedenle kaçtıklarını göstermektedir.

İlk evden kaçış çocuğun hayatında unutulmaz bir dönüm noktasıdır. Kaçış nedenleri çok farklı olabilse de cevaplar arasında %53,2 ile ailesel problemler en yüksek orana sahiptir, onu 52,18 diğer, %21,5 arkadaş etkisi takip etmektedir. İlk kaç yaşında evden kaçtığı sorusuna verilen cevaplar en çok 13-16 yaş grubu (%45,6) ve 9-12 yaş grubu (%35,6) olarak ortaya çıkmıştır. 12 yaşından küçükken ilk kez evden

kaçanların oranı ise %47,1'dir, bunun nedenlerinden biri olarak ergenlik döneminin en yoğun görüldüğü bu yaşlarda özellikle çocuğun bağımsız olmak ya da aile sorunlarından kaçmak için evden kaçmaya daha eğilimli olduğu düşünülebilir.

Araştırma grubundaki çocukların hemen hepsi sigara, çoğu alkol ve uyuşturucu kullandıklarını ifade etmişlerdir. Çocukların kullandıkları bu maddelerle işledikleri suç türünün ilişkili bulunması çocuklarla ilgili önemli bir başka sorunu vurgulamaktadır. Bu konu İstanbul ve Ankara Emniyet Müdürlüklerinin 2006 yılı verilerinde 'hiçbir madde kullanmıyor' seçeneğinden sonra en yüksek oran sigara içenlere ait bulunmuştur (Ankara ve İstanbul Emniyet Müdürlüğünün 2006 Çocuk Araştırmaları).

Çözümün bulunabilmesi için önce sorunun detaylı tespiti gerekir. Bu araştırmada elde edilen verilerin analizlerinde özellikle çapraz ve çoklu ilişkiler yardımıyla çocukların durumu belirlenmeye çalışılmıştır. Örneğin, sokakta çalışan çocukların, evden kaçma, suça maruz kalma ve suç işleme ile ilişkileri incelenmemiştir. Araştırma konusu olan çocukların demografik, sosyokültürel ve ekonomik özellikleri yanında, örneğin, uyuşturucu madde bağımlılığı, bu olgunun onların sosyokültürel ve ekonomik özellikleri ve suçlu davranışlarıyla ilişkisi incelenmiştir. Elde edilen veriler ışığında konuyla ilgili resmî ve sivil tüm kurum ve kuruluşlara bu sorunla mücadele de yardımcı olabileceği düşünülen önlemlerle ilgili öneriler sunulmuştur.

Özetle, çocukların önemli bir kısmı durumlarından ailelerini ve arkadaşlarını sorumlu tutmaktadırlar. Burada çocuğun topluma hazırlanmasından birinci derecede sorumlu olan ailelerin eğitilmelerinin, çocuklarını yasalara uyan bireyler olarak yetiştirmelerinin önemi konusunda bilinçlendirilmelerinin, ekonomik yönden güçlendirilmelerinin problemin çözünde ne kadar etkili olacağı bir kez daha görülmektedir.

SUÇ KORKUSUNU ÖLÇMEYE YÖNELİK BİR DENEME*

*Halime Ünal***

İşten eve dönmek için kullandığımız metroya bindiğimizde bir saldırının hedefi olabilir, internet ortamında kimlik bilgilerimiz çalınabilir, evimizde bir saldırının mağduru olabilir, telefonla dolandırılabilir, iki kişi sokakta kavga ederken seken bir kurşunla yaralanabilir ve hatta trafikte birisini solladığımız için yaralanabilir veya öldürülebiliriz. O zaman her an bu tür olayların mağduru olabiliriz. Tedbiri elden bırakmamalıyız. İnsanların meydana gelen bu suç olaylarından ne kadar kaygılandıkları, bu tür suçların onları ne kadar endişelendirdiğini veya korkuttuğunu anlamak ve bu korkuyla ilişkili faktörleri araştırmak 1960'lı yıllardan beri suç sosyolojisinin ağırlıklı konularından birisidir. Araştırmalar mahalle düzeyinde sosyal düzensizliğin (Brunton-Smith, 2011), mahallenin yapısının (Brunton-Smith, Jackson ve Sutherland, 2014) medyanın (Ditton, Chadee, Farrall, Gilchrist ve Bannister, 2004), toplumsal cinsiyetin (Cops ve Pleysier, 2011; Goodey, 1997), yoksulluğun, gelir düzeyinin ve eğitimin (Pantazis, 2000), yaşın (Chadee ve Ditton, 2003), önceki suç mağdurluğunun (Tseloni

* Bu araştırma TÜBİTAK tarafından desteklenmektedir. (Proje numarası: 113K070)
** Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Sosyoloji Bölümü

ve Zarafonitou, 2008), kamu sağlığının (Jackson ve Stafford, 2009) ve daha birçok faktörün suç korkusu ile olan ilişkisini açıklamaya odaklanmaya devam etmektedir. Suç korkusu sadece akademik çalışmalar ile sınırlı kalmamış ulusal ve uluslararası düzeyde düzenli olarak gerçekleştirilen mağdurlukla ilgili veri tabanlarının da bir parçası hâline gelmiştir. Eurobarometer Avrupa ülkelerinde uzun yıllardır suç korkusu ve güvenlik algısını ölçmektedir. British Crime Survey (BCS, Britanya Suç Araştırması; 2012 yılından itibaren Crime Survey for England and Wales adı verilmiştir) 1982 yılından itibaren tarama araştırması kapsamında elde ettiği verilerden suç korkusu ile ilgili raporlara yer verir. International Crime Victimization Survey (ICVS, Uluslararası Suç Mağdurluk Araştırması) 1980'li yılların başından itibaren mağdurluk ve suç korkusu ile ilgili farklı ülkelerden veriler toplamaktadır. Türkiye İstatistik Kurumu tarafından gerçekleştirilen Yaşam Memnuniyeti araştırması 2003 yılından itibaren kamusal alanda güvende hissetme ve suç korkusuyla ilgili verilere yer vermektedir. Bu bağlamda, bu çalışmanın amacı Ankara'nın merkez ilçelerinde yaşayanların çeşitli suçlardan ne kadar korktukları veya endişe duydukların farklı ölçme biçimleri ile tespit etmeye çalışma ve suç korkusunun üç farklı şekilde nasıl ölçülebileceğini göstermektir. Yaşam Memnuniyet Araştırması kapsamında suç korkusuyla ilgili soruların çok sınırlı olduğu ve konu ile ilgili çalışmaların son yıllarda ivme kazandığı dikkate alındığında, buradaki bölümün temel amacı suç korkusunun nasıl ölçülebileceğine farklı teknikler ile katkı sağlamaktadır.

Suç Korkusunun Ölçümü ile İlgili Tartışmalar

1980'li yılların başlarından itibaren suç korkusu kavramının nasıl tanımlanacağı ve ölçüleceği konusunda tartışmalar mevcuttur. Bu tartışmaların en önemlileri arasında Warr ve Stafford (1983) ve Ferro ve LaGrange'in (1987) o zamana kadar yapılan çalışmalara getirdiği eleştiri yer almaktadır. Ferro ve LaGrange (1987: 73) suç korkusu kavramını "suç ve suçla ilişkili semboller tarafından yaratılan olumsuz duygusal tepki" olarak tanımladılar. Önceki çalışmalardaki ölçüm biçimini, tek boyutlu ve kavramın içeriğini yakalayamadıkları noktasında eleştirdiler. Birçok çalışmayı inceledikleri makalelerinde, araş-

tırmalarda ağırlıklı olarak suç korkusunun "mahallende gece yalnız yürürken kendini ne kadar güvende hissediyorsun?" maddesi ile ölçüldüğünü gösterdiler (Ferro ve LaGrange, 1987: 76). Aslında büyük veri tabanlarına baktığımızda hâla suç korkusunun bu soruya benzer bir veya iki madde ile ölçülmeye devam edildiğini görmekteyiz. Gallup Organization ve The National Opion Research Center (NORC) 1970'li yıllardan itibaren katılımcılara "yaşadığınız yerin bir mil içinde gece yalnız yürümekten korktuğunuz herhangi bir yer var mı?" sorusunu sormuştur. International Crime Victim Survey'de (Uluslararsı Suç Mağdur Araştırması) "yaşadığın yerin yakınlarında hava karardıktan sonra yürürken kendini ne kadar güvende hissediyorsun?" ve "hava karardıktan sonra evde yalnız kaldığında kendini ne kadar güvende hissediyorsun?" soruları ile suç korkusu ölçülmüştür. Eurobarometer tarama araştırmasında da benzer şekilde ölçüm mevcuttur. TÜİK'in gerçekleştirdiği Yaşam Memnuniyet Araştırması kapsamında da katılımcılara iki soru sorulmaktadır. Bunlar "geceleri tek başına sokakta yürürken kendini ne kadar güvende hissediyorsun?" ve "evde yalnız iken kendini ne kadar güvende hissediyorsun?" sorularıdır. Bu tür soruların kişinin korkusunu ölçmek yerine göreceli olarak mağdur olma risklerini yansıttığı (Ferro ve LaGrange, 1987; Pantazis, 2000; Warr ve Stafford, 1983) ve çoğu zaman gece ile sınırlı olduğu ve suça gönderme yapmadığı için korkudan daha çok genel olarak güvenliği ölçtüğü tartışılır (Ferro, 1995). Ayrıca bu tür sorular çoğu zaman kamusal ve özel alandaki genel güvenlik algısına gönderme yapmakta; (Stanko, 1990) her iki alanda meydana gelebilecek belirli suçlarla ilgili korkuları göz ardı etmektedir. Tek boyutlu olan bu ölçüm belli bir suça ve bağlama gönderme yapmadığı için bireylerin endişe hissi ile bir suça duygusal tepki verip vermedikleri anlaşılmamaktadır. Bundan dolayı suç korkusunun birden fazla madde ile suç türlerini dikkate alarak ölçülmesi gerektiği vurgulanır (Moore ve Shepherd, 2007).

Kavramın içeriği ile ilgili tartışmalarda suç korkusunun kaygı ile ilişkilendirilmeye başlandığı görülür. Kişinin herhangi bir tehlikeli durumla veya suçla karşılaştığı andaki korkusundan ziyade karşılaşma ihtimalinin olduğu durumlarla ilgili kaygısı ölçülmeye başlanır. Suç genel olmaktan daha çok türlerine göre ölçülmeye başlanmıştır. Örneğin British Crime Survey'de katılımcılara "evinize hırsız girme-

sinden", "kapkaça uğramaktan", "arabanızın çalınmasından", "arabanızdan bir şey çalınmasından", "tecavüze uğramaktan", "saldırıya uğramaktan", "sokakta aşağılanmaktan" ve "etnik kökeninizden dolayı saldırıya uğramaktan" ne kadar endişe duyarsınız diye sorulmuştur. Birçok araştırmacı bu verileri veya buna benzer soruları suç korkusunu ölçmek için kullanmaktadır (bk., Adams ve Serpe, 2000; Brunton-Smith, 2011; Chadee ve Ditton, 2003; Jackson ve Gray, 2010; Jackson ve Stafford, 2009; May, Rader ve Goodrum, 2010; Moore ve Shepherd, 2007).

Suç korkusu sadece bireysel bir içeriğe sahip olmayıp alturistik de olabilir. Başka bir ifade ile kişiler kendileri ile ilgili endişelerinin yanında kendilerine yakın olan diğerleri için de korkabilirler. Bu bağlamda bireysel suç korkusu ile alturistik suç korkusunu ayırmak faydalı olacaktır. Kişilerin kendileri için endişelendikleri suçlar ile yakınları için endişelendikleri suçlar arasında farklılık olabilir (Warr ve Ellison, 2000). Örneğin, ebeveynler kendilerinin kaçırılma ihtimalini çok düşük görürken çocuklarının kaçırılma ihtimallerini yüksek olarak değerlendirebilirler. Bir erkek cinsel saldırıdan çok fazla endişe duymamaktadır fakat eşi için bu kaygıyı taşıyor olabilir. Günümüzdeki çalışmalar ağırlıklı olarak bireysel suç korkusu üzerine odaklanmakta olduğundan alturistik suç korkusunun derinlemesine çalışmaya ihtiyacı vardır.

Son yıllarda Jackson ve Gray (2010) ile Gray, Jackson ve Farrall (2011) suç korkusu kavramının doğasını tekrar tanımlama girişiminde bulundular. Suç korkusunun olumsuz doğasının çoğu zaman vurgulandığı fakat içeriğine bakıldığında olumlu bir boyuta sahip olacağını iddia ederler. Suç korkusunun işlevsel olmayan yönleri olabileceği gibi aslında korkunun işlevsel faydalı yönlerinin olduğunu açıklarlar. Korku bizim daha dikkatli ve temkinli davranmamıza yol açtığında başımızı daha büyük belalara sokmamıza engel olmaktadır.

Farrall, Jackson ve Gray'ın ortak çalışmaları sonucunda suç korkusu kavramının içeriği genişletilmiş ve yeni bir ölçüm tekniği geliştirilmiştir. Suç korkusu tecrübe ve dışa vurum olarak iki boyutlu tanımlandı (Farall ve Gadd, 2004; Jackson, 2004; Farall, Jackson ve Gray, 2006; Gray, Jackson ve Farrall, 2008; Gray, Jackson ve Farrall, 2011). Farrall ve arkadaşları çeşitli çalışmalarında daha önceki ölçümlerin

gelecek yönelimli bir endişenin dışa vurumunu ölçtüğünü fakat tecrübeden kaynaklı korkuyu veya şimdiki fiziksel korku hissini ise yakalamakta sınırlı kaldığını ileri sürerler. Önceki ölçüm teknikleri kişilerin kısa zaman önce karşılaştıkları tehlikeli durumlardan kaynaklı olan korkularını veya endişelerini yakalamakta sınırlı kalmaktadır. Buradaki amaç gerçek tecrübeden kaynaklı korkunun yoğunluğunu ve dağılımını ortaya çıkarmaktır. Üç aşamalı ölçüm geliştirmişlerdir:

S1: "Geçen yıl, bir suçun mağduru olma olasılığından hiç korktunuz mu?"

S2: (Yanıt 1. soruya evet ise) "Geçen yıl ne kadar sıklıkla böyle hissettin?"

S3: (Yanıt 1. soruya evet ise) " Kendini böyle hissettiğin son durumda, ne kadar çok korktun? (seçenekler: Hiç korkmadım; biraz korktum; çok korktum; hatırlayamıyorum" (Farrall ve Gadd, 2004: 128). Daha sonraki araştırmalarda ölçüm biçimi gasp, araba hırsızlığı ve evin soyulması olarak genişletilir (Gray ve diğerleri, 2008). Farrall ve diğerlerinin çalışmaları veya onların veri tabanlarını kullanan çalışmalar dışında dağılım ve yoğunluğu ölçen bu yeni operasyonelleştirme biçimi büyük veri tabanlarına yansımamıştır.

Uluslararası literatürde suç korkusu ile ilgili bu tartışmalar yapılırken ülkemiz bağlamında konunun son yıllarda dikkat çekmeye başladığı görülmektedir. Yukarıda belirtildiği gibi TÜİK 2003 yılından itibaren gerçekleştirdiği Yaşam Memnuniyet Araştırması'nda genel güvenlik algısı ile ilgili 2 soruya yer vermektedir: "Geceleri tek başına sokakta yürürken kendini ne kadar güvende hissediyorsun?" ve "evde yalnız iken kendini ne kadar güvende hissediyorsun?". Karakuş, McGarrell ve Başıbüyük (2010) Yaşam Memnuniyet Araştırması'nın 2004 yılı verilerini kullanarak bu iki soruyu suç korkusunu ölçmek için kullanmışlardır fakat bu ölçüm yönteminin eleştirildiği yukarıda zaten belirtilmişti. Karakuş (2013) İstanbul'da gerçekleştirdiği başka bir araştırmasında suç korkusunu ölçmek için katılımcılarına "mahallelerinde, yalnız, gece, sokakta yürürken", "mahallelerinde, yalnız, gündüz sokakta yürürken", "evde yalnız otururken herhangi bir suçun mağduru olmaktan" ne kadar endişe duyduklarını sormuştur. İstanbul'un suç

korkusu haritasını çıkaran başka bir araştırmada da suç korkusu benzer şekilde ölçülmüştür (Bilen, Aşkın, Büyüklü, Ökten ve Gür, 2013). Daha önce tartışıldığı gibi bu araştırmalardaki ölçüm biçimi suç korkusunu ölçmekten daha çok güvenlik algısı ile ilgili ölçümler yapmaktadır.

Uludağ (2010) alandaki tartışmaları dikkate alarak Malatya'da gerçekleştirdiği araştırmasında suç korkusunu daha geniş bir yelpazede ölçmeye çalışmıştır. Global ölçme biçimini kendisini de kullanarak "gece tek başlarına sokakta yürürken", "gündüz tek başlarına sokakta yürürken", "gece evlerinde iken" ve "gündüz evlerinde iken" kendilerini ne kadar güvende hissettiklerini ve "Malatya'da hırsızlığa uğrayabilmem ihtimal dâhilindedir" gibi her bir suç türü içinde katılımcılarına ne kadar kaygılandıklarını sormuştur. Fakat araştırmanın bağımlı değişkeni olan "Suç Korkusu (Güvenlik Endişesi) Seviyesi"nin tam olarak hangi soruları içerdiği net olarak açıklanmamıştır Ayrıca, katılımcılara sorulan her bir suç türlerinin hangi suçlar olduğuna dair bir ipucu da mevcut değildir. Resmî istatistiklerde sınıflandırılan suçların hepsi mi yoksa bunlardan bazılarının mı araştırmaya dâhil edildiği açık değildir. Sadece gece ve gündüz sokakta ve evde olmakla ilgili sorular mı " Suç Korkusu (Güvenlik Endişesi) Seviyesi"ni oluşturmak için kullanılmış yoksa her bir diye belirtiği fakat hangi suç türlerinin belli olmadığı diğer suçlarda bu değişkeni oluştururken kullanılmış mıdır soruları yanıtsız kalmaktadır.

İstanbul'da gerçekleştirilen diğer iki araştırmada (Erdönmez, 2009; Kul, 2013) suç korkusu genel olmaktan öteye her bir suç türü için ölçülmüştür. Medyada yayınlanan çeşitli programların izlenmesi ve suç korkusu arasındaki ilişkiyi araştırdığı çalışmasında Erdönmez (2009) suç korkusunu 7 madde ile ölçmüştür. Katılımcılarına "cinsel saldırıya uğramaktan", "dayak yemekten", "bıçaklanmak veya vurulmaktan", "öldürülmekten", "kapkaça uğramaktan", "evde iken eve hırsız girmesinden", "evde değilken eve hırsız girmesinden" ve "arabasına zorla el konulmasından" ne kadar endişelendikleri sormuştur. Kul (2013) suç korkusunu Ferro'nun (1995) geliştirdiği suç korkusu ölçeğini kullanılarak 11 madde ile ölçmüştür. Katılımcılara verilen suç olayından ne kadar çekindikleri veya korktuklarını sormuştur. Bu

suçlar şunlardır: "sahtekârlar tarafından dolandırılmak (örneğin sahte para, sahte çek-senet v.b.)", "evde değilken hırsızların evinize girmesi", "evde iken hırsızların evinize girmesi", "cinsel tacize/sarkıntılığa uğramak", "tecavüze uğramak", "öldürülmek", "silahlı saldırıya uğramak", "herhangi bir malınızın çalınması (örneğin arabanızın veya cüzdanınızın)", "gaspa uğramak", "kapkaça uğramak" ve "herhangi bir eşyanıza zarar verilmesi". Bu iki çalışmada ağırlıklı olarak ilgili alandaki ölçüm yöntemlerinin ve analizlerinin kullanıldığı görülmektedir.

Araştırmanın Yöntemi

Bu bölümdeki analizler çeşitli boyutları ile mağdurluğu konu alan TÜBİTAK tarafından desteklenen projenin bir parçasını oluşturmaktadır. Proje, insanların kendilerini ne derecede güvende hissettikleri, suçun mağduru olma risklerini ne derecede kuvvetli gördükleri, suç korkularının dereceleri, suçtan sakınmak için ne gibi önlemler aldıkları gibi konulara odaklanmaktadır. Bu bölüm projenin temel değişkenlerinden olan suç korkusunun nasıl ölçüldüğünü göstermeyi amaçlamaktadır.

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini Ankara ve Muğla'da yaşayan 18 yaş üzerindeki yetişkinler oluşturmaktadır. Ankara ve Muğla'nın araştırmanın evreni olarak seçilmesinin nedenleri arasında nüfus ve ekonomik sektörlerin, kent dinamiklerinin ve suç oranlarının farklı olmasıdır. Araştırmanın örneklemine Ankara'nın merkez ilçeleri ve Muğla'nın nüfus yoğunluğu yüksek olan ilçeleri girmektedir. Bu makalenin temel amacı suç korkusu kavramının nasıl ölçüldüğünü göstermek olduğu için sadece Ankara'dan elde edilen veriler değerlendirilecektir. Ankara'nın merkez ilçeleri olan Altındağ, Çankaya, Keçiören, Mamak ve Yenimahalle'nin farklı mahallelerden veri toplanmaktadır. Tabakalı alan örneklemesi kullanılarak her bir ilçeden rastlantısal olarak seçilen mahallelerden rastlantısal olarak seçilen sokaklardaki hanelerden 18 yaş ve üzeri bireylerden veri toplanmaktadır. Ankara'dan toplam yaklaşık

1530 katılımcıya ulaşılması amaçlanmaktadır. Veri toplama işlemi devam ettiğinden, bu makale kapsamında Ankara'dan 471 katılımcının verileri değerlendirilmektedir.

Suç Korkusu Değişkenin Ölçümü

Suç korkusu bu araştırma kapsamında bireysel suç korkusu ve alturistik suç korkusu olarak ölçülmüştür.

Bireysel suç korkusu iki farklı şekilde ölçüldü. Birinci olarak suç türlerine göre 4'lü ölçme düzeyi kullanılarak ölçüldü. Bu ölçüm için British Crime Survey ve pek çok araştırmacının kendi çalışmalarındaki (bk., Brunton-Smith, 2011; Chadee ve Ditton, 2003; Jackson ve Gray, 2010; Jackson ve Stafford, 2009) ölçümler örnek alınmıştır. Suç korkusu 9 madde ile ölçülmüştür. Bu maddeler hem şahsa yönelik suçları hem de mala yönelik suçları kapsayacak şekilde oluşturulmuştur. Katılımcılara "birisinin evinize hırsızlık amacı ile girmesinden" "arabanızın çalınmasından veya zarar görmesinden", "banka kartlarınızın (ATM-Kredi) kopyalanması veya çalınmasından", "gaspa uğramaktan", "tanımadığınız birinin fiziksel saldırısına uğramaktan", "sokakta aşağılanmaktan-tehdit edilmekten", "cinsel saldırıya uğramak veya tecavüz edilmekten", "evde fiziksel saldırıya uğramaktan" ve "öldürülmekten" ne kadar endişe duyacakları sorulmuştur. Yanıtlarını dörtlü ölçek (hiç kaygılanmam= 0, kaygılanmam= 1, kaygılanırım= 2, çok kaygılanırım= 3 ve bilmiyorum= 99) üzerinde belirtmeleri istenmiştir. Bu ölçüm biçiminin Farrall ve diğerlerinin bahsedilen çalışmalarda geliştirdiği suç korkusunun dağılımını ve yoğunluğunu yakalamadığından sınırlı bir ölçüm olduğunu belirtmekte fayda vardır.

Suç korkusu ikinci olarak senaryo yöntemi kullanılarak ölçülmüştür. Senaryo yöntemi ile suç korkusunu ölçen çalışmalar çok azdır. Farrall, Bannister, Ditton ve Gilchristin (2000) Van der Wuff ve diğerlerinin (1989: akt: Farrall ve diğerleri 2000: 403) geliştirdikleri senaryoları suç korkusunu ölçmek için kullanmışlardır. Bu araştırma kapsamında bu senaryolardan 4 tanesi kullanılmıştır: Kapı zili, araba, dışarıda eğlenmek ve hırsızlık. Bu senaryolar ekte verilmektedir. Katılımcılara böyle bir durumla karşılaştıklarında kendilerini nasıl hissede-

cekleri sorulmuştur. Katılımcılar yanıtlarını 5'li ölçek (çok kaygılanırım= 1, biraz kaygılanırım= 2, bilmiyorum= 3, kaygılanmam= 4 ve hiç kaygılanmam= 5) üzerinde belirtmişlerdir. Burada senaryo tekniğini kullanmada ki amaç katılımcılara suçun meydana geliş biçimini açıklayarak, kişinin olay üzerinde daha fazla düşünmesini ve hissetmesini sağlayarak duygusal yoğunluğu yakalamaya çalışmaktır.

Alturistik suç korkusu ile ilgili literatürdeki tartışmalar (Warr, 2000) alınarak sorular oluşturulmaya çalışılmıştır. Katılımcılar verilen suçların hangisinin en fazla başına geleceğinden endişeleneceği iki kişiyi belirtmeleri istenmiştir. Alturistik suç korkusu 6 madde ile ölçülmüştür. Bu maddeler şunlardır: "gaspa uğramasından", "tanımadığı birisinin fiziksel saldırısına uğramasından", "sokakta aşağılanması, tehdit edilmesinden", "cinsel saldırıya uğramasından veya tecavüz edilmesinden", "evde fiziksel saldırıya uğramasından" ve " öldürülmesinden". Endişe duyulacak kişiler olarak "çocuklarım", "eşim", "annebabam", "kardeşlerinim" seçenekleri verilmiştir. Burada katılıcımlar birden fazla kişiyi seçebileceklerinden dolayı toplam sayılar katılımcıların sayısından fazla olmaktadır. Niçin bu seçenekler dışında başka kişilerin verilmediği sorusu akla gelebilir. Pilot çalışma esnasında çekirdek aile dışında akrabalarım, sevgilim, arkadaşlarım-dostlarım ve diğer gibi şıklara da yer verilmişti. Fakat pilot çalışmaya katılan 300 kişiden nerede ise hiç kimse bu şıkları tercih etmemişti. Bundan dolayı, ana çalışmada en fazla tercih edilen bu şıklar ile bilmiyorum ve diğer şıkları katılımcılara seçilmesi için verilmiştir.

Bulgular

Bu makale kapsamında verileri değerlendirilen katılımcıların sosyodemografik özellikleri incelendiğinde katılımcıların 269'u erkek ve 202'si kadındır ve ortalama yaşı 40'tır. Katılımcılar çoğunlukla 2001-2500 TL arasında gelire sahiptirler ve %70'i evlidir. Son bitirilen okul arasında öncelikli olarak lise ve daha sonra ilkokul gelmektedir.

Öncelikli olarak katılımcılara Tablo 1'de verilen suç türlerinin onları ne kadar kaygılandırdığı veya endişelendirdiği soruldu. Tablo 1'de suç türlerinin ortalaması ve standart sapmaları rapor edilmiştir.

Tablo 1. Suç türlerinin Ortalama ve Standart Sapmaları

	Katılımcı Sayısı	Ortalama	Standart Sapma
Birisinin evinize hırsızlık amacı ile girmesi	466	2.07	0.63
Arabanızın çalınmasından veya zarar görmesinden	434	1.95	0.70
Banka kartlarınızın (ATM-Kredi) kopyalanmasından veya çalınmasından	455	1.90	0.72
Gasp'a uğramaktan	464	1.72	0.72
Tanımadığınızın birinin fiziksel saldırısına uğramaktan	464	1.74	0.75
Sokakta aşağılanmak- tehdit edilmek	465	1.60	0.76
Cinsel saldırıya uğramaktan veya tecavüz edilmekten	463	1.39	0.92
Evde fiziksel saldırıya uğramaktan	460	1.03	0.73
Öldürülmekten	466	1.32	0.76

Tablo 2'de yüzdelik olarak katılımcıların yanıtları gösterilmektedir ve tablodaki sayılar değerlendirme sırasında bütünsel resmi rahatça görmek için kaygılanmam ve kaygılanırım diye ikili grup olarak sınıflandırılacaktır. Tablo 2 incelendiğinde katılımcıların verilen suç türlerinin çoğundan ağırlıklı olarak kaygılandıkları görülmektedir. Katılımcıların yaklaşık olarak %90'ı evine hırsız girmesinden endişelenmektedir. Eve hırsız girmesini, %84 ile arabanın çalınması veya zarar görmesi, %79 banka kartlarının kopyalanması, %72 ile gaspa uğramak ve tanımadığı biri tarafından fiziksel saldırıya uğramak ve %64 ile sokakta

aşağılanmak-tehdit edilmek izlemektedir. Cinsel saldırıya uğramaktan katılımcıların çoğunluğu kaygılanmamaktadır. Toplumsal cinsiyet faktörünün önemi ortaya çıkmaktadır. Aşağıda toplumsal cinsiyete göre incelediğimizde erkek ve kadın katılımcıların cinsel saldırıya uğramakta ki kaygı düzeylerinde farklılıklar görülecektir. Evde fiziksel saldırıya uğramaktan ve öldürülmekten de katılımcıların yarıdan fazlası endişe duymamaktadır.

Tablo 2. Ne kadar kaygılanırsınız?

	Hiç Kaygılanmam (%)	Kaygılanmam (%)	Kaygılanırım (%)	Çok Kaygılanırım (%)
Birisinin evinize hırsızlık amacı ile girmesi	3	8	68	21
Arabanızın çalınmasından veya zarar görmesinden	6	10	68	16
Banka kartlarınızın (ATM-Kredi) kopyalanmasından veya X çalınmasından	6	15	63	16
Gaspa uğramaktan	7	21	63	9
Tanımadığınızın birinin fiziksel saldırısına uğramaktan	8	20	62	10
Sokakta aşağılanmak- tehdit edilmek	10	26	57	7
Cinsel saldırıya uğramaktan veya tecavüz edilmekten	17	41	28	14
Evde fiziksel saldırıya uğramaktan	23	54	20	3
Öldürülmekten	15	41	40	4

Tablo 3'te görüldüğü üzere bazı suçlardan benzer oranlarda kadınlar ve erkekler kaygı duymaktadırlar. Tablo 3'teki karşılaştırmanın kadın ve erkekler arasındaki istatistiksel farkları ölçen testler üzerinden değil sadece betimsel dağılım istatistikleri üzerinden yapıldığı unutulmamalıdır. Eve hırsız girmesinde, arabanın çalınması veya zarar görmesinden, banka kartlarının kopyalanmasından kadın ve erkeklerin yüksek oranlarda ve birbirine yakın düzeylerde kaygı duyduklarını söylenebilir. Bazı suçlarda ise kadın ve erkeklerin kaygılanma oranları arasında farklar vardır. Gaspa uğramaktan kadınların %82'si kaygılandığını belirtirken erkeklerin %63'ü kaygılandığını ifade etmiştir. Tanımadığı bir kişinin fiziksel saldırısına uğrama yüzdeliklerinde de benzer bir farklılık tespit edilmiştir. Diğer suç türlerinde ise farklı bir örüntü görülmektedir. Kadın katılımcıların %71'i sokakta aşağılanmaktan-tehdit edilmekten, %69'u cinsel saldırıya uğramaktan veya tecavüz edilmekten ve %53'ü ise öldürülmekten kaygılanmaktadır. Tam tersine erkek katılımcılar ise bu suç türlerinden yüksek oranlarda kaygılanmamaktadırlar. Erkek katılımcıların %79'u cinsel saldırıdan kaygılanmamaktadırlar. Cinsel saldırıların ve tecavüzün ağırlıklı olarak erkekten kadına yönelik bir eylem olduğu düşünüldüğünde bu suçun erkekleri kaygılandırmaması doğal olduğu düşünülebilir. Erkek katılımcıların %63'ü öldürülmekten de kaygı duymamaktadır. Diğer suç türleri ile karşılaştırıldığında evde fiziksel saldırıya uğramaktan hem kadın hem de erkek katılımcıların yüksek oranlarda kaygılanmadıkları görülmektedir.

Tablo 3. Toplumsal cinsiyete göre suç korkusu

	Erkek		Kadın	
	Kaygılanmam %	Kaygılanırım %	Kaygılanmam %	Kaygılanırım %
Birisinin evinize hırsızlık amacı ile girmesi	15	85	5	95
Arabanızın çalınmasından veya zarar görmesinden	19	81	10	90
Banka kartlarınızın (ATM-Kredi) kopyalanmasından veya çalınmasından	23	77	16	84
Gaspa uğramaktan	37	63	18	82
Tanımadığınızın birinin fiziksel saldırısına uğramaktan	34	66	20	80
Sokakta aşağılanmak- tehdit edilmek	42	58	29	71
Cinsel saldırıya uğramaktan veya tecavüz edilmekten	79	21	31	69
Evde fiziksel saldırıya uğramaktan	85	15	66	34
Öldürülmekten	63	37	47	53

Suç korkusu kavramını ölçmek için oluşturulan bu maddelerin kavramı ölçüp ölçmediğini anlamak için kavramın gizli yapısını (latent structure) keşfetmek için faktör analizi yapılması gerekmektedir. Bu maddelerin hepsi veya bir kaçı suç korkusu kavramını ölçebileceği gibi bu maddeler kendi içinde kavramın alt boyutlarına da ayrışabilirler. Faktör analizi yol gösterici olacaktır. Örneklem büyüklüğü 1000 ve daha fazla olduğunda faktör analizi en iyi sonucu vermektedir. Fakat örneklem büyüklüğünün 400 olduğu durumlarda ön çalışma yapmak için yeterlidir. Bu araştırma kapsamında veri toplama işlemi devam etmekte olduğu ve veri toplama işlemi bittiğinde burada yapılacak olan faktör analizinin sonuçlarının değişeceği akılda tutularak, bu makale kapsamında 471 kişinin veri kullanılarak suç korkusu kavra-

mının gizli yapısı hakkında fikir vermesi için faktör analizi gerçekleştirilecektir. Faktör analizinde öncelikli olarak bu 9 madde arasındaki Pearson korelasyon kat sayıları incelenmiş ve çoklu korelasyon (multicollinearity) için determinant istatistiği kontrol edilmiştir. Çoklu korelasyonun olmadığı görülmüştür. Daha sonra KMO (0.877) ve Bartlett (1976.264, df 36, sig, 0.000) testlerinde alınan değerlere bakılmıştır. Faktör analizinde Maximumum Likehood analizi ile Promax rotasyonu kullanılmıştır. Sonuçlar Özdeğeri (Eigenvalue) 1'den yüksek olan 2 faktör olduğunu göstermiştir. Screet Plotta iki faktör olduğunu desteklemiştir. Goodness of fit testi (169.283 df, 19; sig. 000) ve Residual değerleri de faktör analizi yapılabileceğini göstermiştir.

Tablo 4. Faktör Değerleri

	Birinci faktör	**İkinci faktör**
Birisinin evinize hırsızlık amacı ile girmesinden		.847
Arabanızın çalınmasından veya zarar görmesinden		.843
Banka kartlarınızın (ATM-Kredi) kopyalanmasından veya çalınmasından		.441
Gaspa uğramaktan	.767	
Tanımadığınızın birinin fiziksel saldırısına uğramaktan	.818	
Sokakta aşağılanmak- tehdit edilmek	.868	
Cinsel saldırıya uğramaktan veya tecavüz edilmekten	.665	
Evde fiziksel saldırıya uğramaktan	.605	
Öldürülmekten	.643	

Tablo 4'te faktör değerleri verilmektedir. Suç korkusu kavramının alt boyutları burada görülmektedir. Birinci faktörü oluşturan maddeler daha çok şahsa yönelik suçları işaret etmektedir.

İkinci faktörde yer alan suç türleri incelendiğinde mala yönelik suçların olduğu görülmektedir. Faktör analizinin sonuçları bu alt boyutları dikkate alarak mala yönelik ve şahsa yönelik suçlarla ilgili korkuyu incelemek için yeni değişkenler oluşturmamız için fırsat vermektedir. Buradan yola çıkarak "birisinin evinize hırsızlık amacı ile girmesi," arabanızın çalınmasından veya zarar görmesi" ve "banka kartlarınızın kopyalanması veya çalınması" maddelerini içeren mala yönelik suçlarla ilgili korku endeksinin Alpha güvenirlilik katsayısı 0.79'dir. Benzer şekilde geri kalan 6 madde ile şahşa yönelik suçlarla ilgili korku endeksinin Alpha güvenirlilik katsayısı 0.87'dir. Buradaki faktör analizinin bir örnek oluşturması için gerçekleştirildiği ve veri toplama işlemi hâla devam ettiği için bu sonuçların geçici olacağını tekrar burada hatırlatmakta faydalı olacağını düşünüyorum.

Suç korkusunu ölçmenin diğer bir yolu olan senaryolarla ilgili betimsel istatistikler de Tablo 5'te gösterilmektedir.

Tablo 5. Suç Senaryolarının Ortalama ve Standart Sapmaları

	Katılımcı Sayısı	Ortalama	Standart Sapma
Kapı zili	462	2.38	1.06
Araba	461	1.67	0.84
Dışarıda eğlence	461	1.51	0.79
Hırsızlık	460	1.39	0.78

Tablo 6'da katılımcıların senaryolara vermiş oldukları yanıtlar rapor edilmektedir. Katılımcılar ağırlıklı olarak gece yarısı kapı zili çaldığında, gece arabaların etrafında dolaşan adamlar gördüğünde, gece sokakta takılan gençlerin sözlerine maruz kaldıklarında ve gece

yarısı evlerinin kapısının zorlandığını duyduklarında kaygılanmaktadırlar. Çok kaygılanırım ve biraz kaygılanırım kategorilerini bir arada değerlendirdiğimizde, katılımcıların nerede ise %90'ı araba, dışarıda eğlence ve hırsızlık senaryolarında kaygılandıklarını belirtmişlerdir. Tablo 2'de yer alan suç türlerini de hatırlayacak olursak, birçok suç türü katılımcıların nerede ise %80'ini kaygılandırmaktadır. Bu iki ölçüm tekniğine verilen yanıtlar arasında benzerlik olduğu söylenebilir.

Tablo 6. Suç Senaryoları

	Çok kaygılanırım %	Biraz Kaygılanırım %	Bilmiyorum %	Kaygılanmam %	Hiç Kaygılanmam %
Kapı zili	18	50	10	20	2
Araba	50	39	6	4.3	0.7
Dışarıda eğlence	63	28	4	5	
Hırsızlık	74	19	2	5	

Bireysel suç korkusunun yanı sıra kişiler yakınları olan diğer bireylerin başına geleceklerden endişe duyabilirler. Araştırmalar bireysel suç korkusunun ağırlıklı olarak nasıl ölçüleceğine odaklanmış fakat alturistik suç korkusu ise birçok büyük veri tabanlarında ve çalışmalarda pekte dikkate alınmamıştır. Aile ve akrabalık ilişkilerinin kuvvetli olduğu ve grubun bireyin yaşamında önemini koruduğu bir toplumsal ilişkiler ağında bireylerin yakınları için kaygılanma olasılıkları kuvvetlidir. Bundan dolayı bu araştırma kapsamında betimsel düzeyde olmakla birlikte ülkemizde yapılan çalışmalar kapsamında ilk kez alturistik

suç korkusunu ölçmeye çalıştık. Katılımcılara verilen suçların en fazla başına gelmesinden kaygılanacağız iki kişiyi belirtiniz dediğimiz için Tablo 7'deki sayıların toplam katılımcı sayısından daha fazla olduğunu belirtmekte fayda vardır. Katılımcıların öncelikli olarak verilen suçların çocuklarının başına gelmesinden endişelendikleri anlaşılmaktadır. Hemen hemen her bir suç türünde öncelik çocuklara verilmiştir. İkinci sırayı eşler almaktadır. Katılımcılar arasında evli ve çocuklu olanların sayısının yüksek olması çekirdek aile içindeki kişilere öncelik verilmesine yol açmıştır. Fakat çocuk ve eşlere göre daha düşük olmakla beraber katılımcılar ebeveynlerinin ve kardeşlerinin birbirine yakın oranlarda başlarına bu suçların gelmesinden kaygılanmaktadırlar. Katılımcıların bazıları ise bu konuyu pek düşünmediklerini ifade ederek bilmiyorum seçeneğini işaretlemişlerdir.

Tablo 7. Alturistik Suç Korkusu

	Çocuklarımın	Eşimin	Ebeveynlerimin	Kardeşlerimin	Bilmiyor
Gaspa uğramasından	306	239	144	105	16
Tanımadığınızın birinin fiziksel saldırısına uğramasından	309	234	126	105	23
Sokakta aşağılanması- tehdit edilmesinden	311	228	129	104	29
Cinsel saldırıya uğramasından veya tecavüz edilmesinden	304	226	113	117	36
Evde fiziksel saldırıya uğramasından	265	197	104	101	59
Öldürülmesinden	293	230	124	94	50

Tartışma

Batı ülkelerinde suç korkusu ile ilgili çalışmaların kullandığı veri tabanları incelendiğinde aslında çalışmaların British Crime Survey gibi büyük birkaç veri tabanından beslendiği görülecektir. Çalışmalar sayesinde bu veri tabanlarındaki ölçümler geliştirildiği gibi farklı çalışmaların sonuçlarının karşılaştırılmasına da olanak tanımaktadır. Ülkemizde bahsedildiği üzere TÜİK'in Yaşam Memnuniyet çalışması çok kısıtlı bir ölçüm fırsatı vermektedir. Diğer çalışmalar da ise araştırmacıların kendi bireysel çabaları ile toplanan veriler söz konusu olduğu ve ölçüm yöntemleri birbirinden farklılaştığı için sonuçları karşılaştırmakta pek mümkün olmamaktadır.

Aslında karşılaştırma yapamama problemi ülkemiz kapsamında suç korkusu çalışmalarından daha çok genel olarak suçla ilgili yapılan çalışmalarla ilişkilidir. Sosyolojinin diğer alanlarına göre daha az gelişmiş olan suç sosyolojisi alanındaki nicel çalışmalardaki temel problemlerden birisi, yöntem kısmında kavramların işevuruk (operasyonel) tanımlarının nasıl yapıldığı ve hangi ölçüm tekniklerinin kullanıldığının ayrıntılı olarak açıklanmamış olmasıdır. Örneğin, ekonomik eşitsizlik ve şiddet suçlarını incelediğini düşündüğümüz bir çalışmada şiddet suçlarının içeriğini hangi tür suçların oluşturduğu, faktör analizi yapıp yapmadığı, güvenilirlik testinin sonuçları v.b. ögelere ayrıntılı olarak yer verilmemektedir. Fakat kavramların işevuruk tanımlarının nasıl yapılarak ölçüldüğü suç sosyolojisi çalışmalarında 1940'lı yıllardan itibaren tartışılmaktadır. Sutherland'ın (1947) Ayırıcı Birleşimler Teorisinde (Differential Association Theory) yer alan suçla ilgili tanımların içeriğinin, Shaw ve McKay'nın (1969) Sosyal Düzensizlik Teorisindeki (Social Disorganizastion Theory) sosyal düzensizlik kavramının veya Hirschi'nin (1969) Sosyal Bağ Teorisinde (Social Bond Theory) yer alan diğerlerine olan bağlılık kavramının içeriğinin nasıl ölçüleceği sadece bu tür tartışmalara birkaç örnektir. İkinci olarak suç sosyolojisi literatürü incelendiğinde ağırlıklı olarak nicel çalışmaların ve ileri istatistiki tekniklerin kullanıldığı görülecektir. Hatta Journal of Quantitative Criminoloji (Nicel Kriminoloji Dergisi) adlı dergide başka alanlarda geliştirilen ileri istatistiklerin suçun ölçülmesi ve ilişkili faktörlerin incelenmesinde nasıl kullanılacağı uygulamalı olarak göste-

rilmektedir. Böyle olunca kavramların nasıl ölçüldüğü çok önemli hâle gelmektedir.

Devam bir projenin verilerinin bu bölüm kapsamında kullanılmasının temel nedenlerinden birisi ülkemizde bu konuların tartışılmasına katkı sağlamaya çalışmaktadır. Bundan dolayı bu bölümde sadece suç korkusunun üç farklı şekilde nasıl ölçüleceği betimsel olarak gösterildikten sonra bir ölçüm düzeyinde faktör analizi genel hatları ile gerçekleştirilmiştir. Ölçüm konusunu tartışmaya açmanın diğer ülkelerde yapılan araştırmalardan yola çıkarak geliştirdiğiniz ölçümlerin ülkemiz için güvenirlilik ve geçerliliğini sürekli test etme fırsatını vereceğini düşünüyorum. Bu sayede yeni ülkemize özgü ölçümlerin geliştirilmesi mümkün olacaktır.

Kaynakça

Adams, Richard E. & Serpe, Richard T. (2000). Social Integration, Fear of Crime and Life Statisfaction. *Sociological Perspective*, 43: 605-629.

Bilen, Ömer, Aşkın, Öyküm Esra, Büyüklü, Ali Hakan, Ökten, Ayşenur & Gür, Mehmet. (2013). How the Fear of Crime Spatially Differs among the Districts of Istanbul? *E-Journal of New World Sciences Academy (NWSA-Social Sciences)* http://dergipark.ulakbim.gov.tr/nwsasocial/ article/view/5000061891/5000058337

Brunton-Smith, Ian. (2011). Untangling the Relationship between Fear of Crime and Perceptions of Disorder. *British Journal of Criminology*, 51: 885-899.

Brunton-Smith, Ian, Jackson, Jonathan & Sutherland, Alex. (2014). Bridging Structure and Perception: On the Neighbourhood Ecology of Beliefs and Worries about Violent Crime. *British Journal of Criminology*, 54: 503-526.

Chadee, Derek & Ditton, Jason. (2003). Are Older People most Afraid of Crime? *British Journal of Criminology*, 43: 417-433.

Cops, Diederik & Pleysier, Stefaan. (2011). 'Doing Gender' in the Fear of Crime: The Impact of Gender Identity on Reported Levels of Fear of Crime in Adolescents and Young Adults. *British Journal of Criminology*, 51: 58-74.

Ditton, Jason, Chadee, Derek, Farrall, Stephen, Gilchrist, Elizabeth & Bannister, Jon. (2004). From Imitation to Intimidation: A Note on the Curious and Changing Relationship between the Media, Crime and Fear of Crime. *British Journal of Criminology*, 44: 595-610.

Erdönmez, Erhan. (2009). *The Effect of Media on Citizens' Fear of Crime in Turkey*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. University of North Texas.

European Commission. Eurobarometer Survey. http://ec.europa.eu/ public_opinion/cf/index_en.cfm

Ferro, Kenneth F. (1995). *Fear of Crime: Interpreting Victimization Risk.* Albany: State University of New York Press.

Ferro, Kenneth F. & LaGrange, Randy. (1987). The Measurement of Fear of Crime. *Sociological Inquiry*, 57: 70-101.

Farrall, Stephen, Bannister, Jon, Ditton, Jason & Gilshrist, Elizabeth. (2000). Social Psychology and the Fear of Crime. *British Journal of Criminology*, 40: 399-413.

Farrall, Stephen, Jackson, Jonathan & Gray, Emily. (2006). Everyday Emotions and the Fear of Crime: Preliminary Findings from Experience and Expression. *Experience and Expression in the Fear of Crime,* Working Paper No. 1. http://www.esrc.ac.uk/my-esrc/grants/RES-000-23-1108/outputs/Read/59523e01-f521-4552-8b0c-c7d61cc91ab8 (Erişim tarihi 10 Şubat 2014)

Goodey, Jo. (1997). Masculinities, Fear of Crime and Fearlessness. *British Journal of Criminology*, 37: 401-418.

Gray, Emily, Jackson, Jonathan & Farrall, Stephen. (2008). Reassessing the Fear of Crime. *European Journal of Criminology*, 5: 363-380.

Gray, Emily, Jackson, Jonathan & Farrall, Stephen. (2011). Feelings and Functons in the Fear of Crime. *British Journal of Criminology*, 51: 75-94.

Hirschi, Travis. (1969). *Causes of Delinquency.* Berkeley: University of California Press.

Home Office, UK. *Britisih Crime Survey* https://www.gov.uk/ government/statistics/british-crime-survey-methodology (2012 yılından itibaren araştırma Crime Survey for England and Wales adını almıştır.

http://www.crimesurvey.co.uk/about-this-research.html)

Jackson, Jonathan & Stafford, Mai. (2009). Publich Health and Fear of Crime: A Prospective Cohort Stuyd. *British Journal of Criminology*, 49: 832-847.

Jackson, Jonathan & Gray, Emily. (2010). Functional Fear and Public Insecurities about Crime. *British Journal of Criminology*, 50: 1-22

Karakuş, Önder, McGarrell, Edmund F. & Başıbüyük, Oğuzhan. (2010). Fear f Crime among Citizens of Turkey. *Journal of Criminal Justice*, 38:174-184.

Karakuş, Önder. (2013). Suç Korkusunun Sosyolojik Belirleyenleri: Sosyal Sermaye mi? Sosyal Kontrol mü? *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Haziran 14(1): 1-19.

Kul, Mehmet. (2013). *Suçtan Daha Büyük Suç Korkusu: İstanbul'da Bir Alan Araştırması.* İstanbul: Yeniyüzyıl Yayınları.

Moore, Simon & Shepherd, Jonathan. (2007). The Elements and Prevalence of Fear. *British Journal of Criminology,* 47:154-162.

The National Opion Research Center (NORC) General Social Survey . University of Chicoga, USA. http://www3.norc.org/GSS+Website/Browse+GSS+Variables/Subject+Index/

Shaw, Clifford R. & McKay, Henry D. (1969). *Juvenile Delinquency and Urban Area.* Revised edition. Chicago: University of Chicago Press.

Sutherland, Edwin H. (1947). *Criminology.* (4th. ed) Philadephia: Lippincott.

TÜİK, *Yaşam Memnuniyet Araştırması* http://tuikapp.tuik.gov.tr/ yasamapp/yasam.zul

Tseloni, Adnromachi & Zarafonitou, Christina. (2008). Fear of Crime and Victimization. A Multivariate Multilevel Analysis of Competing Measurements. *European Journal of Criminology,* 5: 387-409.

Uludağ, Şener. (2010). Vatandaşların Suç Korkusu (Güvenlik Endişesi) Seviyesine Etki Eden Faktörler ve Alınabilecek Önlemler: Malatya Örneği. *Polis Bilimleri Dergisi,* 12(1): 1-28.

United Nation Interreginal Crime and Justice Research Institute (UNICRI) *International Crime Victims Survey (ICVS)* http://www.unicri.it/services/library_documentation/publications/icvs/data/

Warr, Mark & Ellison, Christopher G. (2000). Rethinking Social Reactions to Crime: Personal and Altrustic Fear in Family Household. *American Journal of Sociology,* 106 (3): 551-578.

Warr, Mark & Stafford, Mark. (1983). Fear of Victimization: A Look at the Proximate Causes. *Social Forces,* 61: 1003-43.

EK

Aşağıdaki durumlardan biri olduğunda kendilerini nasıl hissedecekleri sorulmuştur.

Kapı zili: *Evde yalnız olduğunuz bir gece yarısı kapının zili çalar fakat siz kimseyi beklememektesiniz.*

Araba: *Bir gece herhangi bir nedenden dolayı dışarıya çıktığınızda caddede park etmiş arabaların etrafında dolaşan iki adam gördünüz. Sizin onlara baktığınızı gördüklerinde, size doğru yürümeye başladılar.*

Dışarıda eğlenmek: *Arkadaşlarınızla eğlenmek için daha önce gitmediğiniz bir yerdeki eğlence mekânına davet edildiniz. Akşamın erken saatlerinde otobüse bindiniz fakat gideceğiniz mekâna otobüsten indikten sonra 10 dakika yürümeniz gerekiyor. Bir anda yolu kaybettiniz ve yanlış bir sokağa girdiniz. Geri dönmeye çalışırken, sokakta öylece takılan gençlerin size duymak istemeyeceğiniz sözler söylediklerini duydunuz.*

Hırsızlık: *Gece yarısı uykunuzdan dışarıdan gelen tıkırtılarla uyandınız. Gelen sesleri dikkatlice dinlediğinizde evinizin kapısının zorlandığını anladınız.*

SULTANBEYLİ'DE ÇOCUKLARIN BAKIŞ AÇISIYLA SUÇ OLGUSU*

*Narin Bağdatlı Vural***

Giriş

İstanbul'un Sultanbeyli ilçesinde yaşayan 15-18 yaş grubu çocukların, suçluluk üzerine algılarını; suç teşkil edebilecek davranışlara yönelik bilgilerini, akranlarının suça sürüklenmelerine etki eden faktörler hakkındaki görüşlerini, suç teşkil edecek davranışların önlenmesi ve değiştirilmesi konusundaki önerilerini, bu yönde ilgi ve ihtiyaçlarının tespitini ve çocuk bakış açısıyla çocuk suçluluğunu anlamayı amaçladığımız bu çalışma da ekolojik sistem yaklaşımından hareketle Ekim 2014'de odak grup ve derinlemesine görüşmeye dayalı nitel araştırma gerçekleştirilmiştir.

1992 yılında ilçe olan Sultanbeyli, İstanbul'un Anadolu yakasında yer almaktadır. Sosyal bilimcilerin ilgisini öncelikle yoğun göç ve gecekondulaşma olgularıyla çekmiştir. Bu konuda yapılan en önemli çalışma ise Oğuz Işık ve Melih Pınarcıoğlu'nun Sultanbeyli'de *Nöbetleşe Yoksulluk* başlığıyla yaptıkları alan araştırmasıdır. 1998'de Sultanbey-

---

* Bu çalışma 14-17 Kasım 2014 tarihinde yapılan VI. Uluslararası Risk Altında Korunması Gereken Çocuklar Sempozyumu'nda tam metin bildiri olarak sunulmuştur.

** Maltepe Üniversitesi, Sosyal Hizmet Bölümü

li'deki konut ve iş gücü piyasasını araştırarak burada yaşayan kentli yoksul kesimin homojen bir grup olmadığını; kökenlerinin çok farklılaştığını, aralarında eşitsiz güç ilişkileri olduğunu; kendi içinde ayrışma potansiyeli taşıdığını; özellikle ilk göç eden kesimin daha sonra göç edenler üzerinden zenginleştiğini ve yoksulluğun bu yolla nöbet değiştirdiğini ileri süren Işık ve Pınarcıoğlu'nun bu durumu tanımlamak için ortaya koydukları "nöbetleşe yoksulluk" kavramı sosyal bilimlere önemli bir katkıdır (Işık ve Pınarcıoğlu, 2013: 40). Işık ve Pınarcıoğlu yaptıkları araştırma verilerine göre Sultanbeyli'nin göç ve gecekondulaşmayla kente eklemlenme sürecini üç ayrı dönemselleştirme ile açıklarlar: 1978'den önce gelip Sultanbeyli'nin kuruluşunda önemli rol oynayanlar; 1990'lara gelindiğinde bu yörenin önemli rant kaynağına sahip olan kesimdir. 1983-1988 yıllarında İstanbul'un içindeki yer değiştirmeyle birlikte Sultanbeyli temel dokusunu oluşturan görüntüsüne sahip olmaya başlamıştır. İstanbul'a daha önce gelip kent kültürünü deneyimlemiş, ancak tam anlamıyla tutunamamış kesimlerin konut ihtiyacına cevap vermesiyle İstanbul'un içinden göç edenlerin mekânı hâline gelmiştir. 1990'ların ortasından itibaren daha önce kent kültürünü deneyimlememiş olan Güneydoğu'dan göç edenler, Sultanbeyli'ye yerleşmiştir (s. 296). Işık ve Pınarcıoğlu "nöbetleşe yoksulluk" olarak adlandırdıkları döngüsel sürecin Sultanbeyli'de işlediğini göstermektedir. Sultanbeyli kent kültürüne konut ihtiyacını karşılayarak eklemlenmenin mekânıdır. Hemen hepsi ev sahibi olan ya da yerleşmeyip arsa işgal eden ilk göç dalgasıyla gelenler, daha sonraki göç dönemlerinde önemli avantajlar sağlamışlardır. İstanbul'un içinden konut ihtiyacını karşılamak için Sultanbeyli'ye göç eden ve ekonomik durumunu zaman içinde düzelten kesim ise nüfusun büyük çoğunluğunu oluşturmaktadır. 1990'lardaki üçüncü göç dalgasıyla Güneydoğu'dan göç edenlerle birlikte Sultanbeyli'de ev sahiplerinin oranı giderek düşmeye başlamış; ev sahipleri ve kiracılar arasındaki refah farklılıkları da belirginleşmiştir (s. 296-300).

Işık ve Pınarcıoğlu'nun yaklaşık 15 yıl önce yaptıkları araştırma ile ortaya koydukları üzere burada yaşayan yoksul kesim, İstanbul'un merkezinde yaşayan yoksul gruplardan farklı özelliklere sahip "varoş yoksulları" olarak tanımlanmaktadır. Araştırmacılar, Sultanbeyli'deki yoksulların kent içindeki çaresiz ve umutsuz yoksullara göre daha

dinamik olduklarını, tutunabilmek için her türlü sıkıntıya katlanabildiklerini, yasal ve formel olmayan çizgide kolaylıkla gezinebildiklerini ileri sürmektedirler (s. 39). Ancak günümüzde küreselleşmenin ve buna bağlı uygulanan neo-liberal politikaların sonucu olarak yoksulluk, tüm dünyada olduğu gibi Sultanbeyli'de de devreden, nöbet bırakan bir olgu olmaktan çıkmaya başlamıştır. Şenses'in de belirttiği gibi neo-liberal politikaların hayatın her alanına nüfus etmesiyle birlikte küreselleşme birçok insan için bilgiye, iletişim olanaklarına ve teknolojilere erişimi kolaylaştırarak katkı sunuyor olsa da bu olanaklardan büyük kitleler daha az yararlanmakta, açlık, yetersiz beslenme, barınma, işsizlik, düşük ücretle çalışmaya mecbur bırakılma, iş güvencesinin olmayışı, yetersiz sağlık, ulaşım, eğitim ve sosyal hizmet sunumu belirmiş ve gelir dağılımı arasındaki uçurum giderek artmıştır (Şenses, 2013: 321). Yoksulluk, "küreselleşmenin öteki yüzü" (Şenses, 2013); "karanlık yüzü" (Şenkal, 2011: 136) olarak tanımlanmaya başlanmıştır. 2000'li yıllardan sonra yoksulluk koşullarının dinamikleri, enformel dayanışma ağlarının zayıflamasıyla değişmiştir. Tüm ülkede olduğu gibi Sultanbeyli'de de yoksulluk daha görünür hâldedir. Toplumda işleyen her türlü dayanışma ağından dışlanan sınıfsal konumlarında herhangi bir değişikliğin artık mümkün olmadığı sosyal dışlanma ile karşı karşıya kalan yeni kent yoksulları mevcuttur (Işık ve Pınarcıoğlu 2008: 1368). Günümüz küreselleşme koşulları altında İstanbul'un Sultanbeyli ilçesinde "nöbetleşe yoksulluk" yerini "göreli yoksulluğa" bırakmıştır. "Maddi kaynakların, toplumda adet hâline gelmiş veya en azından özendirilen ve onaylanan normal etkinliklere katılımın ve konfora ve yaşam koşullarına sahip olmanın olanaksız veya son derece kısıtlı hâle gelecek kadar yetersiz kalması" olarak tanımlanan göreli yoksulluğun (Oyen'den akt. Şenses, 2013: 91) Sultanbeyli'de hâkim olduğu söylenebilir. Buralda yaşayan nüfusun çoğunluğunun maddi kaynaklara, eğitim, sağlık, ulaşım ve sosyal hizmetlere erişiminin zor, sosyal, sportif ve entelektüel faaliyetlere katılma oranının düşük; konforlu barınma olanaklarından yoksun olduğu gözlemlenmektedir.

Suç olarak kabul edilen davranışlar toplumsal çevre içinde sosyalleşme süreçlerinde öğrenilmektedir. Yoksulluk, savaş, işsizlik, siyasi mültecilik vb. nedenlerle yaşanan göçün yarattığı çevreye uyum sorunları; eğitim, sağlık, konut, iş olanaklarından yoksunluk; aile içinde ya-

şanan şiddet, ailenin demografik özellikleri, ailenin eğitim durumu, ailenin disiplin ve ceza anlayışı, ailede çocuğa atfedilen "ekonomik değer", ebeveyn yokluğu veya ilgisizliği, çocuğun ihmal ve istismarı, çocuğun aile veya arkadaş çevresinde rol model aldığı suç işlemiş kişilerin varlığı; eğitim sürecinde yaşanan sorunlar, çocuğun boş zamanı değerlendirme tarzı; sosyal ve kültürel aktivitelerin azlığı, suç teşkil edecek davranışların sık gözlemlenmesinin davranışların normalize edilmesine yol açması gibi faktörler ergenlik dönemindeki çocukların suça yönelme riskini artırabilmektedir. İstanbul'un Sultanbeyli ilçesinde göreli yoksulluk koşulları içinde yetişen, psiko-sosyal gelişimi açısından ergenlik dönemindeki çocuklar suça sürüklenme riskini daha fazla taşıyan dezavantajlı bir grup olarak değerlendirilebilir.

Çiğdem Kağıtçıbaşı'nın ifade ettiği gibi sosyalleşme, hem bireysel hem de toplumsal ögelerin etkileşimi ve sosyokültürel ortamda gelişmesidir. "İnsanın doğuştan taşıdığı biyolojik potansiyelle, ekoloji ve toplumu da içine alan çevre etkenlerinin arasındaki karşılıklı ilişkiyi içermesi gerekir" (Kağıtçıbaşı, 1996: 64). Ekolojik sistem kuramına göre bireyler, sosyal ve fiziksel çevresinin tüm unsurlarıyla birlikte hareket etmekte, gelişmekte ve sosyal ve fiziksel çevredeki değişikliklere adapte olmaktadır. "Çevresi içinde insan" kavramsallaştırmasına uygun olarak ergenlik dönemindeki genç de onu sarmalayan aile, grup, kurum ve topluluk gibi mikro, mezzo ve makro sistemlerle sürekli ve karşılıklı etkileşim içindedir (Zastrow, 2013: 17, 18). Daha önce yapılan araştırma bulgularına göre çocukların ileride suça yönelme olasılığını artıran beş temel faktör vardır: Düşük gelirli ve kalabalık aileden gelme, ebeveynin çocuk yetiştirme ile ilgili sorumluluklarını yerine getirmemesi, daha önce suç geçmişi olan ebeveyne sahip olma, ortalamaya göre daha düşük zekâya sahip olma. Bu faktörlerden herhangi birinin varlığı suça yönelme riskini artırmaktadır (akt. Baykara Acar ve Gökçearslan, 2011: 52). Birincil sosyalleşmeyi sağlayan aile içinde yaşanan sorunlar çocuğun suça sürüklenmesinde risk faktörlerini yaratabilir; ancak okul, arkadaş ve diğer makro sistemlerle gencin ilişkisi ve etkileşimi de risk faktörlerini tespit etmek için göz önünde bulundurulmalıdır. Ergenlik döneminde psikososyal ve fiziksel değişimler gencin davranışlarına ve duygu durumlarına etki eder. Anna Freud, "ergenlik dönemi boyunca normal olabilme çabasının kendisinin

anormal" olduğunu vurgular (akt. Gerrig ve Zimbardo, 2013: 323). Gelişimsel özelliklerinin yanı sıra gençlerin aileleriyle ilişkileri ve etkileşimleri, akrabalarıyla ilişkileri, arkadaş ve akran ilişkileri ve etkileşimleri, okul sistemi ile ilişkileri, mahalle ve sosyal çevre ile ilişkileri, ekonomik sistemle ilişkileri, kitle iletişim araçları, dil, din, etnisite gibi kültürel sistemlerle ilişkileri ve etkileşimleri ekolojik sistem yaklaşımından hareketle ele alınabilir. Ayrıca Sultanbeyli ilçesinin ekonomik, sosyal ve kültürel yapısı ve yaşanan göreli yoksulluk burada yaşayan gençlerin suça sürüklenmesine etki edebilecek riskleri yaratmaktadır.

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Sultanbeyli'de yaşayan ve Maltepe Üniversitesi, Sokakta Yaşayan ve Çalışan Çocuklar İçin Uygulama ve Araştırma Merkezi'nin (SOYAÇ) sunduğu etkinlik atölyelerine devam eden 15-18 yaş grubu çocukların, suçluluk üzerine algılarını; suç teşkil edebilecek davranışlara yönelik bilgilerini, ilçede akranlarının suça sürüklenmelerine etki eden faktörler hakkındaki görüşlerini, suç teşkil edecek davranışların önlenmesi ve değiştirilmesi konusundaki önerilerini, bu yönde ilgi ve ihtiyaçlarının tespitini ve çocuk bakış açısıyla çocuk suçluluğunu anlamayı amaçladığımız bu çalışmada ekolojik sistem yaklaşımından hareketle odak grup ve derinlemesine görüşmeye dayalı nitel araştırma gerçekleştirilmiştir.

Çalışmanın suç teşkil edebilecek davranışlardan gençlerin korunması ve suçun önlenmesi için farkındalık yaratılması, aile, okul gibi kurumlarda risk altındaki çocukların suça yönelmesini engelleyici çalışmaların yürütülebilmesi ve sivil toplum örgütlerini, yerel yönetimleri ve bu konuyla ilgili sosyal politika sağlayan araçları harekete geçirerek çeşitli önlemlerin alınması konusunda katkısı olacağı düşünülmektedir.

Araştırmanın Yöntemi

Nitel araştırma yöntemiyle 8'i erkek, 6'sı kız olmak üzere 14 kişiyle derinlemesine görüşme yapılmıştır. Kız-erkek karışık biri, 12 diğeri 10 kişiden oluşan iki odak grup görüşmesi gerçekleştirilmiştir. Ekolojik sistem kuramından hareketle çocuğun ailesinin, arkadaş çev-

resinin, akraba çevresinin, eğitimin, yaşadığı mahallenin, medyanın suça sürüklenmesinde etkisi göz önünde bulundurulmaya ve çocukların suça yönelik bakış açıları, algıları anlaşılmaya çalışılmıştır. Görüşülen kişiler psikososyal gelişim özellikleri, sosyoekonomik durumları açısından birbirine benzerlik göstermektedir. Görüşülen çocukların hiçbiri suç teşkil edebilecek herhangi bir davranıştan ötürü ceza almamıştır.

Bulgular ve Yorumlar

Görüşülen çocukların tamamı eğitim düzeyi ilkokul mezunu olan anne ve babalarıyla birlikte yaşamaktadırlar. Evin geçimini babalar ve yetişkin ağabeyler üstlenmekte; çocuklar da çalıştıkları dönemlerde kazandıkları geliri aileleriyle paylaşmaktadır. Zaman zaman bazı çocukların anneleri de örgü örüp satarak evin geçimine katkı sunmaktadır. Apart-kondu tarzda, kömürle ısınan, tapusu olmayan evlerde kiracı ya da ev sahibi olarak ikamet etmektedirler. Çocukların çoğu İstanbul'da doğmuş olsa da aileleri çok daha önce çeşitli bölgelerden göç etmiştir. Görüşme yapılan çocukların hepsi ortaokul mezunudur. Örgün eğitime devam etmeyen çocuklar, dışarıdan lise bitirme sınavlarına girmektedir. Görüşülen çocukların bir kısmı çeşitli iş yerlerinde çırak olarak çalışmaktadır.

15-18 yaş grubundaki gençler; okuldaki akademik başarısızlıkları, devamsızlıkları ve ekonomik zorluklar nedeniyle lise eğitimlerini sürdürememişlerdir. Çalışan kız-erkek bütün çocuklar, bir zanaat öğrenecekleri ve liseyi dışardan da olsa bitirebilecekleri için aileleri tarafından desteklenmektedir. Ancak bazı aileler, evin geçimini sağlamada yaşadıkları sıkıntılar nedeniyle çocuklarından ailenin geçimine katkı sunmalarını beklemektedir. Bu, çocuğa "psikolojik değer"den çok "ekonomik değer" (Kağıtçıbaşı, 1996) atfedildiğinin bir göstergesi olarak da kabul edilebilir. Çalışan çocukların çoğu, iş yerinde çalışarak kazandıklarını aileleriyle paylaşmaktadır:

"... çalışıyor olmak iyi tabii. Ancak ailem maddi olarak onlara maaşımı vermemi bekliyor. Bana güvenip eve girdiler." (E, 17Y),

"Ben maaşımı anneme veriyorum. O bana harçlık veriyor. Evin ihtiyaçları var." (K, 16Y).

Ergenlik dönemine özgü yaşadığı sorunlar nedeniyle aileleriyle çoğu zaman çatışmaya girmektedirler. Aileler genellikle çocuklarının arkadaş çevresinden haberdar değildir. Ailelerde şiddete dayalı disiplin ve ceza anlayışı hâkimdir. Hemen hemen bütün çocuklar aileleri tarafından sözlü şiddete maruz kalmaktadır. Görüşülen çocuklardan bazıları özellikle babalarından fiziksel şiddet gördüğünü belirtmektedir. Bazı gençlerin ifadelerinden yola çıkarak toplumsal cinsiyet rolü gereği evin geçiminin erkekler tarafından yapılması gerektiği ve özellikle erkeğin çalışma hayatında yer alıp evin geçiminde sorumlu olması yönündeki bir anlayışın aileler içinde de hâkim olduğu söylenebilir.

Aileler çocuklarının eğitimden dışlanmalarını engellemek konusunda bir çaba harcamamışlardır. Okul başarısızlığı ve devamsızlık gibi nedenlerle eğitimden dışlanmaları ailelerin çocuklarına olan güvenini sarsmıştır. Örgün eğitim sürecinden dışlanıp, bir iş yerinde çalışan ve liseyi dışarıdan bitirmeye çalışan çocuklar, bu yeni süreçte aileleri tarafından desteklenmektedir. Ailelerde görülen bu davranış değişikliği, Türkiye'nin kapitalizme uzun entegrasyon sürecinde ayakta kalabilmiş zanaat ve esnaflık dallarının birer geçim kaynağı olarak yeterliliğine ve sürekliliğine olan algıyla açıklanabilir. Çocukların ifadelerinde de görülebileceği gibi aileler özellikle erkek çocuklarının iş hayatından bıkmamaları için sözlü olarak baskı uygulamaktadırlar.

"Babam ustamın sözünden çıkmamamı söylüyor, bu benim hayattaki son şansım. Bu işte tutunamazsam bir baltaya sap olamayacağım." (E, 16Y),

"İş yerimde hakkımı yeseler evdekiler destek olmaz. Beni suçlarlar." (E, 15Y).

Görüşülen çocuklar arasında babasından gördüğü fiziksel şiddet nedeniyle evi terk edip akrabalarının yanına birkaç günlüğüne sığınanlar olmuştur; ancak evini terk eden çocuklar, sokağın tehlikeleri konusunda bir farkındalık geliştirdikleri için sokakta kalmayı düşünmemiştir:

"Bir keresinde babam kemerle dövdüğü için evden kaçtım. Amcama kaçtım. Sokakta kalamazdım. Amcam onlarda kaldığımı söylemedi. Çok merak ettiler. Sonra döndüm eve, bir süre babama görünmemeye çalıştım." (E, 17Y),

"Evden kaçmayı çok düşündüğüm zamanlar oldu; ama dışarısı daha iyi değil ki. Uyuşturucu kullananı var, tecavüzcüsü var, hırsızı var. Zaten eve geri dönmek üzere kaçmayı düşündüm. Sokakta asla kalamam, herhâlde bir akrabamın yanına kaçardım. Ama onu da yapamam, evden kaçtım diye adım çıkar. Dönünce daha çok dayak yerim, hakarete uğrarım." (K, 16Y),

"Çalıştığım için evdekilerle çok yan yana olamıyorum. Zaten yorgun oluyorum; daha önceleri özellikle babamla bir türlü anlaşamazdık. Neyime kızacak ki işten geliyorum yatıp, kalkıp işe gidiyorum. Eve katkıda bulunuyorum." (E, Y18).

Odak grup görüşmelerinde gençlerin hiçbirinin yaşadığı çevreyi, mahalleyi beğenmediği ve sahiplenmediği farkedilmektedir. Sultanbeyli'yi "Şeytanbeyli" olarak adlandırmaktadırlar. "Şeytanbeyli" olarak adlandırılmalarının nedenini, yasadışı faaliyetlerin çok sık yaşanıyor olmasına, ailelerin ilgisiz ve eğitimsiz olmasına, küçük çete gruplarının mahallelerde yarattığı kavgalara, madde kullanımının yaygınlığına, her türlü uyuşturucu maddeye kolay erişilebilir olmasına ve güvenliğin yeterli olmayışına bağlamaktadırlar. Çocukların bu şekildeki ifadeleri; Loic Wacqount'un sosyal dışlanmaya maruz kalanların yaşadıkları mekânların hem aşağıdan, yani gündelik hayatın sıradan etkileşimleri içinde hem de üstten, yani medya, siyaset, bürokratik alanlar tarafında yeriliyor olmasını açıklamak için kullandığı "mekânsal sabitleşme ve yafta" kavramsallaştırmasını çağrıştırmaktadır. Wacquant'a göre sosyal dışlanmaya maruz kalanların yaşadığı mekânlar ve bölgeler hem içerdekiler hem de dışardakiler için "lanetli" topraklar olarak algılanabilir (Wacquant, 2011, s. 262). Sultanbeyli de çocuklardan öğrendiğimiz "Şeytanbeyli" adlandırmasıyla tekinsiz bir mekân olarak damgalanmaktadır.

Görüşülen çocukların çoğu özellikle arkadaş ve akraba çevresinde suç teşkil edebilecek davranışlara tanıklık etmişler; ancak herhangi bir suçtan ceza almış tanıdıklarının cezaevinden çıktıktan sonra suç işlemeye devam ettiğini belirtiyorlar. Bu durumun varlığını ailenin ilgisizliği ve çocuklarını kontrol etmemesine bağlamaktadırlar. Güvenlik sisteminin yetersizlikleri de çocuklar tarafından eleştirilmektedir:

"Her türlü maddeye kolaylıkla erişiliyor, bakkalda sarma sigara satılıyor; peynir ekmek gibi..." (E, 18Y),

"Diğer semtlerden burası farklı sosyal etkinlik ve aile birliği burada yok. Sabahtan atıyorlar çocuğu akşama kadar yok. Ne yediği içtiğiyle ne arkadaşlarının kim olduğuyla ilgilenmiyorlar. Madde bağımlılığı çok fazla, Her gün olay, her gün kavga. Çeteler sürü gibi..." (K, 17Y),

"Buralarda çok fazla suç işlendiğini duyuyorum, ama ben sokakta değilim, hep çalışıyorum, görmedim bir şey." (E, 15Y),

"Bizim komşumuzun oğlu vardı, sabah çıkar gece 2,3'de eve gelir. Neredesin, ne yedin içtin diyen yok." (K, 16Y),

"Başka yerde olmuyor böyle şeyler. Polisten kaçıyor, görüyoruz mesela saklandığı yeri, mahalledeki herkes de buna şahitlik ediyor." (E, 18Y),

"Mahallenin büyüğüyüz biz, bir şey olduğunda bize söyleyin diyorlar. Kabadayı gibi çeteler var." (E, 15Y),

"Benim arkadaşım hırsızlık yapıyor, mesela. Çocuk beş yüz, altı yüze çalışacağına bir anda cebinde üç milyar para oluyor birkaç saat içinde. Sonra diyor artık ne diye çalışayım, onun bunun azarını işiteyim." (E, 17Y).

Gençler, hırsızlık, yaralama, cinayet, gasp, uyuşturucu satma, ehliyetsiz araba kullanma gibi davranışların suç olduklarını bilseler de; özellikle uyuşturucu ve uyarıcı madde satın almanın, kullanmanın (TCK 191.madde'ye göre) suç olduğu konusunda bir farkındalık geliştirmiş değillerdir; ancak madde kullananların diğer suç teşkil edecek

davranışlara yönelik bir yatkınlıklarının olacağına dair ortak bir algı geliştirmiş durumdadırlar. Çocukların da farkında olduğu gibi Sultanbeyli'de çocukların suça sürüklenmelerine etki edecek en önemli risk, madde kullanımı ve yaratacağı bağımlılıktır:

"Kendi kendine içince niye suç olsun ki" (E, 17Y),

"Eskiden içiyordum; ama artık içmiyorum. Sultanbeyli'de tadına bakmayan yoktur, Her tarafta var, tanıdığım birçok kişi kullanıyor." (E, 18Y),

"Hap kullanan kız arkadaşım vardı. Annesine söylemiştim; doktora götürdüler." (K, 16Y),

"Amcamın oğlu da içiyor. Çevresindeki arkadaşları hep içiyor zaten." (E, 16Y),

"Merak ettim bir kez. Arkadaşım tadına bak dedi. Çevremde çok var hap, esrar içen. Kola şişesine su doldurup yakıyorlar, dumanı geliyor, kendini kaybediyorsun. Yere düşüyorsun, dik duramıyorsun Ya oturmak ya da koşmak istiyorsun ta Gölet'e kadar..." (E, 17Y),

"Arkadaşlar içince özeniyorsun, sıkıntılı dönemde özellikle. Her şey düzelecek, hayat daha güzel olacak. Hiçbir şey olmayacak diyorlar, kullanayım unuturum belki deyip içiyorsun." (E, 16Y),

"Gösteriş, özenti; bakkalda bile sarma sigara satılıyor; düşün abla yani!" (E, 15Y),

"Mahallede takılmıyorum, boş boş konuşuyorlar. Sabah çıkıp geç vakte kadar çalışıyorum zaten... Mahallede çok akrabam var; tinerci ama takılmıyorum. Onlar gibi olmak istemiyorum" (E, 15Y),

"Arkadaşlar çağırıyor, gel bu akşam diye. Bu bizim için bir eğlence oldu, sosyal aktivite yani... (gülüyor)" (E, 18Y),

"Babam çok bağırıyor, hatta dövüyor bazen. O bana bağırınca rahatlamak için içiyorum. Yoksa ben de ona vuracağım. Bu yüzden düşünmemek için, onun hakaretlerini duymamak için" (E, 18Y),

"Meraktan içiyorsun. Bakıyorsun arkadaşın içiyor, sen de bir deneyeyim, bir şey olmaz diyorsun." (E, 17Y),

"İçiyor, yanındakine bir şey yapsa etkisi geçince yaptığı hiçbir şeyi hatırlamayacak. Yapacağı iş cesaret gerektiriyorsa mesela maddeyi kullanıyor. Her şeyi yapabilir ama hiçbir şey hatırlamaz." (E, 18Y).

Gençler, kız arkadaşları arasında da madde kullanımının yaygın olduğunu; özellikle ortaokul ve liseye giden kız öğrencilerin okuldaki ilişki ağlarına dahil olarak maddeye erişmelerinin daha kolay olduğunu vurguluyorlar. Bazı erkek çocuklar, okulun kız çocuklarını olumsuz etkilediğini, onları tehlikeli ilişki ağlarına soktuğunu düşünüyor. Birkaç olumsuz örnek üzerinden yapılan bu genelleme, kadınların toplumsal cinsiyet rolü gereği evinde oturması, kamusal alandan dışlanması şeklindeki ataerkil düşünme tarzını yeniden üretmekte ve bazı genç erkekler arasında bu durum meşrulaştırılmaktadır:

"Benim ablam evde, hiçbir yere çıkmaz. Hiçbir kötü alışkanlığı yok." (E, 15Y),

"Kızlar genelde okuldaki arkadaş çevresinin etkisiyle madde kullanıyorlar. Ben mahallede görmedim; ama okula giden kızlar arasında gördüm." (E, 17Y).

Genç erkekler kavga etmek, yaralamak gibi fiziksel şiddet içeren davranışların suç olduğunun farkında olsalar bile "namus" için yapıldığında kabul edilebilir olduğu düşünmektedir:

"Ne için suç işlediğine bağlı. Şimdi benim yanımdaki bir kıza biri laf atarsa ki burada çok oluyor böyle şeyler. Adam yanında erkek varmış demiyor. İçmiş, çekmiş kafayı bakıyor, açık açık küfrediyor. O zaman o çocuğu dövebilirim, yaralayabilirim. İşte böyle ister istemez suça bulaşıyorsun." (E, 18Y),

"Biz burada kızlarla yan yana dolaşmak istemiyoruz başımız belaya girmesin diye. Amcamın kızlarıyla bile mahallede dolaşmak istemem. Laf atıyorlar, bizim yanımızda başımız belaya girecek diye onlarla dışarıya çıkmıyorum. Gidersek Maltepe'ye, Kartal'a, Pendik'e gideriz mesela." (E, 17Y).

Bazı çocuklar, suç teşkil eden davranışın yetişkinlere özgü olduğunu; suça sürüklenen çocukların cesaret göstererek yetişkin olduğunu ispatlamaya çalıştıklarını belirtmektedir. Özellikle siyasi eylemlerde bazı gençlerin örgütler tarafından yönlendirildiği düşünülmektedir. Ayrıca ilçede etkili olduğunu ileri sürdükleri mafyatik ilişkilerin gençler arasında özendirici olduğu, bazı genç gruplar tarafından bu kişilerin rol model alındığı, bu konuda yeterli güvenliğin sağlanamadığı da vurgulanmaktadır:

"Suç işlersem hapishaneye koyarlar beni, çocuğum, karım arkada kalır; onlara kim bakar." (E, 15Y),

"Gösteriş, özenti, kendini büyük adammış gibi zannediyorlar. Kabadayılara özeniyor." (K, 15Y),

"Kendini suç işleyerek ispatlamak istiyorlar, büyüdüklerini göstermek istiyorlar, dikkat çekmek istiyorlar." (K, 16Y),

"Siyasi şeylerden çok kavga çıkıyor. Para verip taş attırıyorlar, döner bıçağı veriyorlar" (K, 17Y),

"Mafya babası gibi adamlar var burada mesela, bütün esnafı haraca kesiyor. Polisi bile zorluyorlar. Buradaki gençler de bunlara özeniyor." (E, 17Y),

"Bazı çocuklar mafya babalarına özeniyor. Diyor mesela ben "Onun" tanıdığıyım, para ver diyor. Haraca kesiyor. "Onun" adını anıyor." (E, 16Y).

İnsanların neden suç işlememesi gerektiği konusunda görüşlerine başvurulan çocukların verdiği en genel ve birincil cevap ailelerinden görecekleri tepkiyle ilgilidir. Aileleri tarafından reddedilme korkusu duymakta ve ailelerinin çevreye karşı mahcup olacağını düşünmektedirler. İkinci sırada hapsedilme korkusu, üçüncü sırada ise dini açıdan günah olarak görmeleri gelmektedir. Burada öne çıkan cevap aslında gençlerin algı kategorilerini de belirlemektedir:

"Benim için en önemli şey, ailemin yaşayacağı üzüntü, onların yüzünü yere baktırmak istemem." (E, 16Y),

"Ailem çok üzülür, babam beni evlatlıktan reddeder." (E, Y15),

"En çok ailemi utandıracağım için suç işlenmekten çekinirim. Onlar çok üzülür, kahrolurlar, hapishaneye girmekten de korkarım tabii, yalnız kalmaktan, özgür değilsin..." (K, 16Y),

"En çok ailemi düşünürüm, hapishanede yaşamak da korkutucu geliyor bana, acı çekerim." (E, 15Y),

"Öncelikle ailem için suç işlemekten kaçınırım. Ama zaten suçların hepsi günah." (K, 16Y).

Suç işlemiş ve ceza almış olsalardı bundan olumsuz etkileneceklerini, dışlanacaklarını ve onların ifadesiyle "damgalanacak"larını düşünmektedirler. Bunun hayatlarının geri kalanını olumsuz etkileyeceğini, bir kere damgalanmış olurlarsa herkes tarafından hor görüleceklerini, ailelerinin onları artık istemeyeceğini, iş bulamayacaklarını, evlenemeyeceklerini ve çevrelerinden edindikleri izlenimlere dayanarak bir kere cezaevine girmiş olan kişinin daha sonra başka suçlara karışma olasılığının artabileceğini ifade etmektedirler:

"Siciline işleniyor bir kere. İş bulmak zor. İş vermiyorlar, aslında iş vermeyerek onları suça yönlendiriyorlar" (E, 18Y),

"Suç işlemiş bir kişinin iş bulması evlenmesi zor. Herkes öyle birine kötü gözle bakıyor, ailesi, akrabaları bile. İlerde yine suç işleyeceği düşünülüyor, damgalanıyor yani..." (K, 17Y) .

"Hırsızlıktan cezaevine giren bir tanıdığım vardı, girdi çıktı; ama yine hırsızlık yapıyor. Parasız, babasından istemiyor. İstese belki verecekler. Birden çok para hoşuna gidiyor. Çalışıp kazandığından daha fazla para birden cebini doldurabiliyor." (E, 16Y).

Derinlemesine görüşmelerde bazı çocuklar, suç teşkil edebilecek davranışların önlenmesi için suça eğilimli çocukların çalışma kampı gibi kamplarda çalıştırılarak rehabilite edilmelerini önermektedir. Bazı gençler, uzun saatler çalışıyor olsalar bile yorgunluktan, çalışma koşullarından, düşük ücretten şikâyet etmemekte; aksine bir işte çalışıyor

olmaya, sokakta suça sürüklenmekten kurtaran bir işlev yüklemektedir. Boş vakitlerde çocuğun çevrenin koşullarından ve çeşitli yoksunluklardan dolayı suça sürüklenebileceğini; bu koşullar altında çocuğa boş vakit bırakmayacak şekilde çalışarak hayatlarının doldurulması gerektiğini düşünülmektedir. Bir işte çalışan bazı çocuklar bu konuda kendilerini şanslı hissettiklerini belirtmektedir:

"Çalışmak iyi oluyor, ben şanslıyım bir işte çalışıyorum. Çalışarak o ortamdan kurtuluyorlar. Sabahın köründe gidip akşamın köründe geliyor. Akşama kadar iştesin. İçseler usta anlar mesela işten atar. Her şey biter. İşini kaybetmek istemiyorsa içmeyecek. Madde bağımlılığından kurtarmak için hepsini çalışma kampına koymak gerek mesela. Olmadı hastaneye tıksınlar." (E, 17Y),

"Çalışırsa düzelir" (K, 16Y),

"En önemli sosyal faaliyet burada işe gitmek, çalışmak. Sizin anladığınız gibi bir sosyal faaliyet yok yani..." (E, 17Y),

"Bol ve boş vakti varsa her türlü şeyi yapabilir. Çevresi böyle. En iyisi çalışmak" (E,15Y).

Bazı çocuklar ise boş vakitlerini değerlendirecek sportif, sanatsal etkinliklerin sunacağı katkı konusunda farkındalık geliştirmiş durumdadırlar; ancak çevrelerinde yeterli etkinliklerin olmayışından yakınmaktadırlar. Çevre koşullarından dolayı kendilerini güvende hissetmemekte; boş vakitleri değerlendirmek konusunda yönlendirici olması gerektiğini düşündükleri ailenin ilgisizliğinden, bilinçsizliğinden yakınmaktadırlar. Çevrelerinde akran, akraba ve arkadaşlarının başarılarını ise önemsemekte ve rol model almaktadırlar:

"Keşke şartlar uygun olsaydı. Boş vakitlerimi değerlendirecek hiçbir etkinlik yok burada. İnsan parka bile gitmeye çekiniyor." (K, 16Y),

"Basketbol oynamayı çok isterdim. Ailem beni gönderseydi mesela, yönlendirseydi hem boyum da böyle kısa kalmazdı. Spor yapmak disiplin sağlıyor. Spor faaliyetleri olabilirdi." (E, 17Y),

"Yeteneğimin ne olduğunu bilmiyorum ki mesela. Müziğin her türlüsünden hoşlanıyorum. Bir şey çalabilmek isterdim tabii, hani suç hakkında soruyorsunuz ya, bence böyle uğraşlar içine girseler zararlı şeylerden uzaklaştırır."(E, 16Y),

"Ben üniversiteye de gitmek isterdim. Kuzenlerim kazandı, gittiler. Ben zamanında çalışmadım, okumadım. Ama istiyorum. Kitap okumayı çok seviyorum. Boş vakitlerimde kitap okuyorum. (K, 18Y).

Odak grup görüşmesinde gençler, daha güvenlikli, yaşam standartlarının göreli olarak daha yüksek olması nedeniyle İstanbul'un merkezinde yaşama isteği duyduklarını ifade etmektedirler. İlçelerinde içinde dolanıp gezinecekleri, vitrinleri seyredecekleri, güvenli olduğunu düşündükleri alış veriş merkezi inşa edilmesini istemektedirler. Boş vakitlerinde daha uzak semtlerdeki alış-veriş merkezlerine gittiklerini, alışveriş yapamasalar da dolandıklarını, yemek yiyip çay, kahve içtiklerini söylemekte; ilçede yeniden düzenlenen mesire alanı Gölet'in ise tekinsiz olduğunu düşünmektedirler. Çeşitli mağazaların olduğu, özel güvenlik, kamera gibi sistemlerle daha korunaklı olduğu düşünülen, merkezi bir gözün nezaret ettiği bir göz piyasası olarak AVM'ler, gençler için panoptikon mekândır. Gençler açık alanı güvenliğin yeterli olmaması ve suça tanıklık etmek istemedikleri için tercih etmemekte; sadece vitrinlere değil; insanların da birbirlerine bakabildiği, onları gözetleyen bir gözaltında dolanma arzusu duymaktadırlar.

Sonuç ve Öneriler

Yoksulluk, savaş, işsizlik vb. nedenlerle yaşanan göçün yarattığı çevreye uyum sorunları; eğitim, sağlık, konut, iş olanaklarından yoksunluk; aile içinde yaşanan şiddet, ailenin demografik özellikleri, ailenin eğitim durumu, ailenin disiplin ve ceza anlayışı, ailede çocuğa atfedilen "ekonomik değer", ebeveyn yokluğu veya ilgisizliği, çocuğun ihmal ve istismarı, çocuğun aile veya arkadaş çevresinde rol model aldığı suç işlemiş kişilerin varlığı; eğitim sürecinde yaşanan sorunlar, çocuğun boş zamanı değerlendirme tarzı; sosyal ve kültürel aktivitelerin azlığı, suç

teşkil edecek davranışların sık gözlemleniyor olmasının bu tür davranışların normalize edilmesine yol açması gibi faktörler ergenlik dönemindeki çocukların suça yönelme riskini artırabilmektedir.

Bu çalışma, çocukların suça sürüklenmesi konusunda çeşitli riskleri barındıran Sultanbeyli'de gençlere ulaşabilmek, ihtiyaç ve beklentilerini vurgulamak, suça yönelik bakış açılarını ortaya koyabilmek amacıyla bütünsel bir çalışmanın başlangıç adımı olarak yürütülmüştür. Maltepe Üniversitesi Sokakta Yaşayan ve Çalışan Çocuklar İçin Uygulama ve Araştırma Merkezi'nde (SOYAÇ) risk altında bulunan gençlere yönelik olarak uygulanan "akran temelli terapötik ilişki" modeli temel alınarak gençlerin, bağlanıma dayanan ilişkiler aracılığıyla kendilerini duygusal ve sosyal olarak güvende hissettikleri bir ortamda yakın yaş grubundaki üniversiteli gençlerle birlikte atölyelerde çeşitli etkinliklere katılması ve onlarla etkileşimi; gençlerin psikososyal gelişimlerine katkı sunabilir, yalnızlık duygularını azaltabilir, toplumla bütünleşmelerine ve sürekli süpervizyon eğitimlerine katılan akranlarını olumlu rol model almalarını sağlayabilir (Bademci, Karadayı, 2013, s. 162-180).

Genç çocukların suça sürüklenmesini ve toplumdan dışlanmasını önlemek amacıyla sosyal politika alanında gerekli önlemlerin alınması elzemdir. Sultanbeyli'de yaşayan gençlerin ilçeye yönelik olumsuz algılarının ortadan kaldırılması ve koşulların düzeltilmesi için çeşitli sivil toplum örgütlerinin, yerel yönetimlerin ve güvenlik birimlerinin desteği çok önemlidir. Risk altındaki çocukların korunması için sosyal politika sağlayan araçları harekete geçirerek makro düzeyde koruyucu-önleyici politikaların yanı sıra; çocukların aileleriyle ilişkilerinin düzenlenmesini, ebeveyn becerilerinin geliştirilmesini ve ailelere riskler konusunda farkındalık kazandırılmasını amaçlayan sosyal çalışmanın yürütülmesi gerekmektedir.

Kaynakça

BADEMCİ, H.Ö. (2014) Editörler: Özgür Aktükün ve Pınar Akkuş, **Sosyal Hizmet ve Öteki**, "Sosyal Hizmet Alanında Psikolojik Yaklaşımlar: Sokak Çocukları", Bağlam Yayınları, İstanbul.

BADEMCİ, H.Ö, KARADAYI, E.F. (2013) "Working with Street Children: Importance of Creating a Socially Safe Environment through Social Partnership, and Collaboration through Peer-based Interaction", **Child Care in Practice**, DOI:http://dx.doi.org/10.1080/ 13575279.2012.759538

BAYKARA ACAR, Y., GÖKÇEARSLAN ÇİFÇİ, E. (2011), **Sosyal Dışlanma ve Aile: Sosyal Hizmet Müdahalelerinde Güçlendirme Yaklaşımı**, "Çocuk Suçluluğunda Aile ile İlgili Risk Faktörleri ve Ailenin Güçlenmesinin Önemi", ed. Yasemin Özkan, Maya Akademi, Ankara

GERRIG, R.J., ZIMBARDO,P.G., (2013), **Psikolojiye Giriş: Psikoloji ve Yaşam**, çev. G. Sart, Nobel Yayınları, Ankara.

IŞIK, O., PINARCIOĞLU, M. (2008), Not Only Helpless but also Hopeless: Changing Dynamics of urban Povewrty in Turkey,.European Planning Studies VOL. 16, No.10

IŞIK, O., PINARCIOĞLU, M. (2013), **Nöbetleşe Yoksulluk,** İletişim Yayınları, İstanbul

KAĞITÇIBAŞI, Ç. (1996), **İnsan Aile Kültür**, Remzi Kitabevi, İstanbul.

ŞENSES, F. (2013), **Küreselleşmenin Öteki Yüzü Yoksulluk**, İletişim Yayınları, İstanbul.

ŞENKAL, A. (2011), **Küreselleşme Sürecinde Sosyal Politika**, Alfa Yayıncılık, İstanbul.

WACQUANT, L. (2011) , **Kent Paryaları**, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul.

ZASTROW, C. (2013), **Sosyal Hizmete Giriş**, çev. ed. D. B. Çiftçi, Nika Yayınları, Ankara.

SUÇ, MAĞDURİYET VE GÜVENLİK ALGISI:
Eminönü Örneği

*Halil İbrahim Bahar**

Giriş

Kentler farklı yaşam kalıplarını, her türlü eşitsizlikleri, fırsatları, engelleri, suçları, mağduriyetleri ve diğer olumsuzlukları bünyelerinde barındıran kozmopolit yapılardır. Kentler bir yandan çalışmanın, başarının, refahın ve sosyal sınıf atlamanın simgesel örneklerini bünyelerinde barındırarak insanları kendisine çekmektedir. Öte yandan kentler işsizliğin, yoksulluğun, eşitsizliğin, yoksunluğun, suçların ve mağduriyetlerin mekânları olarak da karşımızda durmaktadır.

Kalabalıklaşma, altyapı eksikliği, trafik, (deprem sadece kente özgü değil, kırsalı da etkileyebilen doğal afet)ve daha farklı sorunlarla karşı karşıya olan kentlerin yaşam zorlukları giderek daha da artmaktadır. Kentlerin ürettiği sorunlar, iç ve dış göç sonrası kente tutunmaya çalışan dezavantajlılar, işsizler, kaçak işçiler, sokakta yaşayan veya çalışan çocuklar, evsizler, madde bağımlıları, organize suç örgütleri, terör örgütleri, eşitsizlik, işsizlik, yoksulluk, yoksunluk ve diğer sosyal ve ekonomik sorunlar kentlerin cazip ve ışıltılı görüntüsünü gölgelemektedir.

* Aksaray Üniversitesi, İktisadi İdari Bilimler Fakültesi

Kentlerde farklı toplumsal katmanlarda bulunan insanlar bir arada yaşar. Farklı katmanlardan insanların hem bir arada yaşadıklarını hem de farklı yerlerde yaşadıklarını iddia etmek çelişmektedir. Rekabetle işbirliğinin, uzlaşmayla çatışmanın bir arada olduğu kentler, ekonomik, sosyal ve siyasal faaliyetlerin gerçekleştirildiği ve farklı toplumsal ağların faaliyet gösterdiği yerlerdir. Bu yüzden kentlerde toplumsal değişim hızlıdır. Kentlerin yapısındaki hızlı değişim, beraberinde suç ve mağduriyete ilişkin kaygıları ve talepleri artırmaktadır.

Suç ve mağduriyet, kentlerin en önemli sorunlarından bir tanesidir. Toplumsal bir olgu olan suça işlevselci bakış, toplumun suça karşı olan ortak tepkilerinin toplumu bir araya getirdiğini, toplumsal ahlakı ve toplumsal değerleri güçlendirdiğini öne sürer (Liska ve Warner, 1991: 1442). Oysa suç, işlevselcilerin iddia ettiği her zaman sosyal dayanışmayı güçlendirmez. Suç sosyal kültürü zayıflatır; sosyal bütünleşmeyi olumsuz yönde etkiler; hatta bazı durumlarda tamamen ortadan kaldırır. Aynı zamanda sosyal etkileşimi zayıflatır ve suç mağduru olma korkusu veya sadece "suç korkusu" diyebileceğimiz başka bir sosyal sorunu oluşturur (Liska ve Warner, 1991). Suç korkusu, modern toplumların en önemli sorunları arasındadır. Suç korkusu ile yaş, cinsiyet ve yaşam kalıpları arasında bir ilişki vardır (Bahar 2006:iii). Suç korkusu en az suç kadar önemli bir sorundur (Brown ve Polk, 1996: 400). Sosyal bir sorun olan suç korkusu bireyin ve toplumun yaşam kalitesini bozar (Adams ve Serpe, 2000). Kentsel yaşamda suçlar, mağduriyetler, belirsizlikler ve güvensizlikler bireysel ve toplumsal yaşamı olumsuz yönde etkiler. Suç ve mağduriyete ilişkin gerçek ve algısal kaygılar yaşam kalitesini düşürür. Bu yüzden mağduriyet korkusunun gerçek ve algısal nedenlerinin saptanması önemlidir. Suç, mağduriyet ve suç korkusu üzerine yapılan çalışmalar farklı perspektifler ışığında konuyu ele almışlardır. Söz konusu perspektiflerin ortaya çıkmasında gerçek ile algı arasındaki farkın anlaşılması etkili olmuştur. Bu kapsamda özellikle simgesel etkileşimci yaklaşıma göre suç, suçlu ve mağduriyete ilişkin temel yaklaşımın yüklenen anlamlarla belirlendiği görülmektedir. Simgesel etkileşimcilere göre suç ve mağduriyet, bireyler, ceza adalet sistemi aktörleri, medya ve toplum tarafından kurgulanmaktadır (Becker, 1963; Pfuhl, 1986).

Suç korkusu sadece medya ve toplum tarafından kurgulanan sosyal bir sorun değildir. Toplumsal uyumun ortadan kalkması, toplumsal normların zayıflaması, suç oranlarının ve norm dışı davranışların artması da suç korkusuna neden olmaktadır. Wirth bir yaşam biçimi olarak kentlilikten söz eder (1938). Kentlerde yaşanılabilirliliğin, sosyal uyumun, bütünleşmenin ve bir arada olma duygusunun artırılması gerekir (Ceccato, 2012: 3). Suç korkusunun kontrol altına alınması gerektiği kentlerde suçun tamamen önlendiği bir çevreyi oluşturmak çok zordur. Politika belirleyiciler sadece suç oranlarının düşürülmesine odaklanmakla yetinmeyip, aynı zamanda suç korkusunun ortadan kalkması için politikalar geliştirmek zorundadırlar (Borooah ve Carcach, 1997: 635).

Bu makale suç ve mağduriyet ve suç korkusuna ilişkin temel tartışmaları ele almaktadır. Bireysel anlamda güvenliğin tehdit altında olduğunu hissetme duygusu, literatürde ve diğer alanlarda suç korkusu *(fear of crime)* veya suç mağduru olma korkusu *(fear of criminal victimization)* olarak adlandırılmaktadır. Bu çalışmada hangi terim kullanılacaktır? Suç korkusunun nedenleri nelerdir? Gerçek mağduriyet ve suç korkusu hakkında nasıl bir tablo ortaya çıkmaktadır? İnsanlar evlerinde, işyerlerinde ve dışarıda kendilerini güvende hissediyorlar mı? Suç ve mağduriyete ilişkin tutum ve düşünceler nasıl oluşmaktadır? Medyanın suçun sosyal inşasındaki rolü nedir?

Yukarıdaki sorular, TÜBİTAK tarafından desteklenen, "İstanbul'daki Kapkaç Sorununun Temel Nedenlerinin Belirlenmesi ve Kapsamlı Çözüm Önerilerinin Tespiti" (SOBAG 106K08, 2007) projesi kapsamında yapılan çalışmalarda elde edilen verilerin ışığında yanıtlanmaya çalışılmıştır.

Metodoloji

Bu makalenin verilerinin elde edildiği araştırmada kantitatif ve kalitatif yöntemler birlikte kullanılmıştır. Çalışmanın evrenini Eminönü, Beyoğlu ve Kadıköy oluşturmaktadır. Kümeleme ve rastlantısal örneklem metotların kullanıldığı yüz yüze anket çalışması 2006 yılı sonu ile 2007 yılının ilk iki ayı arasında yapıldı. Yapılan 1360 anketin

1314 tanesi geçerli kabul edilerek değerlendirilmeye alındı. Araştırmada Eminönü 898 (%68.3), Beyoğlu 65 (%4.9) ve Kadıköy ise 70 (%4.9) kişi ile temsil edilmiştir. Araştırmada 145 (%11) kişi bu üç bölgenin dışını, yani "diğer" kısmını belirlemiş, 36 (%2.7'dir) kişinin ise bölgesi saptanamamıştır. Katılımcıların 1065'i (%81) erkek, 202'si ise kadındır. 47 kişinin cinsiyeti ise işaretlenmemiştir. Katılımcıların cinsiyetler arasında orantılı bir dağılımının olmadığı görülmektedir. Kadınların az oranda temsil edilmesinin nedenleri arasında kadınların anketlere daha soğuk bakmaları da bulunmaktadır. Anketlerin bir kısmının işyerinde yapılmış olması, örneklemdeki erkek sayısının yüksek olmasına neden olmuştur.

1314 kişiden 220 kişi apartmanda, 8 kişi gecekonduda, 44 kişi pansiyon veya yurtta, 44 kişi kurum binasında (hastane, huzurevi) 50 kişi müstakil evde ve 90 kişi ise bunların dışında kalan yerlerde yaşamaktadır. 782 kişi ticari mekânı temsil etmektedir. 76 kişinin mekânı ise belirlenememiştir. Örneklemin çoğunluğunu ticari mekân sahipleri oluşturmaktadır (%58,5). Bunun nedeni ise Eminönü'nün meskûn bir yer olma özelliğinin sınırlı olmasıdır.

Anketlerde örnekleme oto hırsızlığı, otodan hırsızlık, motosiklet hırsızlığı, meskenden hırsızlık, iş yerinden hırsızlık, evden hırsızlığa teşebbüs, iş yerinden hırsızlığa teşebbüs, gasp suçu ve gasp dışında diğer hırsızlık (kapkaç vb.) suçlarından bir veya birkaçından mağduriyete uğrayıp uğramadıkları sorulmuştur.

Türk Ceza Kanunu'nda (TCK) kapkaç ayrı bir suç türü olarak tanımlanmamıştır. Ancak TCK'da kapkaç eylemi "nitelikli hırsızlık" kapsamına alınmıştır. TCK. 142(2/b) kapkaç suçunu tanımlamakta; ancak 'kapkaç' ibaresini kullanmamaktadır. Bununla birlikte projede, toplumda kapkaç olarak nitelenen eylem türleri kapkaç suçu olarak örnekleme sorulmuştur. Araştırmada suç, mağduriyet, güvenlik algısı, polisin tutumu ve sosyal ilişkilere ait veriler elde edilmiştir.

Suç, mağduriyet ve güvenliğin sağlanmasına ilişkin verilerin elde edildiği mülakatlar ise hâkimler, savcılar, polisler ve farklı rütbelerdeki polis yöneticileri, akademisyenler, sivil toplum kuruluşları temsilcileri ve yerel yönetim temsilcileriyle yapılmıştır.

Bulgular

Katılımcılara bulundukları bölgenin ne kadar güvenli, huzurlu bir yer olduğu sorulmuş, güvenliğin en düşük yerden (1), güvenliğin en yüksek olduğu yere (10) kadar değerlendirme yapmaları istenmiştir. Yaşadığı yerin güvenliği en düşük bölge olduğunu belirten örneklem sayısı 163'tür (%12). 2 puan veren örneklem sayısı 96 (%7.3); 3 puan verenlerin sayısı 184 (%14); 4 puan verenlerin sayısı ise 175'tir (%13.3). 5 güvenlik hakkında ortalama bir değeri ifade etmektedir. 5 puan verenlerin sayısı ise 300 (22.8). 6 puan verenlerin sayısı 150 (%11.4); 7 puan verenlerin sayısı 133 (10.1); 8 puan verenlerin sayısı 60 (4.6); 9 puan verenlerin sayısı 10 (%0.8), 10 puan verenlerin sayısı ise 30 (%.2.3) 5 ve daha yukarı puanlamalar, daha çok Beyoğlu ve Kadıköy bölgelerinden gelmiştir.

Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumunun (USAK) yaptığı çalışmada ise İstanbul'da en çok endişe duyulan konu sorulduğunda 5400 kişiden oluşan ve İstanbul'un genelini temsil eden katılımcıların %78'i, suç oranlarını en çok endişe ettikleri sorun olarak belirtmişlerdir. Yine aynı çalışmada suç konusunda, katılımcıların %33'ü "çok endişeli" %47'si "endişeli" olduğunu belirmiş; %10 pek endişe duymadığını, %8 ise hiç endişe duymadığını belirtmiştir (USAK, 2012: 85-87).

Görüldüğü gibi suç konusundaki endişe, yüksek bir oranı oluşturmaktadır. Çok endişeli olanlarla, endişeli olanların oranlarının toplamı ise %80'dir. Bu oran toplumun büyük bir kısmının suç mağduriyeti korkusuyla yaşadığı anlamına gelmektedir. Yine aynı araştırmada katılımcıların %65.1'i suçun İstanbul genelinde "çok ciddi bir sorun", %31.8'i ise "ciddi bir sorun" olduğunu düşünmektedir. Her iki oranı topladığımızda İstanbul'da yaşayanların %98'i suçun ciddi bir sorun olduğunu düşündüğü sonucu ortaya çıkmaktadır. Bu oranın oldukça yüksek olması, suç korkusunun ne derece yüksek olduğunu ortaya koymaktadır. Yaşadıkları mahalle düzeyinde suçun "çok ciddi bir sorun" olduğunu düşünenlerin oranı %49.6 iken, "ciddi bir sorun" olduğunu düşünenlerin oranı ise %6.7'dir (USAK, 2012: 89). Görüldüğü gibi katılımcıların "suç korkusu"

oranında İstanbul geneli ile yaşadıkları mahalle düzeyi arasında büyük bir fark vardır.

İstanbul'da işlenen suç sayısı genel olarak Avrupa kentlerinden düşüktür. Bununla birlikte İstanbul'daki farklı kesimlerin güvenlik algısının da düşük olması, beraberinde sorgulanması gereken önemli konuları gündeme getirmektedir. İstanbul, Avrupa kentleri arasında suç korkusunun en yüksek olduğu kenttir (USAK 2012: 88). Suç oranlarının Avrupa şehirlerine göre İstanbul'da daha düşük olmasına rağmen suç korkusunun Avrupa'ya göre daha yüksek olması, suç korkusunun suç oranları ve suçtan bağımsız hareket edebilen ayrı bir problem olarak ele alınması gerektiğini de düşündürmektedir (Dolu vd., 2010: 58).

İstanbul'da mahalle güvenlik algısının oluşumunda, bireylerin yaşadıkları ya da çevrelerinde yaşanan güvenlik sorunlarına ilişkin tanıklıkları veya duyumları etkilidir. İstanbul'un geneline ait güvenlik algısının oluşunda ise medyanın belirleyici olduğu ortaya çıkmıştır. Bu da kent güvenliği algısıyla, mahalle güvenliği algısı arasında önemli bir fark ortaya çıkmıştır. Bu fark, suç korkusunun gerçek ile algı arasındaki ayrımı gözlemleyebilmek için önemli bir fırsat ortaya koymaktadır (USAK, 2012: 88). "Mahallenizde kendinizi güvende hisseder misiniz?" sorusuna katılımcıların %59.9'u "hiç güvende hissetmem" yanıtını verirken, katılımcıların %26.8'i ise "güvende hissederim" yanıtını vermişlerdir (USAK, 2012:93).

Suç korkusunun oluşumunda ve güvensizlik duygusunun yaygınlaşmasında, toplumların sosyal ve ekonomik koşulları, fiziksel çevre, yaşam kalıpları, toplumsal sınıf, yaş, cinsiyet ve günlük rutin etkinlikler etkin bir rol oynamaktadır (Borooah ve Carcach, 1997: 635-654). Buna ek olarak bireyler medyanın etkisiyle de yaşadıkları metropolü güvensiz bulmaktadırlar. Güvenlik algısının düşük olmasının yaşam kalitesine olan olumsuz etkisi, gerçek güvenliğin düşük olması kadar etkilidir (Dolu vd., 2010).

Güvenlik duygusu ile günün zaman dilimleri arasında da bir ilişki vardır. Havanın kararmasının dışarıda ve içeride duyulan güvenlik duygusuna etkisi ölçülmüş ve şu sonuçlara ulaşılmıştır:

Katılımcılardan 158 kişi (%12) "çok güvensiz", 735 (%55.9) kişi ise "güvensiz" bulmaktadır. Çok güvensiz ile güvensiz bulanların oranlarını topladığımızda, katılımcıların %68'inin, hava karardıktan sonra bölgelerini "güvensiz" veya "çok güvensiz" bulduğu ortaya çıkmaktadır. Özellikle Eminönü'nde bu oran yükselmektedir. Güvenli diyenlerin sayısı 362 (%27), çok güvenli diyenlerin sayısı ise 38 dir (%2.9). 21 kişi ise bu soruyu yanıtsız bırakmıştır.

Başka bir soruda ise hava karardıktan sonra "ev veya işyerlerinde" tek başlarına kendilerini ne kadar güvende hissettikleri sorulmuştur. Yanıtlara bakıldığında "çok güvensiz" diyenlerin sayısı 61 (%4.6), "güvensiz" diyenlerin sayısı 441 (%33.6), "güvenli" diyenlerin sayısı 697 (%53), "çok güvenli" diyenlerin sayısı ise 86 dır (%6.5). Bu soruyu 29 (%2.2) kişi ise yanıtlamamıştır.

Katılımcıların hava karardıktan sonra tek başlarına dışarıda ve evlerinde veya işyerlerinde hissettikleri güvenlik/güvensizlik algısının değiştiği gözlenmektedir. Katılımcılar dışarıyı, evlerine veya işyerlerine göre daha güvensiz bulmaktadır.

Katılımcılara son beş yılda kapkaç mağduru olup olmadığı sorulduğunda 165 kişi (%12.6) evet, 1131 (%86.1) kişi hayır, 2 kişi (%0.2) hatırlamadığını belirtmiştir. 16 (%1.2) kişi ise bu soruyu yanıtlamamıştır.

Görüldüğü gibi kapkaç mağduriyeti, sayısı son beş yılı kapsamasına rağmen oldukça düşük olarak görülmektedir.

Gelecekte Mağduriyet Algısı

Katılımcıların kendilerini ne derece güvendi hissettiklerini saptamak için önümdeki on iki ay içerisinde bu araştırmada söz edilen suçlardan birinin başlarına gelme olasılığı sorulmuştur. Bilmiyorum diyenlerin sayısı 127 (%24.9), "yüksek değil" diyenlerin sayısı 227 (17.3), "yüksek" diyenlerin sayısı 579 (44.1), "çok yüksek" diyenlerin sayısı 169 (12.9). 12 (%0.9) kişi ise yanıt vermemiştir. Örneklemin yaklaşık %57'si "yüksek veya çok yüksek" seçeneklerini işaretlemiştir. Bu da örneklemin suçtan mağdur olma endişelerinin yüksekliğini göstermektedir.

Katılımcıların son beş yıl içinde kapkaç mağduru olanların oranı %12.5 olarak belirlenmiştir. Bu oran beş yıllık bir dönemi de ele aldığı için oldukça düşüktür. Bu tür araştırmalarda genellikle son altı ayı içine alan bir zaman dilimine ilişkin mağduriyetler hakkında veriler elde edilmeye çalışılır. Bu araştırmada yaygınlık oranını yüksek tutmak için son beş yıla ait mağduriyet saptanmıştır. Katılımcıların önümüzdeki bir yıl içinde mağdur olma oranı olasılığının ise %57 olduğu ortaya çıkmıştır. Görüldüğü gibi bu araştırmada gerçek mağduriyet düşükken, mağduriyet korkusunun yüksek olduğu ortaya çıkmıştır.

Mülakatlarda ve anketlerde medyanın kapkaç hakkındaki yaptığı yayınların katılımcıları olumsuz yönde etkilediği saptanmıştır. Mülakatlarda bir katılımcı "bu köşede her gün bir kişi kapkaç uğruyor" dedi. Bugün, dün, geçen hafta veya geçen ay kapkaç oldu mu sorusuna ise hayır yanıtını vermesi medyanın suç korkusunun inşa edilmesindeki önemini ortaya koymaktadır.

Uludağ ve Dolu'nun yaptıkları araştırmada ise örneklemin yaklaşık %80'i evlerine hırsızın gireceği korkusunu taşımaktadır (Uludağ ve Dolu, 2012: 82). Mevcut araştırmanın sonuçları, daha önce gerek şahsa gerekse mala karşı bir suçun mağduru olma durumu ile hissedilen suç korkusu arasında, istatistikî olarak anlamlı bir ilişki bulunmadığını ortaya koymaktadır (Uludağ ve Dolu, 2013: 114).

Cinsiyet ile bölgesini güvenli ve huzurlu bir yer olduğunu düşünenlere ilişkin Ki-Kare testi incelendiğinde erkeklerin %19,7'si, kadınların ise %20,3'ü çok güvensiz; erkeklerin %49,9'u, kadınların ise %56,9'u güvensiz; erkeklerin %27,5'i, kadınların %18,8'nin bölgesinin güvenli; erkeklerin %3'ü, kadınların %4'ü çok güvenli olduğunu belirtmiştir. Güvenlik kaygısının kadınlarda erkeklere göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Suç korkusunun açıklanması ve teşhisinde en etkin faktörün bireyin cinsiyeti olduğu iddia edilmektedir. Erkeklerden çok daha az suç mağduru olmalarına rağmen, kadınların dikkat çekici seviyelerde yüksek suç korkusuna sahip oldukları saptanmıştır (Borooah ve Carcach 1997: 635).

Suç Korkusu

"Suç korkusu, şahsın belirli bir suça ya da suç ile ilişkilendirdiği sembollere karşı geliştirdiği duygusal korku veya endişe reaksiyonudur" (Ferraro, 1995: 23; akt. Uludağ ve Dolu, 2012: 2). Uludağ ve Dolu ise suç korkusunu "insanların kendileri veya diğer insanların herhangi bir suçun veya tehdidin mağduru olmalarından endişe duymaları ve bu konuda hissettikleri güvensizlik kaygısı" olarak tanımlamıştır.

Suç korkusu aslında suçtan korku olarak değil; suçlular tarafından mağdur edilme korkusu olarak tanımlanabilir. Dikkat edileceği üzere, sosyal dayanakları olmasına rağmen temelde birey psikolojisiyle direk ilişkilendirilmektedir. Suçun sosyal inşası kavramı sosyologlar tarafından özellikle uyuşturucu, seri cinayet, cinayet ya da diğer suç türlerinde çok yüksek oranda artış olduğu kanısının/düşüncesinin toplumda oluşturulması süreci olarak tanımlanmaktadır (Jenkins, 1994: 4).

Suçun sosyal inşası süreci iki aşamada gelişmektedir: Öncelikle bir suç unsuru, türü ya da olayı belirlenir ve toplumun ya da toplumdaki belli bir grubun algılayacağı ve rahatlıkla tanımlayacağı bir şekle sokulur (Jenkins, 1994: 5). Bu süreç, genellikle medya tarafından yerine getirilir. Medya bir eyleme isim verebilir ya da algılanma şeklini değiştirebilir. Buna göre, belli bir olaya eklenen veya yerleştirilen an-

lam şartlara ve zamana göre değişir. Suç fiili ya da suçlu davranışı belli bir çerçeveye yerleştirilir (Goffman, 1974). Başka bir strateji de ilgili sorunun, toplum tarafından önemli addedilen bir problemin küçük bir parçası olarak gösterilmesidir (Jenkins, 1994: 6). Bu durumda, küçük problemin çözümü için de büyük bir problemin çözüm yolları uygulanmak istenir.

Bir sonraki aşamada, sorunun toplumun huzur ve güvenliğini tehdit boyutu olduğundan çok daha fazla gösterilir. Sorun öyle bir seviyeye çıkarılır ki normal müdahale yöntemlerinin de yetersiz kalacağı imajı çizilir. Medyanın bu süreçteki rolü oldukça belirleyicidir. Genel olarak medya bu korkunun oluşturulması ve toplumsal olarak kabulünde, en önemli ve aktif kurumlar arasında görülmüştür. Bunda da medyanın toplumu bilinçlendirirken dramatik olayları dikkat çekici bir üslupta sunma zorunluluğu ve benzer kurumlarla rekabeti etkin unsurlardır. Maguire vd. (1997) Amerikan medyasında çıkan haberlerin %25'inin ya doğrudan ya da dolaylı olarak suç ve/veya suçlulukla ilişkilendirildiğini öne sürmektedir. Yapılan taramalarda ülkemizde bu rakamın ne kadar olduğu konusunda herhangi bir veriye rastlanmamakla birlikte, yüzdenin ABD'deki yüzdeye yakın olacağı tahmin edilmektedir. Rakamlar bu denli yüksek olunca verilen haberin kalitesini ve toplum üzerinde oluşturabileceği yan etkileri hesaplayabilmek de güçleşmektedir.

Medya, suç problemi hakkındaki yayınlarını halkın tüketimine sunar. Dolayısıyla medyanın suçlar hakkındaki yayınında, tüketicinin de tercihleri hesaba katılarak, seçilmiş olaylar işlenir. Medyanın suçları efsaneleştirmesinde sadece medyanın haber üretme kaygısından söz edemeyiz. Efsaneler, suç ve toplumsal düzen hakkında mevcut uygulamaların veya yapılması gereken değişikliklerin meşruiyet zeminini oluşturur. Suçlar, efsaneler ve siyaset arasında bir ilişki vardır. Efsaneler ile siyasal iktidar arasındaki ilişki iki farklı yönde olabilir. Birincisi, efsanelerin siyasal iktidarı desteklemesi söz konusudur. Efsaneler aracılığıyla iktidarın politika ve uygulamaları meşrulaştırılır. İkinci olarak efsaneler aracılığıyla iktidara yönelik muhalefetin yapılması söz konusudur.

Medya ve Suç Korkusunun İnşası

Medyanın toplumsal işlevleri çok boyutludur. Bunların başında da toplumun yaşadığı güvenlik sorunlarını tarafsız ve doğru bir şekilde aktararak, siyasetçileri, bürokratları ve toplumun tamamını bilgilendirmek gelmektedir. Başta aile içi şiddet, kadına yönelik şiddet, çocukların her türlü mağduriyeti ve onların suça sürüklenmesi olmak üzere diğer suç ve mağduriyetlere karşı toplumsal duyarlılığın artırılmasında medyanın önemli bir sorumluluğu vardır. Medyanın suç ve mağduriyetlerle ilgili yayınlarında, toplumsal sorumluluk ve medya etiği ilkeleri, başvurulması gereken temel referanslar olarak ortaya çıkmaktadır. Medya, ekonomik, siyasal veya diğer etkiler nedeniyle suç ve mağduriyete ilişkin yayınlarını, olması gerektiğinden daha farklı şekil ve boyutlara taşıyabilmektedir. Medyanın gerçeği ortaya koymak yerine, farklı çıkarlara göre yayın yaptığı yaygın bir durumdur.

Medyanın sahipliği ve medya siyaset ilişkisi, suç ve mağduriyete ilişkin tartışmaları olduğundan daha farklı boyutlara taşımaktadır. Suç ve mağduriyete ilişkin olayların hem haber değerinin olması, hem de siyasal ve ekonomik sonuçlar içermesi gerçeğin tahrif edilmesine neden olmaktadır. Bunun sonucu medyanın toplumsal gerçeğin inşasındaki etkin rolü, suç ve mağduriyete ilişkin "gerçek" ve "algısal" iki farklı durumu ortaya koymaktadır. Bazı insanların gerçek anlamda mağduriyet riski olmadığı hâlde, suç mağduru olma korkusuyla yaşamaları, onların hem bireysel, hem de toplumsal yaşamını olumsuz yönde etkilemektedir.

Mağduriyet korkusu içinde olanlar toplumsal etkileşim kalıplarını sınırlar. Sosyal dışlama, dışlanma, bireylere arası güvensizlik ve risk kaygısı toplumsal ilişkileri sınırlar. Toplumsal etkileşimin olmadığı yerde sağlıklı bir toplumun olması da mümkün değildir. Bu da suç ve mağduriyete ilişkin kaygıların arttığı bir kısır döngüye neden olur. Bunun sonucu kentler, işbölümünün zenginleştiği, fırsatların arttığı ve bireylerin kendilerini gerçekleştirdiği bir yer olmaktan çıkar.

Medyanın suç ve mağduriyete ilişkin olayları haberleştirme politikaları ve uygulamaları eleştirilmektedir. Güvenlikle ilgili haberlerin

ve programların yapılmasında medyanın toplumsal işlevinden uzaklaşıldığı görülmektedir. Gazeteci Umur Talu'nun belirttiği gibi:

"...Kent merkezinde yaşanan bir güvenlik sorunu ile Sultanbeyli'de yaşanan bir güvenlik sorunu medya açısından eşit öneme sahip değil. Hâlbuki kamusal sorumluluk adına yapılması gereken, bu olayların tamamının medyada yer bulmasını sağlamaya çalışmak... Bizim medya çok dar bir kesimin sorunlarını dile getirmekte. Kitle siyaseti olmadığı gibi kitle gazeteciliği de yok." (USAK, 2012: 90).

Medyadaki farklı araçların bireylerin suç korkusuna olan etkisi de farklıdır. Türkiye'de yapılan bir araştırmada ulusal televizyonlardan haberleri seyretme sıklığının suç korkusu üzerinde kayda değer bir etki yapmadığı, öte yandan gazetelerden haberleri takip etme sıklığı arttıkça, suç korkusunun da arttığı saptanmıştır (Uludağ ve Dolu, 2013: 120).

Değerlendirme ve Sonuç

Günümüzde artık güvenlik eksenli bir toplumsal yaşama geçilmiş; güvenlik duygusu, toplumsal düzene olan inancın en önemli ölçütü hâline gelmiştir (Elmas, 2013: 3). Kentsel yaşam ve toplumsal ilişkiler işlenen suçlarla birlikte, işlenmediği hâlde gerçekleşebileceği düşünülen suçların etkisiyle oluşmaktadır. Medyanın suç korkusunun oluşumunda suçun sosyal inşasında aşamasındaki rolü önemlidir. Özellikle bazı suçlarda artışın olduğu yönündeki yayınların ve haberlerin bireyler üzerinde etki oluşturduğu saptanmıştır (Dolu vd., 2010:71; Uludağ ve Dolu, 2012: 39).

Toplumda inşa edilen güvensizlik duygusu, toplumsal yapıyı olumsuz etkiler. Güvensizlik duygusu ve suçtan mağdur olma korkusu yarının ne olacağının bilinmediği belirsiz bir durum ortaya çıkarır. Zira güvenli bir çevrede yaşadığına olan inanç, bireyin toplumsal ilişkilere sağlıklı bir şekilde devam edebilmesinin en önemli ön şartı niteliğindedir (Elmas, 2013: 4). Yarın ne olacak sorusunun yanıtlanamadığı ve belirsizliğin egemen olduğu toplumların geleceği risk altındadır. Olumsuz algılarla yaratılan güvensizlik ortamı, toplumsal etkileşimi ve işbirliğini de zayıflatmaktadır.

Suçun yaygınlaşması ve medyanın suçu efsaneleştirmesi, bireylerin güven içinde olma duygusunu zedelemektedir. Suç, toplumsal dayanışmayı zayıflatmakta; bu da suç oranlarında dolaylı bir artışa neden olmaktadır. Aynı şekilde suç oranlarındaki artış da toplumsal bütünleşmeyi zayıflatan bir kısır döngü meydana getirmektedir.

Suç korkusu, toplumsal ilişkilerin yapısından kaynaklanan bir olgu olduğu gibi, aynı zamanda toplumsal ilişkileri de şekillendiren önemli bir araçtır. Suç mağdurlarının deneyimlerinin medyada farklı biçimlerde yer alması, suç korkusunu artırmaktadır. Bu da suç ve mağduriyete ilişkin sadece nesnel değil, aynı zamanda öznel deneyimleri de önemli hâle getirmektedir.

Bireylerin toplumsal güvenliğin ve sosyal katılımının sağlanmasında önemli bir yeri vardır (Bahar, 2005). Güvenliğin içselleştirilmesinde ve suç korkusunun oluşumunda yaşanan yerin mekânsal özelliklerinin de etkisi olduğu bilinmektedir. Kentler bünyelerinde barındırdıkları riskleriyle meskûnlarının güvenliklerinin sağlanmasında yetersizdirler. Suç, mağduriyet ve suç korkusu sadece polisiye yöntemlerle önlenemez. Fiziksel, sosyal, siyasal ve ekonomik önlemleri içeren bütüncül bir kent güvenliği bakış açısı şarttır. Kent güvenliğinin sağlanmasında hak ve özgürlüklerin garanti altına alınması ve güvenlikle özgürlüğün birlikte gerçekleştirilmesi sağlanmalıdır.

Suç korkusunun oluşumunda yaş, cinsiyet ve daha önce mağdur olma ve yaşanılan bölgenin özellikleri önemli bir rol oynamaktadır. Yaş değişkeni suç tipiyle ilişkili olarak suç korkusunu etkilemektedir. Yaşın ileri olması da suç korkusunun artmasında etken bir rol oynamaktadır. Hırsızlık, dolandırıcılık ve özellikle de kapkaç türü suçlar için ise yaş ile suç korkusu arasında pozitif bir ilişkinin olduğu saptanmıştır (Evans, 1995).

Geçmişteki mağduriyetler bireyin sahip olduğu suç korkusunu etkilemektedir. Tahmin edileceği üzere, önceden herhangi bir suçta mağdur edilmiş bireyler, geçmişte mağdur olmamışlara nispeten dikkat çekici oranlarda daha fazla suç korkusuna sahip olmaktadırlar (Dull ve Wint, 1997). Burada dikkat edilmesi gereken önemli bir nokta ise, tıpkı yaş değişkeninde olduğu gibi suçun tipinin meydana gele-

cek suç korkusu seviyesi üzerinde etkili olduğudur. Şiddet içeren suç mağdurlarının, gelecekte sahip olacakları suç korkusu ile şiddet içermeyen veya düşük seviyelerde şiddet içeren suçların mağdurlarının ileride sahip olacakları suç korkularının birbirlerinden farklı olacaktır (Skogan ve Klecka, 1997). Belirtilen faktörlerin dışında da birçok faktör bulunabilir. Örneğin bireylerin sahip oldukları kültürel karakteristikler, toplumda edindikleri sosyal ve ekonomik statüler, şahısların ekonomik konumlarının da sahip olunacak suç korkusu üzerinde etkin oldukları görülmüştür.

Suç oranları arttığında suç korkusu da beraberinde artmaktadır. Suç oranlarının azalması ise suç korkusunun aynı kalmasına, hatta bazı durumlarda daha da artmasına neden olabilmektedir (Bahar ve Fert, 2008: 103; Dolu vd., 2010: 58; Taylor ve Hale, 1986: 151). Suç korkusunun, en az suçun kendisi kadar; hatta bazı durumlarda suçtan daha büyük bir zararı olabilir (Kul, 2013; Uludağ ve Dolu, 2012: 20). Suç korkusu sosyal çözülmeye, fiziksel kötüleşmeye, başkalarına olan güvenin azalmasına, günlük etkileşim kalıplarının zayıflamasına, güvenliğin sağlanması için yapılan harcamaların artmasına neden olur (Ferraro, 1995: 3). Özellikle yaşlılar ve kadınlar evlerine çekilmeyi tercih ederek, kendilerini toplumsal yaşamdan soyutlarlar (Polat ve Gül, 2010: 125). Suç korkusunun yayılması diğer faktörlerle bir araya geldiğinde, suç oranlarında artışa neden olabilir. Bu da toplumsal yaşamın kötüye gitmesine ve mahalle olarak adlandırabileceğimiz yaşanılan sosyal ve fiziksel çevrenin kötüye gitmesine neden olabilir (Skogan 1986: 215).

İstanbul'da yaptığımız araştırma suç, mağduriyet ve suç korkusu hakkında önemli veriler ortaya koymaktadır. Kadınların erkeklere göre daha fazla etkilendiği suç korkusu İstanbul'da önemli bir sorundur. Dışarıda bulunmanın, ev veya işyerinde bulunmaktan daha fazla risk taşıdığı görülmektedir. Katılımcıların yaşadıkları yer hakkındaki güvenli bulma oranları yüksek değildir. Gerçek mağduriyet oranı düşük olduğu hâlde, mağdur olma korkusu yüksektir. İstanbul'da suç, mağduriyet ve suç korkusu önemli bir sorundur.

Çalışmada elde edilen veriler, sosyal, ekonomik ve siyasal sonuçlar içermektedir. Bu kapsamda yerel ve merkezi yönetime elde edilen veriler ışığında yeni politikaların oluşturulması ve uygulamaya konulması konusunda önemli sorumluluklar düşmektedir. Atılacak adımlar, fiziksel ve sosyal adımlar olmak üzere iki temel başlık altında düzenlenebilir. Bu amaçla kentsel dönüşüp projeleri, trafik düzenlemesi, yaya yolları ve ışıklandırmalar yapılarak, hem suçların önlenmesi için çalışmalar yapılmalı, hem de insanların güven içinde olma duygularının yükseltilmesi gerekmektedir.

Toplumsal bağları ve etkileşim kalıplarını oluşturan ortak değerlerin azalması, toplumu bitirir; bireyler çıkarını kollayan yığınlara dönüşür. Ceza adalet sistemi sadece bireye odaklanmak yerine, suçun oluşmasını önleyen, mağduriyetin olumsuz etkilerini ortadan kaldıran sosyal çözümleri temel referans alan proaktif yaklaşım sergilemelidir. Proaktif yaklaşım, merkezi ve yerel yönetimlerin tüm alanlarının, sivil toplumun ve üniversitelerin dâhil olduğu "çok sektörlü" uygulamalar içermektedir.

Toplumdaki güvenlik tehdidi, siyasal, sosyal, ekonomik ve kültürel yapı içinde oluşmaktadır. Tepkisel söylemler yerine, geniş kapsamlı ve kalıcı olan çözümü de bu yapılarda aramak gerekir. Güvenlikte sadece suç ve cezalandırmaya odaklanmak eksik bir yaklaşımdır. Suç, mağduriyet ve suç korkusu sosyal birer sorundur ve suçla mücadelede de sosyal yöntemlerin kullanılması şarttır. Zira suç korkusunun azaltılması sadece suç oranlarının düşürülmesiyle gerçekleşmez. Bu açıdan kentlerin hem fiziksel çevreleriyle, hem de sosyal çevreleriyle bireylerin sağlıklı etkileşim içine girebildikleri ve toplumsal bütünleşmelerinin sağlandığı yapılar hâline getirilebilmesi büyük önem arz etmektedir.

Kaynakça

Adams, R. E. ve Serpe, R. T. (2000), "Social Integration, Fear of Crime, and Life Satisfaction", *Sociological Perspectives*, 43(4):605-629.

Bahar, H.İ. (2006) (editör), *Suç Mağdurları*, Ankara: Adalet Yayınevi.

Bahar, H.İ. ve Fert, İ. (2008), "The Debate over recent recorded Crime Rate in Turkey", içinde, International Journal of Social Inquiry, 1(1):89-104.

Becker, H. S. (1963), *Outsiders: Studies in the Sociology of Deviance*, New York: Free Press.

Borooah, V. K. ve Carcach, C.A. (1997), "Crime and Fear", içinde, *The British Journal of Criminology*, 37(4): 635-656.

Brown, M, ve Polk, K. (1996), "Taking Fear of Crime Seriously: The Tasmanian Approach to Community Crime Prevention", *Crime & Delinquency*, 42(3):398-420.

Ceccato, V. (2012), "The Urban Fabric of Crime and Fear", In Vania Ceccato (Ed.), *The Urban Fabric of Crime and Fear* (pp. 3-33), Dordrecht, Heidelberg, New York & London: Springer.

Dolu, O., Uludağ, Ş. ve Doğutaş, C. (2010), "Suç Korkusu: Nedenleri, Sonuçları ve Güvenlik Politikaları", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 65(1): 57-81.

Elmas, M.S. (2013), *Modern Toplumun Güvenlik Çıkmazı*, Ankara: USAK Yayınları.

Evans, D. J. (1995) *Crime and policing: Spatial approaches*. England: Avebury.

Ferraro, K. F. (1995), *Fear of Crime: Interpreting Victimization Risk*, Albany: State University of New York Press.

Goffman, E. (1974), *Frame Analiysis: An Essay on the Organization of Experience.* NY: Harper and Row.

Jenkins, P. (1994), *Using Murder: The Social Construction of Serial Homicide.* NY: Adline de Gruyter.

Kul, M. (2013), *Suçtan Daha Büyük Suç Korkusu: İstanbul'da Bir Alan Araştırması*, İstanbul: Yeniyüzyıl Yayınları.

Liska, A. E. ve Warner, B. D. (1991), "Functions of Crime: A Paradoxical Process", *American Journal of Sociology*, 96(6), 1441-1463, doi: 10.2307/2781906.

Maguire, M., Morgan, R. ve Reiner, R. (1997), *Oxford Handbook of Criminology*, Oxford: Oxford University Yayınları.

Polat, A. ve Gül, S.K. (2010), *Suçun Ölçümü*, Ankara: Adalet Yayınevi.

Pfuhl, E. H. (1986) *The Deviance Process.* Belmont, C.A.: Wadsworth.

Skogan, W. (1986), "Fear of Crime and Neighborhood Change", In A. Reiss & M. Tonry(Eds.), *Communities and Crime*, Chicago: University of Chicago Press.

Skogan, W. G. ve Klecka, W. R. (1997) *Fear of crime*, Washington: American Political Science Association yayınları.

Taylor, R.B. ve Hale, M. (1986) "Testing Alternative Models of Fear of Crime",*The Journal of Criminal Law and Criminology*, 77 (1):151-189. doi:10.2307/1143593.

Uludağ, Ş. & Dolu, O. (2012), *Suç Korkusu: Yaygınlığı, Sebepleri ve Sonuçları*, Ankara: Polis Akademisi Yayınları.

USAK (2012), *İstanbul Kent Güvenliği*, Ankara: USAK Yayınları.

Wirth, L. (1938), "Urbanism as a Way of Life", *American Journal of Sociology*, 44 (1): 1-24.

YASA, KURAL, NORM, DÜZEN, HUKUK KİMİN İÇİN?

Yasal ve Uygulama Boyutuyla Savunma Hakkı

*Hümeyra Doğan**

Giriş

Yasak, günah, yanlış, doğru, ihlal, ceza gibi farklı kavramlarla ifade edilen kuralların tarihi, insanlık tarihi kadar eskilere dayanmaktadır. İlkel kabilelerden günümüze sosyal bir varlık olarak yaşayan insanların, içinde bulunduğu zamana ve toplumun özelliklerine uygun olarak kurallar belirlediği görülmektedir. İlk zamanlarda grubun ya da toplumun düzenini sağlamak, kötü, olumsuz olarak nitelendirilen davranışları yani suçları önlemek gibi amaçlarla oluşturulan kurallar, modern devletlerin oluşmasıyla birlikte daha sistematik bir niteliğe bürünmüş ve kurumsallaşarak hukuk düzeni hâlini almıştır. Kurallar, bu değişim sürecinde aile, grup, topluluk gibi küçük oluşumlarda genel inançlar, kabuller, doğrulara göre şekillenirken, devletlerde ise iktidarın 'meşruiyet' aracına dönüştürülmüştür.

Hukuka devletlerin varlığı ve devamlılığının güvencesi olarak biçilen misyon hukuk uygulamalarında da benzer şekilde yansımasını bulmuştur.

* Dicle Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, Hukuk Sosyolojisi ve Felsefesi, ABD Araştırma Görevlisi

Ceza hukuku ile ilgili düzenleme ve uygulamalar ise tarih boyunca hukukun bu niteliğinin en görünür olduğu alan olmuştur. Bu durum ceza hukukunun kişi hak ve özgürlüklerini doğrudan etkilemesiyle ilgilidir. Tüm bu nedenlerle ceza hukukuyla ilgili yaklaşımlar ve pratikler çeşitli tartışmaların da gündemini oluşturmuş ve bu tartışmalar insan hakları ve özgürlüklerinin hem kişilere hem de devletlere karşı korunması çabalarında somutlaşmıştır.

Bu çalışmada yasa, kural, norm, hukuk gibi olguların kavramsal karşılıkları ve farklılıkları ele alınacak, hukuk düzeninin hangi gereksinimler sonucu ortaya çıktığı, amaç ve işlevi açıklanmaya çalışılacaktır. İnsan hakları ve özgürlükleri tartışmalarının da önemli bir bölümünü oluşturan ceza muhakemesi hukukunun gelişimi, özgünlüğü, süjelerine değinilerek savunma hakkı ceza adaleti, yasal düzenlemeler, uygulama boyutlarıyla değerlendirilecektir.

Toplumsal Düzen ve Kurallar

Sosyal bir varlık olarak insanlar ilk ortaya çıktıkları zamandan günümüze hep topluluklar hâlinde yaşamış; bu toplulukların bir arada varlığını sürdürebilmesi için ise farklı nitelikte kurallar oluşturmuşlardır. "Toplumsal yaşamın varlığını koruyabilmesinin 'olmazsa olmaz' koşulu, insanlar arası ilişkilerin bir düzene bağlanmasıdır"[1]. Basit ya da daha karmaşık nitelik taşıyan her düzen, kendi davranış biçimlerini, ahlak ve değer yargılarını, daha bütünlüklü ifade etmek gerekirse kültürünü oluşturmuştur. Toplumdan topluma değişiklik gösteren kültür; Tylor'un tanımıyla; "[b]ilgi, inanç, sanat, ahlak, hukuk, örf ve adetlerden ve insanın toplumun bir üyesi olarak elde ettiği bütün yeteneklerden oluşmuş karmaşık bir bütün[dür]... Kültür unsur ve özelliklerinin fonksiyonu ve anlamı, içinde yer aldığı topluma göredir. Bu itibarla bir kültür unsuru ancak içinde bir fonksiyonu yerine getirdiği toplum ve kültür bölümüne nazaran iyi veya kötüdür. Mesela bizim toplum düzenimizde bir kadının evlilik dışı çocuk sahibi olması kötü telakki edildiği hâlde Filipinler'de yaşayan Bontoclar'da iyi bir şeydir. Zira bu

[1] Cahit, Can, Hukuk Sosyolojisinin Antropolojik Temelleri ve Genel Gelişim Çizgisi, Seçkin Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 2002, s. 69

suretle kadının kısır olmadığı ispat edilmiş olmakta ve dolayısıyla kadının evlenebileceği önceden anlaşılmış bulunmaktadır. Bizim toplumumuzda evleninceye kadar kızların bekâretlerini korumaları sürekli vurgulandığı hâlde Yeni Gine'de bunun tam tersi tavsiyelerde bulunulmaktadır."[2]

İlkel kabilelerden günümüze, toplumsal düzenin varlığını sürdürebilmesi için toplumu oluşturan fertlerin davranışları, iyi-kötü, doğru-yanlış gibi ölçütlerle ayırt edilmiş ve doğruların, iyilerin korunabilmesi; yanlış ve kötü olanların ise önlenmesi amacıyla kurallar oluşturulmuştur. "Bu toplumsal düzenin ve onu gerçekleştiren kuralların varlığı inkâr edilemez bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Zira toplu hâlde yaşamayı mümkün kılan insan davranışlarını yönlendirerek kargaşa, ölçüsüzlük ve başıboş davranışı önleyen din, örf-adet, ahlak ve hukuk kurallarıdır... İşte bu anlamda kurallar ve dolayısıyla hukuk kuralları "olgu-kural" ikiliğini aşan "toplumsal gerçekliğin" bir parçasını oluşturur"[3]. Toplumsal yaşama yön veren kurallar nitelik ve yaptırımlarındaki farklılıklar nedeniyle ayrışmaktadır. Bu kurallar ahlak kuralları, görgü (nezaket) kuralları, din kuralları, hukuk kuralları olmak üzere dört kategori üzerinden ele alınmaktadır. Din kuralları, ilk çağlardan beri varlığını gösteren Tanrının emir ve yasaklarını içeren, değişmez kurallardır. Ahlak kuralları, belirli bir toplumdaki iyi ve kötü değer yargılarına göre oluşturulan sosyal düzen kurallarıdır. Bir örnekle somutlamak gerekirse dürüst olmak ahlaki bir erdemken yalan söylemek olumsuz kabul edilir. Bu şekilde olumsuz fillerde bulunan kişiler toplum tarafından aşağılanma, hor görülme gibi tepkilere maruz kalırlar. Görgü ya da nezaket kuralları ise daha çok insanların birbirleriyle olan ilişkilerinde yeme, içme, oturma, kalkma, konuşma ve tavırlarına yön veren kurallardır. Bu kurallara aykırı davranıldığında toplum tarafından bir yaptırım uygulanmamakla birlikte yapılan olumsuz filler kabalık, nezaketsizlik, görgüsüzlük olarak değerlendirilir ve hoş karşılanmaz. Hukuk kuralları ise bireylerin birbirleriyle ve devletle olan ilişkilerini düzenleyen, yetkili organlar tarafından, usulüne uygun olarak çıkarılmış ve yaptırımı devletin zor gücüyle desteklenmiş kurallardır.

---

[2] Sulhi, Dönmezer, Toplumbilim, Beta Yayınları, 11.Baskı, İstanbul, 1994, s. 105

[3] Ülker, Gürkan, Hukuk Sosyolojisine Giriş, Siyasal Kitabevi, Ankara 2005, s. 13

Yaptırımında devletin zor gücünün olması hukuk kurallarını diğer sosyal düzen kurallarından ayıran en önemli ölçüt olarak kabul edilmektedir.[4] Çoğu toplumda insanlığın ortak değerlerini yansıtan dürüstlük, yaşam hakkına müdahale etmeme, konut dokunulmazlığı, mal varlığına müdahale etmeme, özel hayatın gizliliği gibi ilkeler, farklı yaptırımlarla da olsa yer almaktadır. Örneğin bir kişi, hırsızlık amacıyla başka bir kimsenin evine gizlice girerse yakınları ve toplum tarafından ayıplanır, kınanır; din kuralları bakımından kişinin günah işlediği ve Tanrı tarafından cezalandırılacağına inanılır; hukuk düzeni açısından ise kurallar ihlal edildiği için bu kişi, yasalarda önceden belirlenen yargı organlarınca cezalandırılır. Kültürler içinde bu kurallar birbirleriyle de etkileşim içinde sürdürülmüş ve değişmiştir. Örneğin şiddet olgusu, hem görgü hem ahlak hem din hem de hukukun konusu olagelmiş, düzenlemeler arasında bir tutarlığın olmadığı durumlar toplumsal hoşnutsuzluğa neden olmuştur.

Hukuk, Yasa, Norm ve Değerler İlişkisi

Gündelik hayatta hukuk, yasa, norm, değer, kural gibi kavramlar sıklıkla iç içe geçerek, birbirlerinin yerine kullanılmaktadır. Bundan dolayı benzer görünseler de aslında farklı anlamlara sahiptirler. Özellikle de norm, yasa, kural gibi kavramlar bakımından bu anlam kargaşası daha belirgin bir biçimde kendisini göstermektedir.

Normlar, bir toplumun çoğunluğu tarafından kabul edilen, üyelerinin tavır ve hareketlerine yön veren ve onlara uygun davranıldığında onama, aykırı davranıldığında ise kınama gibi sonuçlara yol açan, o topluma özgü ilke ve prensiplerdir. "Gerçekten sosyal hayatta insanların ve grupların tavır ve hareketleri bazı kurallara ve otoriteyi belirten standartlara göre örgütlenmiştir; bu standart ve kurallara "sosyal norm" adı verilmektedir. Normun ihlalinde, az veya çok şiddetli olsa da daima bir sosyal tepki vardır. Norm söz konusu olduğunda, grubun diğer üyeleri normdan sapmaya karşı tepki gösterirler".[5] Norm

[4] Sosyal düzen kurallarıyla ilgili ayrıntılı bilgi için bk., Necip, Bilge, Hukuk Başlangıcı, Turhan Kitapevi, Ekim 2010, Ankara, s. 6-13

[5] Dönmezer, s. 229

koymak ise, "ona uygun davranışın, arkasındaki güce bağlı olarak değil, yansıttığı değere bağlı olarak gerçekleşmesi gereken bir faaliyet biçimidir. Bu değer ise ona muhatap olanların genel olarak onayladığı, içselleştirdiği ve hem kendisi hem de başkaları için doğru olduğunu varsaydığı davranış modelleri ile uyumlu olan değerdir".[6] Değerlerin ifadesi olan normların değişmesi de ancak uzun bir zaman sürecinde, toplumun çoğunluğu tarafından genel kabulünü yitirmesiyle olabilmektedir.

Toplumsal düzenin korunması ihtiyacıyla oluşturulan kurallar, insan davranışlarına olumlu ya da olumsuz nitelik atfedilmesi sonucu, bir davranışın yapılmasını ya da yapılmamasını emrederler. "Kural, insana "iyi", "doğru", "haklı", "kabul edilebilir" olanı yapmasını; "kötü", "haksız", "kabul edilemez olanı" yapmamasını emreder, yani bir değerlendirme yapar. Görülüyor ki, kurallar ve değer yargıları toplum yaşamının, toplumsal gerçekliğin ayrılmaz ve temel parçalarıdır. Bu nedenle diğer sosyal olgular gibi ele alınıp, nasıl ve neden ortaya çıktıkları; işleyiş, etkinlik ve evrimleri bilimsel bir biçimde ortaya kon[ul]abilir.[7]

Değerler, somut olay ya da durumdan bağımsız olarak geneldir ve ideal olanı temsil ederler. Bu şekilde genel, soyut olarak ifade edilmekle birlikte, değerler topluma, gruplara, zamana göre farklılıklar göstermektedir. "Her insan toplumu kötü ve iyiyi, güzel ve çirkini, onurlu ve onursuzu, utanılacağı, hoş olanı ve olmayanı tarif eder ve bunları mensuplarında sosyalleşme yolu ile tesis eder. Herkes iyi ve kötü olanı hissetmelidir. Sözünü ettiğimiz değerler gerekçelendirmeye gerek olmayan mutlak gerçeklerdir (bedahet, apaçık, besbelli). Ancak sosyal değerler toplumdan topluma, medeniyetten medeniyete ve hatta aynı bir toplum içindeki alt gruplara ve sosyal sınıflara göre farklıdırlar".[8]

Hukuk olgusunun hukuk kuralları ile bir ve aynı olmadığı tartışması da özellikle hukuk felsefecilerinin yüzyıllardır gündeminde olmuştur. Çoğu zaman hukuk kavramı kullanılarak ifade edilmek iste-

---

6 Norm-değer ilişkisi konusunda ayrıntılı bilgi için bk., Ali, Şafak, Balı, "Felsefi Bakışla Norm Koyma: Bilim mi Sanat mı?", Söyleşiler, Çizgi Kitabevi, Konya, 2011, içinde s. 137 vd.

7 Gürkan, s. 13–14

8 Dönmezer, s. 234

nen, aslında yasalar olmaktadır. Hukuk kurallarıyla ilgili yapılan tanımlamaların ortak noktası, bunların toplumsal düzeni korumak üzere oluşturulmuş olması şeklinde kendisini göstermektedir. Oysa "...düzen, hukukun belirleyici amacını oluşturmaktan çok, hukukun asıl amaçlarının (adalet, özgürlük, eşitlik) gerçekleştirilebilmesinin aracı konumundadır."[9] Bundan hareketle hukuk olgusunun olması gereken, genel, soyut değerlere vurgu yaptığını söylemek mümkündür. "Şu hâlde, *antropolojik açıdan hukuk kuralı ile hukuk arasındaki ilişkiler şöyle özetlenebilir:* Kural, olması gereken alanındaki *düzenleme konularının;* aykırı davranışları önleyecek biçimde yaptırımla *donatılarak emredilmesi* anlamına gelmektedir. Buradaki emir, ortaklaşa paylaşılan bir değerden kaynaklandığı için, tüm bireyleri kendiliğinden (ve aynı ölçüde) yükümlülük altına sokmakta ve gerçekten de kişilik üstü, genel ve nesnel bir konumda bulunmaktadır."[10] Herhangi bir hukuk kuralının gerçek manada hukuku temsil edebilmesi için hukukun amaç ve işlevine uygun soyut değerleri somutlaştırması gerekmektedir. Aksi takdirde, bu kuralların devletin zor gücüne dayanan, yazılı metinler olmaktan başka bir anlam ifade etmesi mümkün değildir.

Günümüzde genel kabul gören teknik tanımına göre hukuk kuralları, toplumsal yaşamı düzenleyen, devletin zorlayıcı yaptırım gücüne dayanan, uyulması zorunlu, sürekli ve sistemli kurallardır. "Hukuk kuralları diğer toplumsal düzen kurallarından farklı olarak, toplumda kendiliğinden oluşan kurallar değildir. Toplumsal hayatta ihtiyaç baş gösterdikçe, insanlar tarafından, belli organlar ve belli usuller uyarınca bazı davranış kurallarının kabul edilip, yazılı hâle getirilmesiyle oluşturulurlar. Hızlı biçimde oluşturulabilir ve değiştirilebilir olmasının yanı sıra ihlal edilmeleri hâlinde devlet tarafından desteklenen belirli ve güçlü yaptırımlar içerirler."[11] Yukarıdaki kısa tanımlamadan da anlaşılabileceği üzere bir kuralın hukuk kuralı olarak kabul edilmesinde zorunluluk, düzenleyicilik, süreklilik, sistematiklik ve devletin zor gücüne dayanması unsurlarının bir arada bulunması şartları aranmaktadır. Hukuk kurallarının nitelikleri bakımından aranan şartlar ise;

---

[9] Can, s. 79

[10] Can, s. 91

[11] Balı, "Hukuk ve Bilim", Hukuk Toplum Siyaset Üzerine Söyleşiler, Çizgi Kitabevi, Konya, 2011, içinde, s. 14

açıklayıcılık, yetki verici ya da emredici ifadeler içerme, hukuk kurallarınca yetkili olan organ tarafında yapılma, ihlalinin onu geçersiz kılmaması, uyulmaması hâlinde yaptırım içermesi, kuralları uygulayacak organların önceden kurallarda belirlenmiş olması, devletin de bu kurallara tabi olması şeklindedir. [12]

'Hukuk Devleti' ve 'Hukukun Üstünlüğü' Tartışmaları; Hukuk Kimin İçin?

Günümüz 'demokrasilerinin' vazgeçilmez bir unsuru olarak kabul edilen hukuk devleti ilkesi, genel hatlarıyla hem yöneten hem de yönetilenlerin hukuk kurallarıyla bağlı olduğu ve bu hukuk kuralların bağımsız ve tarafsız yargı organlarınca uygulandığı devlet biçimini ifade etmektedir. "Bu koşullardan da anlaşılabileceği gibi hukuk devleti içeriksel olmaktan çok biçimsel bir ilkedir."[13] Hukukun üstünlüğü ilkesi ise daha çok yönetenlerin de hukuk kurallarıyla bağlı olmasına, hukukun siyasal iktidara üstünlüğüne vurgu yapmaktadır. Nitekim hukukun üstünlüğüne ilişkin tartışmalar da iktidarların mutlak güç ve yetkilerinin vatandaşlar lehine sınırlandırılması ihtiyacı üzerine ortaya çıkmıştır. "Hukukun üstünlüğü ilkesi, siyasal otoritenin (yani çoğunluğun) sınırlandırılarak, azınlıkta kalanların da hak ve özgürlüklerinin korunmasını amaçlar."[14] Bir devletin hukuk devleti olabilmesi için sahip olması gerektiği kabul edilen bazı özellikler aranmaktadır. Bu özellikler aynı zamanda hukuk devleti ilkesini tamamlayıcı nitelikteki ilkeler olarak da ifade edilmektedir. Hukuk devletinin temel özelliklerinin başında hukuksal düzenlemelerin tabii hukuk ilkeleri doğrultusunda oluşturulması gelmektedir. İkinci temel özelliği ise hiçbir inanç, etnik köken, cinsiyet gibi ayrım gözetmeksizin tüm vatandaşların hukuk önünde eşit olmasıdır. Hukuk devletinin sahip olması gereken bir diğer özellik de devletin meşruiyet kaynağını hukuktan almasıdır.[15]

---

[12] Ayrıntılı bilgi için bk., Adnan Güriz, Hukuk Felsefesi, Siyasal Kitabevi, Ankara 2009, s. 105

[13] Ahmet, Ulvi, Türkbağ, "Postmodernite ve Hukuk İdealleri: Adalet, Hukuk Devleti", Doğu Batı Düşünce Dergisi, Sayı 13, s. 211

[14] Zühtü, Arslan, "Devletin Hukuku, Hukuk Devleti ve Özgürlük Sarkacı", Doğu Batı Düşünce Dergisi, Kasım, Aralık 2000, Ocak 2001, sayı 13, s. 85

[15] Hukuk devletinin temel özellikleri hakkında ayrıntılı bilgi için bk., Çaha, Ömer, "İdeoloji ile Hukuk Arasında Devlet", Doğu Batı Düşünce Dergisi, Sayı 13, s. 110

Hukuk devletinin biçimsel olarak tanımlanan bu özellikleri karşısında, hukukun kim/kimler tarafından, nasıl oluşturulduğu, amacı ve işlevinin ne olduğu soruları önem kazanmaktadır. Ancak hukukun gerek amacı gerekse de işlevi konusunda bugüne kadar hep farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bu yüzden ortak kriterlerden ya da açıklamalardan bahsetmek mümkün değildir. "Hukukun amacının "güvenliğin sağlanması", "toplumun mutluluğu veya iyiliği", "adalet", "hürriyet", "eşitlik", "insanın bağımsız bir değer sayılması" ve benzer kavramlar olduğu, zaman süreci içinde savunulmuş, bazen de bu amaçlar arasında daha önemliden daha az önemliye giden bir hiyerarşi kurulabileceği, yani bazı amaçların diğerlerine oranla önde geldiği iddia edilmiştir."[16] Görüldüğü üzere amaç bakımından ele alındığında, hukukun birçok farklı kriter üzerinden tanımlandığı anlaşılmaktadır. Ancak bu farklı görüşleri iki temel yaklaşım altında toplamak mümkündür. "Bunlardan ilki, gözlem verilerini esas alan epistemolojik yaklaşımın ürettiği, belli bir ülkede belli bir zamanda yürürlükte bulunan hukuku anlatmak üzere "olan hukuk" ya da "pozitif hukuk" kavramı; diğeri ise, aklı esas alan epistemolojik yöntemin ürünü niteliğindeki, adalet idesine karşılık gelmek üzere kullanılan "olması gereken" ya da "ideal hukuk" kavramıdır."[17]

Hukukun işlevi bakımından ise amaçtakinden farklı olarak daha çok var olan toplumsal düzen ve yapıya ilişkin kriterlerden faydalanılmıştır. "Hukuk toplumsal bir iktidar, güç olarak çeşitli çıkarları, grubun bütünlüğü içinde dengeler, güvence altına alır. Toplumsal rolü, grupları bütünleştirmek, uyumlu yaşam koşullarını hazırlamak, toplumsal denetimi uygulamak, grupları toplumsal açıdan düzenleyip örgütlemektir."[18] Toplumsal düzenin korunması bakımından hukukun işlevi K. Lewellyn tarafından beş başlık altında toplanmıştır. Buna göre:

"1. Uyuşmazlıkların giderilmesi (*tepkisel işlev*),

2. Davranışların yönlendirilmesi (*düzen işlevi*),

---

[16] Güriz, s. 97

[17] Balı, Hukuk, Toplum, Siyaset Üzerine Söyleşiler, "Hukuk ve Bilim", s. 20

[18] Niyazi, Öktem; Ahmet, Ulvi, Türkbağ; Felsefe, Sosyoloji, Hukuk ve Devlet, Der Yayınları, İstanbul, Ekim, 2009, s. 261

3. Toplumsal egemenliğin örgütlenmesi ve meşrulaştırılması (*anayasal işlev*),
4. Yaşam koşullarının biçimlendirilmesi (*planlama işlevi*),
5. Hukuk uygulamasında belirli teknik ve becerilerin geliştirilmesi ile uygulanması–hukuki içtihat alanı (*denetim ve gözetim işlevi*)". [19]

Hukukun tanımı, amacı, işlevi gibi niteliklerine ilişkin tartışmalarda, hukukun varlığı ve önemine ilişkin de açıklamalar getirilmeye çalışıldığı görülmektedir. Bu görüşler ideolojik, dini, felsefi gibi bakımlardan farklı yaklaşımlara dayanmakta ve her biri kendi görüşlerinin genel ve olması gerekeni temsil ettiğini iddia etmektedir. Örneğin pozitivist yaklaşımı savunan bir hukukçu için hukuk kuralları tüm insanlar ve toplum için olması gereken en iyi düzeni ifade etmektedir. Tanrının emir ve yasaklarının insanlığın iyiliği için olması gerekeni temsil ettiğine inanan bir hukukçu için ise bu emir ve yasakları koruyan bir hukuk düzeni ideal olandır. Sosyalist bir hukukçu için ezilen sınıfların yani toplumun büyük çoğunluğunun çıkarlarının korunduğu bir hukuk düzeni idealken; liberal görüşteki bir hukukçu için bireylerin hak ve özgürlüklerinin geliştirilmesini esas alan serbest ticaret ve özel mülkiyetin korunduğu bir hukuk sistemi olması gerekmektedir. İdeolojik hukuk devleti eleştirileri yapılırken dahi tüm farklı görüşlerin -ideolojik, politik bir zemini yokmuş gibi- başka ideolojik yaklaşımların eleştirisi üzerinden kendisini temellendirmeye çalıştığı görülmektedir. Hukuka gerçekte neden ihtiyaç duyulduğu, hukukun kim/kimler tarafından ve kimin için oluşturulduğuna ilişkin Zühtü Arslan'ın şu tespiti önemlidir: "Hukuk, bir yandan yönetici kesimin homojenliğini sağlar, diğer yandan da yönetici kesim için son derece önemli olan toplumsal uymayı/itaati gerçekleştirir. Kısaca, hem yönetici kesimin farklı kesimlerini ve güç bloklarını birleştirerek yönetimin" tekbiçim" hâlinde görünmesini temin eden, hem de kitlelerin sisteme itaatini sağlayan bir araçtır hukuk." [20] Hukukun varlığı ve ortaya çıkışına ilişkin tartışmayı biraz daha somutlayacak olursak; insanlığın tarihsel gelişim sürecinde üretimin kendisine ve ailesine yetecek kadar yapıldığı ve şeflerin otoritesiyle yönetilen küçük topluluklardan, ihtiyaç dışı üretimin ve değiş tokuşun başladığı daha büyük topluluklara geçilmesiyle birlikte

[19] Mustafa, Tören, Yücel, Hukuk Sosyolojisi, Afşar Matbaacılık, 4. Bası, Ankara, 2008, s. 48
[20] Arslan, s. 73

daha genel ve etkili kurallara ihtiyaç duyulmuştur. "Önceleri bir "gelenek" durumunda kalan kurallar dizisi, kısa bir süre sonra "yasa" hâline gelir. Yasanın yanı sıra, onu ayakta tutmaya yarayacak organlar, kamu otoritesi, yani "devlet", de zorunlu olarak ortaya çıkar."[21] Böylece hukuk kuralları ile hem vatandaşlar barış, huzur ve güvenlik içerisinde yaşamalarının yegâne koşulunun oluşturulduğuna ikna edilmiş hem de iktidarlar otoritelerini haklı gösterecek ve devamlılıklarını sağlayacak bir araca sahip olmuşlardır. Yönetim biçimi, demokratiklik dereceleri değişse de 'hukuk devleti' ilkesi üzerine oluşturulan devletlerin hukukunun, esasında kendi iktidarlarının meşrulaştırılmasına ve devamlılığının sağlanmasına dayandığını söylemek mümkündür. Modern devletlerdeki sistemli hukuk düzeni ile önceki topluluklara ait kurallarda ortak olan husus ise egemen olanın değer, inanç, çıkar, doğrularını yansıtması şeklinde değerlendirilebilir. İşte bu nedenle hukukun toplumsal ve ideolojik boyutları, egemen konumda olmayan çeşitli grupların tepkisine yol açmış ve her dönem tartışmalı olmuştur. Bu tartışmalar ve mücadeleler temel hak ve özgürlükler, insan hakları gibi başlıklarda toplanarak hukuk kurallarına ve uygulamalarına yön vermesi gereken evrensel ilke ve prensipler şeklinde somutlaşmıştır. Hukuk sisteminden kaynaklanan sorunlar medeni hukuktan anayasa hukukuna kadar tüm alanlarda kendisini göstermektedir. Ancak tarih boyunca insan hakları boyutuyla hukukun ve adaletin en çok tartışıldığı alan yapısı ve niteliği itibariyle ceza yargılaması olmuştur. Zira ceza yargılaması süreci ve sonuçlarıyla kişi hak ve özgürlüklerini doğrudan etkilemektedir.

Hukukun İnsan Haklarıyla Doğrudan Sınanma Alanı Olarak Ceza Muhakemesi Hukuku ve Savunma Hakkı

Ceza muhakemesi hukuku, devletin yargı gücünü temsil eden organlarının suç isnadından çıkan uyuşmazlığı çözerken izleyecekleri normlar bütününü düzenleyen hukuk dalıdır. Bir başka tanıma göre ceza muhakemesi hukuku, "...muhakemeyi, yani devlet organlarının

[21] Marks/Engels, Devlet ve Hukuk Üzerine, Çağdaş Hukukçular Derneği Yayınları 1, 2010, "Engels, Konut Sorunu" s. 27

ceza kanununun ihlal edilip edilmediğini ve ihlal edene ne ceza verileceğini belirlemeye yönelik faaliyetlerini düzenleyen hukuk koludur. Bu faaliyet başka kişilerin (tanık, bilirkişi, müdafi vs.) katılmasını da gerektirdiğinden, bunların faaliyetlerini düzenleyen ve bunlar tarafından yapılan işlemlerin hukuki önemini belirleyen normlar da muhakeme hukukuna dâhildir."[22]

İddia, savunma ve yargılama süreçlerini kapsayan ceza yargılamasında amaç maddi gerçeğe ulaşılmasıdır. Ceza muhakemesi, suç şüphesiyle başlar ve bu şüphe sonuçlanıncaya kadar devam eder. Kolluk kuvvetleri, savcı, müdafi, şüpheli (sanık, davalı), mağdur (müşteki, davacı), tanık, bilirkişi, hâkim bu sürece dâhildir.[23]

Ceza muhakemesi iddia, müdafaa ve yargılama olmak üzere üç makamdan oluşmaktadır. İddia makamı; toplumsal iddia makamı, ferdi iddia makamı ve müdahilden (şahsi davacı) oluşmaktadır. Müdafaa makamı; toplumsal müdafaa makamı (müdafi), ferdi müdafaa makamıdır (sanık). Yargılama makamı ise soruşturma evresinde hâkimlik, kovuşturma evresinde ise mahkeme makamı olarak belirtilmiştir.[24] Ceza yargılamasının amacı maddi gerçeğe ulaşılmasıdır. Bu doğrultuda iddia, savunma ve yargılama makamı kanunla belirlenmiş görev ve sorumlulukları yerine getirirler. İddia makamı, delillerin toplanması, varsa şüpheli veya şüphelilerin tespiti ile soruşturmayı hazırlamaktadır. Yargılamanın diğer süjesi olan savunma makamı, dosyayı inceleyip değerlendirerek şüpheli veya sanığın işlediği bir suç olup olmadığı, varsa dahi bunun kasti olarak yapılıp yapılmadığı ya da suçu hafifletici nedenler bulunup bulunmadığı gibi unsurlar üzerinden şüpheli veya sanığı müdafaa etmektedir. Son olarak yargılama makamı ise iddia ve savunmaları mevcut deliller ışığında değerlendirerek bir hükme kanaat getirmektedir. İddia makamının hukuki, teknik, idari gibi açılardan sahip olduğu güç ve yetki göz önünde bulundurulduğunda silahların eşitliği ilkesinin sağlanabilmesinde müdafinin savun-

---

[22] Nevzat, Toroslu, Ceza Hukuku Genel Kısım, Savaş Yayınevi, Ankara, Ekim, 2005, s. 29

[23] Ayrıntılı bilgi için bk., Nurullah Kunter; Feridun Yenisey, Ceza Muhakemesi Hukuku, Arıkan Yayınları, 2005, s. 4; "Ceza Muhakemesi", http://tr.wikipedia.org/wiki/Ceza_muhakemesi, 18.11.2014; http://www.adaletciler.biz/konu-ceza-muhakemesi-hukuku-1-5-uniteleri-arasi-calisma-sorulari-bahar.html, 18.11.2014

[24] Ayrıntılı bilgi için bk., Kunter, Yenisey, s. 18, s. 36

ma hakkının önemi daha da belirginleşmektedir. Savunma makamının bu konumu gereği müdafilik ve vekillik ile ilgili düzenlemelerde de bazı farklılıklar getirilmiştir. "Ceza yargılaması bakımından ele alındığında avukatların üç önemli görevinden bahsetmek mümkündür. Bunlar; şüpheli veya sanığın müdafiliğini üstlenmek, mağdur veya şikâyetçinin vekilliğini yapmak ve uzlaştırıcı olarak görevlendirilmektir."[25] Kamusal savunma makamı olarak müdafinin vekillikten daha geniş yetkilere sahip olduğunu söylemek mümkündür. Örneğin vekillikte vekâletname şartı aranırken, müdafilikte vekâlet geçerlilik şartı değildir. "Müdafi, vekâletname aranmaksızın soruşturma ve kovuşturma evrakını inceleyebilir, örnek alabilir, şüpheli ve sanıkla görüşebilir, ifade ve sorguda bulunabilir ve hukuki yardımda bulunabilir."[26]

Ceza Muhakemesinin Özgünlüğü

Toplumsal düzenin korunması için getirilen hukuk kuralları içerisinde ceza hukuku özgün ve önemli bir yer teşkil etmektedir. Bu hukuk dalının özgünlüğü, kişi hak ve hürriyetlerini kısıtlayabilecek nitelikte müdahalelerde bulunabilmesiyle ilgilidir. "Ceza Hukuku, sosyal hayatın çekilebilir bir hâle getirilmesinde yararlanılabilecek en son araçtır. Çünkü ceza hukukunun müdahale etmesi demek, suç yaratmak ve ceza vermek dolayısıyla da temel hak ve hürriyetleri, başka hukuk dallarında görülemeyecek bir şekilde kısmak demektir."[27] Bu nedenle ceza hukukunu ilgilendiren düzenleme ve uygulamalar insanlık tarihi boyunca tartışmalara neden olmuş; sosyoloji, antropoloji, psikoloji, kriminoloji, siyaset bilimi, insan hakları gibi birçok disiplin tarafından ele alınmıştır. Bu çalışmaların bazılarında bireylerin ekonomik, sosyal, eğitim durumu, politik görüş, etnik köken, psikolojik durum gibi özelliklerinin; bazılarında ise toplumsal yapı, kültür gibi kriterlerin esas alınarak suç ve ceza olgularının açıklanmaya çalışıldığı görülmektedir. Nihayetinde uzun süren mücadeleler ve çabalar sonucunda suçlunun bedenine yönelen işkencelerle cezalandırmalardan, onun haklarının da gözetildiği ve topluma yeniden kazandırılmasının esas alındığı bir sisteme doğru gelişim

---

[25] Ayrıntılı bilgi için bk., Arıcan, s. 131

[26] Arıcan, s. 131

[27] Bahri, Öztürk; Mustafa Erdem; Veli, Özer, Özbek, Uygulamalı Ceza Hukuku ve Emniyet Tedbirleri Hukuku, Seçkin Yayınevi, Ankara, 2003, s. 4

yaşanmıştır. Günümüzde ceza hukuku ve uygulamalarında bir yandan toplumsal düzenin diğer yandan ise kişi hak ve özgürlüklerinin korunmasının birlikte gözetilmesi gerektiği yaklaşımı hâkimdir. Nitekim "[c]eza muhakemesi hukuku, toplumun korunmasının yanı sıra temel hak ve özgürlüklere müdahalenin sınırını ortaya koyarak bu hak ve özgürlüklerin korunmasına da hizmet etmektedir."[28]

Kişi hak ve hürriyetlerinin güvence altına alınabilmesi için birçok ilke ve prensip kabul edilmiştir. Bu prensipler Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, Birleşmiş Milletler Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi gibi uluslararası belgeler ile Anayasa, Ceza Muhakemesi Kanunu gibi ulusal mevzuatlarda da yer edinmiştir. Bunlardan ilki ceza muhakemesine de yön veren temel hak ve özgürlüklerdir (Kişi hürriyeti ve güvenliği, konut dokunulmazlığı, mülkiyet hakkı, hak arama hürriyeti vb.). Bir diğer ilke hukuk devleti ilkesidir. Orantılılık, ikincillik, insan haysiyetinin dokunulmazlığı ilkesi ise hukuk devleti ilkesinin gereklerindendir. Muhakemenin bütününe ilişkin hak ve ilkeler ise adil yargılanma hakkı, silahların eşitliği ilkesi, dürüst işlem ilkesi, hukuki dinlenilme hakkı, makul sürede yargılanma hakkı, masumiyet karinesi, özel hayatın gizliliği ilkesi, suçlamayı ve hakları öğrenme hakkı, savunma hakkı ve müdafi yardımından yararlanma hakkı, tercüman yardımından yararlanma hakkı, hak arama hakkı, kimsenin kendisini ve yakınlarını suçlayıcı beyanda bulunmaya zorlanamayacağı ilkesi, muhakemenin resmîliği ilkesi, koğuşturma mecburiyeti ilkesi, maddi gerçeğin araştırılması ilkesi, kanun yoluna başvurma hakkıdır.[29]

Kişi haklarının korunabilmesi için getirilen bu gibi ilkelerin iki boyutundan bahsetmek mümkündür. İlki bireylerin diğer bireyler, gruplar ve topluma karşı korunması; ikincisi ise bireylerin ve grupların devletlere karşı korunması ihtiyacıdır. Bireylerin topluma karşı korunmasıyla kastedilen şüpheli ya da suçlunun suçtan etkilenenler ve/veya onların yakınları ile toplumun diğer fertleri tarafından intikam duygusuyla zarar görmesinin önüne geçilmesidir. Diğer boyut olan devlete karşı korun-

---

[28] Ali, Pehlivan, "Soruşturma Evresinde Müdafii ve Vekilin Evrak İnceleme Yetkisi", http://e-dergi.marmara.edu.tr/maruhad/issue/viewFile/5000001567/5000000657, s. 1492, 12.11.2014

[29] Ayrıntılı bilgi için bk., Veli Özer, Özbek, Ceza Muhakemesi Hukuku, Seçkin Yayınları, Ankara 2006, s. 61-84

masını ise susma hakkı ilkesini örnekleştirerek açıklayabiliriz: "Şüpheli veya sanığın kendisine isnat edilen fiil veya sorulan bazı sorular hakkında soruşturma ve kovuşturma evrelerinde kısmen veya tamamen susma hakkı vardır."[30] Susma hakkı, hiçbir zaman şüpheli veya sanığın hakkındaki iddiaları kabul ettiği şeklinde yorumlanamaz. Muhakeme sürecinde, çoğunlukla kolluk aşamasında, hakkındaki iddiaları kabul ettirmek, konuşmasını sağlamak için baskı ve işkence gibi insanlık onuruyla bağdaşmayacak uygulamaların yaşandığı bilinmektedir. Her ne kadar önceki yıllardaki yoğunlukta olmasa da günümüzde de tüm ülkelerde, farklı düzeylerde, bu gibi baskıların yaşandığı bilinmektedir. Şüpheli veya sanığın bu şekilde baskı ve zorla konuşturulmasının önüne geçmek amacıyla, bu kişiler bakımından susma hakkı getirilmiştir. Masumiyet karinesi, adil yargılanma hakkı, susma hakkı, şüpheden sanık yararlanır ilkesi başta olmak üzere yukarıda da daha ayrıntılı olarak belirttiğimiz ilke ve prensipler ile devlet görevlilerinin işkence ve kötü muamelesi engellenmek istenmiştir. Haklar ve özgürlükler nitelikleri gereği belirlenmiş, tamamlanmış değil, gelişime ve değişime açıktır. Muhakeme süreci bakımından da yargılamanın adil bir biçimde yürütülebilmesi için bu gibi ilkelerin tamamlayıcı nitelikte başka hak ve ilkelerle desteklendiği görülmektedir. Şüpheli veya sanığın hakkındaki suçlamaları ve haklarını bilmesi hakkı, müdafiden yardım hakkı, dosyaya erişim hakkı, yakalama veya tutuklamaya itiraz hakkı, haksız yakalama veya tutuklama nedeniyle tazminat isteme hakkı vb. birçok örnek vermek mümkündür. Bu gibi hak ve yetkilerin ise daha çok savunma hakkı kapsamında ele alındığını söyleyebiliriz.

Savunma Hakkı ve Önemi

Modern ceza adaletinin gelişmesiyle birlikte mağdur ve suçtan etkilenenin yanı sıra şüpheli ve/veya sanığın haklarının da gözetildiği bir sistemin benimsenmesiyle savunma makamının da daha bir önem kazandığını söylemek mümkündür. "Ceza muhakemesinin en çok ihmal edilen hatta zaman zaman yok farz edilen ve üvey evlat muamelesi gören kanadı savunma makamıdır. Hâlbuki modern hukukta savunma makamı muhakemenin belki de en önemli unsuru ve olmazsa

[30] Centel, Zafer, s. 154

olmazıdır. Bunun için savunmaya kutsiyet atfedilmiş ve 'savunma hakkı kutsaldır' denilmiştir."[31] Nitekim hukuki ve teknik bakımdan donanımlı olan iddia ve yargılama makamı karşısında, savunma makamının da denk güçte olması ceza adaletinin sağlanabilmesinin asgari gerekliliklerindendir. "Varılacak hükmün adil ve sağlıklı olabilmesi için, hüküm verme faaliyetine katılan bütün makamlar; birbirlerinin fikirlerini öğrenmeli, her bir makam, diğer makamın fikirlerine karşı beyanda bulunabilmelidir."[32] Ceza muhakemesi ve adaleti bakımından önemli bir yere sahip olan savunma hakkı, hem uluslararası hem de ulusal hukuki düzenlemelerde de yer almış, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Yargıtay'ın çeşitli kararlarında da farklı boyutlarıyla değerlendirilmiştir. "Savunma hakkı, birçok hakkı içerir. Bunlar arasında müdafiden yararlanma, susma, soru sorma, kendi aleyhine işlemlere katılmama, tercümandan yararlanma, delillerin toplanmasını isteme, duruşmada hazır bulunma vd. sayılabilir."[33]

Ülkemizdeki hukuk mevzuatında birçok yasa ve yönetmelikte yer alan savunma hakkı anayasanın temel haklar ve ödevler bölümünde düzenlenerek güvence altına alınmıştır. Anayasanın "Hak arama hürriyeti" başlıklı 36. Maddesi herkesin, meşru vasıta ve yollardan faydalanmak suretiyle yargı mercileri önünde davacı veya davalı olarak iddia ve savunma ile adil yargılanma hakkına sahip olduğunu düzenlemiştir. Ceza adaletinin gerekleri olarak kabul edilen bu ilke ve prensiplerin sanık bakımından neleri kapsadığı, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin "Adil Yargılanma Hakkı" başlıklı 6/3'te, asgari olarak şu şekilde belirtilmiştir:

"a) Kendisine yöneltilen suçlamanın niteliği ve nedeninden en kısa zamanda, anladığı bir dille ve ayrıntılı olarak haberdar edilmek;

b) Savunmasını hazırlamak için gerekli zamana ve kolaylıklara sahip olmak;

---

[31] Mehmet, Arıcan, Ceza Adaleti Sistemi, Etkinliği ve İşleyişi, Seçkin Yayınları, Ankara 2009, s. 130

[32] Pehlivan, "Soruşturma Evresinde Müdafi ve Vekilin Evrak İnceleme Yetkisi", s. 1493, http://e-dergi.marmara.edu.tr/maruhad/issue/viewFile/5000001567/5000000657, 21. 11. 2014

[33] Centel, Zafer, Ceza Muhakemesi Hukuku, Beta Yayınları, 11. Baskı, Eylül 2014, İstanbul, s. 153

c) *Kendi kendini savunmak veya kendi seçeceği bir savunmacının yardımından yararlanmak ve eğer savunmacı tutmak için mali olanaklardan yoksun bulunuyor ve adaletin selameti gerektiriyorsa, mahkemece görevlendirilecek bir avukatın para ödemeksizin yardımından yararlanabilmek;*

d) *İddia tanıklarını sorguya çekmek veya çektirmek, savunma tanıklarının da iddia tanıklarıyla aynı koşullar altında çağırılmasının ve dinlenmesinin sağlanmasını istemek;*

e) *Duruşmada kullanılan dili anlama dışı veya konuşma dışı takdirde bir tercümanın yardımından para ödemeksizin yararlanmak."*[34]

Birleşmiş Miletler Kişisel ve Siyasal Haklar Sözleşmesi'nin "Adil Yargılanma" başlıklı 14. Maddesinin 3. Fıkrasında da savunma hakkıyla ilgili önemli düzenlemeler yer almaktadır. Sözleşmenin belirtilen maddesinde, AİHS'deki hükümlerin yanı sıra sebepsiz yere gecikmeden yargılanma ve kendisini suçlandırıcı tanıklık yapmaya veya bir suçu itirafa zorlanmama hakları da düzenlenmiştir.[35]

Sözleşmelerin hükümlerinden yola çıkacak olursak savunma hakkının ilk gereğinin, neyle suçlandığını bilmek, hakkındaki iddiaları yeterince açık bir biçimde anlayabilecek olanaklara sahip olmak şeklinde belirdiği anlaşılmaktadır. Ardından şüphelinin/sanığın ihtiyaç duyması hâlinde hukuki yardım alabilmesi gerektiği belirtilmiştir. Ancak şüpheli/sanığın, müdafi ile temsili ile ilgili düzenlemelerdeki şartlar ülkeden ülkeye farklılıklar gösterebilmektedir. Silahların eşitliği ilkesi gereği donanımlı ve güçlü bir konumda olan iddia makamı karşısında savunma makamının da müdafi ile temsil edilebilmesi önemlidir. Bu hak müdafinin müvekkiliyle görüşme ile dosyaya erişimi ve dosyadan örnek alma gibi haklarının da hiçbir baskı ve engelleme olmadan sağlanmasıyla anlam kazanmaktadır.

---

[34] Sözleşmenin tam metni için bk., http://www.yargitay.gov.tr/abproje/belge/ temelbelge/AIHS_Tr_A6format.pdf, 20.01.2015

[35] Sözleşmenin tam metni için bk., http://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/53-73.pdf, 20.01.2015

Uygulamada Karşılaşılan Sorunlar

Ceza adaletinin gerçekleştirilebilmesi için hak ve özgürlüklerin hukuki düzenlemelerde yer alması elbette önemlidir. Ancak, hak ve özgürlüklerin yargılamanın her aşamasında hiçbir baskı, sınırlama ya da engelleme olmadan kullanabilmesi durumunda gerçek anlamda varlığından söz etmek mümkündür. İşte tam bu noktada giriş bölümünde de tartıştığımız 'hukukun üstünlüğü' mü 'devletin çıkarları' mı sorusu devreye girmektedir. "Savunmanın sadece bir hak olarak tanınması yeterli değildir. Bu hakkın gerçekten kullanılabilmesi gerekir." [36] Maalesef uygulama sürecinde -mevzuattaki açık hükümlere rağmen- şüphelinin neyle suçlandığı ve hakları konusunda bilgilendirilmesi, susma hakkının kullanımı, aleyhe işlemlere katılmama hakkı; müdafinin şüpheli veya sanıkla görüşmesi, hazır bulunması gereken işlemlerde yer alması, dosyaya erişimi veya dosyadan örnek alması, gibi birçok konuda sınırlama ve engellemeler yaşanmakta, savunma hakkının ihlal edildiği görülmektedir. Bu ihlaller şüpheli bakımından çoğunlukla kolluk aşamasındaki işlemlerde, müdafi bakımından ise dosya inceleme ve belgelerden örnek almasının soruşturmanın amacını tehlikeye düşürebileceği gerekçesiyle kısıtlandığı durumlarda yaşandığı görülmektedir.

Eğer hukuk düzeninin gerçekten insanlığın evrensel ilke ve prensipleri üzerine inşa edildiği ve toplum için oluşturulduğunu varsayarsak hukuk uygulamalarının da buna paralel bir seyir izlemesi gerekmektedir. Oysa pratikte, özellikle de iktidarların ihtiyaç ve çıkarları ile bireylerin hak ve özgürlükleri çatıştığında, tüm bu ilkelerin tali konuma itildiği ve iktidarın çıkarlarının korunduğu görülmektedir. Savunma hakkı ile ilgili uygulamalar bakımından yaşanan birçok sorunun da hukuka biçilen bu misyondan kaynaklandığını söyleyebiliriz. Müdafi ile temsil edilmeye ilişkin hakların kullanılmasında karşılaşılan sorunları, bu duruma örnek olarak göstermek mümkündür. Gerek uluslararası gerekse de ulusal yasal düzenlemelerde açık hükümlerle yer alan müdafi ile temsil edilme, müdafinin dosyaya erişmesi, bilgi ve belgelere ulaşması gibi hakların kullanımında birçok baskı ve engelleme ya-

[36] Özbek, s. 78

şanmaktadır. Bu gibi engellemelerin şüpheliye soruşturmanın başından itibaren suçlu gibi yaklaşılarak öfke ve kin gibi duygular beslenmesi, onun haklarına saygı duyulmaması, müdafinin şüpheliyle bir görülmesi, müdafinin soruşturmanın yürütülmesine engel olarak algılanması gibi farklı birçok nedeni olduğunu söylemek mümkündür. İddia makamı görevlilerinin bu gibi yaklaşımları başka sorunları da beraberinde getirmektedir. Susma hakkını kullanan şüpheliye isnat edilen suçları kabul ettiği muamelesi yapılmakta, beyanda bulunması için işkence ve kötü muamele uygulanabilmekte, bu hakkı kullanması iddia makamına karşı olumsuz bir tavır addedilerek baskı ve tehdit uygulanabilmekte, müdafinin hazır bulunabileceği işlemlere katılması, dosyaya erişimi ve dosyadan örnek alması engellenebilmektedir. Böylece yasalarla 'korunan' haklar fiili olarak şüpheli veya sanığın aleyhine sonuçlara bile yol açabilmektedir.

Yasal düzenlemelerdeki eksikliklerin yanı sıra uygulamada da birçok sorun ve aksaklığın yaşanmasıyla birlikte silahların eşitliği ilkesi, savunma makamı aleyhinde bir eşitsizliğe dönüşmektedir. Bu eşitsiz durumun oluşmasına neden olarak ceza yargılaması sisteminin bütünlüklü sorunları ile sistemin uygulayıcılarından kaynaklanan sorunları sıralamak mümkündür. Örneğin kısıtlama kararının yalnızca soruşturmanın amacının tehlikeye düşebileceği durumlarda, gerekçeli olarak, Cumhuriyet Savcısının istemi üzerine, sulh ceza hâkimi tarafından verilmesi gerekmektedir. Ancak uygulamada hâkim ve savcılar arasındaki dostluk ilişkilerinin ön plana çıktığı ve hâkimlerin çoğunlukla savcının talebini reddetmeme güdüsüyle hareket ettiği bilinmektedir. Savcıların kısıtlama taleplerinin ise soruşturmanın amacının tehlikeye düşebileceğine dair somut, geçerli nedenlere dayalı ve gerekçeli olmaktan ziyade delillerin karartılabileceği, şüpheli/şüphelilerin kaçma ihtimali gibi genel, klişeleşmiş ifadelerle hazırlandığını söylemek mümkündür.

Uygulamada yaşanan bir diğer önemli sorun da müdafi ve şüpheliyi bir tutma anlayışıdır. Şüpheli veya sanığa hukuki yardımda bulunarak ceza yargılamasının adil bir şekilde yürütülmesinin asli ve kamusal unsuru olan müdafilerin, savcılık makamı ve kolluk görevlilerince şüpheli ya da sanıkla aynı değerlendirilerek soruşturmanın yürütülme-

sinde 'engel' gibi görüldüğünü söylemek abartılı olmayacaktır. Sanık veya müdafiye karşı geliştirilen bu gibi tutumlar infaz aşamasında da kendisini göstermektedir. Örneğin hapishanedeki müvekkiliyle görüşmek isteyen müdafinin bu talebi hukuki bir gerekçe olmaksızın engellenebilmekte ya da uygun olmayan koşullarda gerçekleştirilmeye zorlandığı görülebilmektedir. Sanık bakımından ise bu sorunların yol açtığı sonuçlar daha ağır olmaktadır. Zaten cezasını infaz etmekte olan sanığın sağlık, eğitim, sosyal, kültürel vb. haklarının kullanılmasına müdahale edilerek ikinci bir cezalandırmaya gidilmektedir.

Sonuç

Buraya kadar amaç, işlev, nitelik gibi yönleriyle ele alınan hukuk düzeninin diğer sosyal düzen kuralları ve norm, değer gibi olgularla olan ilişkisi değerlendirilerek kavramlar netleştirilmeye çalışılmıştır. Modern devletlerle birlikte sistemli ve kurumsal bir yapıya ulaşan hukuk sistemi içerisinde özgün bir alan oluşturan ceza muhakemesi hukuku ise savunma hakkı ve ceza adaleti bakımından taşıdığı önem itibariyle ayrıca ele alınmıştır. Ceza yargılamasında uyulması gereken ilke ve prensiplerin önemi uygulamada yaşanan eksiklik ve sorunlar üzerinden tartışılarak savunma makamının önemine değinilmiştir.

Ceza yargılaması süreci başladığı andan itibaren kişi hak ve özgürlüklerini doğrudan etkilemektedir. Bu niteliğinden ötürü soruşturma, kovuşturma ve infaz aşamalarının tamamında kişi hak ve özgürlüklerinin devletlere karşı korunması meselesi, insanlığın yüzyıllardır süregelen mücadelesine konu olmuştur. Tarihsel ilerleyişe de paralel olarak yaşam hakkı başta olmak üzere, işkence ve kötü muamele yasağı, adil yargılanma hakkı, masumiyet karinesi, silahların eşitliği ilkesi, savunma hakkı, susma hakkı gibi birçok ilke ve prensip hukuk literatüründe yer almıştır. Ancak fiili duruma gelindiğinde yargılamanın bir tarafında devlet gücüne yaslanan iddia ve yargılama makamı diğer tarafında ise (şüpheli/sanık ve müdafilik) savunma makamı bulunmaktadır. Dolayısıyla iddia ve savunma silahları arasında tam bir hak eşitliği bulunması imkânsızdır. Silahların en azından birbirine denk olabilmesi için yasal düzenlemelerin ve uygulamanın bu hakların asgari standartlarına uygun olarak şekillenmesi gerekmektedir.

Savunma hakkı bakımından hem yasal mevzuattaki eksiklik ve yetersizlikler hem de uygulamada yaşanan sorunlar nedeniyle ciddi ihlaller yaşanmaktadır. Elbette bu gibi hak ihlallerinin temelinde hukuk kurallarının düzenlenmesindeki siyasal yaklaşımlar ile uygulayıcıların iktidarla olan ilişkileri gibi sistemsel sorunlar yatmaktadır ve tamamen çözülebilmesi, sistemde bazı değişiklikleri gerektirmektedir. Bu nedenle yasal düzenlemelerde temel hak ve özgürlüklerden sıklıkla bahsedilse de gerçekte öncelikle korunan ve gözetilen yani üstün olan insani değerler ve ilkeler değil iktidarların ihtiyaç ve çıkarları olmaktadır. Yine de bu sorunların bir nebze de olsa giderilebilmesi için yasa ve uygulama bakımından bütünlüklü bir yaklaşımla hareket edilerek birtakım iyileştirmeler getirilmesi mümkündür. Öncelikle yasal mevzuatta, ihlallere ve keyfi uygulamalara yol açan düzenlemelerde uluslararası hukuk ve evrensel insan hakları ilkeleri doğrultusunda değişikliklere gidilmesi önemlidir. Uygulama aşamasında ise iddia ve savunma makamlarını çatışma hâlinde gören yaklaşımlara izin verilmemesi, savcılık ve hâkimlik makamları arasında 'dostluk' ilişkileri üzerinden yürüyen işleyişin önüne geçilmesi, iddia ve yargılama makamlarının iktidarın baskı ve etkilerinden uzak tutularak bağımsızlığının sağlanması, müdafinin dosyayı incelemesi ve dosyadan örnek alması gibi haklarının kısıtlanmaması, müdafinin sanıkla bir görülmemesi, soruşturmanın hazırlanmasının önünde 'engel' olarak algılanmaması, şüpheli veya sanığın henüz suçluluğu hiçbir şüpheye yer bırakmayacak biçimde ispatlanmadan suçlu addedilerek bu şekilde muamele görmemesi gibi bir dizi tedbir almak mümkündür.

Yol açtığı ağır sonuçlar nedeniyle daha görünür bir alan olan ceza muhakemesinde savunma makamı bakımından ele alınan ve hukukun varlık amacı ve toplumsal işlevi nedeniyle ortaya çıkan bu sorunlar aslında toplumsal yaşamın diğer birçok alanında da kendisini göstermektedir. Örneğin, aile yapısının genel kabul gördüğü erkek egemen bir sistemde, hukuk kuralları da aile temeli üzerine geliştirilen ilişkileri korur ve düzenler. Sağlık, sosyal güvenlik hizmetleri gibi haklar ile sosyal yardımlar aile fertlerine tanınacak şekilde düzenlenmekte, çocukla olan bağlar aile esasına dayanmakta, ilişki içerisinde ve sonrasında yaşanabilecek sorunlar ve güvenceler aile yapısını esas almaktadır. Etnik, dini, sınıfsal, cinsel vb. farklı kriterler üzerinden bu gibi örnek-

leri çoğaltmak mümkündür. Ancak tüm bu alanlarda yaşanan sorunlar üzerinden ulaşabileceğimiz ortak nokta çalışmanın başında tartışmaya çalıştığımız hukukun kim/kimler için ve hangi amaçla oluşturulduğu problemine dayanmaktadır. Hukuk düzeni bu şekilde belirli kesimlerin egemenliği altında ve onların çıkarları üzerine oluşturulduğu sürece haksızlığın ve adaletsizliğin güvencesi olmaktan da kurtulamayacaktır. Bundan hareketle temel hak ve özgürlüklerle ilgili genel ilke ve prensiplerin toplumun tüm fertlerinin inanç ve değerleri doğrultusunda korunmasını ve geliştirilmesini sağlamak adaletli bir düzenin en temel gerekliliği olarak nitelendirilebilir.

Kaynakça

Adnan Güriz, Hukuk Felsefesi, Siyasal Kitabevi, Ankara 2009

Ahmet, Ulvi, Türkbağ, "Postmodernite ve Hukuk İdealleri: Adalet, Hukuk Devleti", Doğu Batı Düşünce Dergisi, Sayı 13

Ali, Pehlivan, "Soruşturma Evresinde Müdafii ve Vekilin Evrak İnceleme Yetkisi", http://e-dergi.marmara.edu.tr/maruhad/issue/viewFile/5000001567/5000000657, s.1492, 12.11.2014

Ali, Şafak, Balı, "Felsefi Bakışla Norm Koyma: Bilim Mi Sanat Mı?", Söyleşiler, Çizgi Kitabevi, Konya, 2011

Bahri, Öztürk,; Mustafa Erdem,; Veli, Özer, Özbek, Uygulamalı Ceza Hukuku ve Emniyet Tedbirleri Hukuku, Seçkin Yayınevi, Ankara, 2003, s. 4

Cahit, Can, Hukuk Sosyolojisinin Antropolojik Temelleri ve Genel Gelişim Çizgisi, Seçkin Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 2002

Çaha, Ömer, "İdeoloji ile Hukuk Arasında Devlet", Doğu Batı Düşünce Dergisi, Sayı 13

Marks/Engels, Devlet ve Hukuk Üzerine, Çağdaş Hukukçular Derneği Yayınları 1, 2010

Mehmet, Arıcan, Ceza Adaleti Sistemi, Etkinliği ve İşleyişi, Seçkin Yayınları, Ankara 2009, s. 130

Mustafa, Tören, Yücel, Hukuk Sosyolojisi, Afşar Matbaacılık, 4. Bası, Ankara, 2008,

Necip, Bilge, Hukuk Başlangıcı, Turhan Kitapevi, Ekim 2010, Ankara,

Nevzat, Toroslu, Ceza Hukuku Genel Kısım, Savaş Yayınevi, Ankara, Ekim, 2005,

Niyazi, Öktem; Ahmet, Ulvi, Türkbağ; Felsefe, Sosyoloji, Hukuk ve Devlet, Der Yayınları, İstanbul, Ekim, 2009, s. 261

Nurullah Kunter,; Feridun Yenisey,, Ceza Muhakemesi Hukuku, Arıkan Yayınları, 2005, s.4; "Ceza Muhakemesi",

Sulhi, Dönmezer, Toplumbilim, Beta Yayınları, 11.Baskı, İstanbul, 1994, s.105

Ülker, Gürkan, Hukuk Sosyolojisine Giriş, Siyasal Kitabevi, Ankara 2005, s.13

Veli Özer, Özbek, Ceza Muhakemesi Hukuku, Seçkin Yayınları, Ankara 2006

Zühtü, Arslan, "Devletin Hukuku, Hukuk Devleti ve Özgürlük Sarkacı", Doğu Batı Düşünce Dergisi, Kasım, Aralık 2000, Ocak 2001, sayı 13

http://tr.wikipedia.org/wiki/Ceza_muhakemesi, 18.11.2014;

http://www.adaletciler.biz/konu-ceza-muhakemesi-hukuku-1-5-uniteleri-arasi-calisma-sorulari-bahar.html, 18.11.2014

http://www.yargitay.gov.tr/abproje/belge/temelbelge/AIHS_Tr_A6format.pdf, 20.01.2015

http://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/53-73.pdf, 20.01.2015

SUÇLAR, KABAHATLER VE KEFARET:

Hayvanlara Uygulanan Şiddetle Yüzleşmek

*Burçak Özkan**

"Hayat bir cehennemdir! .. Bu evrenin ve diğer bütün bilinmeyen evrenlerin içindeki çirkinliklerin yüceltilmesinin ardında çok büyük bir olasılıkla insanoğlu var.

İşte böyledir insanoğlu; o kötüdür, kalleştir, hilekârdır, bencildir, açgözlüdür, korkunçtur, delidir, sadisttir, çıkarcıdır, kana susamıştır, ziyankârdır, vefasızdır, riyakârdır, kıskançtır ve hepsinden önemlisi boş kafalı bir aptaldır. İnsanlar. İşte böyledir insanlar. Peki ya diğerleri nasıldır?"

FELIDAE (AKİF PİRİNÇÇİ)

Özet

Özellikle son yıllarda günlük yaşamlarımızın ve ailelerimizin önemli birer parçası hâline gelen hayvanlar, geçmişten beri varoluşları ile insan düşüncesinin konusu olmuşsa da, haklarına ilişkin tartışma ve çabalar diğer sosyal hareketlerden daha geç bir dönemde başlamıştır. Hayvan haklarına dair tartışmaların artmasında bilimin sağladığı bulguların, hayvanların bize benzerliklerini çok daha belirginleştirmesinin etkisi büyük ve önemlidir. Bunun yanında sosyal disiplinlerin de konuya ilgisinin bariz biçimde arttığını söylemek doğru olacaktır. Bugün bize benzer olduğunu, düşündüğünü ve hissedip davrandığını artık çok daha iyi bildiğimiz hayvanlara davranış şeklimizi daha geniş perspektiften ve farklı disiplinler aracılığıyla değerlendirebiliyor ve onların haklarından bahsetmemiz zorunluluğunu ve bunu yaparken multidisipliner yaklaşımlarla hareket etmemiz gereğini anlayabiliyoruz. Hay-

* Veteriner Doktor

vanlara uygulanan şiddet, aşırı davranışların yanında olağan günlük alışkanlıklarımızdan da kaynaklanmaktadır. Makalede hayvanlara yönelik şiddet davranışlarının, ne'likleri, nedenleri, etkileri ve çare önerileri doğrultusunda ele alınması hedeflenmiştir.

Vahşi Şeyler...

American Veterinary Medical Association (AVMA), zulüm, istismar gibi terimlerin, hatta "hayvan" sözcüğünün hukuki ve klinik tanımlarının farklılık gösterdiğini bildirerek, ikisi için de genel kabul gören tanımları açıklar. Buna göre hayvanlara karşı zulüm, kasten veya ihmal sonucunda bir hayvanda zaruri olmayan acıya neden olan edim ve/ya bir hayvana uygulanması hâlinde, istismarcının eğlence ve/ya zevk sağladığı, acıya yol açan kasıtlı eziyet gibi tanımlanır. Bir diğer tanım, bir hayvanda gereksiz yere acı, stres ve/ya ölümle sonuçlanan ve sosyal olarak kabul edilemez davranış şeklindedir (AVMA, 2011, s. 21).

Hayvan istismarı ise, bir hayvanın bakımını sağlama konusunda kasıtlı ihmalkârlık, failin akli durumu ve saikleri dikkate alınmaksızın vuku bulan kötü davranış gibi tanımlanır ve istemli eylemle daha yakından bağlantılandırılır (Ascione ve Shapiro, 2009, s. 570). İstismar teriminin karmaşık yapısına rağmen, davranışın, insanlara ve hayvanlara uygulanan, fiziksel, duygusal, cinsel türleri bildirilir. Fiziksel istismar, vurma, zehirleme, fırlatma, yakma, boğma vb. eylemleri içerirken, duygusal istismar, hayvanlar söz konusu olduğunda, sürekli tehdit davranışı sergileyerek korkutma veya temel ihtiyaçlardan mahrum bırakmaktır. Cinsel istismar, bir hayvanın cinsel tatmin için kullanılması olup, ano-rektal ve genital bölgelere yönelik edimlerle, travmalara neden olmakla sonuçlanan eylemleri içerir. İhmalkârlık ise bir hayvan veya insana temel yaşamsal gereksinimler olan bakım, beslenme, barınma ve tıbbi yardımı sağlamamaktır (Scott-Park, 2013, s. 3).

Lockwood (2006, s. 19-20), hayvanlara zulüm edimlerini, basit ihmalkârlık, daha büyük ölçekli, istemli, kötü niyetli ihmalkârlık, maksatlı istismar ve/ya işkence, "hayvan istifleme", organize istismar davranışı, törensel istismar ve hayvana yönelik cinsel istismar olarak sıralar.

Bu tanımlarda, veteriner müdahalesi gibi tıbbi uygulamalar ile çiftçilik ve yetiştiricilik gibi hayvanın ölümüyle sonlanabilen ekonomik uygulamalar dikkate alınmamaktadır (Gullone, 2011, s. 146).

Canavarlar Kenti...

Francione (2004, s. 107) hayvanlar söz konusu olduğunda ahlaki bir şizofreni yaşadığımızı söyler. Çoğu insan, hayvanların etik davranış görmesi ve acı çekmemesi yönünde fikir beyan etse de görünen, hayvan zulmünün aşırı davranışlarla sınırlı olmadığı yönündedir. Normal kabul edilen insani günlük yaşam alışkanlıklarımız, aşırı davranışlardan çok daha fazla şiddet içerir.

Sadece ABD'de yılda 8 milyar, günde 23 milyon hayvan yemek için öldürülmektedir. Vahşi hayvanlar açısından durum benzerdir. Sadece ABD'de yılda yaklaşık 200 milyon hayvan avlanır. Bir o kadarı bilimsel araştırmalarda kullanılır ve öldürülür. Eğlence sektöründe milyonlarca hayvan kötü yaşam koşullarına maruz kalır, hayatlarını vaktinden erken tamamlar. Kürk ve deri kullanımıyla moda sektörü de hayvan düşmanıdır. Yaklaşık 40 milyon hayvan tuzaklarla yakalanır yahut kürk çiftliklerinde yetiştirilir ve zalimce öldürülür (Bernstein, 2004; Francione, 2004, s. 108).

Batı toplumlarında olduğu gibi Müslüman toplumlarda da hayvanlara karşı olumlu davranış yanında eziyet içeren çok sayıda olayla karşılaşılır. Birçok Avrupalı gezgin, Müslüman ve Osmanlı topraklarını, hayvanların rahat yaşadıkları yerler olarak anlatır, sokak köpeklerini İstanbul'un gündelik yaşamının parçası olarak tanımlar (Gündoğdu, 2010, s. 378-380). Oysa 19. yy.da İslam dünyasının hayvanlara yönelik davranışları "zulüm" sözcüğü ile anılacaktır (Arbel, 2010, s. 64-74). İstanbul'un sokak köpekleri için zor zamanlar 23 Temmuz 1908'de başlar ve Avrupai görünmek isteyen hükümet, sokak köpeklerine karşı kampanya başlatır (Gündoğdu,2010, s. 382). Murat Bardakçı'da sokak hayvanları söz konusu ise, çarelerin genelde "toplama kampı" olduğu tarihimizden söz eder. İstanbul köpeklerinin, ilk sürgünü 2. Mahmud zamanında yaşadığını ve halkın bunu hayvanlara eziyetin uğursuzluk getireceği şeklinde yorumladığını bildirir. Bunun üzerine köpekler

teknelerle geri getirilmiştir. 1910'da meselenin çözümüne İstanbul Şehremini Belediye Başkanı Suphi Bey soyunur. Bir sonraki hamle Operatör Cemil Topuzlu'ya düşer. Kendisi hatıralarında otuz bine yakın köpeği imha ettirmekle övünür (Sungurbey, 1999, s. 385-6).

Hayvan hakları incelemesine yönelen kaynaklar hayvanların insani günlük yaşamın alışkanlıkları uygulanırken maruz kaldıkları davranışları da eziyet kapsamına dâhil eder ve hayvanların kullanımını "ölümcül" ve "ölümcül olmayan diye ayırır. Hayvanların ölümcül kullanımları çok çeşitlidir ve her yıl milyarlarca hayvanın acı çekerek ölümüyle sonlanır. Bunun dışında suç kapsamına alınan aşırı davranışlardan bahsedilmektedir.

Gündelik Felaket Teorileri...

Hayvan deneylerinde başta gelen ülkeler ABD, Japonya, Çin, Avusturalya, Fransa, Almanya, Tayvan, Kanada, İngiltere ve Brezilya'dır. 2010'da sadece İngiltere'de 3.6 milyon hayvanın, 3.7 milyon araştırmada kullanıldığı bildirilirken, 2011'de bu sayı, yaklaşık 2.7 milyon fare, 272 bin rat, 2720 primat, 11.537 kobay, 4552 köpek, 162.618 kuş, 4340 domuz, 37714 koyun, 235 kedi, 8380 tekırnaklı, 383 sürüngen ve 15.915 amfibi olarak açıklanmaktadır. Sadece Hindistan, her yıl 175 enstitüye 50.000 hayvan tedarik eder ve kendi ülkelerince yasaklandığından, birçok araştırmacı viviseksiyon uygulamak için buraya gelir (Dua ve Dua, 2013, s.741).

Deney hayvanlarına, gözlerini yakmak, yaralamak, çıkarmak suretiyle göz deneyleri yapılır, kimyasal yanık testleri uygulanır, radyasyona maruz bırakılırlar, beyin faaliyetleri araştırmaları için kafa travmaları uygulanır, operasyonlar yapılır, elektroşoka gösterecekleri tepkilere bakmak amacıyla belli aralarla çeşitli derecelerde elektroşok verilir, saldırganlık araştırmaları için sosyal izolasyon, uyku yoksunluğu ve indüklenmiş beyin anomalisinin etkileri incelenir, aşırı soğuk ve sıcağa maruz bırakılırlar, uykudan yoksun bırakma, hareketsiz ve gıdasız bırakma uygulanarak strese tepkileri araştırılır, biyolojik ve kimyasal silahlar, nükleer radyasyon, lazer ışınları ve güçlü mikrodalgalara maruz bırakılırlar, tütün, alkol ve uyuşturucuya alıştırılır sonra kurtulma-

ları sağlanır, yeni ilaçlar ve operasyonlar denenir ve derslerde öğrenim amacıyla kullanılırlar (Bernstein, 2004; Regan, 2007, s. 252-254).

Hayvanların bilimsel araştırmalarda kullanılmaları konusunda üç görüş çatışır. Püristler bunun zaruretini savunurken, etisistler gerekli olmadığını düşünür ve minimalize edilmesini talep ederler. Revolüsyonistlere göreyse hayvan kullanımı fayda sağlamadığı gibi hatalı sonuçlara yol açar ve teknolojik imkânlarla yeri doldurulmalıdır (Dua ve Dua, 2013, s. 740).

Araştırmaların, özellikle yeni ilaçların bulunup denenmesi bakımından, hayvan deneylerinin güvenilir olmadığını gösterdiği savunulmaktadır. İlaçların hayvanlara yönelik toksisite etkileri farklı olduğu gibi, insan ve hayvanlardaki etki ve yan etkileri de farklıdır. Sepsis, yanık ve travmada fare modellemesi, insan için başarılı sonuçlar vermediği gibi, normal koşullarda enfekte olmayacakları etkenlerle hayvanları deneysel olarak enfekte etmek de faydalı sonuçlar sağlamamakta hatta yanlış bulgulara yol açmaktadır. Birçok hastalık etkeni ve terapötik, insan ve hayvan metabolizmalarını farklı etkiler ve hayvan kullanımı, araştırmaları yanlış yönlendirir. Kanser tedavi denemeleri de farelerde olumlu sonuç verirken insanlarda benzer şekilde neticelenmemektedir (Dua ve Dua, 2013, s. 742-3).

1959'da İngiliz zoolog William Russell ve mikrobiyolog Rex Birch, "3R" kuralını (Replacement, Reduction, Refinement) ortaya attılar. Bu yeni doktrin, hayvan deneylerinin teknik donanımla yer değiştirmesini, hayvan deneklerinin sayısını ve acılarını azaltmayı öngörmekteydi. Günümüzde aktivistler buna "rehabilitasyon"u ekledi (Dua ve Dua, 2013, s. 743).

Araştırmalar, biyopsi, cerrahi müdahale yahut ölüm sonucunda sağlanacak insan dokuları, insan geni kullanımı, idrar ve kan örnekleri, postmortem beyin dokusu örnekleri, popülasyon, gönüllü ve epidemiyoloji çalışmaları, doku kültürleri, biyopsiyle alınan insan kanser hücreleri, cerrahi müdahale sonrası veya donörlerden alınan deri kalıntıları, bilgisayar modellemeleri, ilaç, kimyasal ve toksin denemelerine uygun software programları, kanser, böbrek hastalıkları, AIDS, kim-

yasal testler ve aşılar için hücre kültürleri, in vitro çalışmalar, klinik araştırmalar, otopsiler, postmortem çalışmalar, noninvaziv görüntüleme yöntemleri kullanılarak devam ettirilebilir. Birçok açıdan daha uygun oldukları saptanan bu yöntemlerin, Harvard ve Yale gibi en önemli tıp okullarınca hayvan kullanımına tercih edildiği bildirilmektedir (Dua ve Dua, 2013, s. 746-750).

İnsanlar eski zamanlardan beri insan benzeri hayvan görünümünün tercih edilmesi ve/ya verim artımı amacıyla hayvanların genetik yapılarıyla oynamakta, modern bilimle aşırı hız kazanan gen mühendisliği hayvan zulmü dışında etik sorularla da sıkça gündeme gelmektedir (Kistler, 2000, s. 67).

Hegel'in Efendi-Köle okumasından yola çıkarak açtığı pencereden hayvanlara bakan Lacan, hayvan deneyleri zulmünün, hayvanları "yaşayan canlılar" olarak görememekten kaynaklandığını savunur. Dikkatini sadece araştırmasına odaklayan araştırmacı, "materyalinin" acı çektiğini "idrak edemez". Bu durum rasyonalizasyona yol açar veya bu mekanizmayla haklılaştırılır. Bilimin kendinden emin dili, günlük yaşayan bireylere yabancı olduğundan, bilim adamı etiketi, doğrunun garantisi varsayılır ve durum güç ile birleşince kontrolsüz bir hâl alabilir.

Hayvan laboratuvarları, araştırmacının mutlak efendi konumunda, hayvanları, standardize edilmiş, bütün ihtiyaçlarının sağlandığı bir çevrede kontrol ettiği ortamlardır. Modernist ütopik ideali, cesur yeni dünyayı gösteren laboratuvarlar bilim ve teknolojiyle yönetilen, hayvan-kölelerin "tüketildiği", efendinin araştırmanın ürünlerini topladığı fakat bir diyaloğun asla gerçekleşmediği yerlerdir.

Lacan, Nuh'un Gemisi'nin günümüzdeki tezahürüne atıfta bulunur. Âdem hayvanlara isim verir, Nuh onları sayar ve "Nuh'un Gemisi" sembolik düzeyde gerçeğe dönüşür. Bugün insan hayvanları seçer, sayar, korunmaya değer olanlarla olmayanları ayırır ve gemisine alır. Güzel olmaları bazı hayvanların türünün korunmasını sağlarken, çoğu hayvan yok olma tehlikesiyle yüzleşir. Nuh'un Gemisi'nin en aşırı şekli bilim insanının hangi hayvanın hayatta kalıp hangisinin bilim için kurban olacağına karar verdiği laboratuvardır (Zwart, 2014).

Biyolojik Makine

Hayvanların etleri için çiftlikler ve organize sanayi birimlerinde yetiştirilmesi 20 yy.'da et tüketimindeki patlamayla ilişkilidir. Hayvanlar çok ufak alanlarda yaşamaya zorlanır, hareket kabiliyetleri neredeyse tamamen sınırlanır, hızlı yağlanmalarını ve hastalıklardan korunmalarını sağlamak için hormon, antibiyotik ve yem katkı maddesi verilir. Sürekli artan et tüketimi, mezbahaları beraberinde getirir. Besiciliğin ve artan et üretim-tüketim zincirinin hem çevresel hem de tıbbi olumsuz sonuçlarına sıklıkla değinilmektedir (Kistler, 2000, s. 66).

Yaşamı dana eti olarak son bulan danalar doğduklarından birkaç saat ya da gün sonra annelerinden ayrılır, devamlı olarak, hareket edemeyecekleri kadar küçük bölmelerde tutulurlar. Pek çok insan çiftlik hayvanlarının iyi koşullarda yaşadığına inansa da, insani sorumluluk perdesi ardına gizlenen acı verici koşullarda, hareketsizlikten kaynaklanan şişmiş eklemler, sindirim bozuklukları vb. hastalıklarla yaşarlar (Regan, 2007, s. 129-133). Bunun dışında yılda yaklaşık 100 milyon domuz kesilir. Çoğu doğumdan sonra 4-6 ay yaşar veya "kavruk" iseler doğar doğmaz kafalarına vurularak öldürülürler, kalanlarsa, kötü, dar alanlarda ayak ve bacak yaraları, dizanteri, kolera, trişinoz vb. hastalıklarla boğuşurlar. Yeni doğanlarda anestezi uygulamadan kulak ve kuyruk kesimi uygulanır ve aşırı kalabalık ortam nedeniyle normalde uysal olan bu hayvanlar kanibalizm sergileyebilmektedir. Yılda sayısı yaklaşık 9 milyarı bulan tavuk da benzer kötü yaşam ve ölüm koşullarından payını alır (s. 139-140).

Sık sık acı çığlıkların ve ağlamaların duyulduğu mezbahalar ve sınai çiftlikler biyolojik makine yığınlarıdır çünkü kar güdüsü olabilecek en kısa zamanda en kilolu hayvanı "üretmeyi" hedefler (s. 137, 140).

Tüm sosyal hiyerarşilerin "babası" canlı-cansız ayrımıysa, onu erkek-kadın ve insan-hayvan dikotomileri izler. İnsanların hayvanlara ve erkeklerin kadınlara davranışları karşılaştırıldığında, hukuk sisteminin ikisini ele alış şeklini analiz etmek kolaylaşır. İnsanlar hayvanları, erkekler kadınları domine eder ve bunlar eşitsizlik ve benzerlik içeren ilişkilerdir. İdeolojik benzerlik, ikisinin de toplumca reddedilmesi ve gör-

mezden gelinmesindedir. İki durumda da dominant grup yadsıdığı hiyerarşiyi çeşitli şekillerde empoze eder. Hayvanlara uygulanan hiyerarşi insan edimi olarak görülmeyip, doğanın sonucu olarak açıklanırken, kadınlar söz konusu olduğunda eşitsizlik yadsınır, cinsiyetlerin farklılığı ve kadınların doğal zayıflığından bahsedilir. İkisi de din tarafından doğrulanır, haklılaştırılır ve desteklenir (MacKinnon, 2004, s. 262-3).

Hem hayvanlar hem kadınlar doğa ile özdeşleştirilir ve kontrol edilmesi gereken, yoksa kaosa sürükleyen doğanın tehlikeli yaratıkları olarak anılırlar. İkisi de erkeklerden aşağı konumda kabul edilir. Bunun nedeni, erkeklerin sahip olduğu ve onları yüce bir konuma yerleştiren niteliklerden yoksun yaratılmışlıkla tanımlanmalarıdır. İkisi de "mal" ve erkeğin sosyal statüsünü gösterme-yükseltme aracıdır (MacKinnon, 2004, s. 265). Kadınlara "saygınlıklarına" göre piliç, kancık (dişi köpek), inek, sığır, kedi, tavşan, kısrak vb. hayvan adları takılır ve ikisinin de bedeni sağladığı haz ölçüsünde (beslenme-cinsellik) değer kazanır (Adams, 2013; Mackinnon, 2004).

"Eating Well"de Derrida'nın, özne olma koşulunu et yemeye bağlaması gibi, Adams'da (2013, s. 76), iktidar sahiplerinin daima et yediğini söyler. Et yeme hem sınıfsal üstünlüğü hem ataerkilliği gösterir. Feminist vejetaryen kuram, ataerkil dünyada kadın ve hayvanın benzer biçimde konumlandırıldığını ileri sürer. Vejetaryenlik kadını ve hayvanı nesneleştiren dünya yapısını reddetmektir (Adams, 2013, s. 314-315). Beslenme alışkanlıkları ve feminizm arasında sadece tarihsel değil, anlamsal bağlar da vardır ve feminist-vejetaryen kuram bu devamlılığın altını çizer. Et yeme, erkeksi tahakküme işaret ederken, vejetaryenlik ataerkil kültürden rahatsızlığı yansıtır (s. 309-311). Hayvanları yemeyerek, vejetaryenler, ete dönüşmeyi bekleyen hayvanlara yakınlıklarını ilan eder ve kendilerini, ahlaki kararlarını kendi başına verip eyleme geçen özneler olarak tanımlar. Böylece hem hayvanları hem kendilerini nesne olmaktan kurtarırlar (s. 314-315).

Av Mevsimi

Avlanma, hayvanların acı çekmesi ve ölümüyle sonlanan diğer bir faaliyettir. Önceden "erkek sporu" olarak kabul edilen avcılık ka-

dınlar arasında da yaygınlaşmıştır ve buna neden olarak artan suç oranıyla tanımlanan modern şehir yaşamında kişisel silahlanmaya rağbet gösteren kadınların bu eyleme karşı artan ilgisidir. Avcılar ekosistem dengesini koruduklarını iddia etseler de bu akla yatkın görünmemektedir (Kistler, 2000, s. 67-68).

Sungurbey (1999, s. 1309-1312), yüksek sınıfların avlanma meraklarını uzun uzun ve isimlerle anlatırken, yavruları tehlikede olan ve/veya ölen hayvanların, insanlara benzer korku ve üzüntü davranışları sergilediğinden de bahsedecektir.

Artık ticari gemilerle yapılan balina avcılığı bu memelilerin neslini tehlikeye sokarak ekosistemi de risk altına iterken, köpekbalığı gibi balıklar sadece yüzgeçleri kesilip denize geri atılarak acılı bir ölüme terk edilir (Kistler, 2000, s. 66). Foklar da benzer bir kaderi paylaşır, kafalarına vurularak öldürülür ve bazen tam ölmeleri beklenmeden derileri yüzülür. Fok aşırı popülasyonunu kontrol etme açıklaması ise hem bilimsel hem vicdani açıdan yetersizdir (s. 173).

Özellikle hayvanat bahçeleri bu alanda belirgin rol alır ve "artık" hayvanlarını tacirlere, açık arttırmacılara, av çiftliklerine, meçhul kişilere ve av sahalarına gönderirler.

Günümüzde spor olsun diye avlananların sayısı giderek azalmakta, ABD için oran %5 gibi tanımlanmaktadır. Gene de yalnızca ABD'de yılda 134 milyon hayvan avda öldürülmektedir. Düşüşün nedeni orantısız güç ve vicdani nedenlerle bu eylemin spor olarak görülememesidir (s. 210-214).

Kürk ve Derinin Örttüğü

Deri ve kürk üretimi sektörü hayvanlara zulüm uygulanan bir başka alandır. Günümüzde insanların bilinçlenmesiyle, kullanımları azalmışsa da, az sayıdaki talep, çiftliklerde yetiştirilen hayvanların kürk ve derileriyle karşılanır (Kistler, 2000, s. 66).

Çin, Güney Kore, Tayland ve Filipinler başta olmak üzere birçok Uzak Doğu ülkesinde, batıya kürk ihracatı için kedi ve köpekler eziyet edilerek öldürülmektedir. Kedi köpek kürkleri büyük pazar oluşturur

ve batı pazarını fark eden Asya ülkeleri kıyımı sürdürür (Sungurbey, 1999, s. 1065). Çin'de kediler ve tavşanlar travma yoluyla öldürülür veya canlıyken derileri yüzülür, bu sayı yılda 300-400 bini bulur (s. 1066). Bir başka ekonomi kolu da derisi ve kürkü iyi para ettiğinden siyanürle tilki avıdır ve ülkemizde yaygındır (s. 1067).

2001'de yaklaşık 4.5 milyon hayvan kürkü için öldürülmüştür. Çoğunluğu çiftliklerde yetiştirilirken, bazısı tuzakla yakalanır. Tuzaklananların çoğu panikle demirleri ısırır ve dişlerini kırar, bazısı ise bacaklarını kemirir. Etolog Desmond Morris, tuzağa düşen hayvanın paniğini "kavrayamayacağımızı" söyler. Söz konusu olan, "başına geleceği bilememenin" şokudur. Çiftliklerde öncelik, kürkün bozulmasını engellemektir ve bu yüzden öldürme küçük hayvanlarda boynunu kırarak, büyüklerde gazla veya anal elektrik şoku uygulanarak gerçekleştirilir (Regan, 2007, s. 161-167).

Özellikle kedi-köpek kürkü sağlayan Güney Asya ülkelerinin, bunu, hayvanları boğarak, telle asarak, havada asılıyken bıçaklayıp kanlarını akıtarak öldürüp, tam ölmelerini beklemeden derilerini yüzerek yaptıkları ortaya çıkınca infial yaratmıştır. Oysa diğer hayvanlar mevzu olunca aynı standartlardan kaçınırız (Regan, 2007, s. 175-176).

İtalya, İspanya, Çin, Güney Kore, Brezilya, Pakistan, Tayland, Hindistan, Kanada ve ABD gibi ülkelerin dünya piyasasının önde gelenlerini oluşturduğu deri endüstrisi de benzer sahneler barındırır. İnsanlar derinin etleri için öldürülen hayvanlardan sağlandığını düşünse de bu kısmen doğrudur, gerçekte hayvanlara vurma, kemikleri kırılana dek sürükleme, sopalarla itip kakma uygulanır (Regan, 2007, s. 177-179).

Egzotik

Egzotik kuş tüylerinin moda için alınması, nadir kuş türlerinin yumurtalarını toplayan ornitologlar, kaplumbağa kabukları, gergedan boynuzu, goril elleri, fildişi toplayan turistler ve avcılar, vahşi hayvanların yaralanmasına, ölümüne ve neslinin tükenmesine neden olur. Burada cehalet ve umursamazlık söz konusudur (Kistler, 2000, s. 66).

Ayin ve Ritüel

Törensel şiddet, yakılan kedileri veya kafası koparılmış köpek imgelerini çağrıştırır ve o kültün, satanist anıştırmalar nedeniyle toplumda yarattığı infial büyük olur. Bu vakalar doğaları gereği, sistematik, profesyonel ve titiz çalışma gerektirir. Savcıların dini pratikleri uygulamak için hayvan şiddeti gerçekleştirilen davalarda hoşgörüyle yaklaşmamaları beklenir.

Santeria-Afrika-Karayip Dini uygulamaları hayvan kurban törenlerini içerir ve bu eylem çocukların tanıklığında yapılır. Hayvan Hakları savunucuları bu uygulamaların kanuna aykırı kabul edilmesi yönünde çalışmışlar ancak Anayasa Mahkemesi, dini uygulamalar lehine karar vermiş ve hayvan kurban törenleri devam ettirilebilmiştir (Ascione, 2005, s. 60).

1987'de Florida Santeria Lukumi Babalu Aye Kilisesi, törenlerinde hayvan kurban etmesiyle dava konusu edilmiş, bu eylemi yasaklayan kanun önce Yargıtay ve Federal Bölge Mahkemesi tarafından tasdik edilmiş fakat yasanın fazla spesifik olması gerekçesiyle daha sonra, Anayasa Mahkemesi tarafından geri çevrilmiştir. Bu durum dini uygulamaların hayvan kurban törenlerini yaygınlaştıracağı korkusunu pekiştirmiş, Anayasa Mahkemesi benzer vakalarda hayvan zulmünü önlemeye yönelik müdahale hakkını saklı tutma kararı almıştır (Lockwood, 2006, s. 22-3).Ayrıca; Amerika'da yılda ortalama 7 milyon hayvanın sokaklardan toplandığı ve ev bulamayanların barınaklarda uyutulduğu açıklanmıştır. Ötenazi uygulayan çalışanların ciddi psikolojik sorunlar yaşadığı, bazısının depresyona girip hastaneye yatmak zorunda kaldığı da bildirilmektedir (Sungurbey, 1999, s. 1256-1257).

Sirkler, film sektörü, su parkları vb. hayvan gösterileri, hayvanların doğal yaşamdan koparılarak, aşırı stres yüklenmeleri, acılı eğitim süreci ve ömürlerinin kısalmasıyla tanımlanan sektörlerdir, üstelik veteriner olmadığından gerekli durumlarda tıbbi bakım alamazlar (Kistler, 2000, s. 115). Bu alanlarda yer alan hayvanlar da, çok erken yaşta cebren doğal ortamlarından koparılır, uzun ve acımasız yöntemlerle eğitilir, kötü koşullarda yaşar ve ömürleri doğal süresinden çok önce sona erer (Regan, 2007).

Hayvanların kullanım şekillerinin birçoğu ölümcül olmamakla beraber, hayvanların eziyet çekmesine yol açtığına inanıldığından, tartışmalıdır. Süt ve yumurta üretimi bunların başında gelir. Süt sığırları süt verimleri düşene dek hayatta tutulur ve yaşamları devam ederken kimyasal, hormon, yem katkı maddesi ve antibiyotik uygulamalarına maruz kalırlar. Yumurta tavukları çok ufak kafeslerde aşırı kalabalık yaşar, yaralanmaları önlemek için gagaları kesilir ve erkekler doğar doğmaz plastik poşetlere konup boğularak evcil hayvan maması olarak kullanılırlar. Yün ve ipek üretimi modanın letal olmayan ancak tartışmalı koludur.

Birçok tartışmada evde beslenen kedi ve köpek gibi hayvanlar ölümcül olmayan eziyet görme kapsamına alınır çünkü doğadan koparıldıkları savunulur. Bu tartışılır olsa da çok sayıda yavru hayvanın sağlıksız ve aşırı kalabalık şartlarda kaçak taşınması, pet shoplarda küçük kafeslerde aşı ve paraziter ilaçlama yapılmaksızın barındırılıp satılmaları, isteyerek çiftleştirme veya kazara gebelik sonucu dünyaya gelen yavruların hastalık ve bakımsızlıktan ölmesi veya bilerek öldürülmesi gibi sorunlar vardır. Bakılma amacıyla vahşi doğadan koparılan birçok hayvan kendisine uygun olmayan ortamda yaşamaya zorlanırken bir zaman sonra, vahşi doğada hayatta kalma yeteneklerini geliştirememiş olur ve artık doğaya da salınamaz (Kistler, 2000, s. 115).

Çaresizlik Kuyusunda...

"Günlük alışkanlıklar" dışında hayvanlara karşı uygulanan şiddet, aşırı ve suç sayılan davranışları içermektedir.

Vaka Takdimleri

Glasgow'da sabıkalı bir cinsel saldırı suçlusunun evinde arama yapan polis, hem adamın hem karısının hayvanlara cinsel tacizde bulunduklarını gösteren videokasetler bulmuştur. Sonradan bir seri katil ve tecavüzcüye dönüşen bir erkek, karısıyla tartışırken, kadının köpeğini, boğazını keserek öldürmüştür. Falkirk'te bir köpeğin dövülerek öldürülmesi üzerine polis çağırılmış, soruşturmalar uzun yılardır ailede şiddet olaylarının yaşandığını açığa çıkarmıştır. Oban'da tavşanlarını

yarıştıran bir çift arasında kavga çıkmış, erkek partner tavşanlardan birinin kafasını kesip koparmıştır. Fife'de yürütülen bir çocuk tacizi soruşturmasında uzun yıllardır ailede kedileri mikrodalga fırında öldürme ve köpeklerin kafasını kesme olaylarının devam ettiği, diğer ikisinde çocukların önünde kedilerin kuyruklarının kesildiği ve hamsterlerin mikrodalgaya konularak öldürüldüğü ortaya çıkarılmıştır (Scott-Park, 2013, s. 14-15).

1997'de iki genç bir hayvan barınağına girerek 17 kediyi öldürüp onlarcasını yaraladılar. Dava süreçleri o kadar ilgi gördü ki haber, People dergisinin kapağını oluşturdu ve dergi Prenses Diana'nın ölüm haberinden sonraki en yüksek tirajına ulaştı. 2001'de California'da bir telefon tamircisi bir köpeği akan trafiğe fırlatarak ölümüne neden olunca hayvana karşı şiddet uygulama suçundan 3 yıl hapse mahkûm oldu. Failin bulunması için gönderilen bağışların toplamı 120 bin doları bulmuştu. 2006'da Washington'da bir adam kendi köpeğini dövüşte yenen dişi bir pitbullu vurup öldürünce, yeni hayvana karşı şiddet yasasına göre ceza alan ilk kişi oldu ve 2 yıl hapse mahkûm edildi. 2004'te Kuzey Carolina'da görülen bir davanın yargıcı, bir kişiyi 40 yıl hapse mahkûm etti. Cezanın 10 yılı bubi tuzağı kurarak ölüme sebebiyet ve 30 yılı da 6 hayvan dövüşü nedeniyle verildi (Lockwood, 2006).

İçimizdeki Karanlık Yan

Hayvan cinsel istismarı deyince "hayvanlara yönelik tüm cinsel niyet ve hareketler" anlaşılmalıdır (Beirne, 2009). Davranışın, metalaştırma, gençlerde görülen cinsel deneyim eğilimi, cinsiyete özgü sosyalizasyon, ağır şiddet içeren eylem ve zoofili tipolojileri tanımlanmaktadır (Beirne, 2009, s. 117-122).

Mitoloji ve folklor farklı bildirimlerde bulunsa da hemen tüm sosyal topluluklar bestialiteye tepkilidir. Kutsal Kitap, doğal, Tanrı vergisi evren düzeninde bir yırtılma ve şeytani soy üremesine neden olmakla suçladığı edimi ölümle cezalandırır (s. 100-101).

Beirne (2009, s. 98-100), crush filmlerle beraber insan-hayvan cinsel ilişkilerini konu edinen filmleri ele alır. Araştırmacı, Mideas Dekker'in "Dearest Pet" ve M.Cooper'ın "A History of Rod: Flagella-

tion and The Flagellants in all Countries" kitaplarını bestialtiye toleranslı bakan bildirimler olarak işaret eder. İlki, Beirne ve Peter Singer arasında bir tartışmayı başlatır. Singer'ın "Heavy Petting" makalesi, Beirne ve birçoklarını, onun, bestialiteyi şiddet içermedikçe tolere edilebilir bir yaşam tercihi gibi gördüğü şeklinde düşündürür. PETA başkanı Ingrid Newkirk, Singer'a destek olurken, hayvan hakları kuruluşları, think tank örgütleri şiddetli tepki verir ve Gary Francione, Singer'a güvenilemeyeceğini yazar. Bunun üzerine Singer yanlış anlaşıldığını söyler (s. 108-110).

Literatürde, çocuk pornografisinde hayvanlarla cinsel temasa veya tanıklığa zorlanan çocuklar bulunduğu bildirilmekte, çocuklara yönelik şiddet, benzer davranışları içerebilmektedir (Ascione, 2005, s. 122-3). Bu bağlamda olayın vahameti artmaktadır.

Roudinesco (2013), modern zamanlarda tüm cinsel pratiklerin laikleştirildiğini ve gönüllü partnerler arasında geçtiği sürece suç sayılmadığını anlatırken, hayvanlarla cinsel ilişkinin de artık yargılanmadığını ekler. Çünkü yasa, vatandaşın özeline karışmaz (s. 81-83). Oysa cinsel ilişki, daima bir başkasını nesneleştirmek olduğuna göre bu, herhangi bir nesnenin, bir diğerinin yerini alabileceği anlamına gelir ve artık canlı dünya bir eşya koleksiyonuna dönüşmüştür (s. 51).

Hayvanlar, insanlarla cinsel ilişkide bulunmaya koşullandırılabilirler ve bu erkek hayvanlara "androzoon" denir; bu hayvanların, kataloglardan cinsel kullanım amaçlı satışları yapılmakta, internette pornografik görünümleri sergilenmekte ve genelevler ve bazı özel salonlarda cinsel amaçlar için bulundurulmaktadırlar (Roudinesco, 2013, s. 173-194). Hayvanlarla cinsel ilişki ediminde sadece insanlar bu ilişkiyi sürdürür çünkü sadece onlar kendilerini çeken bir nesneye yönelir ve seçerler. Bu eylem bir sapkınlık, hayvan vücudunun cebren kullanımıdır (s. 176). Hayvan cinselliği asla insan cinselliğine benzeyemez çünkü onlarda sembolik bir dil söz konusu olamaz (s. 185). Singer'ı sert bir dille eleştiren Roudinesco'ya göre, bu hayvanlar kolektif ve anonim bir sapıklığın kurbanıdırlar. Bu insanlar hayvandan bir malmışcasına zevk alır ve gereksiz laboratuvar deneyleri gibi, hayvanlarla cinsel ilişki de kölelikle eşdeğerdedir (s. 193-194).

Hayvanlarla cinsel temas, bir zamanlar "doğaya karşı işlenen suç" kapsamında tanımlanmaktayken son yıllarda, şiddet veya haneye tecavüz içermiyorsa, birçokları, bestialiteyi, hayvana karşı şiddet suçlarından ayrı tutmayı tercih etmiş, bu uygulamanın savunucuları bunu "yaşam tarzı tercihi" olarak göstermişlerdir. Oysa "türler arası cinsel ilişki ve/ya saldırı" yanlıştır ve suç olması gerekir, zira bu tarz cinsel ilişki, hemen her zaman zorlayıcı niteliktedir, hayvanın acı çekmesi ve/ya ölümüyle sonlanır ve hayvanlar tacize ilişkin muvafakat veya şikâyet olanağından mahrumdurlar. Bu tür davalar ehil bilirkişileri gerektirmekte ve bu yetkinliğe sahip uzmanlar sağlayan ajanslar bulunmaktadır (Lockwood, 2006, s. 23-24).

Beirne de bestialitenin suç olduğu ve ceza kapsamına alınması gerektiğinde ısrarcıdır. Çünkü çocuklar gibi hayvanlar da seslerini etkin biçimde çıkaramazlar ve çocuk ve kadın tacizinde olduğu gibi bu eylem de, çoğunlukla yaralanma ve ölümle sonuçlanır (Beirne, 2009, s. 115).

Hayvanlara yönelik cinsel istismar, kadınları, hayvanları ve doğayı kontrol edilmesi ve sömürülmesi gereken, yoksa felaketlere neden olacak nesneler gibi gören eril bakışla bağlantılandırılır. Seksist terminoloji, türcü dil kullanımından kaynaklanır ve ona benzer. Bir erkek kadınları inek, aptal tavşan, kuş, piliç, tilki, taze et vs. olarak gördüğü ve adlandırdığı veya genital organlarını bu şekilde andığında, kendiyle kadın arasında duygusal bir mesafe belirleyerek kendini daha üst bir konuma yerleştirir. Böyle yapmakla, kadınlar, hayvanlar ve doğa için "yetersiz-benden daha az-daha önemsiz" bakışını haklılaştırır ve pekiştirir. Bu aşağı konuma bir kez indirgendiğinde, hem kadınlar hem hayvanların öznelliği, erkeklerce reddedilmiş olur. Öznelliği ve canlı varlık oluşu reddedilen nesne, artık suçluluk duymaksızın istismar edilebilir (Beirne, 2009, s. 116-117).

Hayvanların cinsel amaçlı kullanımlarına yöneltilen dikkat, nispeten azdır. ABD'de birçok eyalet bestialiteyi ahlaksızlık kabul ederken, sadece Utah bunu hayvana karşı zulüm olarak ele alır. Kadınları hayvan olarak resmeden ticari pornografi, hayvanlarla cinsel ilişkiyi göstermekten çekinmez. Pornografi, hayvanların yapmaları istenilen ey-

lem doğrultusunda eğitilmesini ve bundan "memnun" görünmelerini sağlayabilmektedir. Ufak hayvanların, kışkırtıcı biçimde giyinmiş kadınların topukları altında ezilerek öldürüldüğü veya "pinky"lerin kullanıldığı "crush" filmler, hayvanların yavaşça öldürülmesini cinsellikle bağdaştırarak gösteren fetiş filmlerdir ve yasaklanmaları, California'da, 2000 yılında "snuff" filmlerin yasaklanmasıyla eş zamanlı olmuştur. Bir filmde hayvanlar öldürülmelerine mutabakat edemezken, diğerinde mutabakat insanlarca zevk ve eğlence için sağlanmaktadır. Hem kadınları hem hayvanları koruyan kanunlar vardır fakat ikisi de "işlemez" (MacKinnon, 2004, s. 67-68).

Sayılar Kitabı...

Henry araştırmasında (2004, s. 200) hayvanlara şiddet uygulama davranışına en az bir kere tanık olma oranını %51 ve en az bir kez eyleme katılma oranını %18 olarak bildirmektedir. Araştırmacı, hayvanlara şiddet uygulayanların, bu davranışı sergilememiş olanlara kıyasla 5.3 kat daha fazla suça eğilim gösterdiğini açıklamakta ve eyleme, gerek gözlemci gerekse uygulayıcı olarak iştirak ile diğer şiddet davranışları arasında ciddi bağlantılar bildirmektedir (s. 186).

Hayvanlara şiddet uygulama davranışında düşük sosyoekonomik sınıfa mensup bireylerin ağırlıklı olduğu, faillerin babalarının eğitimlerinin düşük seviyede iken annenin mesleğinin sıklıkla mavi yakalılar arasında bulunduğu bildirilmektedir (Flynn, 2001, s. 75).

Aile içi şiddetin yaşandığı evlerin %60'ında hayvanlar da şiddet kurbanı olmaktadır (Ascione, 2005, s. 45). Şiddet mağduru erkek çocuklar arasında hayvana şiddet uygulama, mağdur olmayanlara kıyasla 7 kat fazla iken, bu oran kız çocuklar için 8 kat olarak açıklanmaktadır. Cinsel tacize uğrayan her 3 erkek çocuktan biri ile her 4 kız çocuktan birinin hayvanlara şiddet uygulama davranışı gösterdiği bildirilmektedir (s. 46).

Yetişkinler, özellikle köpeklere, sıklıkla ateşli silahlarla şiddet uygularken, gençler genelde kedilere yönelmekte ve dayak uygulamaktadır (Flynn, 2001, s. 75).

Kötülüğün Bilimi...

Kellert ve Felthouse (1985) yetişkinler ve çocuklarda hayvanlara şiddet uygulama davranışının farklı nedenlerini sıralar. Yetişkinler için bunlar; kontrol ve disiplin sağlama, intikam alma davranışı (sahibin, müdahalesine, örneğin hırlayarak cevap veren köpeğine şiddet uygulaması), hayvanın kendisi için önem taşıdığı bir insandan intikam alma, bazı hayvanlara karşı geliştirilen önyargı, dövüş köpeklerinde olduğu gibi hayvanların şiddet aracı olarak kullanılması, kişisel agresyonun büyütülmesi (hayvanlara işkence eden kişinin yapabileceklerine dair gözdağı vermeyi amaçlaması), eğlence aracı olarak kullanma (crush filmler) ve sadizmdir. Yazarlar Utah'ta erkek çocuklara işkence edip öldüren bir katilin, benzer şekilde yavru köpeklere de işkence edip öldürdüğünü ve "her ikisinin de çıkardığı seslerden haz aldığını söylediğini" bildirmektedir.

Erişkin ve çocuklarda davranış, ortak özelliklerin yanında farklar da içermektedir (Ascione, 2005, s. 56). Çocuklarda tanımlanan nedenler, merak, mental sorunlar, grupta statü kazanma çabası, depresyon, sıkıntı gibi duygudurumlardan kaçınmaya çalışma (bu grupta sadece fiziksel değil cinsel taciz de daha sık görülmektedir), cinsel haz amaçlanması, hayvana şiddet uygulayarak başka bir insana gözdağı verme çabası, hayvana şiddet uygulamaya zorlanmış veya kandırılmış/yanlış yönlendirilmiş olma, hayvana karşı fobi geliştirme, kendine zarar verme isteği, travma sonrası davranış bozukluğu, rehine alma durumu, zarara uğrayacağından korkulan hayvanı korumak için öldürme, güç sahibi olan kişiyle özdeşleşme davranışı olarak benzer şekilde davranmaya çalışma gibidir (s. 53-62).

Yetişkinleri taklit etme davranışında çocuklar hayvanlara şiddet uygulamayı, hayvanı eğitmenin özel bir yöntemi gibi algılayabilirler. Bazı genç çocukların, Beavis ve Butthead çizgi dizisinde hayvanlara şiddet ve kundakçılığı işleyen bir bölümü izledikten sonra benzer davranışlarda bulundukları bildirilmektedir. "Kıdem sırası" davranışı, şiddete uğrayan çocuğun, acısını daha zayıf bir kurbandan çıkarmaya yönelerek bir hayvanı hedef almasıyla gelişir (Ascione, 2005, s. 53-62). Kurban olma durumu, hayvan istismarı uygulayıcısının en belirgin

öncülü ve özelliğidir (Ascione ve Shapiro, 2009, s. 574). En tehlikeli motivasyon kişilerarası şiddetin provası olarak davranışın gelişmesidir. Jeffrey Dahmer, Ted Bundy ve Luke Woodham gibi seri katil ve tecavüzcülerin hayvanlara şiddet uygulayarak eylemlerine başladıkları bilinmektedir (Ascione, 2005, s. 61).

Hayvanlara karşı şiddet davranışı 1908'e dek "Akıl Hastalıklarının İstatistik ve Diyagnostik El Kitabı" içeriğine dâhil edilmemiş ancak 4. baskıda davranış bozuklukları tanımlanırken, "İnsan ve Hayvanlara Karşı Agresyon" başlığı altında ele alınmıştır (Ascione, 2005, s. 4-5; Lockwood, 2006, s.13).

Hayvanlara yönelik şiddetin davranış bozukluğu semptomlarına dahil edilmesiyle, olguya yöneltilen dikkat yoğunlaşmıştır. Davranış, gençlerde empati eksikliği ile bağlantılandırılmakta ve antisosyal davranış bozuklukları içinde sıralanmaktadır. Kundakçılık, zorbalık ve cinsel taciz, hayvan zulmü davranışına eşlik ettiği ve/veya hayvana yönelik şiddetle ortak özellikleri bildirilen diğer antisosyal davranış bozukluklarıdır (Ascione ve Shapiro, 2009, s. 573-574). Aile içi fiziksel cezalandırma ve fiziksel istismar yaşanan evlerde hayvanlara şiddet uygulama davranışının yüksek oranda varlığından söz edilmektedir. Cinsel taciz mağduru çocuklarda da hayvanlara eziyet etme ve/ya şiddet uygulama davranışının yaygın olduğunu bildirdikten (Ascione, 2001, s. 8) sonra Ascione (2005, s. 123), Itzin'in, tacize maruz kalan ve/ya çocuk pornografisi filmlerine zorlanan çocuklarla bestialitenin beraber seyrettiğini açıkladığını anımsatır.

1977'de Pediyatrist Roy Meadow makalesinde "Munchausen Syndrome by Proxy" terimini kullanır. Bakımından sorumlu kişinin, kendi çocuğunda hastalık ve acıya neden olmasıyla tanımlanan sendromun, hayvanlara şiddet uygulama vakalarında da, %2 gibi bir oran teşkil ettiği bildirilmiştir. Vakaların birinde zehirlenme şüphesiyle köpeğini muayene etmesi için günde 3 defa veterineri eve çağıran hasta sahibi, sonradan kendi çocuğunu zehirlemekten mahkûmiyet almış, bir diğerinde sürekli hayvan hastanesine başvuran hasta sahibinin, veterinerlerin ilgisini çekmeye çabaladığı tespit edilmiştir (Ascione, 2005, s. 50-1; Munro ve Thrusfield, 2001d).

Hayvanlar Hakkında Konuşmalıyız...

Hayvanlara yönelik şiddet davranışlarının, yenilenmiş bakış açıları ile ve birçok disiplin tarafından incelenmesiyle beraber, sosyolojik bağlamda ele alınması muhtelif sebeplerden zaruridir. Öncelikle hayvanlarla ilişkimiz kişiler arası ilişkilerimizi de belirler, hayvana şiddet uygulamaya tanıklık etmenin etkileri tahmin edilenden şiddetli olabilir ve bu davranış, insan-insan olmayan ilişkisi hakkında çok şey öğretebilir. Hayvana eziyet etme suçuna analitik bir yaklaşım, bizi, eşitsizlik üzerine kurulan ilişkiler, sosyal güç ve güç kullanımının dinamikleri hakkında aydınlatabilir. Ancak hayvanlara şiddet uygulama olayları üzerinde çalışmanın en önemli ve haklı nedeni, acı çekme ve ölümün, sadece hayvanlar birer canlı oldukları için önemli olmasıdır (Flynn, 2001, s. 72-3).

Hayvanlar söz konusu olduğunda toplumda asıl şok yaratan çocuk suçluların faili oldukları kasıtlı vakalardır. Bunlar "gerçekten masum canlılara" zarar vermelerinden başka, çete ve uyuşturucu suçları, aile içi şiddet, cinsel saldırı, antisosyal davranışlar ve agresiviteyle olan bağlantıları açısından önem taşırlar (Lockwood, 2006, s. 19-20).

Bir literatür taramasında (McDonald, 2012), çocukluktaki hayvanlara şiddet uygulama davranışıyla ileriki yaşlardaki suç eğilimi arasındaki bağıntıya dair araştırmalara değinilir. İki konunun ilişkilendirilmesi, 1964'te yayımlanan bir makaleyle başlar. Makalede çocukluk döneminde görülen hayvanlara eziyet uygulama davranışlarının ileriki yaşamdaki suç eğilimlerine bir başlangıç olduğu ve önü alınmazsa şiddetleneceği savlanır.

Bazı araştırıcılar hayvanlara yönelik şiddeti nokturnal enuresis (yatak ıslatma) ve pyromani (kundakçılık) ile beraber triad bağlamda ele alsa da 1980'lerde hayvana yönelik şiddetin başlı başına bir fenomen olarak irdelenmesi önerilir. Davranışa ilişkin, tanıklık etme, bizzat fail olma, suçun tarzı, yöntemleri, nedenleri vb. özellikleri değerlendirilir. Buna göre lisede saldırı suçu geçmişi bulunan bireylerin geçmişinde hayvana şiddet uygulama davranışı da bulunmakta, şiddet suçuyla hüküm giyenlerde aynı davranış, şiddet suçlusu olmayanlara

kıyasla üç kat fazla saptanmakta ve bu suçu işleyenlerin başka suç işleme oranı %70 olarak bildirilmektedir. Tecavüz suçlularının %48'i hayvanlara şiddet uygulamış, %36'sı çocukluk ve %46'sı adolesan dönemlerinde hayvanlara şiddet uygulamaya başlamıştır. FBI seri katillerin profillerini belirlerken hayvanlara şiddet uygulama geçmişini bir faktör olarak bu profile ekler zira seri katillerin eylemlerine hayvanlar üzerinde çalışarak başladıkları yaygın olarak kabul edilmektedir (McDonald, 2012).

Lucia ve Killias (2011, s. 93), şiddetin aşırı formlarının, ara formlardan geçmeksizin vuku bulmayacağını söyleyerek, hayvana karşı şiddet davranışının adım adım ele alınması gerektiği konusunda uyarıda bulunur ve konuya karşı toplumda gösterilen esneklik veya umursamazlığın bireyleri cesaretlendirdiğini, en azından caymalarını engellediğini ifade eder.

Beirne (2004) konuya bir başka açıdan yaklaşarak, aile içi şiddetin yaşandığı ortamlarda hayvana şiddet davranışının gerçekleşmesinin, durumlararası bağıntıyı zorunlu ve kesin kılmadığını düşünür. Gullone ise (2011, s. 156), insan ve hayvana şiddet uygulama davranışlarına dair bağlantının zaman zaman eleştiri alsa da, araştırmalarca desteklendiğini bildirirken, hayvanlara şiddet uygulama davranışı gösteren çocukların, bu edimleriyle, kendi sağlıkları ve yaşadıkları ortam hakkında önemli ipuçları verdiklerini söyleyerek, bunların muhakkak dikkate alınmasını önerir. Öğretmenlerin de, öğrencilerin ödevlerindeki bazı işaretlere karşı uyanık olmaları önemlidir (Ascione, 2001, s. 3).

Hayvana eziyet uygulama suçuna katılım, özellikle çocuklarda diğer canlıların acı çekmelerine karşı duyarsızlaşmaya yol açabilmektedir. Diğerlerine karşı kayıtsızlık ise, suç eylemi konusunda sorumsuz ve özgür hissetmeye varabilmektedir (Henry, 2004, s. 187, 199).

Benetato, Reisman ve McCobb (2011), hayvana yönelik şiddet davranışı ile insana karşı şiddet davranışı arasında paralellik kurar. 1962'de "The Journal of the American Medical Association"da Dr. Kempe'nin "Battered Children Syndrome" makalesi yayınlanır. Çocuk istismarını tespit ve teşhis etmeye yönelik olarak saptanan kriterler, 1967'de tüm eyaletlerde çocuk tacizi bildiriminin zorunlu hale getiril-

mesiyle sonuçlanır. Araştırmacılara göre bu durum, bugün veterinerlerin yaşadığı açmazlarla paralellik göstermektedir (Benetato, Reisman ve McCobb, 2011, s. 32). AVMA, veteriner hekimleri şüpheli veya kesin hayvana karşı şiddet uygulama durumunu rapor etmeye yönlendirir (AVMA, 2011, s. 5).

Hayvanlara eziyet eden tüm gençlerin seri katil olacaklarını söylemek doğru değilse de hayvana şiddet uygulama davranışı, gençlerde sadistik şiddet davranışıyla sıklıkla alakalı görünmektedir. 1989'da Marty Trujillo dişi bir turna kuşuna tecavüz edip öldürmüş fakat bestialite Utah eyaletinde suç kapsamından çıkartılmış olduğundan, mahkemede sadece mala zarar vermeden suçlu bulunarak cezalandırılmıştır. 1994'te bestialite B sınıf bir kabahat olarak kabul edilmiştir. 10 yıl sonra Trujillo 1. derece cinsel saldırı ve tecavüzden suçlu bulunup 6 yılla cezalandırılmıştır (Ascione, 2005, s. 121-2).

Toplumun hayvana yönelik şiddet suçlarına karşı yoğun ve artan tepkisi bildirilmektedir. Hayvanlara şiddet uygulama suçlarının toplulukları destabilize ediyor olması önemlidir. Bu suçlar, "Kırık Pencere" teoremi uyarınca, ufak suçlara çekilen dikkatle beraber, kanunun uygulanabilirliği ve topluma dair yerel güvenilirliği tanımlar. Hayvan kurbanları içeren bu suçlara ilişkin prosedürler, ödüllerle takip edilir ve bağışlar binlerce doları bulabilir. Çünkü mağdurlar "gerçekten masum kurbanlar" olarak görülmekte ve viktimizasyonda kısmen bile olsa sorumluluk yüklenebilecek insanlara kıyasla, çok daha fazla rahatsızlık oluşturmaktadır (Lockwood, 2006, s. 12).

Cennetin Kökleri...

Hayvana karşı şiddet vakalarıyla en sık karşılaşan grup olan veterinerlerin bu konuda yüksek sorumluluğa sahip oldukları düşünülür. Bu yaklaşım, görevi toplum bilincini, çocuk tacizine yöneltmek olan pediyatristlerinkine eşdeğer kabul edilir (Ascione, 2005, s. 47).

İnsan ve hayvan taciz kurbanları birçok bakımdan farklılık gösterse de viktimizasyonları belirgin ve önemli bazı ortak noktalar içerir (Ascione, 2005, s. 51). Araştırmalar, çocukların genellikle en yakınları ve/veya onlardan sorumlu kişilerce taciz edildiklerini göstermekte,

aynı durumun hayvan kurbanlar için de söz konusu olduğu bildirilmektedir (s. 47-48).

Dr. Helen Munro ve Dr. Thrusfield (2001 a, b, c, d), ardışık çalışmalarıyla konuya değinerek, 1962'de Dr. Henry Kempe'nin çocuk tacizleri hakkında yayınladığı makaleye atıfta bulundular. Çok sayıda hayvana yönelik şiddet kurbanı olduğunu ama Kempe öncesi dönemde çocuk tacizlerinin bildiriminde sorun olduğu gibi burada da benzer sıkıntıların bulunduğunu açıkladılar. Tıpkı çocuklarda tacizcinin yakınlar arasından çıkması gibi hayvan istismarcıları da genelde sahiplerden oluşmakta, hatta bazen tıbbi yardıma başvurmaktaydılar (Ascione, 2005, s. 48; Munro ve Thrusfield, 2001a, b, c, d).

2001'de Journal of Small Animal Practice'de yayımlanan ve 448 şiddet vakasını bildiren 2 makaleyle Kaza Sonucu Olmayan Yaralanmalar (Non Accidental Injury/NAI), veteriner literatüre girdi (Scott-Park, 2013, s. 3). Dr. Munro ve Dr. Thrusfield, hayvan istismarcısı tipolojilerini açıkladılar, NAI hakkında bilgi verdiler, şiddet mağduru çocuklar ve hayvanlarda oluşan travmaların benzerliğine değindiler (Munro ve Thursfield, 2001 a, b, c, d).

1990'da Veterinary Medical Journal'da yayınlanan iki makale özellikle çocuklar ve gençlerce işlenen hayvana yönelik şiddet vakalarını bildirmekten veterinerleri sorumlu tutar. O günden beri hayvan istismarı ve çocuk tacizinin bağlantılandırılması bağlamında, ABD'de birçok eyalet veterinerleri şüpheli çocuk tacizini bildirmekle mükellef kılar ve aile içi şiddete dair müdahaleyi başlatabileceklerini bildirir (Ascione, 2005, s. 48-49). Veterinerler bir hayvan şiddeti vakasıyla karşılaştıklarında bunu aile içi şiddet ve/ya çocuk istismarına dair bir kırmızı alarm olarak değerlendirme ve müdahalede bulunmaya yönlendirilmektedir (AVMA, 2011, s. 22).

Veterinerlerin hayvan şiddeti vakalarını tanımalarına yönelik kriterler isim ve adres bilgilerinde tenakuz, hayvanla ilgilenmeme, anamnezde uyumsuz noktaların, uyumsuz semptomların varlığı, kaburga yaralanmaları, tekrar eden ve/ya açıklanamayan eski ve yeni yaralanmalar, hayvandaki yaralanmalar için 3. şahısların suçlanması, agresif davranış gösteren sahipler gibidir. Hastada dikkat edilmesi gerekenler-

se, hayvanın sahibinden ve/ya insanlardan aşırı korkması, aşırı sakin veya aşırı agresif olması, davranış değişiklikleri sergilemesi, sahibinden ayrılınca mutlu olması gibi sıralanır (Scott-Park, 2013, s. 3-4). Bir diğer önemli husus, yetkilileri ve toplumu uyarma, önlemlerin alınmasını sağlama, agresif sahiple başa çıkma, gizlilik ihlalinden kaçınarak hareket etmedir (s. 8).

Tıp doktorları, diş hekimleri veteriner hekimler, sağlık çalışanları, sosyal hizmet görevlileri ilk olarak bu konuyu akıllarına getirmeleri hususunda uyarılırlar. Aynı grup hem insan ve hayvanlarda şiddet kurbanı olmaya dair bulguları tanıma hem de insan-hayvan şiddet davranışı bağıntısını fark etme ve müdahalede bulunma konusunda eğitilmektedir (Scott-Park, 2013, s. 3-10). Bugün çoğu veteriner fakültesi, hayvanlara karşı şiddet davranışının ve bulguların tanınması ve bunlara müdahale edilmesi konusunda eğitim vermekte, adli tıp ve olay yeri inceleme derslerini müfredata almakta ve insandaki şiddet davranışları ve viktimizasyonla bağıntısı konusunda dersler açmaktadır (AVMA, yıl, s. 21; Scott-Park, 2013, s. 10).

3 İskoç tıp doktorunca kurulmuş olan MAV (Medics Against Violence), MAV/DAVI (Domestic Abuse Veterinary Initiative) hâlini almasıyla, şiddete maruz kalan insan ve hayvanlara destek sağlamayı hedefler ve The Animal Welfare Act 2006 For England and Wales, Animal Health and Welfare (Scotland) Act 2005, The Welfare of Animals Act (Northern Ireland) 2001 gibi kuruluşların da katılımıyla topluluk, görevlerini, veteriner hekimlere şüpheli durumlar hakkında eğitim sağlamak, halkı insan ve hayvana karşı şiddet davranışları konusunda bilgilendirmek, hayvan sahiplerine, kendilerinin ve/veya hayvanlarının şiddete maruz kalmaları hâlinde ikisinin de faydalanacağı desteği sağlamak, şiddeti cezalandırmak, şiddet kurbanı hayvanlara barınak, yiyecek ve sağlık yardımı sağlamak olarak açıklar (Scott-Park, 2013, s. 2-3).

Ascione ve Shapiro (2009, s. 581-582), eğitim, olası kurban ve failleri tanıma ve sağaltımdan oluşan üç aşamalı bir programdan bahseder. İnsan-Hayvan Çalışmaları (Human-Animal Studies/HAS) adlı sistem feminist teorisyenlerin çalışmalarına benzer şekilde modellene-

rek, hayvanların tarihteki konumlarını çeşitli açılardan inceler, sorunları tanımlar ve çözüm tasarlar. Sağaltıma yönelik program aile içi şiddet kurbanı olan çocuk ve kadınlardan yola çıkılarak modellenir. Uzmanlarca hayvan istismarcılarına yönelik geliştirilen AniCare, AniCare Child ve Green Chimney gibi programlar, faillerin akli ve ruhsal durumlarını teşhis eder ve farklı terapötik programlar yürütür.

Hayvan Nedir Diye Sorulursa Bilmiyorum; Sorulmazsa Biliyorum...

İnsanlar karşısında hayvanların ahlaksal statüsünü nasıl anlamalıyız? Ortak kanı, yanıtın, hayvanların kendilerinin nasıl anlaşıldığı ile bağlantılı olduğu yönündedir (DeGrazia, 2006, s. 13).

Hayvanların ahlaksal statüsüne ilişkin geleneksel düşüncenin temelleri din ve felsefeden kaynaklanır. Batı düşüncesiyle batı dışındaki kültürlerin görüşleri hayvana bakış açısından büyük farklar gösterir (Carruthers, 2006; Roux, 2005).

İncil Tanrı'nın insanları kendi suretinde yarattığını söyler ve hayvanları insanların kullanımına sunar. Yahudilik hayvanların insanlardan aşağı seviyede oldukları inancında Hıristiyanlıkla birleşirken, İslamiyet, insanların eşsiz olduğunu ve hayvanların insanlar için var edildiğini düşünür (DeGrazia, 2006, s. 15). Batı dışı toplumların insanı ise, kendi yaşam deneyiminin diğer canlılarınkinden farklı olduğunu düşünmez (Roux, 2005, s. 31-32). İnsanla aynı kökeni ve sonu paylaşan hayvan yaşamını insanınkinden ayıran sadece yoğunluk farkıdır (s. 50).

Modern Batı felsefesi, insanın üstünlüğünü benimser (DeGrazia, 2006, s. 15). Modern felsefenin kurucusu Descartes, hayvanların ne bilince ne ruha sahip olmadıklarını söyler. Hayvanlar, zekâ ve amaçsallıkla hareket eder görünseler de aslen makinedirler ve sadece insan için yaratılmışlardır (Descartes, 1668, s. 62-66). Hayvanların acı çekmediğini kabul eden Descartes ve takipçileri, hayvanları araştırmalarında kullandılar, yaralayıp sakatladılar ve hayvanlar acı çektiklerini gösterdiğinde, bunu "düzgün çalışmayan" bir cihazın sesi

gibi tanımladılar. Descartes' a göre ağlayan bir köpeğin, yağlanma zamanı geciktiği için gıcırdayan bir makineden farkı yoktu (Francione, 2004, s. 109-110).

Hayvan ontolojisine en radikal yaklaşımı antroposantrik bir analiz yapan Heidegger'in getirdiği düşünülür (Elden, 2006, s. 288). Heidegger, Uexküll'un biyolojik bulgularını felsefede kullanılacak en verimli sonuçlar ilan ederek, bunlardan hareketle felsefi çıkarımlara ulaşır. Uexküll'a göre, her canlı kendi "çevresel dünyası"nda yaşar. Hayvan, bu sisteme organları ile bağlıdır ve onun için nesneler, sadece uyarı sağlayan manivelalardır. Hayvan uyaranına karşı bir tutum geliştiremez (Balazut, 2010; Uexkull, 1965). Uexkull'ün, evantrasyon uygulanmasına tepki vermeyen bal arısı örneğinden yola çıkan Heidegger'e göre, hayvanda sadece dürtüsel davranma vardır (Agamben, 2012, s. 52-56; Heidegger, 1977). Hayvan ne kendisini ne çevresini algılayamaz. Buna örnek olarak bir kayanın üstünde güneşlenen kertenkelenin ne kayayı ne kendini bilinçli olarak algılamadığını söyler (Agamben, 2012, s. 57-58; Heidegger, 1977).

Heidegger'ın hayvan ontolojisi bilim ve felsefe dünyasından çok eleştiri alır. Carruthers (2006, s. 8), arı örneğinde travmatik şok açıklamasını mantıklı ve tıbben doğru bulur ve benzer durumlara travma yaşayan insanlarda rastlandığını söyler. Kertenkele örneğine gelince, insandan farklı var oluşu bulunan kertenkelenin, insandan farklı algılaması olacağı açıktır. Dünyaya dair insani algılama insan için anlaşılabilirdir fakat kertenkelenin kertenkele olarak dünyayı algılama biçimi, attan ya da kuştan nasıl farklıysa ve onlarca anlaşılamazsa, aynı durum insan için de geçerlidir. Diğer canlıların varoluş ve algılamalarının nasıl olduğu hakkında, sadece kendi algılayışımızla kıyaslama yaparak varsayımsal bir sonuca varabiliriz (s. 10).

Heidegger'e göre insan fizyolojiyle anlaşılmaması zorunlu bir varlıktır ve biyoloji metafizik aleyhine bir şey söylemez. İnsanın kendine has var olma tarzı vardır. İnsanda ses dile dönüşürken, hayvanda ses sadece ağrı-acı-haz vs. belirtir (Agamben, 2012, s. 64; Heidegger, 1977). Ayrıca, sadece insan ölebilir, çünkü ölümü algılayabilir (Balazut, 2010).

Darwin ise (2001, s. 23, 301-331), duygusal ifade biçimlerinin evrim sonucunda şekillendiğini, duygularımızın da onları gösterme biçimimizin de bize özgü olmadığını, bunları diğer hayvanlarla paylaştığımızı anlatır. Hayvanların acı çektiklerinde sergiledikleri davranışlar insanla çok benzeştiği gibi, gelişen fizyolojik yanıtlar da ortaktır (s. 105-113-117). Etologlar da hayvanlarda, aynada kendi imgesini tanıma ve duygulanım bulunduğunu bildirirler. Oyunun sosyal bir davranış olarak tanımlandığı primatlarda yas tutma, rakibi yanlış yönlendirme, grup üyelerini manipüle etme, şaka yapma ve kıskançlık davranışları bulgulanmıştır (Gould ve Gould, 2005, s. 174-183).

Öteki türlerde dilin bulunmayışı bizi engeller görünse de, öğrenmek istediğimizin illa sözle anlatılması gerekmez. Düşünce kalıplarımızı değiştirmek, dile bağımlılığımızın verimli bilgi kaynaklarına ulaşmamızı engellemesini önler. Dil başka insanların ne hissettiğini anlamanın en etkin yoluysa da hayvanlar konu olduğunda zorunlu olmayabilir (Dawkins, 2005, s. 220-1). Hayvanların davranışlarına bakabilir, doğru soruyu sorarak ne istediklerini bulabiliriz (s. 224-228). Çalışmalar ayrıca, primatlar, papağanlar, yunuslar, denizaslanları ve güvercinlerin Aristoteles mantığının temel kurallarını kavrayabildiklerini ve belli sayıda kelimeyi öğrenip kullanabildiklerini göstermiştir (Gould ve Gould, 2005, s. 197-201).

Heidegger'e göre, sadece düşünen ve konuşan canlıda el olabilir ve bu canlı elle yapılabilir şeyleri yapabilir. İnsan, eli olan tek canlıdır ve el de dil gibi insana dair bir özelliktir (Elden, 2006; Heidegger, 1977, 1995). Gould ve Gould (2005, s. 91), buna, uzun süre sadece insanın alet kullanabildiğine inanıldığını anlatarak karşı çıkar. Bu, alet kullanımının düşünme ile bağdaştırılmasından kaynaklanmıştır. Bu tür iddialar hayvan davranışları konusundaki bilgisizlikten kaynaklanmaktadır. Darwin, ceviz kabuklarını kırmada taşları kullanan maymunlardan bahseder. Hayvanlar besinleri yuvalarına taşımak için düzenek kurar, toprağı kazarak yemeğini aldıktan sonra taş kullanarak izlerini örter. DeWaal'a göre (2008, s. 25), bonoboların ayakları el işlevi görür. Nesneleri ayaklarıyla tutar, iletişim esnasında ayaklarıyla jest yaparlar. Maymunlara "quadrupedal (dört ayaklı)" denir ama aslında "quadrumanual (dört elli)" denmesi gerekir.

Elden (2006), Heidegger'i hayvanları araçsallaştırmakla suçlarken, Derrida insan-hayvan ayrımının hiçbir yerde Heidegger'de olduğundan radikal olmadığını söyler ve onun yaklaşımını acımasızlıkla suçlar (Derrida, 1991).

Lacan, Kartezyen görüşle hesaplaşarak ele aldığı hayvan ontolojisi anlayışında etoloji, karşılaştırmalı psikoloji, paleoantropoloji, psikanaliz ve primatolojiden faydalanır. Başlıca eleştirisi, geleneksel ontolojiye dayanan insan-hayvan ayrımıdır ve bu ayrımın, gerektiği gibi, biyolojistler, etologlar ve primatologların bulgularıyla ortadan kalkmaya başladığını düşünür. Bulgular, bize benzeyen canlılarla empati yapabilmemizi sağlar. Cogitocu perspektiften, düşünemeyen, hissedemeyen makineler gibi görünen hayvanlara bakışın sonu viviseksiyona kadar uzanmıştır. Lacan'a göre farkımız başka hayvanların yetilerine sahip olmayışımızdan kaynaklanır. Dil ve kültür yaratılışsal zayıflığımızı telafi ermeye yarar. Yaşadığımız ontolojik şiddet çağı yeni bir hayvan felsefesini zorunlu hâle getirir (Zwart, 2014).

Modern sınıflandırma biliminin kurucusu Linneaus, kartezyen teroiyle hesaplaşırken insanı maymunla arasında ayrım bulunamayan bir canlı olarak kabul eder ve doğanın insanı "çıplak toprağa çıplak olarak" fırlattığını söyler; insan kendisine öğretilmezse konuşma, yürüme, beslenme yetilerinden yoksun kalır. O ancak insanın üstüne yükseldiğinde kendisi olur (Agamben, 2012, s. 30-34; DeWaal, 2013, s. 106).

Nietzsche'de (2012, s. 22-23), bir zamanlar maymun olan insanın, solucanlıktan insanlığa varan yolu aştığını söyleyerek Darwin'i destekler. Aklın fazlaca önemsendiğini düşünen Nietzsche'ye göre (2011, s. 105), sivrisinekle iletişim kurabilseydik, onun da dünyanın merkezini kendi içinde hissettiğini öğrenirdik. İnsan bilgisiyle kibirlenir ve kendi eylem ve düşüncesini evrenin merkezinde zanneder oysa akıl da ruh da alet ve oyuncaktır (Nietzsche, 2012, s. 40). Böylece Nietzsche, insan-hayvan devamlılığına dayalı bir anlayış ortaya koyar (Lemm, 2009). Agamben (2012, s. 35-37), insanın özgün doğasının bulunmayışını saptayan "Antropolojik Makine" teziyle bu görüşe katılır. İnsandaki insan olmayanı yalıtan düzenek boşa döner (s. 42-43) çünkü kültürümüzde tüm çatışmaları belirleyen insanın hayvanlığı ve insanlığı arasındaki çatışmadır (s. 81-82). Temel kaygılarımızı hayvan-

larla paylaştığımızı unuttuğumuza vurgu yapan Macintyre'a göre (2002, s. 18), kimi yorumcular vücutlarımızın hayvan vücutları olduğunu unutur veya görmezden gelir, diğer türlerle belirgin farklılıklarımıza karşın birçok davranışımız benzerdir. Bu nedenle biyolojiden bağımsız bir etik anlayışı tasarlamak hatalıdır (2002, s. x, 8).

Dawkins (2005, s. 159-160), "Düşünmek" olgusunu, canlının kafasında dünyanın içsel bir görüntüsünü oluşturması ve bu görüntüde değişiklik yapabilmesi ile ilişkilendirir. Araştırmalar hayvanların yeni durumlara uyum sağlama yetilerini ortaya koymuştur. Bu durumda hayvanların düşünme tanımının şartlarını sağladıkları kabul edilmektedir (s. 174-175). Çoğu kişi hayvanların davranışlarında akıllı örüntülerden ziyade aptallık görse de insanların da bazen böyle davrandıklarını gösteren kanıtlar yok değildir (s. 31-32). Hayvanların bazı davranışları içgüdüsel olsa da hayvan davranışı hakkında bilgimiz artıkça onların çevrelerini oldukça incelikli değerlendirdiğini görürüz (s. 33-34). Baktığımız her yerde hayvanların öğrenme yeteneğinin inkâr edilemez kanıtları vardır (s. 55).

Hayvanlarda zekâ davranışı olarak düşünülenlerin çoğu konjenitalse de bu, hayvanların belli ölçüde anlama ve bağlantılar kurma yeteneği olduğu gerçeğini değiştirmez (Gould ve Gould, 2005, s. 26). Bazı araştırmacılar yetilerin doğal seçilimin bir sonucu olduğunu ve zihinsel kapasiteyle bağlantısızlığını savunur (s. 104-105). Bir soruna otomatik veya basit bir çözüm sağlanması, o canlının bilişsel düzeyinin o kadar olduğunu kanıtlamaz. Daha karmaşık bir sorunun varlığında karmaşık bir çözüm devreye girebilir (s. 111). İnsanın içgüdüsel bir davranış sırasında düşünmesi nasıl mümkünse bu hayvan için de geçerlidir. (s. 95-97). Filogenetik olarak bize uzak organizmalarda zihinsel yeti kavramını ciddiye alamayışımız, bizden "aşağı" türleri, içgüdüleriyle yönetilen, zihinsel kapasitesi yetersiz canlılar gibi görme eğilimimizden gelir (s. 127). Oysa bugünkü yerimizi rastlantıya borçluyuz, doğal seçilim bize fırsat tanımamış olsaydı bugün yerimizde onların olacağını bilmemiz gerekir (s. 241).

Modern genetik bilim, nörofizyoloji ve nörobilim, insanlarla hayvanları ayıran bir uçurumun bulunmadığına işaret etmektedir (DeGrazia, 2006, s. 17-18). Zekâmızın üstünlüğünden kimse şüphe

duymasa da akrabalarımızda bulunmayan hiçbir temel isteğimiz ya da ihtiyacımız yoktur (DeWaal, 2013, s. 23). Solms ve Turnbull (2002, s. 29), beynin zihin anlamına geldiğini belirterek, diğer memelilerle kabaca aynı nöroanatomik ve nörokimyasal yapıyı paylaştığımızı anlatır. Bu, tüm memelilerin bizim temel biyolojik değerlerimizi paylaştıkları anlamına gelir. Aynı basit şeylerin bir fareye de bir insana da kendini "iyi" veya "kötü" hissettirmesi mümkündür. Fareler, bir gereksinimlerinin giderilmesini beklerken insanlarınkine benzer bir haz ve heyecan, istedikleri engellenince aynı kızgınlık ve üzüntüyü ve sevdiklerinden ayrılınca aynı sıkıntı ve endişeyi hissederler. Bunu kabullenmenin insanlık açısından derin etik sonuçları vardır (s. 100-101).

Suçlar ve Cezalar...

Hayvanlara yönelik şiddete karşı en eski kanun, 1641'de Massachussets'de kabul edilir (Flynn, 2001, s. 77). İngiltere'de benzer kanunun kabulü 1822'de gerçekleşir (Létourneau, 2005, s. 1). 1850'de Fransız Parlamentosu halkın hayvanları istismar etmesini önleyen Grammont Yasası'nı kabul etmiştir (Gündoğdu, 2010, s. 373). Almanya'da 20 Ağustos 1990 tarihli yasayla "Hayvanlar nesne/eşya/mal değildir" ilkesi benimsenmiş olup, "yaratılış ve ıstırap ortağımız" olan hayvanları korumanın "Devletin Amaçları" arasına eklenmesine çalışılmaktadır (Sungurbey, 1999, s. vı).

Bugün ABD'de 8 eyalet hayvanlara şiddet uygulama davranışını kanunen bildirimi zorunlu kabul ederken, bazısı bildirimi teşvik ve talep eder, bazı eyaletlerde ise sadece olaya tanık olunması durumunda bildirim zorunludur (Benetato, Reisman ve McCobb, 2011, s. 32). AVMA (2011, s. 21), hayvanlara şiddet uygulamanın, tüm eyaletlerde suç sayıldığını rapor eder. 46 eyalette, kanıtlanmış şiddet davranışı, ceza yasaları uyarınca suç kabul edilmekte, büyük şehirlerin çoğunda artan sayıda benzer vakalarla savcılar özellikle ilgilenmektedir.

Osmanlı İmparatorluğu zamanında bu tarz yasalar yoksa da Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra meclise sunulan bir kanun tasarısından bahsedilmektedir (Gündoğdu, 2010, s. 374). 1912'de belli başlı askeri ve sivil bürokratlar, Beyoğlu'nda Hayvanları Koruma Ce-

miyeti'ni kurmuştur. Derneğin iki ana amacı, hayvan istismarını engellemek ve hayvanlara yönelik adil davranışı yaygınlaştırmak olarak ifade edilmektedir (s. 384). Ankara'da kurulan ikinci dernek, hayvan dövüşlerinin engellenmesine odaklanmıştır (s. 393).

15 Ekim 1978'de Paris UNESCO Evi'nde ilan olunan Hayvan Hakları Evrensel Bildirgesi, hayvanların yaşam hakkına duyulması gereken saygıyı insanınkine eşdeğer tutar (Sungurbey, 1999, s. 981). Bu bildirge modern biyolojinin verileri ışığında, doğal denge çerçevesinde bütün türlerin yaşama haklarının eşitliği üzerine kurulu yeni bir etiğin kurallarını içerir. İnsanlaşan insan, moleküler genetiğin ışığında insan ve bütün hayvan türlerinin evrensel bir genetik kodu barındırdığını ve yaşam karşısında bir hiyerarşileri olmadığını bilir. İnsanı, memelisi, böceğiyle bütün türler bir denge içinde oluşmuştur ve bir türün yok olması yaşamın yok olması demektir. "Önce insan hakları" diyen insan, evrimleşme sürecinin alt basamaklarındadır (s. 1033-1035).

Ülkemizde konuya dair çalışmalar hukukçular tarafından özenle ele alınmaya çalışılsa da istenilen aşamaya ulaşılamadığı ifade edilmektedir. İskenderun'da yavru bir köpeğin çöp arabasında preslenerek öldürülmesi ekranlara yansıyınca kamuoyu baskısı mecliste etkisini göstermiş ve hayvan hakları tasarısı gündemde ön sıralara taşınmıştır. Bugün de hukukçuların konuya ilişkin özenli çalışmaları devam etmekte, gereken aşamaya daha hızlı ve etkinlikle ulaşılacağı umulmakta ise de malum engeller bir ölçüde devam etmektedir (Sungurbey, 1999, s. 1322-1323).

Önemli Şeylerden Kimse Söz Etmezse...

Düşünmek aklın sadece bir boyutudur. Ahlaki olarak önemli bir başka bilinç boyutu, duyguları yaşayabilme yetisidir. Akıllı olmak bir şey, acı çekebilmek başka şeydir. Hayvanlara nasıl davranacağımıza karar vermede belirleyici olan akıl yetileri olduğu kadar ıstırap çekebiliyor olmalarıdır. Öteki hayvanlarda bilinci aramaya çıkmışsak onlarda duygulardan oluşan bir içsel yaşamın varlığını da aramaya yönelmemiz gerekir (Dawkins, 2005, s. 213). Hissedebilme yetisi, evrimin canlılara hayatlarını güvenceye almaları için verdiği bir özellik, bir hayatta kal-

ma aracıdır. Hissedebilen canlılar, acıyı yaşamlarını tehdit eden durumlardan kaçınmak ve hazzı, hayatlarını iyileştirmek ve sürdürmek için kullanırlar (Francione, 2004, s. 126).

Biyolog Donald Griffin'e göre hayvanlardaki "kendilik bilinci"nin varlığını reddedişimiz, örneğin, koşarlarken "işte bu koşan benim" diye düşünmüyor olmalarını sanmamızdan kaynaklanır. Oysa acı çeken bir hayvanda "bu acıyı ben hissediyorum" bilincini sağlayan bir zihinsel deneyim süreci bulunmaktadır (Francione, 2004, s. 127).

200 yıl öncesine kadar hayvanların acı çekmediği düşünülürken, bugün bilimin bizi taşıdığı noktada, bilinç ve akıl yetileri, dil kullanımları tartışılmakta ve hayvan hakları meseleleri bu eksende ele alınmaktadır (Francione, 2004, s. 126).

Hayvan, kötü davranış, yaralanma, zulüm, işkence, ihmal, hasar gibi kavramların muğlaklığının, hukukun ve yasaların düzenlenmesini ve uygulanmasını zorlaştırdığı bildirilmektedir (Beirne, 2009, s. 10). Bu nedenle yasalar farklılık göstermektedir (Stray Pet Advocacy, 2003).

Hayvan, Alaska'da, "balığı içermeyecek şekilde, insan olmayan, yaşayan omurgalı canlı", California'da "tüm aptal/dilsiz yaratıklar", Maine'de "insan olmayan tüm hissedebilir canlı yaratıklar" ve Missouri'de "memeli" gibi tanımlanmaktadır (Beirne, 2009, s. 9).

Hayvanlara eğitimleri esnasında aşırı olmama kaydıyla fiziksel güç kullanılması, insancıl yöntemler kullanılarak ötenazi uygulanması, besicilikte uygulanan kısırlaştırma uygulamaları, bilimsel deneylerde kullanılmaları, avlanmada öldürülmeleri, eğlence ve gösterilerde yer almaları, hayvanlara ciddi acı veriyor hatta ölümleri ile sonlanıyor olsa da hayvanlara kötü davranış kapsamına alınmaz (Beirne, 2009, s. 10; Stray Pet Advocacy, 2003).

Bir hayvana kötü davranmanın yanlışlığı, bir başka hissedebilen canlıya zarar vermenin bizim onurumuzu ve değerimizi azaltıyor olmasından bağımsız olarak bunun "kendiliğinden" yanlış olmasındadır. Bu yargı, Bentham'a dayanır. Bentham, tüm farklılıkların ötesinde, insan ve hayvanın acı çekme kapasitesi bağlamında benzer canlılar olduklarını söyler. Akıl yetileri veya dil kullanmaları, acı çekebiliyor

olmalarına kıyasla geri planda kalır ve bizim ahlaki yargımızı belirleyen bu olmalıdır. Sorulması gereken, "Düşünebiliyorlar mı veya konuşabiliyorlar mı?" soruları değil, "Acı çekebiliyorlar mı?" olmalıdır (Francione, 2004,s. 112; Bentham, 2000). Eğer hayvan haklarını ciddi biçimde kabul edecek ve yasalaştıracaksak sadece insanlara atfettiğimiz özelliklerden bağımsız olarak onların haklarını kabul etmemiz gerekmektedir. Hayvanlarla aramızdaki temel yapısal farklar, onların insani ihtiyaçlarımız ve ihtiyaç olmayan isteklerimize kaynak oluşturmasını gerektirmez veya haklı çıkarmaz (Francione, 2004, s. 124).

Bentham hayvanları, hukukun, kendini buna göre konumlandırmaya başlayacağı yeni bir konuma getirir. Genel ve özel hayvan refahı kanunları artık söz konusudur. Genel kanunlar, hayvanlara karşı şiddet uygulamaya yönelik kanunlar gibi, aralarında fark gözetmeksizin "şiddet, zulüm" ve "gereksiz acı verme" edimlerini yasaklarken, özel kanunlar, insani davranış prensiplerini belli bir kapsamda uygulamayı öngörür (Francione, 2004, s. 113).

Bentham'a yöneltilen bir eleştiri, hayvan hakları hususunda "eşit saygı" teorisi uyarınca yargıya vardığını söylerken, hayvanların birer "mal" olarak durumlarını hesaba katmamış olmasına veya bu kabulün, bu durumda da uygulanacağını sanmasına yöneliktir (Francione, 2004, s. 121).

Hayvanları mal olarak kabul etme anlayışı, insanlardaki kölelik düzenine benzetilmektedir. Sahip/efendi, bu şekilde davranması, ekonomik çıkarına uygunsa "malının çıkarını göz ardı edebilir" ve kanun genellikle sahibi destekler şekilde düzenlenmiştir. Kölelerin acı çekmeme hakkı olduğuna inanılsa da onlar "akıl yürütebilen" yaratıklar değillerdir fakat gene de "Tanrı'nın yaratıkları ve hissedebilen canlılar"dır (Francione, 2004, s. 121-122).

Hayvan hakları yasaları, kölelerin refahına yönelik düzenlenen kanunlar gibi başarısız olmuştur. Bunun nedeni, kölelerin çıkarlarının, sahiplerin ekonomik yararıyla mukayese edilerek gözetilmiş olmasıdır. Sahiplerden bazısı "malına" merhametli davranmayı veya onu ailenin bir üyesi olarak görmeyi seçse de, bu efendinin bir tercihidir, kölenin kendi hakkı değildir (Francione, 2004, s. 122).

Hayvanlara karşı şiddet uygulama davranışına yönelik kanunlar, sahipli olan veya olmayan tüm hayvanları acı çekebilen canlılar olarak görür ve korurken, "garazkâr kabahat" gibi diğer hayvan refahı yasaları, hayvanlara acı çekebilen canlılar olarak değil, "mal" olarak bakar ve hayvanların acı çekmesini sadece "istenmeyen bir durum" addeder. Genel prensip, kendi çıkarlarımızla hayvanlarınkinin çatışması durumunda, onların acısını en aza indirecek şekilde olsa da acı verici eylemin uygulanmasına olanak tanıma yönündedir (Francione, 2004, s. 114).

Sorun, hemen hepimizin, hayvanlara acı çektirilmesine karşı olsak da, aslen eğlence amaçlı olan, en azından zaruri olmayan birçok eylemi zorunlu kabul edip acı çekmelerine göz yummamız veya sebep olmamızdır. Et yemek zorunda değilken, hatta bunun hem insan sağlığı hem çevreye yönelik zararını öngören birçok bilimsel yayın varken, bolca et yeriz, kürk ve deri kullanırız, alternatif yöntemler çok daha kullanışlı, ucuz ve zararsızken hayvan deneylerine yönelir, eğlence sektöründe yer almalarına izin veririz, oysa bunlar zaruri değil tamamen isteğe bağlıdır (Francione, 2004, s. 114).

Gene de özellikle son yıllarda hayvanların hukuksal statülerini iyileştirme çabaları hukukçular tarafından daha yoğun ele alınır olmuştur. İlk radikal öneri, bazı hayvan türlerinin "şahıs/kişi olarak kabul edilmesi ve mahkemeye çıkmalarını" sağlamaktır. İkinci ve daha muhafazakâr öneri, acı çekebilen, hissedebilen "mal/mülkiyet" kabul edilmeleri ve son strateji de hayvanlara karşı şiddet uygulama davranışlarının, topluma karşı işlenen suçlar kapsamına alınmasıdır (Ascione ve Shapiro, 2009, s. 578).

Günümüzde hayvana karşı şiddet söz konusu olduğunda kriminologlar ve diğer uzmanların "türcü" olmayan yaklaşımlara yöneldiğini vurgulayan Flynn (2001, s. 82), bunun nedenini, hayvanlara uygulanan eziyet ve şiddet davranışlarının, insana yönelik suçları öngörme yolunda bir kriter ve/veya öngörü oluşturma yararlılıklarından ayrı olarak, sadece mağdurun yaşayan bir varlık olmasına dayanan bir anlayışın yerleşmesi ile açıklar ve bu anlayışın yaygınlaşması gereğinden bahseder.

Başlamanın Binbir Yolu...

Hayvan hakları söz konusu olduğunda optimal gaye, türcü olmayan bir düşünce ve davranış tarzını yerleştirmektir. Hayvan çalışmaları artarken, konuya eğilenler, hayvan bilimleri, antropoloji, ekonomi, çevre sağlığı, coğrafya, kültürel tarih, edebiyat çalışmaları, politika, psikoloji, sosyoloji, kriminoloji gibi disiplinlerle çalışırken mentor öncüllerin, etik ve ahlak felsefesi, feminizm, hukuk ve biyoloji olduğu bilinmektedir. Bugün de konunun uzmanları özellikle feminist kuramlar ve bilim felsefesinden sıkça faydalanmaktadırlar (Beirne, 2009, s. 2).

2009'da Florida, Veteriner Fakültesi Adli Tıp Veteriner Programı başlatmış ve bundan sonra çoğu veteriner fakültesi benzer bir programı müfredatına eklemiştir. Birçoğu hayvan istismarı üzerine ders vermektedir. Konuya dair farklı disiplinlerdeki uzman artışının, yaşanan olayların medikal, kriminal ve hukuksal aşamalarında alınan sonuçların daha tatmin edici olmasını sağladığı bildirilmektedir (Benetato, Reisman ve McCobb, 2011, s. 33).

Bugün ABD'de 70 hukuk fakültesi hayvan hakları hukuku dersleri vermekte, Amerikan Barolar Birliği Hayvan Hakları Hukuku Komiteleri kurmaktadır (Lockwood, 2006, s. 2). Almanya, İsviçre, İtalya ve başka ülkelerin üniversitelerinde disiplinler arası Hayvan Hakları Enstitü ve Kürsüleri kurulmuş ve kurulmaktadır (Sungurbey, 1999, s. vı).

İyi, Güzel, Muhteşem Yarın...

Munro (2005, s. 5-17), yeni sosyal hareketlerin sosyal, politik ve kültürel baskıya maruz kalanların haklarını savunduğunun altını çizer ve hayvanları koruma hareketlerini, yeni bir sosyal yapılanma olarak önemli bulur. Hareketin, sosyal bir hareket olarak kabul edilmesinin, doğasından kaynaklanan önemli ve haklı nedenleri bulunmaktadır. Öncelikle, güçlü ideolojik konsensüse dayanır, özel kampanyalar yürüten grupları birleştirir, bir yaşam tarzını ifade eder ve destekçileri kendi hayat tarzlarını, savundukları idealler doğrultusunda değiştirirlerken diğer insanları da değişmeye teşvik eder (vejetaryen beslenme örne-

ğinde olduğu gibi) ve kendilerini yerleşik düzenin hedefi olarak görürler. Son 20 yıla kadar sosyologların ihmal ettikleri hayvan hakları hareketinin savunucuları, kadınlarla sivil toplum örgütlerinin, cinsiyet ayrımcılığı ve ırkçılığa karşı verdikleri savaşa benzer bir savaşa girişmişler fakat destekçileri hak arayışı kapsamını, tür sınırlarının ötesine genişleterek, bambaşka ve yepyeni boyutlar açmışlardır.

Alan Wolfe ekolojik hareketlerle hayvan çalışmalarını batıda en hızlı güçlenen politik hareket olarak gösterir ve çoğu yazar hareketin, hak ettiği sosyal-bilimsel dikkatin yöneltilerek incelenmesini talep eder. Bu yaklaşımları kabul etmekle beraber, Munro'nun hayvan hareketlerine verdiği önem birçok farklı boyutu birleştirecek bir sosyal yapılanma olmasından kaynaklanmaktadır (s. 18). Çünkü hayvan hakları savunucuları, şiddete ve baskıya karşı çıkarak, geçmiş yüzyıllarda, anayasa tarafından korunuyor görünmesine rağmen, efendi/köle ve/veya karı/koca ilişkilerinde hakları korunmayan tarafların izlerini takip ederler. Bu bağlamda siyahlar, kadınlar ve insan olmayan hayvanlar, aynı "kurban" kimliklerini paylaşırlar ve her biri kendi savaşıyla diğeri arasında bağ kurar. Bugün, siyahlarla kadınlara uygulanan baskı büyük ölçüde kalkmışsa da, antroposantrik insan bakışı, türcülük ve ekonomik çıkarlar, hayvan haklarının istenen noktaya gelmesini engellemektedir (s. 29).

Munro, birçokları arasından özellikle ekofeminist kuramın, hayvanlar için çaba veren insanlara en etkin desteği ve altyapıyı sağlayacağını düşünmektedir. Teori, kadınlara, hayvanlara ve doğaya uygulanan farklı baskı türleri arasındaki benzerliklere işaret ederek yola çıkar (s. 12-13). Araştırmacı (2005, s. 13), bu noktada, Ruddick'in erkek hayvan hakları savunucularının "akıl" ve "rasyonalizm"e gereğinden fazla önem atfettiklerine dair eleştirisinden ve "maternal epistemolojik" kurama duyulan ihtiyaca yaptığı vurgudan bahseder.

Hayvanlara şiddeti önlemeye yönelik girişimler, kalkış noktaları ve hedefleri farklı olsa da, insan-hayvan farklılığını savunan antroposantrik hayvan refahı yanlılarını, benzerliği savunan hayvan özgürleşmesi taraftarlarını ve insanlarla hayvanların aynılığından yola çıkan hayvan hakları savunucularını bir araya getirmektedir (s. 18, 30).

Sonuç

Hayvan Hakları konu olduğunda, ilk bakış açısı, hayvan gönencini beşerî çıkarlardan yola çıkarak değerlendirir. Diğer yargı ise hayvanların öncelikle, sadece canlı varlık olmasından hareketle bu değerlendirmeyi yanlış bulur. Bu kabul, hayvanların ahlaksal statüye sahip olduğunu kabul eder (DeGrazia, 2006, s. 30-31). Buna göre, hayvanlara zulüm uygulamak yanlıştır çünkü bu varlıkların çıkarları ve gönenci bağımsız ahlaksal öneme sahiptir. Hayvanlara karşı yükümlülüklerimiz vardır ve bu, hayvanların kendileri yüzündendir (s. 63).

Reichenbach'a göre (1981, s. 37), yaşadığı dönemin bilimlerini kullanmak, filozofların kesinlik düşlerini gerçekleştirebilir. Oysa bilimsel sonuçlara aşırı güven, bilimin, günümüzde, bir zamanlar dinin karşıladığı sosyal işlevi yüklenmesine neden olmuştur (s. 38). Hâlbuki deneyimlerimiz bizi her sistemin çökebileceği olasılığına hazırlamıştır. Kesinlik tutkusunun geçmiş felsefe sistemlerinde tükenmesini beklemek gerekmiş ve ancak bundan sonra evrensel ve değişmez doğruları dışlayan yeni bir bilgi anlayışı doğabilmiştir (s. 40-41). Şimdi, geçmişte felsefeye konu olmuş soruları yanıtlayan ve bilime akraba olan değişik bir felsefe ortaya çıkmaktadır (s. 56). Darwin'in büyük buluşu olan yaşamın evrimi, daha uzun bir öykünün, evrenin evrimin son bölümünü oluşturur (s. 138).

Evren bilgilerini felsefece çözümlemek, evrenin kendisini çözümlemektir. Ama evren üzerine doğrudan bilgi edinmeyi dileyen filozof metafizik yapmak zorunda değildir. Evren hakkındaki bilgiler bilimle beraber değişikliğe uğrasalar da, bilimde aranmalıdır. Evrenin özünü tamamen kuşatmasa da evreni bilmek için bilimlerin başarısıyla yetinmek zorundayız. Bu nedenle filozofun işini yaparken yönelmesi gereken alan bilimlerdir (Uygur, 1984, s.108). Bazı filozoflar metafiziksiz felsefe olamayacağını savunmuş ve metafizikte, Heidegger'inki gibi, felsefeyi kuşattığı ileri sürülen bazı iyileştirme ve yenileştirmeler baş göstermiştir. Fakat felsefe ve metafizik ayrı şeylerdir, felsefeye metafizik katılması, felsefenin çalışmasını köstekler (s. 111-112). Metafizik, bilgi savından el çekmek zorundadır (s. 111). Bazı metafizikçilerin önerdikleri dünya görüşlerini bilimlere başvurarak ve bilimsel bir

dokuyla sunmaları, bilime verilen değerden yararlanarak inançlarının daha kolay benimsenmesi dileğinden gelir (s. 116). Bilim düzeltip onarmaların, gelişmelerin alanıdır (86). Evreni tümüyle veren bir gözlem yoktur (s.146). Felsefe bilgidir ve her bilgi adamı gibi filozof da bilme işinde payına düşenden sorumludur (s. 151).

Aristoteles ontolojiye dayalı epistemoloji anlayışını kurarken, bilgiye dair en önemli noktaları da vurgulamıştır. Var olanlar arasındaki yapısal farklılığın göz önüne alınması zorunludur çünkü bu ön kabul, her bilim insanına kendi alanına özgü bilgiye ulaşma olanak ve yöntemini sağlar. Varlığın her türü için aynı ölçüde kesin doğru bilgiye ulaşılamayacağını gösterir. Bilimleri ayırırken nesne alanlarının farklılığını dikkate alır ve bilgi tarzını da, bu bilgiye ulaşma yolunu da bununla bağlantılı olarak tanımlar. Bir şeyi bilmek, bir şeyi o şey yapan şeyi ve yapısını bilmek demektir (Özcan, 2011).

Hartmann'da bilme ediminde varlık tarzları arasındaki farkın dikkate alınmadığını söyler. Şeylerle ilgili bilgimiz arttıkça, onları oldukları gibi ve daha doğru kavramaya yaklaşırız. Bilgi değişir, doğru veya yanlış olabilir ama nesne değişmez. Farklı varlık türleri, farklı bilgi tiplerini ve bilme yöntemlerini gerektirir.

Yaşayan varlıkların bilgisinde değişen derecelerde biyolojiden de faydalanmak doğru olacaktır. Daha karmaşık yapıdaki insan, kendini bilmek isterken tüm kategorilere yönelirken, daha basit yapılar, daha az sayıda kategoriyle tanımlanır. Kategoriler değişmeden kalmaz, bilgi arttıkça nesneye yaklaşırlar ve anlama yetimiz de kategoriler de değişir, evrilir. İnsan her şeyin bilgisine ulaşabilir ama bu bilgi türleri ve sorulması gereken sorular bilinmek istenene göre değişecektir (Hartmann, 2010). Bu bağlamda Heidegger'in hayvan ontolojisine yaklaşımının ontoloji ve epistemoloji uyuşmazlığı nedeniyle de sorunlu olduğu söylenebilir. Bir konuya multidispliner yaklaşmak doğru olsa da şeylerin yapısal özellikleri, farklılıkları ve buna uygun bilgi türleri ayrımını dikkate almamak hatalı yargılara varmakla sonlanabilmektedir.

Macintyre (2002, s. 14), diğerlerine dair bilginin, bir empati meselesi olduğunu ve bu empati olmadan, sıklıkla yaptığımız gibi, onlara

eylemleri için bize göre anlaşılır ve zeki gelen bazı anlamlar yükleyerek, onları bu şekilde değerlendirmeye yöneldiğimizi söyler.

Heidegger'in yaklaşımını hatalı ve eksik yapan budur. Bazı çıkarımları doğru da olsa radikal sonuçları "retorik bir abartma"dır. Her ne kadar farklı hayvan türlerini ele almışsa da, kurtlar, filler ve daha önemlisi, yunuslar, goriller ve şempanzelerden bahsetmemiştir. Hayvan örnekleme seçimleri onun hayvanların yetersizliği savlaması açısından çok önemlidir zira hayvanları el, dil ve dünyayı algılama "noksanlığı "ile tanımlarken, solucanlar ve böceklerle, primatlar, köpekler ve yunus ve balinalar gibi memelilerin yapısal farlılıklarını dikkate almaz (s. 43-48). Oysa bu hayvanlar sadece çevrelerine basit yanıtlar oluşturmakla kalmaz, aktif biçimde çevrelerini tanır, keşfeder, algılarını çevredeki nesnelere yöneltir, bunlara göre davranışlar geliştirirler. Lengüistik yetileri sınırlı da olsa bugün yunuslar, primatlar ve diğer bazı hayvanların sofistike bir iletişim sistemleri olduğu bilinmektedir (s. 27).

Hayvanlara davranışımız onları "ne olarak ve nasıl" gördüğümüzle belirlenir. Hayvanı tanımlarken, tıpkı insanı tanımlarken yapmak zorunda olduğumuz gibi biyolojiden primatoloji, zooloji, etoloji ve felsefeye kadar geniş bir skalada yer alan disiplinlerden faydalanmak zorundayız. Bunu yaparken de dikkat etmemiz gereken neyin ne olduğu ve ne olmadığı ve bu ne'liklere ilişkin bilginin farklı yöntemler ve doğrularının bulunduğu ve değişime açık olduğudur.

Modern genetik, nörobilim, evrim biyolojisi, insanla hayvan arasındaki derece farkının ilkel insanın inancından ibaret olmadığını göstermektedir. O hâlde bizim "gibi" hisseden, davranan ama "bizim kadar muhakeme edemeyen" bu canlılara, hak ettikleri değeri, yaşama, özgür olma ve acı çekmeme haklarını tanımamamız, sadece onların bunu doğuştan hak ediyor olmasıyla çelişmekle kalmaz, insan olarak değerimizde eksilmeye ve karakterlerimizde yozlaşmaya neden olur.

Descartes ve Heidegger'in ontolojisinde veya antroposantrik dini bakış açılarında olduğu gibi hiyerarşik, düalist ve faydacı anlayışlar, bugün sahip olduğumuz ayrıcalıklı konumumuza olan bağımlılığımızı destekler ve her şeyin bizim için yaratılmış olduğuna dair inançları

kuvvetlendirir. Diğerleri üzerinde sınırsız tahakküm, kontrolümüzü kaybetmemizle sonuçlanır. Bu düşünce ve davranış tarzı, dünyayı hayvanlardan başlayıp kadınlar, çocuklar ve sınıflara böldüğümüz başka insanlara uyguladığımız ve haklılaştırdığımız şiddetle şekillenen bir yere dönüştürür. Oysa "paylaşılan bir varlık" anlayışı, düalizmi kaldırmakla başlar, uzlaşmayı gerektirir, yorumlama biçimlerimizi yeniden ele almamız anlamına gelir (Carruthers, 2006, s. 20-23).

Hayvanlara, dünyaya ve en önemlisi kendimize cesurca ve olduğumuz şeyi kabul ederek bakabilir ve olduğumuz şeyden utanmak ve korkmak yerine, memnun olmayı öğrenebilirsek, içinde yaşadığımız dünyayı kendimizin şekillendirdiğine dair sorumluluğu alabilir ve o zaman kendimizi, aslında olmadığımız şekilde, evrenin merkezi ve her şeyin en önemlisi zannedecek ve bunu söyleyen yalanlara kanacak kadar güçsüz, yetersiz ve çaresiz olmayız. Böylece yaşamlarımızı ve dünyamızı değiştirebilir ve kendimize ve hayvanlara da şiddet içermeyen bir gelecek yaratabilir ve diğer yaşayanlara, aslında zaten sahip oldukları haklarını fiilen de teslim edebiliriz.

Kaynakça

Adams, C. (2013) Etin Cinsel Politikası. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Agamben, G. (2012). Açıklık. İnsan ve Hayvan. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları

American Veterinary Medical Association (2011). Practical Guidance for the Effective Response by Veterinarians to Suspected Animal Cruelty, Abuse and Neglect. Erişim Tarihi= 15.03.2014. Erişim= http://www.packet-one.com/docsp1/Animal%20Abuse%20and%20Punishment.pdf

Arbel B. (2010). The Attitude Of Muslims To Animals: Renaissance Perceptions and Beyond. içinde: Animals and People İn The Ottoman Empire. İstanbul: Eren Yayıncılık.

Ascione FR (2001). Animal Abuse and Youth Violence. Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention Bulletin.1-16

Ascione FR (2005). Children & Animals. Exploring the Roots of Kindness and Cruelty. Indiana: Purdue University Press.

Ascione FR, Shapiro K (2009). People and Animals, Kindness and Cruelty: Research Directions and Policy Implications. Journal of Social Issues, 65 (3): 569-587

Balazut, J. (2010). L'Homme L'Animal et La Question du Monde Chez Heidegger. Klesis. Revue Philosophique. 16 (8): 26

Beirne P. (2004). From Animal Abuse to Interhuman Violence? A Critical Review of the Progression Thesis. Society & Animals. 12 (1):39-65

Beirne P (2009). Confronting Animal Abuse: Law, Criminology and Human Animal Relationship. USA: Rowman & Littlefield Publishers Inc.

Benetato MA, Reisman R, McCobb E (2011).The Veterinarian's Role In Animal Cruelty Cases. JAVMA 238 (1): 31-34

Bentham, J (2000). An Introduction to the Principles of Morals and Legistlations. Batoche Books.

Bernstein, MH (2004). Without A Tear: Our Tragic Relationship With Animals. USA:University Of Illinois Press.

Carruthers, B. (2006). Dreaming Human Being Animal: A Shared Ontology. Erişim Tarihi= 15.03.2014. Erişim= http://www.culturalcurrency.ca/DreamingHumanWeb.pdf

Darwin, C. (2001). İnsan ve Hayvanlarda Beden Dili. İstanbul: Gün Yayıncılık.

Dawkins, MS. (2005). Hayvanların Sessiz Dünyası. İstanbul:Tübitak

DeGrazia D. (2006). Hayvan Hakları. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.

Derrida, J. (1991). Eating Well or The Calculation of the Subject= An Interview With Derrida. in Who Comes After The Subject? New York: Routledge Publisher.

Descartes, R.(1668). Discours de la Méthode. Erişim Tarihi= 15.03.2014. Erişim=Source gallica.bnf.fr

De Waal F. (2008). İçimizdeki Maymun. İstanbul: Metis Bilim

De Waal F (2013). Bonobo ve Ateist. İstanbul: Metis Bilim

Dua P, Dua P (2013). Use of Animals In researchs: Do We Have Any Alternatives? American Journal of Phytomedicine and Clinical Therapeutics 1 (9):740-750

Elden, S. (2006). Heidegger's Animals. Continental Philosophy Review. 39: 273-291

Flynn CP (2001). Acknowledging the "Zoological Connection": A Sociological Analysis of Animal Cruelty. Society & Animals. 9 (1): 71-87

Francione GL (2004).Animals-Property or Persons? in Animal Rights. Current Debates and New Directions. Oxford University Press.

Gould JL, Gould CG (2005). Hayvan Zihni. Ankara: TÜBİTAK.

Gullone E (2011). Conceptualising Animal Abuse With An Antisocial Behaviour Framework. Animals. 1:144-160

Gündoğdu C (2010). The Animal Rights Movement in the Late Ottoman Empire and The Early Republic: The Society for the Protection of Animals. içinde: Animals and People in the Ottoman Empire. İstanbul: Eren Yayıncılık.

Hartmann N (2010). Ontolojinin Işığında Bilgi. Ankara= Türkiye Felsefe Kurumu.

Heidegger M (1977). Gesamtausgabe. Germany: Limburger Vereinsdruckerei.

Heidegger M (1995). The Fundemental Concepts of Metaphysics. Indiana: Indiana University Press.

Henry BC. (2004). The Relationship Between Animal Cruelty, Delinquency and Attitudes Toward The Treatments of Animals. Society & Animals. 12 (3): 185-207

Kellert SR, Felthous R. (1985). Childhood Cruelty Toward Animals Among Criminals and Non-Criminals. Hum Rel 38:1113-1129

Kistler JM (2000): Animal Rights. USA: Greenwood Press

Lemm, V. (2009). Nietzsche's Animal Philosophy: Culture, Politics and The Animality of Human Being. New York: Fordham University Press.

Létourneau L. (2005). DE L'Animal-Objet à L'Animal-Sujet:Regard Sur Le Droit de Protection des Animaux en Occident. Lex Electronica 10 (2): 1-11

Lockwood R (2006). Animal Cruelty Prosecution. APRI. USA: US Department of Justice.

Lucia S, Killias M. (2011) Is Animal Cruelty A Marker For Interpersonal Violence And Delinquency? Results of A Swiss National Self-Report Study. 1(2): 93-105

Macıntyre, A. (2002). Dependent Rational Animals. USA: Carus Publishing Company.

MacKinnon CA (2004).Of Mice and Men: A Feminist Fragment on Animal Rights. in Animal Rights.Current Debates and New Directions. Oxford University Press.

McDonald S. (2012). Childhood Animal Abuse and Violent Criminal Behaviour: A Brief Review of the Literature. Erişim Tarihi= 15.03.2014. Erişim= http://www.mass.gov/eopss/docs/doc/research-reports/briefs- stats-bulletins/summaryofanimalabuseliteraturefinal.pdf

Munro HM, Thrusfield MV (2001a). Battered Pets: Features That Raise Suspicion of Non-Acciedental Injury. J Small Animal Pract 42 (5):218-226

Munro HM, Thrusfield MV (2001b). Battered Pets: Non-Accidental Physical Injuries Found In Dpgs and Cats. J Small Animal Pract 42 (6): 279-290

Munro HM, Thrusfield MV (2001c). Battered Pets: Sexual Abuse. J Small Animal Pract. 42 (7): 333-337

Munro HM, Thrusfield MV (2001d). Battered Pets: Munchausen Syndrome by Proxy. Fascititous Illness by Proxy. J Small Animal Pract. 42 (8): 385-389

Munro L (2005). Confronting Cruelty. The Netherlands= Brill Academic Publishers.

Nietzsche F (2011).Yunanlıların Trajik Çağında Felsefe. İstanbul: Say Yayınları

Nietzsche F (2012).Zerdüşt Böyle Diyordu. İstanbul: Varlık Yayınları

Özcan M (2011). Aristoteles. Ankara= BilgeSu Yayıncılık

Regan T (2007). Kafesler Boşalsın. İstanbul: İletişim Yayınları

Reichenbach, R (1981). Bilimsel Felsefenin Doğuşu. İstanbul= Remzi Kitabevi

Roudinesco E. (2013). İçimizdeki Karanlık Yan. Sapıklığın Tarihi. İstanbul: Say Yayınları.

Roux JP. (2005). Orta Asya'da Kutsal Bitkiler ve Hayvanlar. İstanbul: Kabalcı Yayınevi

Scott-Park, F. (2013). Recognising Abuse In Animals and Humans. The Links Group. Vulnerable Children, Animals, Adults.

Solms M, Turnbull O (2002). Beyin ve İç Dünya. İstanbul: Metis Bilim

Stray Pet Advocacy (2003). Animal Cruelty Laws State By State. Erişim Tarihi= 15.03.2014. Erişim= http://www.straypetadvocacy.org/ PDF /AnimalCrueltyLaws.pdf

Sungurbey İ (1999). Hayvan Hakları. İstanbul: T.C.Maltepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları.

Uexküll JV (1965): Monde Animaux et Monde Humain. Paris: Éditions Denoël.

Uygur N (1984). Felsefenin Çağrısı. İstanul= Remzi Kitabevi Yayınları

Zwart H (2014). The Elephant, The Mirror and The Ark= Rereading Lacan's Animal Philosophy in an Era of Ontological Violence and Mass Extinction. JCAS 12 (1):1-32

Editörler

Prof. Dr. Nurgün Oktik - Doç. Dr. Güncel Önkal - Doç. Dr. Özgür Sarı

Suç ve ceza olgularının toplumsal yansımalarını incelediğimiz ilk kitabımıza olan yoğun ilgi sebebiyle, ikinci kitabımıza bu olgulara ilişkin saha çalışmaları ve örneklerle devam ettik. Hukuk disiplini dışında suç ve ceza olgularına yönelik bilimsel bakış açılarına duyulan ihtiyaç hâlen devam etmektedir. Disiplinler arası yaklaşımla ele alınan suç ve ceza olguları, ülkemizde hâlâ şekillenmekte ve tartışılmakta olan ceza pratiklerini ve uygulamalarını da yönlendirecektir. Suçun toplumsal düzeyde artan etkisi, suça yönelik toplumsal korkuların yoğunlaşarak devam etmesi hem ülkesel hem de küresel boyutta terör olaylarının artması, risk toplumunda yaşamanın getirdiği belirsizlikler, önleyici politikaların ve etkin ceza-infaz pratiklerinin nasıl olması gerektiği konusunda çok yönlü bir bakış açısı ihtiyacını doğurmaktadır. Bu kitaptaki çalışmaların sözü edilen ihtiyaca bir nebze de olsa cevap vermesini ümit ediyoruz.

SUÇUN SOSYOLOJİSİ CEZANIN FELSEFESİ

Uygulamalar ve Örnekler

Okuyucu önerileri ve eleştirileri için
okuyucu@nobelyayin.com
facebook.com/nobelyayin
twitter.com/nobelyayin
twitter.com/nobelkitap

ISBN 978-605-320-394-0

nobel

NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD ŞTİ.
Ankara Büro: Mithatpaşa Cad. No.: 74/4 Kızılay / ANKARA
Tel: 0312 418 20 10 **Faks:** 0312 418 30 20
Rasimpaşa Mah. Söğütlüçayır Sok. No.: 16/21 Kat: 5
Kadıköy / İSTANBUL **Tel / Faks:** +90 (216) 449 20 01
nobel@nobelyayin.com - www.nobelyayin.com

www.nobelkitap.com